Dr. Şefik Hüsnü Deymer

Yaşam öyküsü, *Vazife* yazıları

SOSYAL
TARİH
YAYINLARI

Sosyal Tarih Yayınları
Belge-Araştırma Dizisi: 10

© TÜSTAV İktisadi İşletmesi
Bu yapıtın telif hakları TÜSTAV İktisadi İşletmesine aittir,
izin alınmadan kullanılamaz.

Birinci Basım: Şubat 2010
ISBN: 978-975-8683-85-7

TÜSTAV İktisadi İşletmesi
Kocatepe Mah. Feridiye Cad.
No: 20 Taksim-İstanbul
Telefon: 0212 237 98 92
Faks: 0212 237 98 93
url: www.tustav.org
e-posta: bilgi@tustav.org

Yayın hazırlığı: Tetra İletişim Hizmetleri
Tel: 0212 219 96 76-77

Baskı-Cilt: Mart Matbaacılık
Tel: 0212 321 23 00

Dr. Şefik Hüsnü Deymer
Yaşam öyküsü, Vazife yazıları

Sunu *7*

I. Bölüm
Şefik Hüsnü'nün Doğumu ve Öğrenimi 9
Ülkeye Dönüş, Balkan ve I. Dünya Savaşları, Evlilik 12
Mütareke İstanbul'unda Şefik Hüsnü'nün Siyasi Faaliyetleri 24
Şefik Hüsnü'nün Komintern Kadrosuna Girişi 27
1926 Viyana Konferansı 29
Şefik Hüsnü'nün Sovyetler Birliği KP Üyeliğine Devir Başvurusu 29
Şefik Hüsnü Yeniden Türkiye'de 33
Şefik Hüsnü Komintern Kontrol Komisyonu'nda soruşturuluyor 34
Tutuklanma, Almanya'dan Sınırdışı ve Moskova'da 44
1933'te Şefik Hüsnü ve TKP ile ilgili Değerlendirmeler 47
Şefik Hüsnü Yeniden Moskova'da 53
Komintern VII. Dünya Kongresi Ertesinde Şefik Hüsnü'nün Özgeçmiş Beyanları 54
Şefik Hüsnü'nün Türkiye'ye Dönüşü ile ilgili Karar Süreci 59
Şefik Hüsnü'nün Sovyetler Birliği'nden ayrılışı 80
Paris'te ikamet ve Türkiye'ye Dönüş 80
Türkiye'ye dönüşten TSEKP'ne 81
TKP 1947 Davası, Mahkûmiyet, Aydın Cezaevi ve Tahliye 92
TKP 1953 Davası ve Şefik Hüsnü 96
Tahliye, Muayenehane Açma ve Manisa Sürgünü 103
Manisa'dan Son Mektup 104

II. Bölüm Dr. Şefik Hüsnü Deymer Biyografileri *106*
TÜRKİYE KOMÜNİST PARTİSİ ÖNDERLERİNDEN
DOKTOR ŞEFİK HÜSNÜ DEĞMER HAKKINDA BAZI NOTLAR, ... 107
Sabiha SERTEL
DOKTOR ŞEFİK HÜSNÜ DEĞİMER, ... 109
Rasih Nuri İleri, *AYDINLIK* Sosyalist Dergi, Mayıs 1969, sayı: 7
ÖNSÖZ 117
Mihri Belli, Şefik Hüsnü Deymer, *SEÇME YAZILAR*, AYDINLIK Yayınları Ankara, Mart 1971
ÇETİN SAVAŞ, ... 122
İ. Bilen, Konuk Yayınları, İstanbul, 1978

BİR ÖMÜR BOYU PROLETARYANIN DEVRİM DAVASI İÇİN
MÜCADELE EDEN BİR ÖNDERİN HAYATI, ... 124
Komintern Belgelerinde Türkiye-5 ŞEFİK HÜSNÜ YAZI VE KONUŞMALAR,
Kaynak Yayınları, 2. Basım, İstanbul, Haziran 1995
ŞEFİK HÜSNÜ DEYMER (1887-1959), ... 126
Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, c. 6, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988
ŞEFİK HÜSNÜ (DEYMER), ... 128
Burak Gürel – Can Nacar, Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce Cilt 8 SOL, İletişim Yayınları, İstanbul 2007.

III. Bölüm Vazife'de *Şefik Hüsnü*..... *137*
CUMHURİYET VE HÂKİMİYET-İ MİLLİYE 138
MÜBADELE VE İSKÂN..... 140
Vazife, 10 Teşrinisani 1923 (No. 4-31)
İNHİLÂL EMARELERİ..... 142
Vazife, 17 Teşrinisani 1923 (No. 5-32)
İKTİSADÎ İŞLERİMİZ 144
Vazife, 24 Teşrinisani 1923 (No. 6-33)
MİLLİLEŞTİRME SİYASETİ..... 146
Vazife, 8 Kânunuevvel 1923 (No. 8-35)

Ek 1:
KOMÜNİST ENTERNASYONAL'İN KONGRELERİ VE
BAŞLICA YÖNETİM ORGANLARI 148

SUNU

Şefik Hüsnü, bundan 51 yıl önce, 7 Nisan 1959'da, sürgün olarak bulunduğu Manisa'da yaşama gözlerini yumdu. Ömrünün kesintisiz 40 yılı boyunca, 1919'dan 1959'a kadar Türkiye komünist hareketinin örgütlenmesinde, düşünsel platformlarının geliştirilmesinde ve yönetilmesinde önde gelen bir rol oynadı. Yaşamının on yılı aşkın bölümünü cezaevinde, 13,5 yılını siyasal sürgünde geçirdi.

Şefik Hüsnü çalışmasına başlarken, önce varolan biyografileri toparladık ve bunları da kitabın II. Bölümünde bilgilerinize sunuyoruz[1]. Ardından Şefik Hüsnü'nün RGASPI (Rusya Devlet Sosyal Siyasi Tarih Arşivi) f. 495, op.266, d. 38 referanslı şahsi dosyasını[2] inceledik. Daha sonra Rasih Nuri İleri Arşivi'nde bulunan Şefik Hüsnü'nün özellikle aile yaşamına ilişkin dosyasının bir nüshasını edindik, Rasih abiye teşekkür ediyoruz. Nihayet Şefik Hüsnü'nün Fransız Ulusal Arşivlerinde bulunan AJ/16/7252 referanslı Paris Üniversitesi'ndeki öğrenci dosyasının bir kopyasına ulaştık[3]. Bu çalışmada elbette bu kaynakların yanı sıra *TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm I*'de yer alan bir dizi belgeden ulaştığımız bilgileri de kullandık.

Rasih Nuri İleri Arşivi'nde bulunan, Şefik Hüsnü'nün eşine yazdığı mektup ve kartlar, bizim resmi metinlerden asla erişemeyeceğimiz onun duygu dünyasının kapılarını bizlere açıyor, onun insan yanını anlayabilmemize olanak veriyor. Şefik Hüsnü'nün kullandığı Fransızcanın yüksek seviyesi, edebiyat dünyasına göndermeleri, geniş kültürünün birer örneğini oluşturuyor.

---

1 Bu biyografilerden ölümünün ertesinde Sabiha Sertel tarafından kaleme alınmış ve Şefik Hüsnü'ye insan olarak saygı ve sevgi dolu yazı, ilk kez yayımlanıyor. Diğerleri daha önce yayınlanmış makaleler. Bunlardan Rasih Nuri İleri ve Mihri Belli tarafından kaleme alınmış biyografiler, 12 Mart öncesine ait ve büyük ölçüde yazarlarının o dönemki ideolojik-politik-örgütsel tercihlerine dayalı bir Şefik Hüsnü portresi çiziyor. Aynı biçimde İ. Bilen'in *Çetin Savaş* kitabında çizdiği Şefik Hüsnü portresi de, tümüyle TKP MK Genel Sekreteri'nin ideolojik-politik-örgütsel hattının gereklerine göre biçimlendirilmiş. İletişim Yayınları'nın *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*'nde *ve Modern Türkiyede Siyasi Düşünce SOL* cildinde yer alan Şefik Hüsnü biyografileri, ne yazık ki çok sayıda hatalı bilgi içeriyor. Kaynak Yayınları'nın *Komintern Belgelerinde Türkiye-5 ŞEFİK HÜSNÜ YAZI VE KONUŞMALAR* (2. Basım) kitabının girişinde yer alan Şefik Hüsnü biyografisi ise, o güne kadar mevcut bilgiler çerçevesinde en nesneli.

2 Asılları RGASPI'de (Rusya Devlet Sosyal Siyasi Tarih Arşivi) bulunan Şefik Hüsnü'nün şahsi dosyasına erişmemizi değerli Atilla Balcıoğlu'na, Rusça belgelerin çevirisini ise Rüstem Aziz'e borçluyuz.

3 Şefik Hüsnü'nün Paris Üniversitesi'ndeki öğrenci dosyasını, devredildiği Fransız Ulusal Arşivleri'nde bulmamızda yardımları nedeniyle dostum Nejat Firuzkuhi'ye ve Paris Üniversitesi arşiv bölümünden Elise Barzun'a, AJ/16/7252 numaralı bu öğrenci dosyasını alıp bana gönderen Cemal (Kıral) ağabeyime çok teşekkür ederim.

RGASPI'de bulunan şahsi dosyası ise, bize, Şefik Hüsnü'nün bugüne dek bilmemiz olanaklı olmayan Komintern'deki yaşamı ile ilgili bilgiler sağlıyor. Kendi kaleminden özgeçmişinde 1905 Fransa'sında Jaurès ile tanıştığını, Marx ve Engels'in eserlerini I. Dünya Savaşı'ndan sonra inceleyebildiğini, 1922'de *Komünist Beyanname*'yi tercüme ettiğini yazıyor. Öte yandan 1929'un 2. yarısında yurtdışına çıkışından 1939'da Türkiye'ye dönüşüne kadarki süreçte Şefik Hüsnü'nün bulunduğu ülkeler ve yürüttüğü faaliyetler hakkında ilk kez ayrıntılara ulaşıyoruz; gerek Enternasyonal Yürütme Komitesi (KEYK) üyesi, gerekse Enternasyonal Kontrol Komisyonu (EKK) üyesi iken EKK tarafından hakkında yapılan soruşturmaları, bu süreçte karşı karşıya kaldığı suçlamaları ilk kez öğreniyoruz. Hepsinden önemlisi, TKP'nin tüm dönem boyunca Genel Sekreteri olarak bilinen Şefik Hüsnü'nün 1934'ten sonra Sekreterlik görevini hiçbir zaman yerine getirmediği, 1937-1943 arasında MK faaliyeti içinde bile olmadığı da bu belgelerle ortaya çıkıyor.

III. Bölüm'de Şefik Hüsnü'nün *Vazife* gazetesinde yayınlanmış 5 makalesinin çevrimyazısı yer alıyor[4].

Ek 1 olarak *Komintern'in Örgütsel Yapısı* adlı kitaptan özetlediğimiz Komünist Enternasyonal'in Kongreleri ve Başlıca Yönetim Organları'nı sunuyoruz.

Ölümünün 51. yılında Dr. Şefik Hüsnü Deymer'in anısı ve mücadelesi önünde saygıyla eğiliyoruz.

Erden Akbulut
Ocak 2010

4 Mete Tunçay'ın *Türkiye'de Sol Akımlar-I (1908-1925)* çalışmasında yer alan VAZİFE'DEN SEÇMELER bölümünde yayınlanmış çevrimyazıların Şefik Hüsnü ile ilgili olanlarını, kendisinin izniyle iktibas ediyor, Hocamıza teşekkür ediyoruz.

Şefik Hüsnü'nün Doğumu ve Öğrenimi

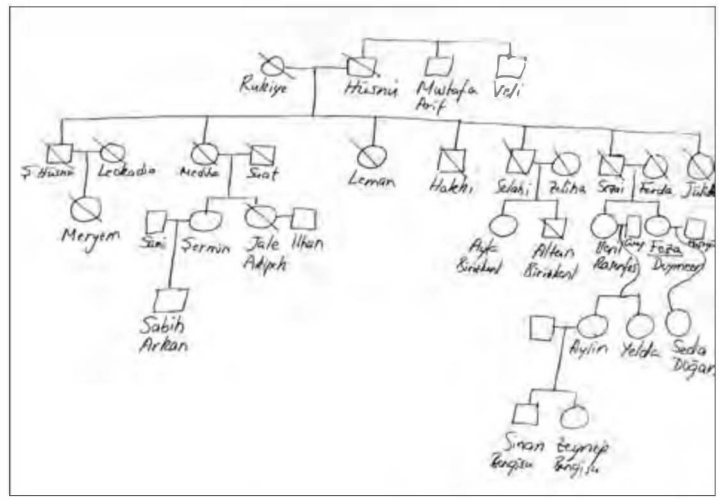

Mehmet Şefik Hüsnü 1887'de[5] Selânik'te[6] doğdu. Rasih Nuri İleri'nin çıkardığı aile ağacı şöyledir:

Makedonya kökenli toprak sahibi bir orta köylü ailesinden gelen Şefik Hüsnü'nün babası hukuk öğrenimi görmüş ve avukatlık mesleğini yürütmüş Hüsnü Paşa, bu ara-

5 Şefik Hüsnü, Komintern'e verdiği özgeçmişlerde doğum tarihini 1890 olarak belirtmiştir. Doğum tarihi Paris Tıp Fakültesi diploması, 1933'te verilmiş TC Pasaportu vb. belgelerde 1887 olarak gözükmektedir. Rasih Nuri İleri Arşivi'nde bulunan 1941 yılında çıkartılmış aşağıdaki nüfus örneğinde doğum tarihi 1303 olarak yazılıdır.

Nufus Hüviyet Cüzdanı sureti

T.C.NUFUS HÜVIYET CÜZDANI

A 17779

Fotograf
Mühür
T.C.ŞIŞLI NA.NUFUS MEMURLUĞU

Kemal

Aile ismi	Deymer	Nufus kütüğüne yazılı olduğu yeri	
Adı	Mehmet Şefik		
Babasının adı	Hüsnü(Paşa)	Vilayeti	Istanbul
Anasının adı	Rukiye	Kazası	Beyoğlu
Doğum yeri	Selânik,Sarıhatip mah.	Vahiyesi	Şişli
Doğum tarihi	1303	Mahallesi	Pangaltı
Dini	Islam	Hane No	1
Medeni hali	Leokadia ile evli	Sokağı	Büyükdere Cad.
		Cild No	56
		Sahife No	56

Ne suretle verildiği Kayda göre değişti

Bu nufus cüzdanında adı ve hüviyeti yazılı olan Mehmet Şefik Deymer Türkiye Cümhuriyeti vatandaşı olarak nufus kütüğünde kayıtlıdır.Bu cüzdan Şişli nufus idaresinden verilmiştir.

25 Haziran 1940

Mühür
T.C. Şişli Na.nufus memurluğ

Kemal Kozan

Hekim YZB.
K 3194 7/2432

Ölüm: Manisa 8.4.1959
Meryem Hüsnü D: İstanbul 1916
ölüm Varşova 1.8.1944

Yoklaması yapılmıştır
Sağ,25.6.1940

Mühür
T.C.MM.v.Beyoğlu askerlik şubesi
Imza

15.12.941
İşbu suret aslına mutabikdir
H. Eskgil

6 Dr. Şefik Hüsnü'nün Selanik doğumlu olması nedeniyle "Dönme (Sabetayist)" olduğu değerlendirmeleri vardır. Nitekim Türkiye'deki Avusturya Heyeti'nin 30 Ocak 1928 günlü Federal Başbakana "İstanbul'da komünistler aleyhine büyük dava" ile ilgili gönderdiği raporda şöyle denmektedir: "Tahir, Tayfur ve Keramet adlarını da kullanan Hüsnü Bey Selaniklidir (dolayısıyla *dönme* [Almanca metinde Türkçe] olabilir) ve ...". Avusturya Devlet Arşivi'ndeki bu belgenin çevirisi *1926-1927 TKP MK Tutanakları BÜYÜK KIRILMA*, Çev.: Sinan Dervişoğlu, TÜSTAV Yayınları, Mart 2007, s. 424-427'de yer almaktadır.

da aileden miras kalmış toprakları da yönetmiş ve büyütmüştür.

Şefik Hüsnü, ilk ve orta öğrenimini Selânik'te yaptı ve 1905'te İmtihan-ı Umumî'de Pekiyi ile bakalorya derecesi aldı. Şefik Hüsnü'nün bitirdiği lise, Kazım Alöç'ün *Yeni Gazete*'de yayınlanmış ve TÜSTAV Yayınları'nda *Kırklı Yıllar* dizisinde Rasih Nuri İleri tarafından kitaplaştırılmış olan "*İfşa Ediyorum*" yazı serisine dayanarak bugüne kadarki yayınlarda "M. Garaud Koleji" olarak belirtilmiştir. Yaptığımız araştırmada Selânik'te bu adda bir okula rastlayamadık, ancak Selânik Üniversitesi arşivinde bulunan XIX. ve XX. yüzyıllara ait *Ermis ve Makedonya Feneri* adlı gazetelerde Giraud soyadlı bir karı-kocaya ait olan 3 özel okul bulundu: 1. Makedonya [Yunan] Yatılı Okulu; 2. Ticaret Lisesi ve 3. ise Makedon-Fransız Kız Lisesi. Bunlar Fransız dilinde eğitim veren okullar[7]. Şefik Hüsnü'nün Komintern'e verdiği ilmühaberlerde Selânik İdadisi olarak belirttiği, bu okullardan birincisi olabilir.

> Mektebimiz talebesinden olub bu sene icra kılınan imtihan-ı umumîde aliyülala derecede şehadetname ahzına kesb-i istihkak eylemiş olan Hüsnü Paşa zade Şefik Efendi müddet-i devamında bir gûna su-i hali görülmeyüb daima heyet-i idare ve talimiyenin hüsn-i teveccühlerini kazanarak idarenin mazhar-ı takdir ve tahsini olduğunu mübeyyin iş bu hüsn-i hal varakası bil-tanzim yeddine ita kılındı.
>
> 7 Ağustos 321 [1905]
> (Selânik?) İdadi Mektebi[8]

Tıp öğrenimi görme konusundaki güçlü arzusu, kendisine ne pahasına olursa olsun mülkiye kariyeri yaptırmak isteyen babasının kesin muhalefetiyle karşılaştı. Şefik Hüsnü, İstanbul'a Mekteb-i Mülkiye'ye kayıt yaptırmak üzere gönderildiyse de, bir miktar para tedarik ederek, gizlice Paris'e kaçtı. Uzun zaman maddi güçlüklerle baş etmek zorunda kaldı; babası bu oldubittiyi kabul etmedi ve ona en küçük bir maddi yardımda bulunmadı.

UNIVERSITÉ DE FRANCE.

Paris Akademisi Rektör Yardımcısı'nın 25 Ekim 1905 tarihli Paris Tıp Fakültesi Dekanı'na yazdığı yazıdan, Şefik Hüsnü'nün Paris Üniversitesi'nden fizik, kimya, biyoloji sertifikasını aldıktan sonra, Paris Tıp Fakültesi'nde eğitime kabul edildiği anlaşılmaktadır.

7 Selânik'te bu araştırmanın yapılmasını sağlayarak bu bilgilere ulaşmama olanak veren dostum Faik Hakan Ertan'a teşekkür ediyorum.

8 Rasih Nuri İleri Arşivi'nden, Eski Türkçe, çevrimyazı: Şeyda Oğuz.

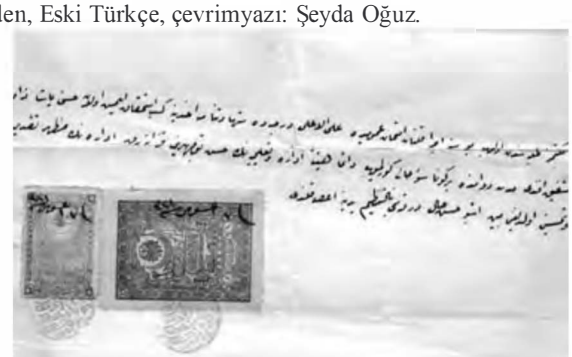

21 Temmuz 1906'da FKB sertifikasını alarak Tıp Doktorluğu öğrenimine başlayan Şefik Hüsnü yıl kaybetmeden Paris Tıp Fakültesi'ni tamamladı. 27 Haziran 1912'de "Pekiyi" derece verilen bitirme tezinin başlığı şöyledir: "Fıkarat evramı tarafından nuhaı şevkinin tazyıkı/Compression de la moelle épinière par les néoplasmes vertébraux".

THÈSE

PROCÈS-VERBAL

Paris Tıp Fakültesi'nden aldığı diplomanın noter tasdikli çevirisi şöyledir:

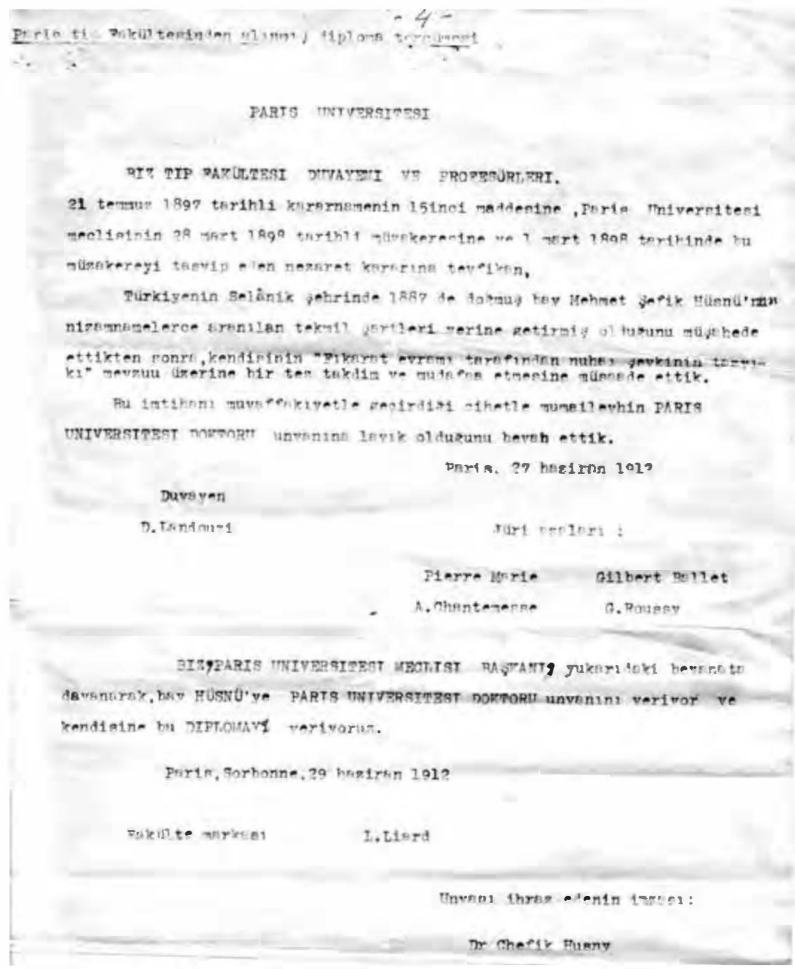

PARIS UNIVERSITESI

BIR TIP FAKÜLTESI DUVAYENI VE PROFESÖRLERI,

21 temmuz 1897 tarihli kararnamenin 15inci maddesine ,Paris Universitesi meclisinin 28 mart 1898 tarihli müzakeresine ve 1 nisan 1898 tarihinde bu müzakereyi tasvip eden nezaret kararına tevfiken,

Türkiyenin Selânik şehrinde 1887 de doğmuş bay Mehmet Şefik Hüsnü'nün nizamnamelerce öngörülen tekmil şartleri yerine getirmiş olduğunu müşahede ettikten sonra ,kendisinin "Fikarat evramı tarafından nuhaı şevkinin tazyiki" mevzuu üzerine bir tez takdim ve müdafaa etmesine müsaade ettik.

Bu imtihanı muvaffakiyetle geçirdiği cihetle mumaileyhin PARIS UNIVERSITESI DOKTORU unvanına layık olduğunu beyan ettik.

Paris, 27 haziran 1912

Duvayen

D.Landouzi

Jüri azaları :

Pierre Marie Gilbert Ballet

A.Chantemesse G.Rousey

BIZ,PARIS UNIVERSITESI MECLISI RAŞFANI, yukarıdaki beyanata dayanarak,bay HÜSNÜ'ye PARIS UNIVERSITESI DOKTORU unvanını veriyor ve kendisine bu DIPLOMAYI veriyoruz.

Paris,Sorbonne,29 haziran 1912

Fakülte merkezi L.Liard

Unvanı ihraç edenin imzası:

Dr Chefik Husny

Paris'teki tıp öğrenimini tamamlayan Şefik Hüsnü, Paris'te tanıştığı müstakbel eşi Leokadya'nın ailesiyle tanışmak üzere Polonya'yı ziyaret ettikten sonra, 24 Ağustos 1912 dolaylarında Varşova'dan Selanik'e döndü[9] ve ardından Tabip Ruhsatnamesi'ni aldı:

9 Bknz.: Şefik Hüsnü'nün Selanik 8.9.1912 tarihli mektubu, s. 13

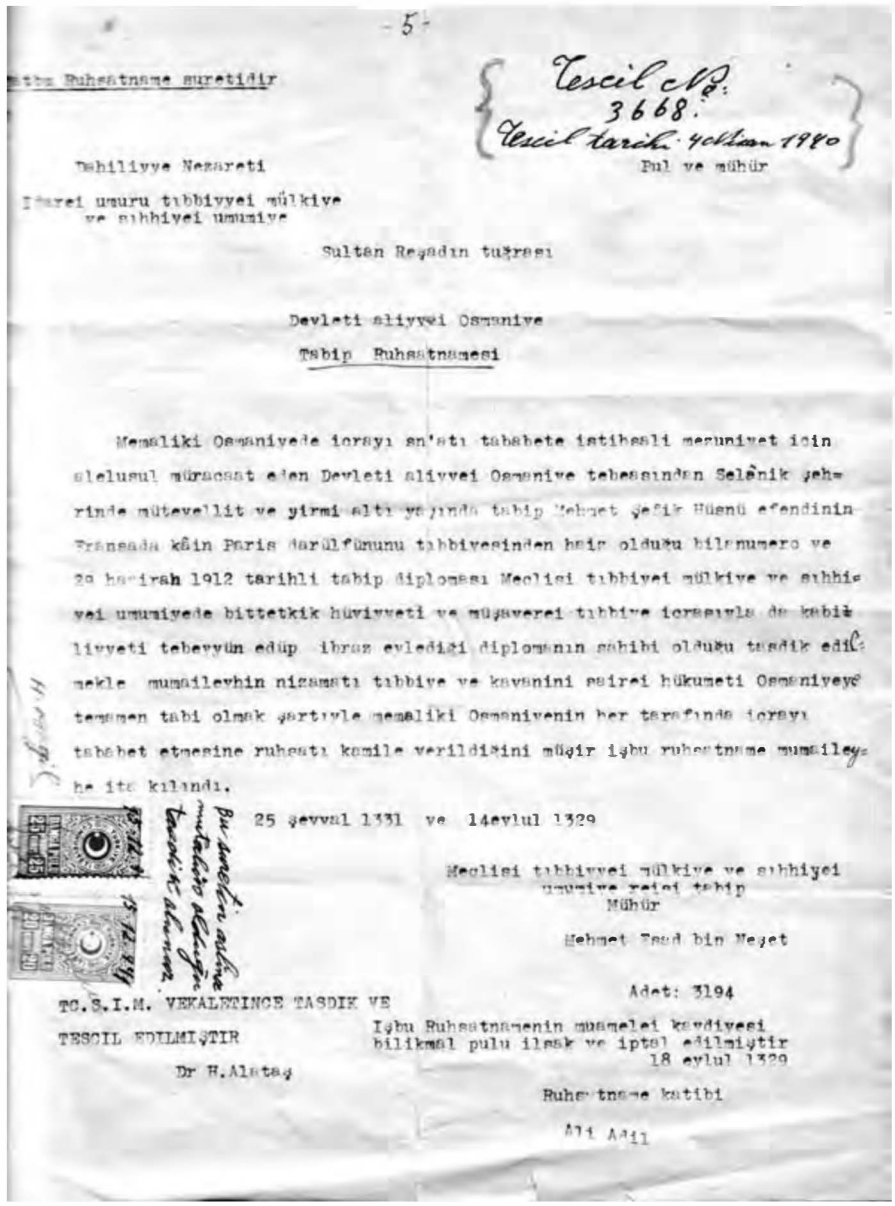

-5-

...tbu Ruhsatname suretidir

Tescil No: 3668.
Tescil tarihi: 4 Ktisan 1940

Dahiliyye Nezareti

Pul ve mühür

İdarei umuru tıbbiyyei mülkiye ve sıhhiyei umumiye

Sultan Reşadın tuğrası

Devleti aliyyei Osmaniye

Tabip Ruhsatnamesi

Memaliki Osmaniyede icrayı sn'atı tababete istihsali mezuniyet için alelusul müracaat eden Devleti aliyyei Osmaniye tebeasından Selânik şehrinde mütevellit ve yirmi altı yaşında tabip Mehmet Şefik Hüsnü efendinin Fransada kâin Paris darülfununu tıbbiyesinden haiz olduğu bilanumero ve 29 hazirah 1912 tarihli tabip diploması Meclisi tıbbiyei mülkiye ve sıhhiyei umumiyede bittetkik hüviyyeti ve müşaverei tıbbiye icrasıyla da kabiliyyeti tebeyyün edüp ibraz eylediği diplomanın sahibi olduğu tasdik edilmekle mumaileyhin nizamatı tıbbiye ve kavanini sairei hükumeti Osmaniyeye temamen tabi olmak şartıyle memaliki Osmaniyenin her tarafında icrayı tababet etmesine ruhsatı kamile verildiğini müşir işbu ruhsatname mumaileyhe ita kılındı.

25 şevval 1331 ve 14eylul 1329

Meclisi tıbbiyyei mülkiye ve sıhhiyei umumiye reisi tabip
Mühür

Mehmet Esad bin Neşet

Adet: 3194

TC.S.I.M. VEKALETINCE TASDIK VE TESCIL EDILMIŞTIR

Dr H.Alataş

İşbu Ruhsatnamenin muamelei kaydiyesi bilikmal pulu ilsak ve iptal edilmiştir
18 eylul 1329

Ruhsatname katibi

Ali Adil

Ülkeye Dönüş, Balkan ve I. Dünya Savaşları, Evlilik

Dr. Şefik Hüsnü'nün ülkeye dönüşü, Balkan ve I. Dünya Savaşları sırasında yaşadıkları ve bu süreçte evlenerek kızı Meryem'in doğumuyla ilgili genel bilgileri kendisinin kaleme aldığı özgeçmişlerinden aktardıktan sonra Rasih Nuri İleri Arşivi'nde yer alan, o dönemde nişanlısı ve daha sonra eşi olan Leokadya'ya gönderdiği kart ve mektupların çevirisini sunacağım.

> (…) 1912'de öğrenimimi tamamladıktan sonra Türkiye'ye Balkan Savaşı arifesinde döndüm. [Makedonya kökenli ve Türk tabiyetinde olarak, Balkan Savaşı nedeniyle 1912'de Türk ordusunda askere alındım.] Bu savaş sırasında Selânik'te Kızılay'ın bir hastanesinde gönüllü hekim olarak çalıştım. Türkiye'nin yenilgisinin ardından İstanbul'a döndüm ve Türkiye'de mesleğimi icra edebilmek için bir imtihandan geçtim. İstanbul Tıp Fakültesi öğretim kadrosuna gireceğim sırada

1914'te Dünya Savaşı patlak verdi. Hekim olarak askere alındım. Bu görevi, tüm savaş boyunca Çanakkale'de kısmen merkezi askeri hastanede[10] [iç hastalıkları servisi idaresinde], kısmen siperlerde yürüttüm.

1918 sonlarında imzalanan Mütareke'nin ardından sivil hayata döndüğümde, İstanbul'da özel bir muayenehane açtım. 1920 yılında İstanbul Şehremaneti beni bir büyük hastanenin iç hastalıkları bölümünü yönetmeye davet etti. Ancak gitgide yoğunlaşan komünist faaliyetim kamuoyunun dikkatini üzerime çekmeye başladığından, daha bir yıl bile olmadan, bana baskı yapmak amacıyla beni bu önemli görevden aldılar. O andan itibaren kendi hesabıma hekimlik yapmaya devam ettim.(…)

1914 yılından beri evliyim. Eşim Sorbonnes'da (Edebiyat Fakültesi) öğrenci bir Polonyalıydı.(…)

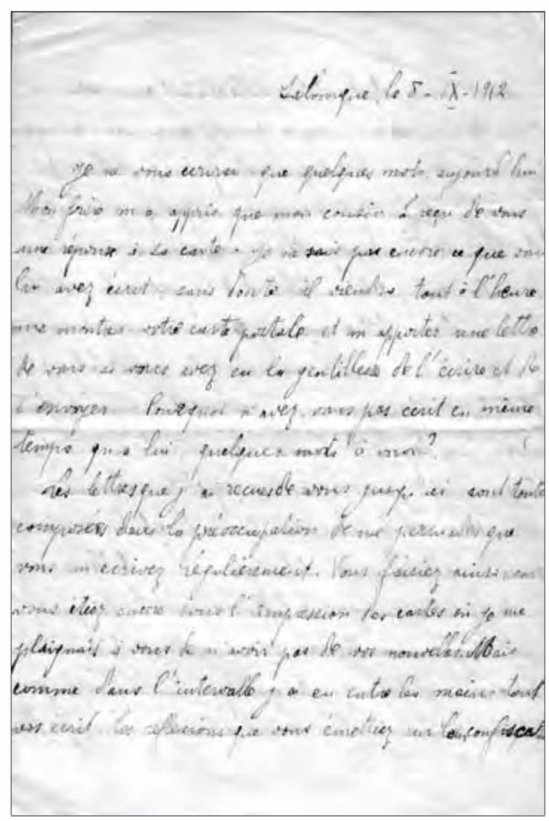

Şefik Hüsnü'nün eşine yazdığı kart ve mektuplar, ona duyduğu aşkın ifadelerini taşıdığı kadar, kendi kişiliğiyle ilgili de çok değerli bilgiler içermektedir. İlk olarak 1912-1914 arası kart ve mektuplarını aktarıyorum.

Selanik 8.9.1912

Bugün size birkaç kelime yazacağım. Yeğenimin kartına sizden bir cevap aldığını biraderimden öğrendim. Ona ne yazmış olduğunuzu henüz bilmiyorum; şüphesiz sizin kartınızı bana göstermek üzere bir süre sonra gelecektir; yazıp gönderme nezaketini göstermiş olsaydınız, sizin mektubunuzu da bana getirirdi. Neden ona yazarken birkaç kelime olsun bana da yazmadınız?

10 Şefik Hüsnü, bu görevi sırasında bir madalya ile onurlandırılmıştır. Madalya beratının çevirisi Rasih Nuri İleri'deki Dr. Şefik Hüsnü Deymer dosyasındadır:

BAHRISEFİT BOĞAZI MEVKİİ MÜSTAHKEM KUMANDANLIĞI
SERTEBABETİ

KALEİ SULTANİYE MERKEZ HASTAHANESİNDE
Tabip mükellef yüzbaşı
Şefik efendi bin Hüsnü (paşa)
Selânik 303

Künyesi balada muharrer mumaileyh bidayeti harptenberu hastaneye vürut eden mecruhine hizmeti ve emrazı dahiliye ve sariyedeki mehareti ile sayı mütemadisi şayanı takdir görüldüğünden sertebabetçe 3.5.331 tarihinde vukubulan inha üzerine 6.8.331 de bir kıt'a harp madalyası ile taltif buyurulduğunu natık vesikadır.

5 kanunuevvel 331
Mühür
Bahrısefit Boğazı mevkii müstahkem kumandanlığı sertebabeti
Salih

Şimdiye kadar sizden almış olduğum mektupların hepsi, bana düzenli bir şekilde mektup yazdığınız konusunda beni ikna etme kaygısıyla kaleme alınmış gibi. Böyle davranıyordunuz zira sizden haber alamadığımdan şikâyet ettiğim kartlarımın etkisini hâlâ hissediyordunuz. Ancak bu arada bütün yazdıklarınız elime geçince, bunlara el konmasıyla ilgili düşüncelerinizin artık zemini ve önemi kalmadı.

Yaklaşık on beş gün boyunca sizden hiçbir haber alamadan kaldıysam, bunun sebebi nedendir bilinmez ilk mektubunuzun kaybolmuş olmasıdır; ve ikincisini kaleme almak için küçük rahatsızlığınız ve misafirleriniz nedeniyle bir hafta beklediniz. Her mektubun bana ulaşması için bir hafta gerektiğinden, benim için ilk olan bu ikinci mektubu Varşova'dan hareket ettikten 15 gün sonra alabildim. Diğerleri de gönderildiklerinden hep yedi gün sonra geldi. Bu gecikmenin nedeni, varış noktası Selanik olan Rus postasının İstanbul'dan geçmesidir. Pek muhtemeldir ki Rusya'dan Türkiye'ye gönderilmiş bütün mektuplar topluca Odesa'ya yönlendiriliyor. Bu şartlarda çok tabiidir ki mektuplar yol üzerindeki İstanbul'dan geçiyor. Doğrudan Selanik'e gelebilmeleri için mektupların Avusturya'dan geçmesi gerekiyor; Fransa ve Almanya mahreçli yazışmalarda söz konusu olan budur. Nitekim, meselâ bana Katoviçe'den gönderttiğiniz mektuplar Varşova'dan aynı gün postaya verdiğinizden üç gün önce geldi.

Her halükarda böylesi bir gecikme var ve buna ayak uydurmamız gerekiyor. Kimi zaman, daha yeni göndermiş olduğunuzdan mektuplarınızı almadığımdan şikâyet ediyorsam, benim yakınmalarıma fazla ehemmiyet vermeyiniz; demektir ki mektubu yollamamın ertesinde sizinkileri almış olacağım. Bu yakınmalarımı, şu veya bu nedenle bana yazmamış iseniz dikkate alınız.

Şu anki duruma gelince, bugün sizin haberlerinizden yoksun kaldığım dördüncü gün; yeğenimin dün aldığı kartı saymıyorum!

Sanıyorum son mektubumun devamını çok geçmeden yazacağım. Onu sadece bir ara nağme gibi değerlendirin. Selanik'te bir ay veya kırk beş gün daha kalacağım. Bundan sonra İstanbul'a gideceğim ve her şeyden önce de Türkiye'de tıp mesleğini icra ruhsatı almak için bir imtihana gireceğim. Mektuplaşmalarımız ancak İstanbul'da olağan seyrine kavuşacak.

Size evimizin bulunduğu sokağın adını ve evin numarasını bildirmedim; şunun için ki benim buradaki bütün bahtiyarlığım olan Varşova mektuplarının sıklığını, evdekiler fark etmesin. Maalesef yüreğimin arzuladığı kadar sık yazmıyorsunuz!..

Bugünden itibaren mektuplarınızı doğrudan benim adıma gönderin zira Hakkı yakında yeniden Paris'te olacak. *Poste restante Française* ibaresini eklemeyi unutmayın.

Dokuz sene önce grup halinde çektirdiğimiz bir fotoğraftan size göndermek üzere büstümü kestim. Bu mektubun ekinde gönderiyorum. Bakalorya imtihanının ertesi günüydü. Bizim dönem lise arkadaşlarımla o günün küçük bir hatırası olarak bu fotoğrafı çektirmiştik. Şe'nizden onun ilk gençliğinin bu küçük hatırasını kabul buyurunuz ve ona herhangi bir değer veriyorsanız da muhafaza ediniz.

Varşova'daki ailemin istisnasız bütün mensuplarına sevgilerimi gönderiyorum. *Mamuşka* [anacık] küçük rahatsızlığını bütünüyle atlatabildi mi? Ellerinden hürmetle öpüyorum. Bay Sternicki Sosnovieç'ten geri döndü mü? Ona da hürmetlerimi sunuyorum. Bu arada, sepetleriniz Katoviçe'ye ulaştı mı? Babanız bunları almak için mi oraya gitti?

Sevgileriyle Sizin Şe…

Kartın ön yüzünde atılmış 9.11.1912 tarihi,basılı Selanik Hatırası, İttihat Bulvarı Görünümü yazısı var.

??.XI.1912

M. L. Sternicka
8 ul. Instytuwa log. 7
Varşova
Rus Polonyası

(Hitap karalanmış)

Ah! Bilsen biriciğim, harbin kargaşasının ortasında nasıl sizi düşünüyorum! Zaman zaman bir davranışınızın, elbisenizin bir kıvrımının hatırası birdenbire beni yakalıyor ve bir ağ gibi beni sarıyor!.. Üniformaların yaldızları ve süngülerin parıltısı arasından gözlerini fark ediyorum! Harp marşlarının çınlamaları içinde sesini duyuyorum. Sese dönüyorum ama orada değilsin!.. İşte o zaman kapkara melankolimin içine yeniden dalıyorum... Kimi başka zamanlarda da sanki benimle konuşuyormuşsun gibime geliyor. Soluğun okşar gibi yüzümü sıyırıyor ve bu bana çölde bitap düşmüş bir adamın yüzü koyun bir pınardan su içmesi gibi inanılmaz bir haz veriyor. Ve bu serapla başı dönmüş bir halde, kulaklarına bir esintiden daha yumuşak ve bir öpüş kadar tatlı sözler fısıldamaya koyuluyorum. Bu öpücüğü seni dudaklarından öpecek bu kartımla sana gönderiyorum! Her zaman ve her zamankinden daha çok senin Şe…

12.XI.1912

Çok sevgili ve çok iyi *Mamuşka*,

Üç gündür ne acılı ve umutsuz bir hayat sürdüğümü hayal bile edemezsiniz. Tatlı ve kıymetli evladımız Mariş'ten [nişanlısından söz ediyor] postanın o gün bana ulaştırdığı mektup, onun kırk derece ateşle kıvrandığı hasta yatağından kaleme alınmıştı! Kurşun kalemle çiziktirilmiş, o aralıklı ve düzensiz satırları binlerce kez okudum, okudum, okudum… Hastalığının akıbeti ile ilgili beni ferahlatacak bir kelime, tek bir kelime bulmak için beyhude çalıştım. Bu kelimenin yerine her defasında -beni fevkalade yumuşatmaktan başka bir işe yaramayan- aşk sözlerinden başka bir şey bulamadım; ancak bu sözler aslında onun yaşama… evet yaşama umudunu ve büyük arzusunu dile getiriyordu… bunun beni nasıl etkilediğini ve yüreğimin en incecik ve en derin tellerini nasıl titrettiğini size söyleyemem... yaşama arzusu, diyordum kendi kendime, benim için, gelecek bahtiyarlığımız için. Ne kadar acı çekiyorum, *mamuşka*, ne kadar üzülüyorum, bir bilseniz!.. her şeyi unuttum; harbin gürültülerini, Selanik'in teslim olma şartlarını, Elen askerlerinin çevremizde gündelik olarak işledikleri cinayetlerin haberlerini, doğduğum şehrin hayatını bugün belirleyen hiçbir şey artık bana kadar ulaşmıyor. Hepsi de benim biricik sevgilimle ilgili kara düşüncelerimin içinde boğulmuş haldeyim. Sıhhati hakkında bana verdiği bilgileri evirip çeviriyorum, onlara bir o, bir bu zaviyeden bakıyorum, beni tedirgin eden ve bana acı veren şeylerden başka bir şey bulamıyorum. Ağır bir zatürree olduğunu sandığım hastalığı, çoğu zaman alabildiğine karmaşık ve iyi tatbik edilen bir tedaviyle iyileşir. Ama –benim tatlı nişanlım gibi- zayıf yapılı ve yüksek hassasiyete sahip kimi kimselerde bu hastalık hayati tehlike de yaratabilir. Bütün bu mülahazalar beni yerimde duramaz hale getiriyor, onun yanına gidememenin, onu bizzat tedavi edememenin veya en azından ona bir nebze yardımcı olamamanın umutsuzluğuyla, acısıyla deliye çeviriyor.

Allah aşkına ve ona beslediğiniz tükenmez sevgi adına, size yalvarıyorum, beni daha uzun zaman bu ağır endişelerin pençesinde bırakmayınız. Hastalığının gelişimi, nekahet dönemi ve tam sıhhatine kavuşması hakkında en kesin bilgileri birkaç kelimeyle bile olsa bana verin. Çok zayıf değilse, kendini iyi hissettiğini ve beni sevdiğini söylemek için iki cümlecik yazmak için olsun kalemi eline almasına müsaade ediniz. Harikulade mamuşka, size kalbiyle ve ruhuyla bağlı *sinuş*'kanıza [oğlunuza] merhamet gösterin ve yürek çırpıntılarını ve melankolisini dağıtmak için acele edin. Ölümden ve cehennemden beter bu belirsizlik acısı içinde daha uzun süre mum gibi erimeme izin vermeyin.

Size sözünü ettiğim mektup on beş gün öncesinin tarihini taşıyordu. Neden mektuplar bu denli düzensiz oluyor. Size bu satırları yazdığım şu anda, ondan haber alamamaktan üzgün kalmamın mektubun ulaşmamasından mı, yoksa benim sevgili Mariş'imin bana hiçbir şey yollamamış olmasından mı kaynaklandığını bile bilemiyorum.

Sizden sabırsızlıkla onun hakkında ayrıntılı bir mektup bekliyorum. Eşsiz Latiska'mız mektubun içine kendi eli mahsulü birkaç sayfa da eklerse keyfim kat be kat artacaktır.

Leokadi gönderdiği mektuplardan birinde sizin bana taahhütlü bir mektup göndermiş olduğunuzdan bahsetmişti. Maalesef bu mektup bana kesinlikle ulaşmadı.

Mektubunuzu beklerken, ellerinizden saygıyla öpüyorum. *Tatuş*'un [babanın] ellerinden de öpüyorum; müstakbel baldızlarımın ve Bay-Bayan Edmond'un ellerini sevgiyle sıkıyorum.

Sinuş'unuz [Oğlunuz] Şefik

* * *

Selanik 9.2.1913

Bayan M.L. Sternicka
8 ul. Instytutowa (log. 7)
Varşova Rus Polonyası

Aşkım! Belki de büyük bir sabırsızlıkla beklediğiniz o mektup henüz bugün de elinize geçmeyebilir. Yazmakta bu kadar gecikiyorsam, bu biraz da sizin hatanız veya daha doğrusu sizin meziyetiniz. Son gönderileriniz benim üzerimde şöylesi mucizevî bir etki yaptı ki, bende, fikir, duygu, tek sözle hayat diye ne varsa hepsi, sınırsız bir biçimde sizin üzerinizde teksif oldu. Bütün hareket kabiliyetimi kaybettim ve acımasız bir ataletin içine yuvarlandım. Hekim olarak görüşlerimi dalgın bir biçimde söylüyor, geriye kalan zamanımda, her biri sizi başka bir veçhenizle temsil eden, -Driyadlar ve Nayadlar halinde- sapsarı saçlı, pembe ve solgun su perileriyle dopdolu bir rüya âleminde yaşıyorum. Pek ender zamanlarda bu ilahî cemiyetin dışında oluyorum. Bu ihtiras bende bir monomane[11] boyutlarını ve gidişini alıyor ve korkuyorum ki, zaman içinde, ruhumun dengesi ve uyumu bunun karşı darbesini yaşayacak… Ah oraya gelip size kavuşmak … esrik ve sonsuz bir kucaklaşmada sizi çırpınan kollarımın arasında sarıp yüreğimin üzerine bastırmak… ve… benim olan o dudaklarınızın yakıcı sıcaklığında… kendimden geçmek… eriyip gitmek bana ne kadar uzak…

Sizin Şe…

* * *

19.III.1913

Çok sevgili ve kaprisli çocuk! Birden bire sizi böylesine öfkelendiren ve lakonik kılan nedir? Bir ay kadar önce yüreğimi ve ruhumu olabildiğince içine koymak için aklımın yettiğince çaba harcadığım uzun bir mektupla yanıtladığım, -benim susuzluğumu gidermek için asla yeterli olmayan- dört-beş ateşli ve coşkulu mektuptan sonra, şimdi bir zarfın içine tek ve tedirgin edici şu sorgulayıcı cümleyi koyup: "Nişanlımdan ne zaman mektup alacağım" başka bir şey olmadan gönderiyorsunuz!..Bu sade cümlenin taşıdığı bütün fırtınayı hissettim ve kelimelerle anlatılamayacak bir ıstırap, adeta bir ezilme yaşadım. Sevgili, böyle davranmakta haksızsınız. Şe[fik] azarlanmayı hak eden hiçbir şey yapmadı ve kendini kaybetmiş öfkenizi üzerine çekmeyi hak edecek hiçbir şeyi de hiçbir zaman yapmaz.

Nitekim bu ruhsuz mektubu bana yazdığınızın ertesi günü çok uzun mektubumu almış olmalısınız. Bu mutlu rastlantı sayesinde size hemen itaat ettiğim hayalini kurabilirsiniz, taptığım bu kişiden şu andakinden daha az uzakta olabilme bahtiyarlığına sahip olabilseydim, elbette bu da bir hakikat olurdu!.. Ayrıca size oldukça uzun mektup ve iki de kart göndermiştim; herhalde hayran olduğum ellerinizin sarhoş edeci temasına gelmişlerdir. O elleri –aslında benim olan onları- bahtiyarlık gözyaşlarımla sulamak ve sonra da onları en sıcak öpücüklerimle kurulayıp örtmeyi ne kadar çok isterdim! Mariş seni ne çok seviyorum! Bunu iyi hissedin.

Sizin Şe…

* * *

11 Monomane: Tek bir şeye zihnin takılıp kalması şeklinde gözüken akıl dengesizliği [TDK].

1913'te yazılmış olması muhtemel bir mektubun 5. sayfasından sonrası şöyle:

Ancak beni büyük bir düş kırıklığı bekliyordu!..

Kız ve erkek kardeşlerimle balkonda toplandığımız bir akşam, laf evliliğe geldi. İki amcamdan en genç olanı henüz bekâr ve bizimle oturuyor. Benden çok daha yaşlıdır. Annem, bir ara, bana şöyle dedi: "Birkaç haftaya kadar Mediha'yı (kız kardeşim) evlendirmiş olacağız. Ondan sonra sıra amcanda. İstersen bir yıl geçmeden seni de evlendirebiliriz. Henüz nişanlanmadığın doğru; ama eksik olan namzetler değil." Bu sözler herkeste merak uyandırdı; derin bir sessizlik içinde, herkes bana döndü. Yarı ciddi yarı şaka bir ses tonuyla cevap verdim: "Bana göre, anneciğim, aşırı bilgece konuşuyorsun. Ben de bu meseleyi düşünmemiş değilim, evlenmeye can atıyorum. Ne kadar tez olursa, o kadar bahtiyar olurum. Aslında mesele sizin tahmin ettiğinizden çok daha basit. Zira tatlı anneciğim, eşim olmaya yazgılı genç kız seçilmiş halde. Yurtdışında onunla nişanlanalı epeyce zaman oldu. Müstakbel gelininiz son derece tatlı, iyi eğitimli ve çok nazik bir insan; tek sözle, her bakımdan size lâyık. Gördüğünüz gibi, işleri basitleştirmek için elimden geleni yaptım. Şimdi bugünden yarına evli bir insan olmak için geriye kalan, sizin ve babamın olurunuzu almak!.. Hepsi bu."

Daha kısa nutkumun ortasında, annem, şakalar yaparak, sabırsızlanmaya ve sözümü kesmeye başladı. Söylediklerinin bütününden çıkan netice, ne denli ilme ve fazilete sahip olsa da yabancı bir kadınla oğullarından birinin evlenmesini ne pahasına olursa olsun kabul etmeyeceğiydi. Bu sözlerin tüm kız kardeşlerimin hoşuna gittiğini hissettim. Sadece bu yıl öğrenim görmek üzere Paris'e gidecek olan küçük kardeşim Hakkı benden yana tutum aldı. Şu anda evdeki tek sırdaşım ve desteğim de o. Mektuplarınızı bana ulaştıran yeğenim Hakkı değilse, o oluyor. Annem başladı bana Türk kadınlarının vasıflarını övmeye; ona göre bu vasıflar hiçbir yabancı kadında olamazmış. Ben uygun bir tarzda bu iddiayı çürüttüm, ancak annem öylesine ateşli cevaplar verdi ki, onu kırarım korkusuyla, şakacı bir biçimde bile olsa, ısrarcı olamadım.

Bir başka gün, herkesin önünde kâğıtlarımı tasnif ediyordum; son derece meraklı erkek ve kız kardeşlerim bu işte bana yardımcı oluyorlardı. Bu kâğıtlar arasında sizin ve kız kardeşlerinizin fotoğrafları da vardı. Bunları elden ele dolaştırdılar. Bunda herhangi bir sakınca görmedim. Sizinle ilgili bir esrar yaratmadım; "dostumun" kız kardeşleriydiniz. Ama bu kez oyun sökmedi. Sizin fotoğraflarınızda ithaflar olduğunu unutmuşum. Benim ruhum bile duymadan olay fark edilmişti. Fotoğraflar bana geri döndüğünde, annemin ve kız kardeşlerimin yüzlerinde zar zor fark edilebilir bir tarzda dolaşan bir kuşku havası yakaladım. Tek bir söz etmedik ve her şey öylece kaldı.

Akşam yemeğinden sonra size mektup yazmak üzere odamda tek başımayken annem kapıyı çaldı. Elinden tuttum ve kanepeye yan yana oturduk. Annem çok ciddiydi ve kendisinde sadece törensel durumlarda gördüğümüz ifade ve duruşa sahipti.

Bu mektubumu bitiremeden odadan çıkmak zorunda kaldım ancak bunun etkisiyle dopdoluydum. İçim içime sığmıyordu; içimdeki şiiri kendimi tatmin edecek tarzda ifade edememe korkusuyla, aşkımdan ve onun beslediği harika duyarlılıktan inanılmaz bir ıstırap çekiyordum. Zaten siz bunu büyük bir düzensizlik, şaşkın bir kopukluk içindeki mektuplarımdan fark etmişsinizdir! Size natamam gönderdiğim bir mektubu tamamlamalı, ruhumun bazı köşelerini size açmalıydım; bütün bunları gerektiği zaman yapmam neredeyse imkânsızdı… Aslına bakarsanız,

halet-i ruhiyeme gelince, kendimizi bir nebze sözlerin büyüleyiciliğine bırakıyoruz sanıyorum. Zira nihayet size günlük hayatımdaki ufak-tefek olayları anlatarak, zaaflarımı ve entelektüel eksikliklerimi en küçük bir savunma mekanizması koymadan, en küçük bir sun'iliğe kaçmadan, masumane bir şekilde bunları sizin önünüze sererek, aynı konuda didaktik bir mektuptan çok daha iyi bir şekilde kendimi size gösterdiğime inanıyorum. Ruhumu tanımadığınızı söylediğinizde, eminim ki derin bir tefekkür mahsûlü bir şeyi ifade etmiyorsunuz. Elbette siz beni herkesten çok daha iyi, varlığımın en az ayırt edilebilir hususiyetleriyle tanıyorsunuz. Bunları mahrem his dünyamın bazı noktalarını sizin önünüzde tahlil etmekten geri durmak üzere söylemiyorum; bunu size kendiliğimden teklif etmiştim. Şu günlerde onu da yapacağım. Benim gibi zihninde hiçbir disiplin olmayan bir insanın vaatlerini belirlenmiş bir zamanda yerine getirmesini beklemeyin.

Bunları belirttikten sonra, beni en saf bahtiyarlığa boğmuş olan nazik sevgi ve aşk sözcükleriniz için benim küçük sevgili ceylanıma sımsıcak şükranlarımla dolup taşan kalbimin sevgi dolu bağlılığını belirtmek istiyorum.

Sevgili Mariş, duygularınızın en ulvî ve mahrem olanlarını bile öylesine hoş, tatlı ve dünyada eşi olmayacak bir şekilde ifade ediyorsunuz ki, bu yalınlığınıza hayranlık duyuyor ve imreniyorum. Yazılarınıza kimi küçük Fransızca hataları sızsa da, üslûbunuzdaki saflık ve güzellik bundan kesinlikle etkilenmiyor. Sevgilim bana hep kendinizi ilhamınıza bırakarak, bu yalın ancak taklit edilemez üslûbunuzla, en küçük bir bezemeye yer vermeden yazınız.

Esasen, yavrum, hayatları boyunca kalpleri ve ruhları birbiri içinde eriyecek olan iki kişi arasındaki konuşma ve yazışmalar, bir üçüncü şahsa ifşa edildiklerinde, güzelliklerini ve değerlerini kaybeder. İnsan birbirini bizim gibi sevdiğinde, Aşkından gelen her şeye kıskançlık duyulur; o kadar ki diğerinin söylediğini, yazdığını ve gösterdiğini duyan, okuyan ve gören tek kişi olmak istenir: hatta bana öyle geliyor ki, bu, gerçek aşkta, bu kelimenin en manevi kabûlüyle Aşk'ta bir mecburiyettir. Bu konuda ben böyleyim! Bu düşüncemi mektubunuzda karşılaştığım birkaç söz vesilesiyle dile getirdim; sanmayın ki mektubunuzdaki fikirler silsilesi beni buna tabiî olarak sevk etti. Bana annenizin bize duyduğu sevgiden, aşkımıza duyduğu ilgiden, mektuplarımı ve kartlarımı ona tercüme ederek sağladığınız tatmin ve keyiften söz etmiştiniz. Şunu da ilave etmeliyim ki, aşk mektuplarına verilen istisnai önem ile –bu yazılarda dile getirilmiş duyguların doğrudan yöneldiği kişiden başka- kime olursa olsun herhangi bir kişiye bu mektupların gösterilmesini veya tercüme edilmesini kabili telif bulmuyorsam, olayları bu açıdan değerlendirdiğimi söylüyorsam, bu düşüncelerimin sevgili mamuşkamızla [annemizle] hiçbir ilgisi yok. O, aşkımızın bağlama çizgisidir ve yazdıklarımda ona aktarılmasını gerekli gördüğünüz her şeyi kendisine tercüme edebilirsiniz. Sizi, hazinem, sımsıcak kucaklıyorum.

Sizin Şe…

Dr. Şefik Hüsnü Balkan Savaşı'nın sona ermesinin ardından kendisinin de belirttiği gibi İstanbul'a geliyor, Ocak 1914 başından itibaren geçerli olmak üzere yıllık 84 Lirayı Osmani'ye Büyükdere'de 69 numaralı apartmanı aşağıda yer alan kontratla bir ev kiralıyor; aynı yıl Leokadya ile evleniyor.

ایجار واستیجار مقاوله‌نامه‌سی

CONTRAT DE LOCATION

[Rasih Nuri İleri Arşivi'nden]

I. Dünya Savaşı için askere alınan Dr. Şefik Hüsnü, savaş boyunca Çanakkale Merkez Askeri Hastanesi İç Hastalıklar Servisi'nde ve kimi zaman da siperlerde görev yapıyor. Bu dönemde eşine gönderdiği kart ve mektuplardan 1915 yılı başlarında kızı Meryem'in doğduğu anlaşılmaktadır.

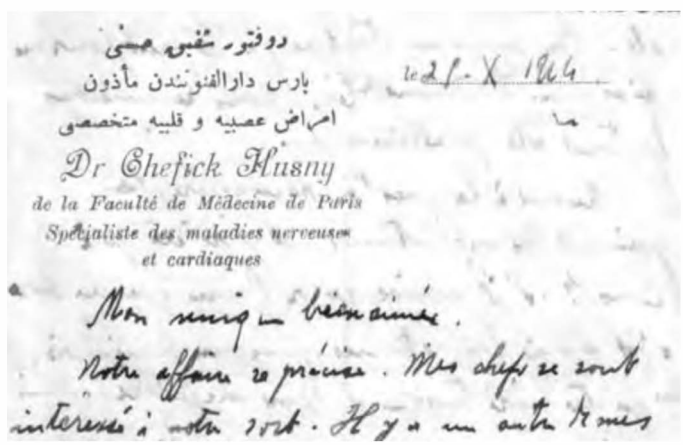

دوفتور شفیق حسنی
پاریس دارالفنونندن مأذون
امراض عصبیه و قلبیه متخصصی
Dr Chefick Husny
de la Faculté de Médecine de Paris
Spécialiste des maladies nerveuses
et cardiaques

le 25 X 1914

Mon unique bien aimée.
Notre affaire se précise. Mes chefs se sont
intéressés à notre sort. Il y a un autre [illegible]

25-X-1914

Doktor Şefik Hüsnü
Paris Darülfünununda mezun
Emraz-ı Asabiye ve Kalbiye Mütehassısı
Biricik Sevgilim,

İşimiz kesinleşiyor. Şeflerim, akıbetimizle ilgilendiler. Benimle aynı durumda, yani küçük ailesini yanına getirmek isteyen bir arkadaşım daha var. Hastanedeki beyler, her birimize bir ev bulmayı üstlendiler. Dün akşam, bu meslektaşla birlikte yerleşebileceğimiz büyük bir evin varlığından söz ettiler. Geçici bir yerleşim olacağından, bu çözümü kabule hazırım. Siz ne düşünürsünüz?

Her halükarda, gelecek olursanız, buraya tahmin ettiğimizden çok daha fazla eşya getirmek gerekiyor. Diğerlerinin yanı sıra yatak, yastık, yorgan, bizim demir karyola, tencere ve (bir sandık içinde) çok sayıda tabak, masa örtüsü, peçete ve havlu, vb. Tek sözle asgari bir konfor için gerekli her şey. Bütün bunlardan yakın gelecekte [okunamadı].

Parayla ilgili soruna gelince, maaş ödemeleri burada İstanbul'dan daha beter. Bir şey verilecek olunsa, kesintilerden sonra yarım ay için dört Türk lirası ve yarım mecidiye veriliyor. Ama yine de kendimizi idare edebiliriz; zira Hastane'de kaldığımdan şimdiye kadar hemen hemen hiç para harcamadım. Herhangi bir de-

ğişiklik olmazsa, inanılmaz derecede az bir harcamayla ben tek başıma yaşayabilirim.

Şehir yaşamı, Boğaz kadar hoş. Küçük bir köyün sıkıntıları bir yana, Çanakkale Boğazı'ndan çok hoşlanacaksınız. Bir araya gelebilmemizi şiddetle arzuluyorum.

Bana sık sık merkez hastanesine yazın. Yaşantınız ve sağlığınız hakkında bana ayrıntılı bilgiler verin. Oluşmakta olan varlık[12] size hâlâ çok sıkıntı veriyor mu? Meleğim bana her şeyden söz edin. Sizi seviyor ve ihtirasla kucaklıyorum. Mektup yazabilirsiniz.

Sizin Şefik

* * *

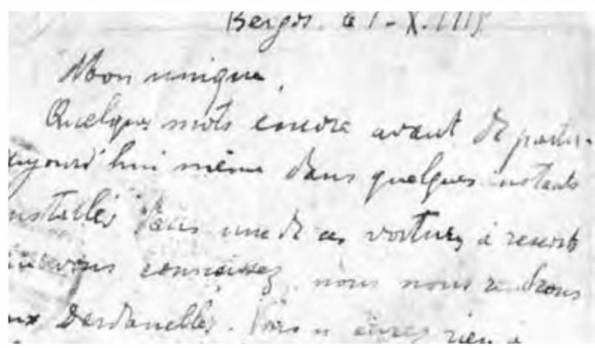

Bergos [Lüleburgaz] 1.X.1915

Biriciğim,

Yola çıkmadan önce birkaç söz. Hemen bugün, sizin de bildiğiniz yaylı arabalardan birine yerleşerek, Çanakkale'ye gideceğiz. Adresimde herhangi bir değişiklik yapmanız gerekmiyor, hatta mektuplarınız elime daha erken geçecek. Buradan hareketin olduğu şu anda sizlerin burada olmamasına öylesine memnunum ki! Aksi durumda gözlerim arkada kalacak ve bir dakika bile sükûnet bulamayacaktım. Sağlıklarınız[13] konusunda emin olduğumdan buyana sizin tam güvenlikte olduğunuzu bilerek endişesiz yaşıyorum. Kaybolan paket bulundu; sabunlar, jiletler, çikolatalar, çay, kalem uçları vb. Jiletler mükemmel kaliteli, onlara sahip olmaktan mutlu oldum; zira bir süredir tıraş olamıyordum… Sağlığım her zamanki gibi mükemmel. Hayatımın en mükemmel anlarını sizin varlığınızı hayal ederek yaşıyorum, kucaklıyorum.

Sizin Şe

* * *

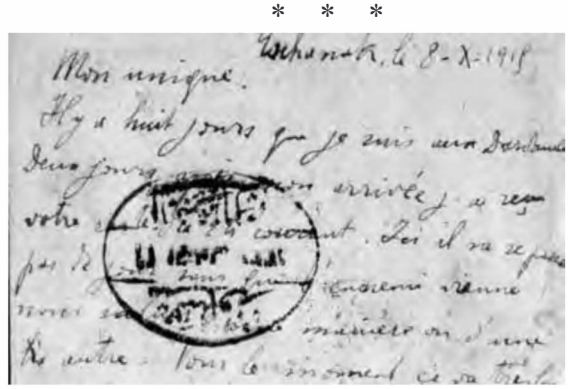

12 Şefik Hüsnü doğacak çocuğundan söz etmektedir.

13 Şefik Hüsnü, eşinin ve kızının sağlığını kastediyor.

Çanak. 8.10.1915

Biriciğim,

Sekiz gündür Çanakkale'deyim. Geldiğimden iki gün sonra geçen ayın 24'ünde gönderdiğiniz kartı aldım. Burada düşmanın gelip bize şöyle veya böyle selam vermediği gün geçmiyor. Şu an için her şey çok iyi gidiyor. Bergos'ta beraber olduğumuz meslektaşımla birlikte hastane mahallesinde bir evde kalıyorum. Oldukça elverişli şartlara sahibiz. Tehlike daha az olsaydı, burada birlikte kalabilirdik. Ama şu an için böyle bir şey söz konusu olamaz. Dolayısıyla hazırlıklarınızı bir tarafa bırakın ve dinlenmeye ve tatlı çocuğumuzu yetiştirmeye bakın. Her ikinizin sağlığının da iyi olmasından büyük bir memnuniyet duyuyorum. Bebeğimizin daha şimdiden tam teşekkül etmiş bir insanın boyutlarında olduğunu hayal ediyorum. Kucaklıyorum,

Sizin Şe

* * *

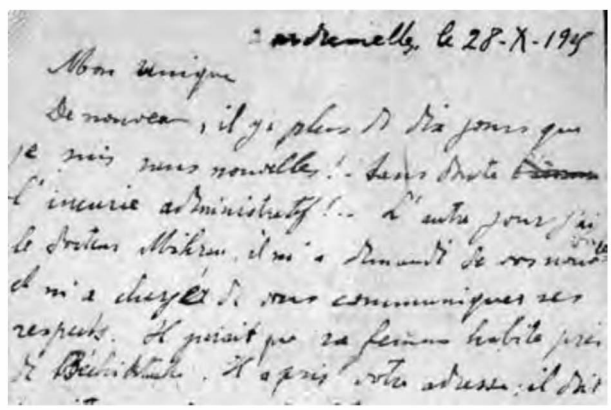

Çanakkale 28.X.1915

Biriciğim,

Yine on günü geçti sizden haber alamadım!.. Hiç şüphe yok idari ihmal!.. Geçen gün Doktor Mihran'la karşılaştık, sizden haber sordu ve size saygılarını iletmekle beni görevlendirdi. Öyle görünüyor ki karısı Beşiktaş'a yakın oturuyor. Sizin adresinizi aldı, karısından size ziyarete gelmesini isteyecek. Bize nazik ve sempatik gelmiş bu kadını tekrar görmekten zevk alacağınızdan eminim. Mediha yine sizde miydi? İzin meselesi halledildiğinden, herhalde, önümüzdeki ay İstanbul'a bir yolculuk yapabileceğim. Şu anda bir mektup aldım ve sağlığınızın iyi olduğunu öğrenmekten büyük memnuniyet duydum. Ben de çok iyiyim. Yakında size bir mektup yazacağım. Sımsıcak kucaklıyorum.

Sizin Şe

* * *

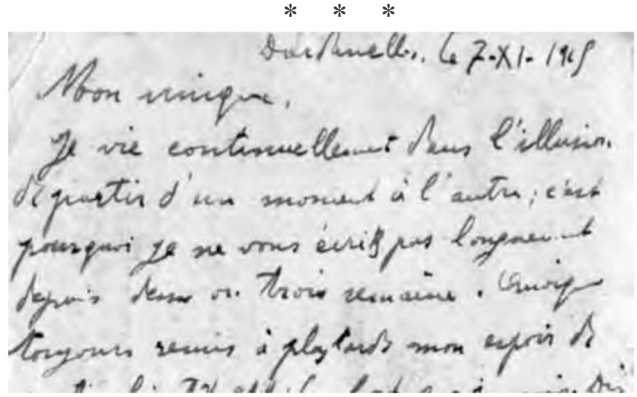

Çanakkale 7.11.1915

Biriciğim,

Sürekli ha şimdi yola çıkacağız ha şimdi duygusuyla yaşıyorum; bu sebepledir ki iki-üç haftadır size uzun uzun yazmıyorum. Her ne kadar hep erteleniyorsa da en kısa zamanda yola çıkma umudum her zamankinden daha güçlü. Bir takım meslektaşlarım gittiler ve döndüler; artık tartışmasız benim yola çıkma sıram… Ya siz biricik aşkım nasılsınız? Sizi böylesine mutsuz görmekten ne kadar acı çektiğimi tahmin bile edemezsiniz!.. Yakında size kavuşabilirsem birbirimizi teselli ederiz… Tatlı küçüğümüzün dişleri çıkmaya başladı mı. Sağlığın iyi olmasından büyük bir memnuniyet duydum. Ne biçim aldığını çok görmek istiyorum. Her ikinizi de aşkla kucaklıyorum.

Sizin Şe…

* * *

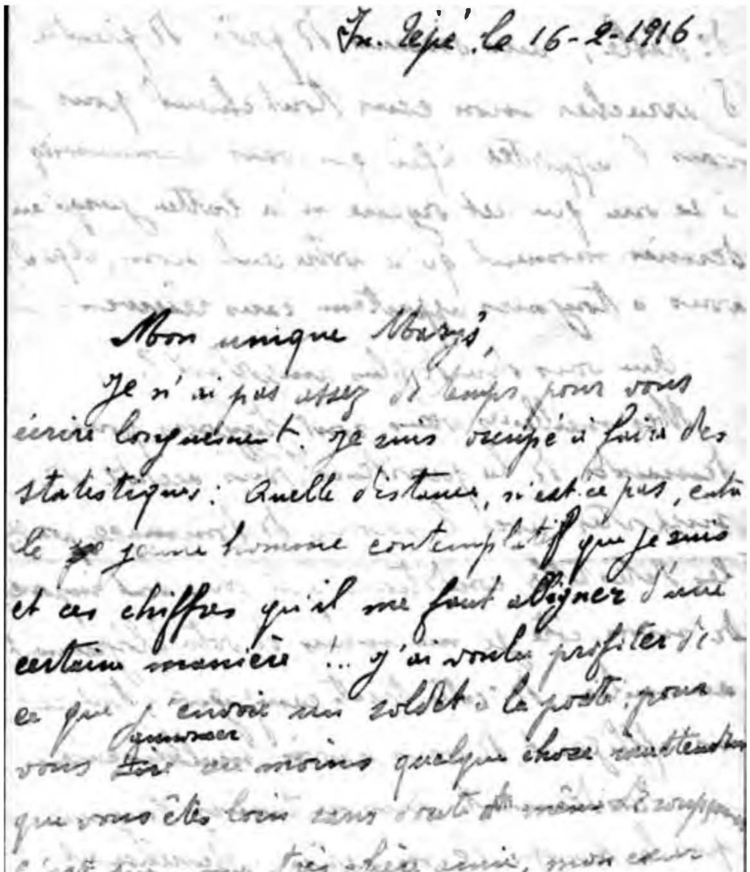
In. Tepé, le 16-2-1916.

Mon unique Maryş,

Je n'ai pas assez de temps pour vous écrire longuement. Je suis occupé à faire des statistiques : Quelle distance, n'est-ce pas, entre le jeune homme contemplatif que je suis et ces chiffres qu'il me faut aligner d'une certaine manière !.. J'ai voulu profiter de ce que j'envoie un soldat à la poste, pour vous [illegible] au moins quelque chose [illegible] que vous êtes loin [illegible] c'est [illegible] très chère amie, mon cœur déborde d'amour pour vous.. Si je devais mourir d'une mort violente, je [illegible] comme Kyalmir, [illegible] ce joli poème de [illegible]

İntepe 16.2.1916

Eşsiz Mariş,

Size uzunca yazmak için yeterli zamanım yok. Bir takım istatistikler çıkarmakla uğraşıyorum: Benim gibi iç dünyasına dalmayı seven genç bir adam ile bir şekilde uzaklaşmam gereken bu rakamlar arasında ne alaka var değil mi!.. Bir askeri

postaya gönderirken, bu fırsattan istifade ederek şüphe duymaktan bile herhalde uzak olduğunuz beklenmedik bir şeyi en azından duyurmak istedim. Sevgilim, kalbim size duyduğum aşkla dolup taşıyor… Şiddetli bir ölümle hayata veda edecek olsaydım, Leconte de Lisle'in o hoş şiirindeki Hyalmar gibi, yırtıcı kuşlardan daha sıcak yüreğimi kopartıp görür görmez bu organın son dakikaya kadar sadece sizin adınıza çarptığını ve hiçbir kayıt olmaksızın her zaman size ait kaldığını kabul etmeniz için size getirmelerini isterdim.

Size bundan daha mühim ne söyleyebilirim ki?

En büyük temennim, her zaman kaderin içinde bulunmak zorunda kaldığınız o berbat şartlara sağlığınıza en az zarar verebilecek bir tarzda katlanmanıza izin vermesidir. Bana gelince, bu zavallı köyün ortasında, sizin mutsuz olduğunuz bilgisiyle yıkılmış bir halde, sizden uzakta olmanın ıstırabını yaşıyorum.

Elbette bana yazmaya yine vakit bulamayacaksınız. Ne mutlu ki amcamız bana birkaç satır yazdı da sizin ve küçüğün, her ikinizin de oldukça iyi olduğunu öğrendim. Sizi tüm aşkımla kucaklıyorum.

Her şeyiyle Sizin Şe…

Selanik 18 Mart 1921
Karıma ve kızıma,
En azından size bu hüzünlü gülümsememi gönderiyorum.
Belki de gelip bu hüznü dağıtmak istersiniz.
Tüm varlığıyla sizin
Şefik
[Rasih Nuri İleri Arşivi'nden]

Mütareke İstanbul'unda Şefik Hüsnü'nün Siyasi Faaliyetleri

Dr. Şefik Hüsnü siyasi hayatını kaleme alırken, sosyalizme ilgisinin Paris'teki öğrencilik yıllarında başladığından söz etmekte, ancak Marx ve Engels'in eserlerini Dünya Savaşı ertesinde inceleyebildiğini belirtmektedir:

> Çocukluğumdan itibaren iyi Fransızca öğrendim. Henüz daha çocukluktan yeni çıkarken elime geçen her kitabı yutarcasına okuyordum. Diğerlerinin yanı sıra yaklaşık 1905 yılında Emile Zola'nın birçok kitabını okumuştum; bunlar be-

nim dikkatimi sosyal sorunlara ve kitle hareketlerine çekmişti. Kısa zaman sonra 1905/6 Rus devriminin yankıları muhayyilemi tepe taklak etti. Uzun zaman devrimci sorunlara karşı konulmaz bir ilgi duymakla birlikte, temel eserleri okumamıştım. Sosyalist partinin günlük ve süreli yayınlarını, gündelik olayları ateşli bir biçimde takip etmekle yetiniyordum. Paris'te kaldığım dönemde, Jaurès'in, Pressensé[14]'nin, Sembat[15]'nın hitap ettiği büyük mitinglerin tümüne düzenli olarak katılmaktan geri durmuyordum. J. Jaurès'in tutkulu bir hayranı haline gelmiştim. Okuduğum ilk ciddi siyasi eserler, Jaurès'in yönetimi altında yayınlanmış olan Büyük Fransız Devrimi Tarihi oldu. O dönemde, kurulduğu tarihten başlayarak bildiğim *Humanité*'nin de sürekli okuruydum. Türkiye'de 1908 Burjuva Devrimi patlak verdiğinde henüz Paris'teydim. *Humanité* yazı işlerine, söz yok, çok yakından izlediğim ülkemdeki olayların kavranıp yorumlanması konusunda çok yardımcı oldum.

O yıllarda Türkiye'de henüz sosyalist hareket yoktu. Birkaç dostumla, ileride bu hareketin başlatıcıları olmak üzere kendimizi siyasi olarak geliştirmeye çalışıyorduk. Sempatizanı olduğumuz Birleşik Sosyalist Parti'nin faaliyeti bize okul olarak hizmet ediyordu. 1909 ve 1910'da, sol eğilimli gazetelerde makaleler yayınlayarak ülkemdeki siyasi partilere karşı konum alıyordum.

Marx ve Engels'in eserlerini ancak üniversite öğrenimimi tamamladıktan sonra inceledim. Bu konuyla özel olarak dünya savaşından sonra ilgilendim. 1922'de Marx ve Engels'in "Komünist Beyannamesi"ni Türkçe'ye tercüme edip yayınladım.

1919 başlarında terhis edildiğimde, etrafımda işçilerin ve köylülerin siyasi partisini kurmak için benimle işbirliği yapmaya hazır bir dizi unsur vardı. 1919 ortalarında Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'nı kurduk. Genel Sekreter olarak başlangıcından itibaren yönettiğim bu parti Türkiye devrimci hareketinde büyük bir rol oynadı. 1920'de bu partinin içinde birkaç yoldaşla birlikte 3. Enternasyonal Grubunu [İstanbul Komünist Grubu] oluşturdum. Moskova'ya bir delegasyon göndererek Komünist Enternasyonal ile ilişkiye geçtik. K.E. tarafından tanınan bu grubun Ankara Halk İştirakiyun Fırkasıyla birleşmesinden, başından itibaren Genel Sekreterliğini üstlendiğim Türkiye Komünist Fırkası doğdu.

1921'den itibaren gerek ülke içinde, gerekse yurtdışında Fırka çalışmama paralel olarak kesintisiz olarak komünist yazarlık faaliyetimi geliştirdim. Türkiye devrimci hareketinin değişik yanlarıyla ilgili bir dizi broşürün dışında, Fırkanın tüm gazete ve dergilerinin redaksiyonunda aktif bir yer aldım. 1919'da bu "*Kurtuluş*" dergisiydi. 1921'de Marksist "*Aydınlık*" dergisini, 1925'e kadar Sadri Celal ile birlikte yayınladık. 1923'te, komünist gazete "*Vazife*"yi yayınlamaya başladım. 1924'te "*Orak Çekiç*" gazetesini kurdum. (…)

1920'de Tours'da Fransa Komünist Partisi'nin kuruluş kongresine ve 1922'de

14 Francis de Pressensé (1853-1914), Fransız siyaset adamı ve barışçısı, Dreyfus'ü savunan Aurore gazetesini yönettikten sonra İnsan Hakları Ligası başkan yardımcılığı ve başkanlığını yürüttü.1905'te Birleşik Sosyalist Parti'nin kuruluşuna katıldı. 1904-1905 yıllarında La Vie socialiste [Sosyalist Hayat] dergisini, Nisan 1904'te kurulan L'Humanité gazetesinin dış politika bölümünü yönetti. Jaurès ile birlikte kilise ile devletin ayrılması kampanyasını yürüttü. I. Dünya Savaşı öncesinde barışçı faaliyetleri içinde Avrupa Birleşik Devletleri sloganını yükseltti.

15 Marcel Sembat (1862-1922), Fransız siyaset adamı, Merkez Devrimci Komite'de (Blanqui yandaşı sosyalist parti), 1897'de Devrimci Sosyalist Parti'de, 1902'de Fransa Sosyalist Partisi'nde ve 1905'te SFIO'da [İşçi Enternasyonali Fransa Seksiyonu] yer aldı. La petite République ve L'Humanité sosyalist gazetelerinde Jaurès ile birlikte çalıştı. 1893'ten ölümüne kadar Paris sosyalist milletvekili seçildi, 1905'te devlet ile kilisenin ayrılması kanunundan yana oy kullandı. Jaurès'in öldürülmesinin ardından Temmuz 1914'te Jaurès'in ölümünden sonra partinin önde gelen yöneticileri arasında yer aldı. 1914-1916 arasında Bayındırlık Bakanlığı yaptı. Aralık 1920'deki Tours Kongresi'nde III. Enternasyonal'e katılmaya karşı çıktı.

Sofya'da Bulgaristan Komünist Partisi'nin son legal kongresine katıldım. Ayrıca 1922'de Sofya'da Balkan Komünist Federasyonu Konferansı'nda da bulundum. (…)

İlk kez, 1 Mayıs ajitasyon ve gösterilerinin sorumlularından biri olarak İstanbul polisi tarafından tutuklanıp Mayıs 1923'te mahkemeye verildim. Lozan barış anlaşması henüz imzalanmamış olduğu için, vatana ihanetle suçlanıyorduk. Ancak bu anlaşmanın imzalanmasıyla birlikte hükûmet tüm siyasi mahkûm ve sanıkları affetmek zorunda kaldı ve bizler serbest bırakıldık.

1925'te hükûmet yasakladığı komünist gazeteleri yayınladıkları ve 1 Mayıs 1925 gösterilerini düzenledikleri için tüm bilinen komünist militanları tutukladı ve Ankara İstiklâl Mahkemesi'nde yargıladı. Belli başlı sanıklardan biriydim. Ancak tevkifattan birkaç gün önce, ülkeden ayrılabildim. Mahkeme diğer üç yoldaşla birlikte beni 15 yıl ağır hapse mahkûm etti. 1926'da [1928'de] bu hüküm gözden geçirildi ve mahkûmiyetim 1 yıla indirildi[16].

Dr. Şefik Hüsnü, eşi Leokadya ve kızı Meryem
[Rasih Nuri İleri Arşivi'nden]

16 Metnin tamamı için bknz. s. 55-58

Şefik Hüsnü'nün Komintern[17] Kadrosuna Girişi

Dr. Şefik Hüsnü ile ilgili şahsi dosyadaki[18] ilk belge Mart 1926 tarihini taşıyor. Oysa bildiğimiz gibi Dr. Şefik Hüsnü, daha 1920'lerin başlarından itibaren Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesi ile bağlantılı çalışmalar yürütmüş, 17 Haziran-8 Temmuz 1924'te yapılan Komintern V. Dünya Kongresi'nde Enternasyonal Kontrol Komisyonu üyeliğine seçilmiş, Nisan 1925'ten itibaren yurtdışında bulunmuş ve 1925 yılı sonlarında Moskova'ya gelmiştir. 17 Mart 1926 tarihli ve Vasilyev imzalı KEYK Doğu Şubesi Başkanı antetli kağıtla "İdari İşler Dairesi"ne yazılmış "Ferdi yoldaşın 15/III-26 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere 17 Ruble + % 50 maaşla sorumlu görevli olarak Doğu Şubesi kadrosuna alınıp kaydının yapılması rica olunur." yazısı üzerine Dr. Şefik Hüsnü'nün 25 Mart 1926 tarihinde imzaladığı ilk matbu Rusça ankette Fransızca verdiği bilgiler şöyle:

Daimi

Kabul:

Geçici

KOMİNTERN YÜRÜTME KOMİTESİ KADROLU PERSONEL ANKETİ No.....[19]

Sıra No	Sorular	Yanıtlar
1	Soyadı	Ferdi
2	Adı ve baba adı	Bekir, Hüseyin
3	Doğum tarihi (gün, ay, yıl)	18 Nisan 1890
4	20 yaşına kadar nerede kaldınız	Selânik, Paris
5	Parti durumu: Hangi partidesiniz	Komünist Partisi
6	Hangi ülkede ve üye kartı	Türkiye, No. 1
7	Ne zamandan beri partidesiniz	1919
8	Daha önce başka partide oldunuz mu? (hangi parti, ne zaman, nerede)	Hayır
9	Hangi parti görevindeydiniz a) Şubat Devrimi'nden önce b) Şubat-Ekim Devrimleri arasında c) Ekim Devrimi'nden Komintern'e girinceye kadar	Kurucu ve genel sekreter ---------- ---------- ----------
10	Şubat Devrimi'ne nasıl katıldınız?	----------
11	Ekim Devrimi'ne nasıl katıldınız?	----------
12	Şubat Devrimi'nden sonra seçimle herhangi bir göreve geldiniz mi? Hangi göreve ve ne zaman	Hayır
13	Öğrenim durumunuz: Hangi okullarda okudunuz, hangilerini bitirdiniz? a) Genel b) İhtisas	 Selânik İdadisi, Paris Tıp Fakültesi Tıp
14	Esas Mesleğiniz	Tıp doktoru
15	Diğer meslek ve ihtisaslarınız	Gazetecilik, iktisat ilmi
16	Milliyetiniz	Türk
17	Hangi devletin vatandaşısınız	Türkiye
18	Yurtdışında bulundunuz mu? Nerede ve ne zaman?	Fransa'da 1905-1912 yılları arasında

* Doğum tarihiyle ilgili giriş bölümündeki dipnota bakınız.

17 Komünist Enternasyonal'in kongreleri ve başlıca yönetim organları hakkında geniş özet bilgi için Ek 1'e bakınız.

18 RGASPI (Rusya Devlet Sosyal Siyasi Tarih Arşivi) f. 495, op.266, d. 38. Şahsi dosyadaki belgelerin büyük bölümü Rusça, bir bölümü Fransızcadır.

19 Bu belgenin soru bölümleri matbu Rusça, cevap bölümleri el yazısı Fransızcadır.

19	Hangi devletleri ne kadar tanıyorsunuz	İngiltere, Almanya, Belçika, Polonya, Yunanistan, Sırbistan, Avusturya. Bunlardan Almanya, Polonya ve Yunanistan'ı daha iyi tanıyorum.
20	Hangi dilleri hangi düzeyde konuşma ve okuma-yazmayı biliyorsunuz?	Türkçe ve Fransızca çok iyi konuşuyor ve okuyup-yazıyorum. Az Almanca konuşuyor ve okuyup-yazıyorum. Az Lehçe konuşuyorum. Arapça söküyorum.
21	Devrim'den önce hangi sosyal tabakaya mensuptunuz?	Orta toprak burjuvazisi
22	Gayrimenkûlünüz var mı? Ne kadar, nerede, ne zaman edindiniz?	Hayır
23	Ebeveynlerinizin mesleği	Babam avukattı
24	Kaç yaşından beri kendi emeğinizle geçiniyorsunuz	24 yaşımdan beri
25	Hangi işlerde çalıştınız? Hangi görevlerde bulundunuz? Neyle geçindiniz? a) Şubat Devrimi'ne kadar b) Şubat-Ekim Devrimleri arasında c) Ekim Devrimi'nden Komintern'e girinceye kadar	Doktorluk yaptım. Dünya Savaşı sırasında bir askeri hastanede servis şefliği yaptım. 15-29 Türk Lirası veya yaklaşık 250 Ruble --- İstanbul'da hekimlik yaptım.
26	Son görev yeriniz neresiydi ve neden bıraktınız	Görevim yoktu
27	Komintern'e ne zaman girdiniz	1925 Kasımı
28	Kimin tavsiyesiyle	Partimin yetkili temsilcisiyim
29	Bir yerde çalışıyor musunuz? (Nerede, hangi görevde)	Hayır
30	Komintern'e girmeden önce hangi sendikadaydınız	Hiçbir
31	Siyasi mahtemeye düştünüz mü? (Ne zaman, nerede, niçin, ne ceza aldınız) a) Şubat Devrimi'nden önce b) Şubat-Ekim Devrimleri arasında	İlk defa, Mayıs 1923'te komünist ajitasyon nedeniyle tutuklanıp yargılandım. İkinci defa, komünist bir broşür yazmak ve illegal bir parti kurmak suçlamasıyla kovuşturuldum. Ankara İstiklâl Mahkemesi beni 13 Ağustos 1925'te 15 yıl ağır hapse mahkûm etti.
32	RSFSC makamlarınca dava edildiniz mi? (Ne zaman, niçin, mahkûmiyet)	Hayır
33	Parti mahkemesine verildiniz mi? (Ne zaman, niçin, mahkûmiyet)	Hayır
34	Ceza mahkemesine verildiniz mi? (Nerede, ne zaman, niçin, mahkûmiyet)	Hayır
35	Askerlik durumunuz: a) Eski orduda hizmet verdiniz mi? (hangi birlikte, ne süreyle, rütbeniz) b) Askeri öğreniminiz c) Silah türü ç) 1918-1920 Savaşında Beyaz Ordu'da hizmet verdiniz mi? Hangi görevde? d) Kızıl Ordu'da hizmet verdiniz mi? (Ne zaman, nerede, hangi görevde) e) Cephede bulundunuz mu? (Hangi cephede, ne süreyle) f) Hangi birlikte ve ne görevle g) Yara aldınız mı? Malûl kaldınız mı? h) Herhangi bir fizikî özrünüz var mı? i) Terhis olduğunuzda Kızıl Ordu'daki göreviniz neydi?	1914-1919 arasında Türk ordusunda hekim yüzbaşı olarak askerlik hizmeti yaptım. --- --- Çanakkale Askeri Hastanesinde hekim Hayır --- --- Hayır Hayır ---
36	Askerlik hizmeti a) Ne zaman askere alındınız? b) Ne zaman ve kim tarafından terhis edildiniz? Hastalıktan muafiyet aldınız mı? c) Kızıl Ordu'dan hangi terhis veya nakil belgeniz var (numarası, tarihi, veren makam) ç) Askeri durum kaydınız var mı? Hangi askeri komutanlıkta	 1914 --- --- ---
37	Medeni haliniz	Evli
38	Aile fertleri, yaşları, çalışanlar, bakmakla yükümlü olduklarınız?	Dört kişiye bakmakla yükümlüyüm: Annem, küçük kız kardeşim, karım ve kızım
39	Akrabalarınızdan KEYK kurumlarında çalışan var mı? (Kim, hangi şubede, hangi görevde)	Yok
40	Ailenizin adresi	Bir kısmı İstanbul'da, bir kısmı benimle birlikte buradadır.
41	Sizin adresiniz ve telefon numaranız	Lüks Oteli No: 373

İşbu Anket'teki bilgilerin doğruluğunu onaylarım: B. [Bekir] Ferdi (imza)
25 Mart 1926.

1926 Viyana Konferansı

1925'teki tevkifat ve mahkumiyetin ardından TKP'nin faaliyetlerini toparlamak, yeni bir eylem programı ortaya koymak üzere 1926 Mayısında TKP'nin 1. Konferansı Viyana'da toplanmıştır[20]. Şefik Hüsnü'nün Dış Büro Sekreterliğine ve Komintern nezdinde TKP Temsilciliğine getirildiği bu Konferans'ta Vedat Nedim Tör TKP Genel Sekreterliği görevini üstlenmiştir. Konferansı izleyen süreçte faaliyetlerini Moskova'da sürdüren Şefik Hüsnü, ülkede yürütülmekte olan TKP faaliyetine ve özellikle 1926 sonlarında, diğerlerinin yanı sıra Şevket Süreyya Aydemir'in de özgürlüğüne kavuşmasının ardından Merkez Komitesi'nde ortaya çıkan Kemalizme karşı tutum ve teşkilatlanma ilkeleri konusundaki görüşlere olabildiğince karşı çıkmıştır. Kendisiyle birlikte Dış Büro'da üye olan Fahri (Baytar Ali Cevdet) ve yedek üye olan Halim (Hasan Ali Ediz) ile birlikte TKP'deki gelişmeleri olumsuz değerlendiren Şefik Hüsnü, Doğu Sekreterliği'nin de bu konuları değerlendirmesinin ardından, Komintern Yürütme Kurulu'na başvurarak ülkeye dönüp TKP yönetimine yerinde müdahale etmeyi talep etmiştir. Olumlu yanıt verilmesi üzerine de 1927 Ağustosunda Moskova'dan ayrılarak İstanbul'a gelmiştir.

Şefik Hüsnü'nün Sovyetler Birliği KP Üyeliğine Devir Başvurusu

Dr. Şefik Hüsnü'nün kaleminden çıkmış sırasıyla Sovyetler Birliği Komünist Partisi'ne üyelik devri başvurusunu ve biyografisini veriyoruz. B. Ferdi yoldaşın Biyografisi başlığını taşıyan yaşam öyküsünde kendisinden 3. kişi olarak söz etmektedir. Burada ilk kez büyük babasının toprak sahipliğine işaret ettiği gibi, Paris'teki tıp öğrenimiyle ilgili son derece ilginç ve bilmediğimiz ayrıntılar vermektedir. Burada yer alan yaşam öyküleri 1935'te kaleme aldığı otobiyografisinden kimi farklılıklar taşımaktadır.[21]

VKP MK'ne

Sovyetler Birliği KP'ye devir edilmemle ilgili işlemlerin tamamlanması ricasıyla, aşağıda komünist faaliyetimin belli başlı uğraklarıyla ilgili gerekli bilgileri sunuyorum.

1905'te, 16 yaşından itibaren, sosyalizmle ilgilenmeye başladım. 1905-1912 arasında, Paris'te üniversite öğrencisi olarak bulunuyordum ve Fransız proletaryasının devrimci hareketini yakından izledim. Makedonya kökenli ve Türk tebaası olduğumdan, Balkan Savaşı nedeniyle 1912'de Türk ordusunda askere alındım. Daha sonra 1914-1919 arasında Dünya Savaşı sırasında hekim olarak Çanakkale Askeri Hastanesi'nde görev yaptım. Böylece Türk ordusu içindeki genç asker ve subaylar arasında devrimci Marksizm propagandası yapma fırsatına sahip oldum.

1919 başlarında, bir dizi genç aydın ve işçinin katkılarıyla, Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası adıyla bir legal siyasi parti kurdum. Aynı tarihlerde, Türkçe ilk devrimci Marksist dergi olan "*Kurtuluş*" dergisini yayınlamaya başladık. 1920'de, İşçi ve Çiftçi Fırkası içinde, "3. Enternasyonal grubu" adıyla bir illegal grup oluştur-

20 Viyana Konferansı tutanak ve belgeleri için bknz. *TKP 1926 Viyana Konferansı,* Sinan Dervişoğlu, TÜSTAV Yayınları.

21 Bknz. s. 55-58

dum. Bu Türkiye'nin ilk komünist grubu olup, 1922'de K.E. 4. Kongresi kararıyla, TKF, Komünist Enternasyonal seksiyonu adını almıştır[22]. 1920'den itibaren fiilen yönettiğim fırkanın genel sekreterliğini üstlendim. 1921'de *Aydınlık*'ı (legal komünist yayın), 1923'te *Vazife*'yi (legal siyasi gazete), 1924'te [1925'te] haftalık *Orak-Çekiç* (komünist işçi organı) kurduk.

1923 Mayısında, büyük bir işçi gösterisi düzenlemekten ve devrimci bir bildiri dağıtmaktan haftalarca hapiste kaldım. 1 Mayıs 1925 vesilesiyle bir broşür yayınlanması nedeniyle, Ankara İstiklâl Mahkemesi beni, emekçiler arasında komünist propaganda ve teşkilatlanma faaliyeti yürütmek suçlamasıyla[23] 15 yıl ağır hapse mahkûm etti.

1924'te, KE 5. Kongresi sonunda KE Yürütme Komitesi[24] üyesi seçildim. Türkiye'den kaçtığımdan beri, kısmen Moskova'da, kısmen Almanya'da çalıştım. Halihazırda Komintern'de Yakın-Doğu Sekreterliği üyesi ve Enternasyonal Kontrol Komisyonu üyesi olarak çalışıyorum.

VKP'ye en kısa zamanda üye edilme umuduyla, komünist selamlarımı sunarım.

TKP Resmi Temsilcisi
EKK üyesi
B. Ferdi

* * *

B. Ferdi [Bekir Ferdi] yoldaşın Biyografisi

Makedonya kökenli. Türk uyruklu. 1890 doğumlu. Toprak sahibi orta köylü ailesinden gelir. Büyükbabası çiftliğini bizzat işletirdi. Babası hukuk öğrenimi görmüş ve avukatlık mesleğini yürütmüştür; bu arada büyütmeyi başardığı aileden miras kalmış toprakları da yönetmiştir.

Ferdi ilk ve orta öğrenimini Selânik'te yaptı. 1905'te Olgunluk [Bakalorya] İmtihanını başarıyla verdi. Doğa bilimlerine ve matematiğe özel bir yeteneği ken-

---

22 Komintern 4. Kongresi, Türkiye Birleşik Komünist Partisi'nin kurulması için bir Teşkilat Bürosu oluşturmuş ve Dr. Şefik Hüsnü'yü de bu Büronun Sekreterliğine getirmiştir. Nitekim 1923 başlarında Komintern'e gönderdiği raporlarda Dr. Şefik Hüsnü TKP Teşkilat Bürosu ve İstanbul Komünist Grubu Genel Sekreteri olarak imzalamaktadır. [Bknz. diğerlerinin yanı sıra 12 Nisan 1923 tarihli KEYK'e Rapor, *TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1,* CD: 25, Klasör: 35_36, Belge no: 385-390 (Fransızca)]

23 Dr. Şefik Hüsnü'nün diğer özgeçmişlerinde vurguladığı ve bilindiği gibi bu yargılama Hıyanet-i Vataniye Kanunu çerçevesinde yapılarak mahkûmiyet cezaları verilmiştir. Komünizm propagandası ve örgütlenmesi ile ilgili o tarihlerde cezai yasal düzenleme yoktur.

24 Dr. Şefik Hüsnü V. Kongre'de Yürütme Komitesi'ne değil, Kontrol Komisyonu'na üye seçilmiştir. Nitekim Şahsi Dosyası'nda bu konuyla ilgili aşağıdaki belge yer almaktadır:

KOMÜNİST ENTERNASYONAL
YÜRÜTME KOMİTESİ
İDARİ İŞLER ŞUBESİ
No. 1667
Telgraf için: Enternasyonal, Moskova
Telefon: İdari İşler Şubesi: 5-52-37;
Kitabet: 15-97

Bütün ülkelerin proleterleri, birleşiniz!
18 Haziran 1926, Moskova.

TASDİKNAME

III. Komünist Enternasyonal İdari İşler Şubesi işbu belgenin hamili **F e r d i** yoldaşın gerçekten Komintern **Enternasyonal Kontrol Komisyonu üyesi** olduğunu tasdik eder.

Geçerlilik süresi: 1 Ağustos 1926
Komintern İdari İşler Müdürü: İmza
Mühür

dini gösteriyordu. Tıp öğrenimi görme konusundaki güçlü arzusu, ona ne pahasına olursa olsun mülkiye kariyeri yaptırmak isteyen babasının kesin muhalefetiyle karşılaştı. İstanbul'a Mekteb-i Mülkiye'ye kayıt yapmak üzere gönderildiyse de, bir miktar para tedarik ederek, gizlice Paris'e kaçtı. Uzun zaman maddi güçlüklerle baş etmek zorunda kaldı; babası bu oldubittiyi kabul etmek istemedi ve ona en küçük bir maddi yardımda bulunmadı.

Fizik Kimya Biyoloji sertifikasını Sorbonne'dan aldıktan sonra, 1906'da Paris Tıp Fakültesi'ne kabul edildi. Öğrenimini en kısa sürede tamamladı ve 1912'de "pekiyi" derece ile Paris Üniversitesi'nden hekim olarak mezun oldu; mezuniyet tezi "omurilik sıkışmaları", Haziran 1912'de Paris'te yayımlanan 200 sayfalık bir kitaba dâhil edildi.

Üniversitedeki ilk yıllarından itibaren sosyalizm sorunlarıyla ve hareketleriyle canlı bir biçimde ilgilendi. 1906'dan itibaren Birleşik Sosyalist Parti'nin faaliyetini ve Sosyalist Enternasyonal'in yapılan kongrelerini yakından takip etti. Jean Jaurès hayranlarından biriydi. Fransa'da kaldığı dönemde, İngiltere, Belçika, Almanya, Avusturya-Macaristan, Rusya vb. gibi belli başlı Avrupa kentlerini ziyaret etmek için değişik fırsatlardan yararlandı.

Eylül 1912'de Türkiye'ye dönüşünde, daha yerleşemeden Balkan ve Dünya savaşlarının hengâmesi içine sürüklendi. Önce Kızılay, ardından milli savunma tarafından askere alınarak 5 yıl boyunca ordu hizmeti yapmak zorunda kaldı. Dünya Savaşı yıllarında Çanakkale'de kaldı ve 1918 Mütarekesi'ne kadar Merkez Askeri Hastane İç Hastalıkları Servisi'ni yönetti. Tabi olduğu istisnai koşullar, sistemli bir siyasi faaliyet yürütmesine engel oldu. Sadece görüştüğü asker ve subaylara devrimci fikirlerinin ve sosyalist öğretilerin propagandasını yaptı.

Terhis olduktan sonra, 1919 başlarında, kararlı bir biçimde devrimci bir proletarya partisinin teşkilatlanması çalışmasına girişti. Almanya'daki devrimci olaylara karışmış bir dizi aydın ve işçiyle işbirliği halinde, Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'nın temellerini attı ve, Türkçe ilk Marksist organ olan "*Kurtuluş*" dergisinin yayınına başladı.

1920'de, illegaliteye geçmek zorunda bırakılmış bu partinin içinde enternasyonal grubunu kurdu ve daha 2. Dünya Kongresi'nden önce K.E. Yürütme'siyle bağlantıya girdi. Haziran 1921'de komünist *Aydınlık* dergisini başlattı ve Mart 1925'e kadar yönetti. 3. Enternasyonal grubunun ve daha sonra TKF'nin tüm konferans ve kongrelerinde hep sorumlu genel sekreterlik yetkisini aldı.

1923'te, 1 Mayıs ile ilgili gizli bir bildiri yayınladığı ve gösterileri düzenlediği için bir dizi komünist militanla birlikte tutuklandı ve vatana ihanet suçlamasıyla yargılandı.

Hapishaneden çıktığında, aynı yıl, TKF adına "*Vazife*" adlı bir siyasi organ kurdu. Bu organ kapatılınca 1924'te [1925] "*Orak-Çekiç*" adlı başka bir organ çıkardı.

Mayıs 1925'te, yurtdışındayken, ajitasyonu ve broşür ve makaleleri nedeniyle yeniden kovuşturmaya uğradı ve Ankara İstiklâl Mahkemesi tarafından 15 yıl ağır hapse mahkûm edildi. 1925'ten beri TKF'yi K.E. Yürütmesinde temsil etmekte ve K.E. yayınlarının redaksiyonuna katkıda bulunmaktadır.

Dr. Şefik Hüsnü Rusya Komünist Partisi (Bolşevik) üyeliğine kabulü ertesinde Eylül 1926'da Merkez Komitesi'ne aşağıdaki bilgi notunu göndermiştir.

RKP(b) MK'NE

Üyeliğimin RKP(b) saflarına devri dolayısıyla komünist partisindeki çalışmalarım hakkında kısaca bilgi veriyorum. 1905 yılından itibaren, daha 16 yaşındayken sosyalizmle ilgilenmeye başladım. 1905 ile 1912 yılları arasında, Paris'te öğrenciyken Fransız proletaryasının devrimci hareketini yakından izledim.

1890 Makedonya doğumluyum (milliyetim Türk) ve Türk tebaasında olduğum için 1912 yılında, Balkan Savaşı sırasında Türk ordusuna alındım. Daha sonra, 1914'ten 1919 yılına kadar dünya savaşı sırasında Çanakkale'de bir askeri hastanede doktorluk yaptım. Böylece, asker ve subaylar arasında devrimci Marksizm propagandası yapma fırsatı buldum.

1919 yılının başlarında birkaç genç işçi ve aydın ile birlikte Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Partisi adıyla (legal) bir parti kurdum. Aynı zamanda biz Türkiye'deki ilk Marksist gazete olan *Kurtuluş* gazetesini çıkarmaya başladık. 1920'de ben İşçi ve Köylü Partisi içinde III. Enternasyonal Grubu adıyla bir grup kurdum. Bu, Türkiye'nin ilk komünist teşkilâtıydı ve 1922 yılında KEYK IV. Kongresi'nde alınan bir kararla Komünist Enternasyonalin seksiyonu olarak adı Türkiye Komünist Partisi şeklinde değiştirildi.

1920'den sonra benim yönetimimde çalışan partinin Genel Sekreterlik görevini yapmaktaydım. 1921 yılında biz *Aydınlık* dergisini (legal komünist organ), 1923'te *Vazife* dergisini (legal politik dergi), 1924'te [1925] aylık *Orak Çekiç*'i (komünist işçi organı) kurduk.

1923 yılında büyük bir işçi yürüyüşü düzenlemek ve devrimci bildiri dağıtmaktan birkaç hafta hapiste tutuldum.

1925 1 Mayıs'ı eşiğinde broşür çıkarma, komünizm propagandası ve komünist partisi kurma sebebiyle Ankara İstiklal Mahkemesi tarafından 15 yıl ağır hapis cezasına çarptırıldım.

1924 yılında, Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesinin [Komintern'in] 5ci Kongresinde Enternasyonal Kontrol Komisyonu'na (EKK) üye seçildim.

Komünist selamlarımı sunarım.

Türkiye Komünist Partisi Resmi Temsilcisi

KEYK Enternasyonal Kontrol Komisyonu üyesi

(Ferdi).

16 Eylül 1926.

Şefik Hüsnü'nün SBKP üyeliğine 22 Mayıs 1954'te son verilmiştir[25].

25 İLMÜHABER Gizli

SBKP MK Sekreterliği 22 Mayıs 1954 tarihinde şu kararı almıştır: 1937 yılında Türkiye'ye giden 1218291 Nolu parti biletli 1926'dan SBKP üyesi 1890 doğumlu Türk FERDİ Bekir Hüseyinoviç Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nden çıkmış sayılmalıdır.

ASLINA UYGUNDUR
Veselova /İmza/
29 Haziran 1954

Şefik Hüsnü Yeniden Türkiye'de

Ağustos 1927'de Moskova'dan ayrılarak İstanbul'a gelen Şefik Hüsnü[26], bir yandan mevcut Merkez Komitesi ile görüşmeler yapıp eleştirilerini yöneltirken, öte yandan KUTV'da öğrenim görerek Türkiye'ye kadro olarak gönderilmiş ve mevcut Merkez Komitesi ile uyumlu çalışmalar yürütemeyen başta İsmail (İ. Bilen) ve Aziz (Hüsamettin Özdoğu) ile paralel bir yapı oluşturmuş ve TKP adına bildiri yayınlamak da içinde bir dizi faaliyete girişmiştir[27]. Moskova'da kalan Fahri ve Halim ile düzenli haberleşen Dr. Şefik Hüsnü, Viyana Konferansı'nda seçilmiş Merkez Komitesi'ni dağıtmak, onların Temmuz 1927'de yurtiçinde bir konferans toplayarak almış olduğu Komintern ile görüşme kararının fiilen uygulanmasını engellemek için yoğun bir çaba içine girmiştir. Mevcut Merkez Komitesi'nin bilgisi dışında yayınlanan bildiriler çerçevesinde Eylül 1927'de TKP'ye dönük yapılan tevkifatın Vedat Nedim Tör'e ulaşmasının ve onun da bu durum üzerine polise başvurarak bildiklerini aktarmasının ardından Ekim 1927 sonlarında Şefik Hüsnü'nün ve Merkez Komitesi üyelerinin de içinde bulunduğu büyük bir tutuklama yapılmış ve 1928 TKP Davası açılmıştır[28].

Büyük resim: Önde soldan 2. Şevket Süreyya, 3. Hamdi Şamilov
Alttaki resim: Önde ortada Dr. Hikmet Kıvılcımlı
Altta yuvarlak resim: Dr. Şefik Hüsnü ve Salih Hacıoğlu

Bu davada 4-6 ay hapse mahkûm edilen Şefik Hüsnü, 1925 yılındaki 15 yıl ağır hapis mahkûmiyetinin de 1 yıl hapis cezası olarak değerlendirilmesi nedeniyle toplam 1,5 yıl ceza almıştır. İstanbul'da TKP faaliyetlerini cezaevinden yönetmeye devam ettiği gerekçesiyle Yozgat cezaevine sürülen Şefik Hüsnü, 17 Nisan 1929'da tahliye olduktan bir süre sonra yeniden yurtdışına çıkarak Moskova'daki görevine dönmüştür.

Şefik Hüsnü – 1929
[Rasih Nuri İleri Arşivi'nden]

26 Şefik Hüsnü'nün Moskova'dan ayrılmasının ardından 3 Kasım 1927 tarihli RKP(b) MK Politbüro Oturumu 133 Nolu Tutanağında, Ferdi yoldaş hakkında Buharin yoldaşın Ferdi'nin KEYK aparatında çalışması önerisinin kabul edildiği belirtilmektedir. *RKP(b) ve VKP(b) Politbürosu ve Komintern, 1919-1943 Belgeleri, Moskova, ROSSPEN (Rusya Politik Ansiklopedisi), 2004.*

27 Bu döneme ilişkin ayrıntılar için bknz. *TKP 1926 Viyana Konferansı,* Sinan Dervişoğlu, TÜSTAV Yayınları *ve 1926-27 TKP MK Toplantı Tutanakları Büyük Kırılma*, Sinan Dervişoğlu, TÜSTAV Yayınları. Ayrıca bknz. EK1 Komünist Enternasyonal'in Kongreleri ve Başlıca Yönetim Organları.

28 Bu dava ile ilgili ayrıntılar için bknz. *1928 TKP Davası,* Emel Seyhan Atasoy, Sosyal Tarih Yayınları.

Aşağıda göreceğimiz üzere, bundan sonra Şefik Hüsnü 1930-1933 arasında Batı Avrupa'da görev yapmıştır.

Şefik Hüsnü Komintern Kontrol Komisyonu'nda soruşturuluyor

1928'de Komünist Enternasyonal VI. Dünya Kongresi'nde, Şefik Hüsnü, yokluğunda, Yürütme Kurulu üyeliğine seçilmiştir.

Şefik Hüsnü'nün KEYK üyesi kimliği, 22 Eylül 1928
[RGASPI fond 495, op. 266, d. 38]

1930-1933 yıllarında Almanya'da Berlin'deki WEB[29]'de ve Anti-Emperyalist Liga'da Georgi Dimitrov'un başkanlığı altında görev yapan Dr. Şefik Hüsnü[30] bu dönemde[31]

---

29 WEB'in [Batı Avrupa Bürosu] kurulması, KEYK'in IX. genişletilmiş plenumunda, 2 Şubat 1928'de kararlaştırılıyor. Plenum bu kararıyla, KEYK ile Komintern'in Batı Avrupa seksiyonları arasında daha sıkı bağ kurmak amacıyla, KEYK Prezidyumuna KEYK Batı Avrupa Bürosu açma görevini veriyor. Baştan KEYK Politik Sekreterliği bu büroya O. Kuusinen, D. Manuilski ve Erkoli'yi [Togliatti] alıyor. 21 Eylül 1928'de Politik Sekreterlik Batı Avrupa Bürosu üyeliğine Manuilski, J. Ember-Dro ve O. Kuusinen, aday üyeliğine Sokolik ve R. Palm Datt'ı öneriyor. Mart 1929 sonunda G. Dimitrov da BAB'na dahil ediliyor.
BAB'ın temel işlevi KEYK ile Almanya, Çekoslovakya, Bulgaristan, Yunanistan... ve Türkiye komünist partileri arasında bağları temin etmek. 1 Kasım 1928'de KEYK Prezidyumu adı geçen partilerin MK'lerine mektup gönderiyor, kararın gerekçelerini ve büronun görev ve haklarını bildiriyor. 1930 başında BAB'ın yetkileri genişletiliyor. BAB Şubat 1933'e kadar Berlin'de bulunuyor. *Komintern'in Örgütsel Yapısı adlı kitaptan özetlenmiştir.*

30 Şefik Hüsnü'ye bu görevlendirme Madyar tarafından 30 Ağustos 1930 tarihli mektupta şöyle bildiriliyor: "(…) Politik komisyonun artık almış olduğu karara göre, Siz Liga'da çalışacak ve WEB işlerine alınacaksınız. Orada Siz daha az tevazu gösterip, daha aktif olmalısınız. (…)"

31 Dr. Şefik Hüsnü'nün şahsi dosyasında kendisiyle ilgili Filistin, Suriye ve Mısır için KEYK temsilcisi olarak görevlendirme önerisi yer almaktadır.

GİZLİ

POLİTİK KOMİSYON'A
Doğu Sekreterliği FERDİ yoldaşın Filistin, Suriye ve Mısır için KEYK temsilcisi sıfatıyla tayinini rica eder.
16.VII.1931 /L. Madyar/

Bu konudan haberi olan Şefik Hüsnü'nün Komintern'e gönderdiği mektup ise TÜSTAV Komintern Arşivi'nde yer almaktadır.

26.VII.931
K.E. Doğu Sekreterliği'ne
Kuusinen ve Madyar yoldaşlara
Değerli Yoldaşlar,
Birkaç gün önce Resumowa yoldaş ile bir görüşme yaptım. Kuusinen yoldaş adına bana, beni KEYK'i Arap ülkeleri nezdinde temsil etme görevi vermeyi düşündüğünüzü iletti. Bu konuda düşündüklerimi size yazmadan önce, Madyar yoldaşın bu sorunun daha somut ve daha kesin biçimde ortaya konduğu mektubunu aldım. Görüyorum ki bu kararı verilmiş bir şey.
Şahsen bu görevi üstlenmeye hazırdım. Ne var ki siyasi bakımdan bana ciddi mahzurları var gibi göründü. Bu sebeple, kesin bir karar alınmadan önce sizinle esasa yönelik bir görüş alış-verişinde

Komünist Enternasyonal Kontrol Komisyonu'nun 53/559 iş numaralı dosyasıyla 15 Ocak 1932 ile 10 Mart 1932 arasında soruşturuluyor. Soruşturmanın konusu oluşturan olay, 1932 TKP Konferansı ertesinde yaşanmış olan ve Komintern Temsilcisi Grete'nin (Margarete/ Grete Wilda32) de aralarında bulunduğu büyük tevkifatla doğrudan ilişkilendirilmektedir. Bu ilk soruşturmadan yıllarca sonra, TKP'nin desantralizasyon kararının uygulanması sürecinde Dr. Şefik Hüsnü Komintern Kadro Komisyonu tarafından yeniden değerlendirmeye alındığında, Reichtag yangını dolayısıyla Almanya'da 1933'te tutuklanması da aşağıda göreceğimiz gibi soruşturulmuştur.

Türkiye
"24" GİZLİ.

POLİTİK KOMİSYONA.

Türkiye Komünist Partisi MK Temsilcisi Ferdi yoldaş evinde ve Anti-Emperyalist Liga'nın mekânlarında yapılan aramalarda Türkiye'de birkaç kişiyi açığa çıkarabilecek birçok mektup ve adrese el konulduğunu bildirmiştir. Kendisi söz konusu kişileri uyarmak için önlem almış; mektup ve adresler Prusya polisi vasıtasıyla Türk polisinin eline geçebilir.

Ferdi yoldaşın evinde belge ve adresler bulundurmak suretiyle en basit gizlilik kurallarını kabaca ihlal ettiğini dikkate alan Doğu Sekreterliği Ferdi yoldaşın dosyasını gizlilik kurallarını kabaca ihlal yüzünden Enternasyonal Kontrol Komisyonu'na verilmesini önerir.

---

bulunmayı gerekli gördüm. Bugün her şeyden önce şunu söylemeliyim ki, ben, bu görev için, en küçük bir ihtirazı kayıt olmaksızın KEYK'nin emrine amadeyim. Yine de bu girişimin uygun olup olmadığıyla ilgili beni kaygılandıran düşüncelerimi size sunmayı ödev biliyorum.

I.Türkiye'nin en aktif gerici monarşistlerinin çoğu Suriye'de ve Filistin'de yaşamaktadır. Teşkilâtlarının genelkurmayı Suriye'dedir. Hareketleri ve saldırgan tutumları, Kemalistler için sürekli bir tedirginlik konusu oluşturmaktadır ve bu çevrelerde olup bitenleri büyük bir dikkatle izlemektedirler. Kurdukları tezgâhları zamanında boşa çıkartmak amacıyla, Ankara hükûmeti bu ülkelerde siyasi polisin gizli bir kolunu hazır bulundurmaktadır. Kemalistlerin ajanları vasıtasıyla anında haberi olmadan ve gerici teşkilatlarla bir takım entrikalara girişmekten anında suçlanmadan tek bir Türk siyaset adamı bu ülkelerde kalamaz.

Bu duruma daha da dikkatimizi gerektiren şey, bir süredir Kemalist yetkililerin ve Halk Partisi'nin komünistlerin kitleler gözündeki itibarını düşürmek için komünistleri gericiliğin oyununa gelmek ve gericiliğin müttefiki olarak davranmak ile suçlama taktiğini benimsemiş olmalarıdır. (...)

2. Bu birinci sorunla yakından bağlantılı bir biçimde yine son derece önemli bir ikinci sorun kendini ortaya koymaktadır. Arabistan'da kaldığım dönemde, Türkiye'deki dostlarımızla ilişkilerim hemen hemen tamamiyle kopacaktır. Oradaki hareketimizden ve olaylardan neredeyse tümüyle tecrit olacağım. (…)

Özellikle genç işçi yoldaşlarımızın TKP'yi yönetme ve ona yeni bir yönelim verme görevini üstlendikleri bir uğrakta, karşılaştıkları güçlükleri aşmaları konusunda sürekli olarak onlara yardıma her zamankinden çok daha fazla muhtaçlar. Avrupa'yı terk etmem gerekirse, bir takviyeci göndermenin yanı sıra onlara siyasi ve ideolojik açıdan her an destek vermek üzere bir takım tedbirler almak gerekir.

3. Araplarda Türklere karşı mevcut güven eksikliği ve antipati de belli bir olumsuzluk oluşturmaktadır. Ama bunun üzerinde durmaya gerek yok. (…)

4. Dergiye gelince, gerekirse onun yayınını birkaç ay erteleriz. (…)

Sizden konuyu bir kez daha bu görüşler çerçevesinde incelemenizi ve kesin kararınızı bize bildirmenizi diliyorum. Kanaatime göre, gitmemde bir sakınca görmezseniz, görev süremin 3 ayı aşmaması gerekir. (...)

32 Margarete Wilde (Berlin 1904 -Karaganda 1943), Grete Wilde ve Erna Martens olarak anılır. 1921'de Alman KP üyesi, 1922-1925 arası Fisher-Maslow fraksiyonu üyesi, 1927-1930 arası Komünist Gençlik Yöneticisi, Moskova'da Lenin Yüksek Parti Okulu'nda okudu. 1932'de İstanbul'da tutuklandı ve 1934'te özgürlüğüne kavuştu. Reşat Fuat Baraner'in eşidir. 19 Temmuz 1935'te ortak oğulları doğdu. 1934'ten sonra Brückmann ile kadro şubesinde çalıştı. Ekim 1938'de tutuklandı, 8 yıl hapse mahkûm oldu. [*Histoire de l'Internationale Communiste 1919-1943, Pierre Broué, Paris 1997, s. 1104]*

DOĞU SEKRETERLİĞİ: /Madyar/[33]

8.1.1931 [1932 olmalı]
Türkiye Dosyasına alınacaktır.
İmza.

Doğu Sekreterliği'nin bu talebi Enternasyonal Kontrol Komisyonu tarafından hemen dikkate alınmıştır. Olay Doğu Sekreterliği'ne o sıralar KEYK üyesi olan Dr Şefik Hüsnü tarafından aşağıdaki mektupla aktarılıyor.

/zd/Kup.
Fransızcadan[34] Çok gizli.

Değerli yoldaşlar!

Biz hemen şu günlerde bir kazaya uğradık. 21 Aralık 1931 tarihinde polis mekânımıza baskın yaptı. Gündüz gelen ziyaretçiler dâhil, içeride bulunan herkes tutuklandı. B., Fr. ve Fer. tutuklular arasında. B'nin durumu çok ağır. Kimliğini ispat edemedi ve sahtekârlıkla suçlanıyor. Onun tutukluluk hali sürüyor. Diğer yoldaşlar serbest bırakıldı. Dutt[35] ayın 23'ünde İngiltere'ye hareket etti. Fe. ve Fr. için sürülme riski var. Bunu önlemek için adımlar atılıyor. Münzenberg[36] ile birlikte büyük bir protesto çıkışı hazırlıyoruz. Dün büro tekrar açıldı, ama sıkı gözetim altında bulunuyor. Burada çalışanların dışında kimse giremiyor. Ben burada kalma izni alabilmek için elden geleni yapıyorum. Türkiye'den az ya da çok açık veren içerikte birkaç mektup ele geçirilmiş. Şimdi ayrıntılı şekilde yazacak durumda deği-

33 "Madyar"ın üstü çizilmiştir. Ludwig Magyar (1981-1937), Lajos Milgorf'un takma adı, Ma Dyari, Madyar olarak da anılır. Müflis bir tüccar ailesinin çocuğu olarak Viyana'da ve Budapeşte'de gazeteci olarak çalıştı. Devrim sırasında Macaristan KP üyesi oldu; 1920'de on sekiz yıl hapse mahkûm edildi ve 1922'de Ruslar ile "değiş-tokuş" edildi. Rusya KP(b) üyesi oldu ve TASS ajansında çalıştı. 1928'den itibaren Şanghay'da başkonsoloslukta çalıştı ve Çin konularında "uzman" olarak tanındı. Kuusinen'in yardımcısı olarak Uzak-Doğu Bürosunun sorumlularından biri oldu. 1933'te Almanya'ya gönderildi, bir süre Fransa'da kaldıktan sonra SSCB'ye döndü. Aralık ayında "uzlaşmacılar"la ilişkileri nedeniyle tutuklandı ve Bela Kun ve kimi Komintern yöneticileriyle birlikte hazırlıkları "komplo"yu açıkladı. 1937'de ağır sorgulamalardan sonra özellikle Troçki ile "bağlantı"yı sağladığını "itiraf etti"; ölüm cezasına çarptırıldı ve infaz edildi. [*Histoire de l'Internationale Communiste 1919-1943, Pierre Broué, Paris 1997, s. 1042]*

34 Dosyada Fransızca aslı değil, Rusça çevirisi vardır.

35 Rajani Palm DUTT (1896-1974), Hintli bir hekim ile İsveçli bir kadının oğlu olarak Cambridge'te doğdu ve öğrenimini Oxford'da tamamladı. 1920'de Büyük Britanya Komünist Partisi'ne üye oldu, 1923-1965 arası MK üyeliği yaptı. *1935-1943 arası KEYK aday üyesi, 1943-1961 arası BBKP YK başkan yardımcısı görevlerini yürüttü. 1936-1938 arası Daily Worker gazetesi yazı işleri müdürlüğünü üstlendi. [Histoire de l'Internationale Communiste 1919-1943, Pierre Broué, Paris 1997, s. 992; italik harfli bilgiler Georgi Dimitrov GÜNLÜK-3, Ç.ev.: Rüstem Aziz, TÜSTAV Yayınları, İstanbul 2005, s. 284]*

36 Willi MÜNZENBERG (1887-1940) Herfurt, A. Sonnenburg ve Studzinsky adlarını da kullanmıştır, kunduracı, Sosyalist Gençlik militanı, 1910'da Zürih'e göç etti ve 1916'da Bern'de Uluslararası Sosyalist Gençler Konferansı'nı topladı; *1915-1919 arası Sosyalist Gençler Enternasyonali'nin sekreterliğini yaptı.* İsviçre Sosyalist Partisi yönetiminde yer alan Münzenberg, Zimmerwald solunu destekledi. İsviçre'den sınır dışı edildi, Almanya'da tutuklandı. Komintern kuruluş kongresine davet edildi ve 1921'e kadar KIM [Komünist Gençler Enternasyonali] sekreterliğini yürüttü. *Mejrabpom [Uluslararası işçi yardımlaşması] yöneticisi (1921-1933), Almanya KP MK üyesi, 1921'den itibaren KEYK üyesi, Komintern'in III-VII kongrelerinde delege (1921-1935)* Gazete, sinema ve kitap yayıncılığıyla uğraşan "Münzenberg imparatorluğu"nu kurdu. Sonucu belirleyici kampanyalar düzenledi. Önce Almanya Komünist Partisi içindeki muhalefete, ardından Komintern'e karşı muhalefete yakınlık duydu. Moskova'ya çağrıldıysa da buna uymadı. Sovyet-Alman paktına karşı çıktı ve Fransa hükûmetinin hizmetine girdi. Fransa'da enterne edildiği kampın yakınlarında öldürüldü. *[Histoire de l'Internationale Communiste 1919-1943, Pierre Broué, Paris 1997, s. 1054-1055; italik harfli bilgiler Georgi Dimitrov GÜNLÜK-3, Ç.ev.: Rüstem Aziz, TÜSTAV Yayınları, İstanbul 2005, s. 339]*

lim. Bundan sonraki tavrıma dair talimatlarınızı bekliyorum. Hakkımda sürgün kararı çıkarılırsa, nereye gideceğimi bilmiyorum. Bunu da atlatabilmeyi umuyorum.

Bende teşkilâta ait bir miktar para var. Eğer buradan ayrılmam gerekirse, parayı Willi'ye bırakmayı düşünüyorum.

Yapılan aramadan sonra G.'den [Grete], İstanbul'dan bir mektup aldım. Mektubu yorumsuz size gönderiyorum. İyi ki, onun yeni adresini almışım.

Şu günlerde daha ayrıntılı bir mektup yazacağım. Bu sabah Fr. ile konuştum. Sağlığı iyi ve Londra'dan Hintlileri bekliyor.

Selamlar,
Ferdi

Dr. Şefik Hüsnü'nün sözünü ettiği mektubun dosyada bulunan Rusça çevirisi ve 25 Aralık 1931 tarihli kendisinin notu şöyle:

Çok gizli

15/XII-31 TARİHİNDE G.'NİN [Grete'nin] F.'YE [Ferdi'ye]
TÜRKİYE'DEN YOLLADIĞI MEKTUPTAN ÖZET

Değerli yoldaş!

İki mektubunu da aldım.

Çocuklar niye yazmıyor diye şaşıyorsun. Neredeyse bütün mektupları onların onayını alarak gönderdiğim için, bunu onlara ben söyledim.

Nazmi [Tornacı Emin Sekün] sorununa gelince, yavaş yavaş hallediliyor. O artık Halim [Hasan Ali Ediz] konusunda tamamen yanıldığını anladı. Tufan [Şaban Ağa oğlu Alyanak Fuat] ile ilişkisine gelince ise, şimdi itiraf etti. Gerçi, bunu herkesin bildiğini iddia ediyordu, ama bu doğru değil. Bu gibi adamlarla şahsi ilişkilerin politik bakımdan bizler için hiç de faydalı ve uygun düşmediğini söyleyip azarladım. O Tufan ile işçiler arasında ayrım yapmak zorunda. Şu da tespit edildi ki, kendisi İstanbul'da değilken, bütün bu bağlantıları muhalefet [Nâzım Hikmet muhalefeti kastediliyor] vasıtasıyla edinmiş (bunu şahsi dostluklara bağlıyor). Kasım [?] ayında hiç kimsenin bilmediği iki görüşme yapması öngörülüyordu. Şimdilik sorun halledildi, ama sözünde ne kadar durup durmayacağı, yine de ona bağlı. Birbiri ardı sıra cereyan eden bu iki olay, elbette ki, hiç iç açıcı değildi; ama birinin, yani Ferit'in [Feridov, Boz Mehmet] ona karşı büyük güvensizlik beslediği de doğru.

Nuri [Dede Ahmet Fırıncı] (Lâzistan) sorununa gelince, biz bunu bütün olarak kabul ediyoruz, ama [muhalefetle ilişkisini] tamamen kestiğini tahmin ediyoruz. Yalnız Ankara konusunda büyük zorluk var. Bize mektup yazdıklarını sana henüz söylemedim. [Doktor] Hikmet bize destek için başvurdu (bu arada artık elimizde bizden para aldığının teyidi var). Bu mektubu onlar şu tür açıklamalar için kullanıyor: Görüyorsunuz ya, herşey eskisi gibi, siz yalnız uygun bulduklarınıza destek veriyorsunuz, başkalarını hiç düşünmüyorsunuz. Eğer şimdi önlem almazsanız, sizlerle alıp vereceğimiz olmaz. Yani, adamlar inançtan yoksun. Yazıcı yoldaşa, ona olayın kapanmış olduğunu yazmasını söyledik. Biz konuyu ilkesel olarak kendimiz de yazacağız, birini de göndereceğiz.

Bu anormalliğe kızmakta haklısın, ama bunda suç yalnız çocukların değil. Asıl mesele Celâl'in [Tayyareci, Celal Zühtü Benneci] aniden hastalanması. Çok para yitirildi. Eğer sorun orada doğru çözülürse, hiç fena olmaz. Çünkü onunla ilişkilerimiz çok iyi.

Öğrencilere gelince, Ruslarla iş pek halledilemediğine göre, ben Salo ile gö-

rüştüm. Dün fırtına geçtikten sonra üç kişi gönderildi. Bağlantı düzenli değil, ama bu defa, anlaşılan, iyi geçecek. Kendisiyle kâğıt dükkanı sorununu da görüştüm. Bir kadın var, bütün önlemler alındı. İlk aylarda bu para gerektirecek, ama yapacak daha iyisi yok. Çok uygun bir yer seçilecek ve düşünülen tarz da çok iyi. Yalnız, yeni gümrük vergileri ithali zorlaştırabilir. Şu günlerde işler yoluna girince, haberini alacaksın.

Öğrenciler sorununu küçümsediğimizi düşünme. Ama biz iyi işçilerin hepsini veremeyiz ki. Konferansımızdan sonra Nail [Tayyareci Cemal] arkadaşımız Moskova'ya okumaya gidecek. Gayet sağlıklı görünse de, çok tez hastalanıyor. Ama yine de cesaretle koşturuyor. Ancak onu KUTV'a değil, Lenin Okulu'na göndermek gerekir. Sağlık nedeniyle almak istemezlerse, sen bunu ille de sağlamaya çalışmalısın. Sorunu basit ve önemsiz. O bizim buradaki en iyi delikanlımız. Ona orada mutlaka bir yer temin etmeliyiz. O buna değer.

Biz burada bir tütüncüler sendikası kuruyoruz. İlk başta 40 kişi kadar alabileceğiz. Bu işi Ferit [Feridov, Boz Mehmet] yürütüyor, yöneticisi de o olmalı. Biz program gibi bir şey hazırladık. Çünkü tütün işçileri arasında hâlâ taraftarları olan muhalefet etki kazanmaya çalışıyor. Biz ikimiz bir taslak kaleme aldık, ama ben bu taslağın çok fazla komünistçe olduğu kanısındayım. Bu taslağı acele gözden geçirip görüşlerini Türkçe olarak bize gönderemez misin, acaba? Olayı Profintern'e bildir ki, bu işi Samsun'da da yapmamıza yardımcı olsun. Şimdilerde sendikal çalışmalar konusunda bizi hatalardan koruyacak, dikkatimizi bu işe vermemizi sağlayacak somut direktifler çıkıyor. Sendikal çalışmalar bakımından olanaklarımız çok dar. Çünkü sendikalar neredeyse hiç toplanmıyor, işçiler arasında esen hava tamamen onlara karşı. Zorla da olsa sendikalarda kalan işçiler bile, sendikaların sabote edilmesi için propaganda yapıyor. Sendikaya girene alçak diyorlar.

Bir başka sorun. Ekte bir gazete bulacaksın. Henüz pek başarılı sayılmaz. Çocuklar onu alelacele, fazla düşünmeden hazırladı. Şimdi biz 4 başka metin daha hazırladık. Bu oldukça ucuz. Paramız olsaydı bütün cihazı satın alırdık. Teknik önkoşullar olmadıkça, sipariş usulü çalışmakla yetineceğiz. Gazete ince kâğıt kullanılarak 1.000 adet çıkarılıyor ve hücrelere dağıtılıyor. Büyük ihtiyaç duyduğumuz kitle ajitasyonu için biz bu yöntemi çok uygun buluyoruz. Uzun bildiriler büyük teknik zorluklarla karşılaşıyor. Tabandaki adamlarımız duruma göre davranmayı hızla öğreniyor. Onlar için her şey çok karmaşık, hazırlıklı değiller ve bu yüzden onlara çalışmak zor geliyor. Bütün sorun nasıl çalışacaklarını bilmemelerinde.

Sako [Remzi] Edirne'den geldi. Bizimkiler orada da çok zayıf, ama biz orada sürekli bir yönetici tutamayız. Orada 9 yoldaştan oluşan bir hücremizle 3'er kişilik 2 küçük hücremiz var. Özellikle büyük hücre iyi çalışıyor. Ama ne yazık ki, bu hücre üretim alanında değil de, bir meslek teknik okulunda. Orada özel olarak açlık çeken ve öfkesi taşmakta olan köylüler arasında bir şeyler yapmak, çalışmak gerekiyor. Belki onlara dağıtmaları için buradan bildiriler göndermeliyiz. Bundan sonra para gönderme konusundaki durumu bilseydik, belki onlara da bir baskı makinesi alırdık. Ama çok tasarruflu olmamız gerekiyor. Zaten olanaklarımızı aşmış durumdayız. Şöyle ki, orada durum zayıf olsa da, şimdilik hiç bir şeyi değiştiremeyiz.

Yunus da [Eskişehir'den]buraya geldi. Biz onu konferansın teknik hazırlıkları için birkaç haftalığına bizim buraya alacağız ve daha sonra da Nail'in yerine ondan yararlanacağız. Takma adıyla sıkı sıkıya arandığı için onun orada eli ayağı bağlı, fazla bir şey yapacak durumda değil. Oradaki durum hakkında söyleyecek yeni bir şey yok. Belki, şu hariç: O bile bizim gazeteyi anlamakta zorluk çekmelerinden şikâyetçi ve onlar için çok ağır olduğu görüşünde. Köylülerin durumu hakkında bir

yazı vaat etti. Şimdi onlar işletmelerdeki çalışmalar ve teşkilâtı genişletmek için bir plan hazırlıyorlar. Son dönemde önemli, yeni kazanım sağlanmadı: Hava alanındaki 2 hücre ve demiryoluyla bağlantı sürüyor.

Bu yoldaş aslında iyi bir insan ve karısı ve çocukları olsa da, Lenin Okulu için çok ciddi bir aday. Orada bizim dilimizde eğitim verilmesini düzenlemek, acaba mümkün değil mi? Bu konuda her halde birçok iyi öneri olacaktır.

Bütün bu konularda görüşünü yazıp bildir.

Gençlik teşkilâtı için 102 Doları aldık. Henüz onlara bir şey yazmıyoruz. Bu arada, Eylül ayı direktifinden kimsenin haberi yok. Belki Celâl almıştır ve o artık yok. Hadi'nin [Şoför Emin Bilecan] İstanbul komitesinden serbest bırakılmasını söylemiştim. Benimle sorununu daha somut olarak benimle görüşsün. Ancak bu partiyi bir süre zayıflatacak. Çünkü örneğin, İzmir'de ve Edirne'de birçok hücre tamamen çok gençlerden oluşuyor. Şöyle yapacağız: Bir yoldaş seçmelerini önereceğiz ki, işi bir başlatsın. Paralar bizde muhafaza edilecek. İlk zamanlarda onlar aparat kurmayacak, bizimle birlikte çalışacaklar. Önemli olan bir kere çalışmayı başlatmaları. Daha uygun bir yoldaşı ben henüz bulamıyorum, ama öneriyi uygun buluyorum. Bunun için MK'ne Semiha [Uzunhasan, Hüsamettin Özdoğu'nun kız kardeşi] ve daha iki kişi alınacak. Şöyle ki, komitenin üye sayısı 5'e çıkacak.

Şahsen bize gelince, bu şartlar için durumumuz çok iyi. Hepimiz sağ salimiz ve görüşeceğimizden sevinçliyiz.

DOĞU SEKRETERLİĞİ'NE

G.'nin mektubunu Size gönderiyorum. Elden geleni yapıyoruz. Bende bulunup alınan birkaç İstanbul adresinin Türk makamlarına bildirilip bildirilmediğinden haberim yok. Şu an bütün Sekreterlikten burada bir ben kalıyorum. Bayramdan sonra D. dönmeye çalışacak. B.'nin durumu son derece elverişsiz. İşinde defalarca faka bastı. O gün o sizden benim görmediğim bir direktif almış. Bana direktif kâğıdını imha ettiğini bildirdi.

Bir süre sonra ayrıntılı rapor göndereceğim.

Selamlar.

25/XII-31 Fr.

Bu konuyla ilgili olarak Grete'nin gönderdiği mektuptan aşağıdaki bölüm soruşturma dosyasına konmuş.

Angaretis[37] yoldaş'a Çok gizli

Grete Wilde'nin İstanbul'dan gönderdiği mektuptan

ALINTI

19.I.32'de alındı (No.158).

37 ANGARETİS, Bevardis, Besimeni, Bradonia, Mikhaïl, Mikolas takma adlarından biri, gerçek adı Alexas Zigmas (1882-1940), veterinerlik eğitimi yaptı. 1905'te sosyalist faaliyetleri nedeniyle Varşova'da tutuklandı. Ülkesine dönerek Litvanya partisinin merkez komitesinde görev yaptı; dört yıl zorunlu çalışmaya ve Sibirya'ya sürgüne mahkûm edildi. 1919'da MK ve geçici hükûmet üyesi oldu; Moskova'ya sığındı ve 1924'ten itibaren KEYK üyeliği yaptı. 1936 soruşturmalarında görev yaptı ve özellikle Yugoslav komünistleriyle ilgilendi. 1939'da "Litvanya milliyetçisi" olarak tutuklandı ve 1940'ta idam edildi. [*Histoire de l'Internationale Communiste 1919-1943, Pierre Broué, Paris 1997, s. 961]*

Şu anki durum benim için hiç iç açıcı değil. Ferdi tutuklanırken buradan çok önemli birkaç adres, bu arada benim bağlantı adresim polisin eline geçmiş. Ayrıca, Konferanstan söz edilen şifreli, ama polis için belki okunabilir son mektuplarım da öyle. O, tam olarak hangi materyallerin polisin eline geçtiğini bana bildirmedi. Burada biz sorunu görüştük ve hazırlıkları iyi yapılırsa konferansı mümkün buluyoruz. Konferansa kadar tutuklama beklemiyoruz.

Aşağıdaki belgeden anlaşıldığı kadarıyla bu soruşturmayla ilgili olarak Dr. Şefik Hüsnü'nün Batı Avrupa Bürosu'nda birlikte çalıştığı yoldaşlarından da ifade alınmıştır.

Enternasyonal Kontrol Komisyonu'na Çok gizli
ANGARETİS yoldaşa

Anti-Emperyalist Liga mekânlarına baskın ve orada çalışanların tutuklanması 21 Aralık 1931'de oldu. Polisler mekânı bastığında Ferdi [Dr. Şefik Hüsnü] orada yoktu. O daha sonra geldi ve tutuklandı. Çantası da elindeydi.

Gündüz saat 5'te bizi Emniyet Müdürlüğüne götürdüler. Liga'da bulunanların tamamı tutuklandığı için akşama doğru Müdürlükte 14 ya da 15 kişi olduk. Sorguya teker teker alınıyorduk. Ferdi'yi iki ya da üç defa sorguya çektiler. En son beni sorguya aldılar. Saat 12 civarındaydı ve sorgudan sonra cezaevine götürüldüm. Orada iki gün kaldım. Beni saat 23.30'da bıraktılar. Takip edilmekten korktuğum için iki gün görüşmelerden çekindim. Ayın 27 ya da 28'inde Ferdi ile görüştüm. O bana kendisini aynı akşam bıraktıklarını ve çantasını geri verdiklerini bildirdi. Özür dilercesine, çantadaki evraktan hiçbir şeye el koymadıklarını söyledi. Ona şunları sormuşlar: a) Kimi mektuplara işaretle, kim bu Ferdi, diye sormuşlar. ~~O cevap olarak, Münzenberg'in tercümanı olduğu için çantadaki bütün materyallerin kendisine tercüme için verildiğini, içeriğini bilmediğini söylemiş~~; b) Çantada dergisi bulunan Balkan Federasyonu nedir; c) Vlahov[38] diye birini tanıyor mu; ç) WEB'in ne olduğunu biliyor mu; d) Liga ile ilişkisi nedir. Bütün bu sorulara o Münzenberg yoldaşın yanında tercüman olduğunu, iş icabı gözden geçirmek ve tercüme etmek üzere kendisine bazı şeyler verildiğini, adı geçen kişi ve kuruluşlar hakkında bir şey bilmediğini söyleyerek yanıt vermiş.

Bunlara ek olarak o bana Berlin'de ele geçirilen adresler olayını İstanbul'a yazdığını, mektuplarının bu adreslerden mektup almaya devam ettiği dönemden olduğunu da bildirdi. Ben hareket etmeden önce, izleyen günlerde onunla Liga'nın çalışmaları hakkında konuşmuştuk. Ancak, durum hâlâ belirsiz olmaya devam ettiği ve Liga'nın bundan böyle çalışmasına izin verilip verilmeyeceği, hakkımızda Liga ile ilgili dava açılıp açılmayacağı (Liga'nın materyalleri henüz iade edilmemişti) vb. bilinmediği için çalışmaları yenileme işi ağır gidiyordu. Türkiye Komünist Partisi ile ilgili sorunlar hakkında ise onunla konuşamadım.

8/II/32
İmza

Dr. Şefik Hüsnü Angaretis'in Mart ayında kendisine yönelttiği yeni sorulara ayrıntılı biçimde yanıt vermektedir.

38 Dimitır VLAHOV (1878-1953), Bulgaristan KP ve Makedon hareketi militanı (1925-1944), otuzlu yıllarda KEYK kadrosunda, 1941'den 1944'e kadar Moskova'daki Slavlar komitesi'nde çalıştı. 1944 yılında Yugoslavya KP üyesi oldu ve Yugoslavya'ya geçti. [Georgi Dimitrov GÜNLÜK-3, Çev.: Rüstem Aziz, TÜSTAV Yayınları, İstanbul 2005, s. 381] Vlahov Efendi için ayrıntılı bilgi için bknz. *Türkiye'de Sol Akımlar – I (1908-1925),* Mete Tunçay, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 93-94.

3/III/932, Berlin
Angaretis yoldaşa
Değerli yoldaş,

Senin daha önce yöneltmiş olduğun soruyu bir telgrafla yanıtlamıştım. Şimdi bana olayın ayrıntıları hakkında birçok yeni şey soruyorsunuz; yanıtımı şunlarla tamamlıyorum:

1. Bende bulunan mektuplar Herta'nın [Grete] Almanca yazılmış mektuplarıydı. Bu mektuplarda üstü örtülü bir şekilde (hep aile işlerinden ve iş sorunlarından bahsedilmek suretiyle) partinin faaliyetleri ve yenibaştan düzenlenmesi söz konusu ediliyordu. Bu mektupları anlamakta ben bile zorluk çekmiştim. Yabancı birinin bu mektuplardan bir şeyler öğrenmesini olanaksız sayıyorum. Yoldaşın mektuplarda küçük, pratik, günlük şeylerden bahsettiğini anımsıyorum. Fazla bir şey söyleyecek durumda değilim.

2. Adresler İstanbul'dandı. Biri, bizden Almanca ve Fransızca komünizm literatürü alan kız kardeşimin. Diğerleri ise parti aktifleriyle teması olan sempatizan arkadaşların adresleri. Bunlar mektup adresleriydi.

3. Liga'daki aramanın üzerinden 2 1/2 ay geçti, adreslerin ele geçmesiyle ilgili olarak kimse tutuklanmadı[39]. Bu arada Parti Konferansı sorunsuz yapıldı. Bütün bunlar, şu ana kadar Alman makamlarının Türk elçiliğine bir şey bildirmediğini kanıtlıyor.

4. Liga'nın belgeleri seksiyonlarla yazışmalar, çağrılar, manifestolar ve basından haber ve yazılar olmak üzere, tamamen legal şeylerdi.

5. Şifreli mektup yoktu.

6. 23/XII/931 tarihinde Herta'ya ve bir Türk yoldaşa birer kısa mektup gönderdim. Tam da o gün 3 yeni adres aldım ve onları bu amaç için kullandım. Şöyle dedim: "Polisle işim oldu. Bende ..... ile ....'nin adreslerini buldular. İlgili yoldaşları hemen uyarınız. Çok dikkatli olmak gerekiyor. Oradan hemen taşınmaları iyi olur. Bu evler iyice temizlenmeli." Bir hafta sonra cevaplarını almıştım.

Aynı malûmatı ben hemen OMS aparatına da bildirdim.

Komünist selamlarımı sunarım,

İmza /Ferdi/

Soruşturmanın sonucunda KEYK'in 10 Mart 1932 günlü 69. oturumunda aşağıdaki tutanakta belirtildiği gibi Dr. Şefik Hüsnü'ye gizliliğe daha fazla uyması gerektiği talimatı verilmesi kararlaştırılmıştır. Dikkat çeken nokta bu belgenin Nisan 1936'da çoğaltılmış olmasıdır.

1 nüsha /BK/. GİZLİ.
KOMÜNİST Bütün ülkelerin proleterleri, birleşiniz!
ENTERNASYONAL Nisan 1936, Moskova

Enternasyonal Kontrol
Komisyonu *DOSYAYA ALINACAKTIR*

53/559
KEYK'in 10.III.32 tarihli oturumunun 69 Nolu Tutanağından

39 Dr. Şefik Hüsnü Şubat ortasında İzmir'de ve aynı ayın sonlarında İstanbul'da yapılan büyük tevkifat ile ilgili henüz haber almamış. Aşağıda Dr. Şefik Hüsnü'nün 24 Mart 1932 tarihini attığı 2 Nisan 1932/0475 ve 258/11 Nisan 1932 tarih ve numaralı mühürleri taşıyan mektubunda konu tekrar tartışılmaktadır.

Görüşülen sorunlar:	**Alınan kararlar:**
3. DİNLENEN:	FERDİ yoldaştaki ADRESLERİN ARAMADA ELE GEÇMESİ. Ferdi'lerde yapılan aramada İstanbul adresleri, G. yoldaşın mektubu, Liga'nın materyalleri vb. ele geçirilmiştir. Ferdi yoldaş bu adresleri orada bulundurmamalıydı. Başarısızlık nereden geldi? Tutuklamadan sonra Ferdi yoldaş tutuklama felaketi ile ilgili uyarıcı önlemler almıştır.
KARAR:	Ferdi yoldaşa gizliliğe daha fazla uyması gerektiği talimatı verilmelidir.

KEYK Bürosu üyesi
(Angaretis)

Bu kararın ardından Dr. Şefik Hüsnü'nün 24 Mart 1932 tarihini attığı 2 Nisan 1932/0475 ve 258/11 Nisan 1932 tarih ve numaralı mühürleri taşıyan mektubunda konu tekrar tartışılmaktadır.

Değerli yoldaşlar,

Sizden yeni bir mektup aldım. Bu mektuptan çıkartabildiğim kadarıyla, Türkiye'yi hâlihazırda sarmış olan anti-komünist baskı dalgası, sizde bu olaylar ile benim Berlin polisiyle yaşadıklarım arasında bir bağlantı olabileceği fikrini uyandırıyor. Endişelerinizi dağıtmak için hemen söylemem gerekir ki, şimdiden sahip olduğumuz ayrıntılar bu varsayımın elenmesi gerektiğini kanıtlamaktadır. Şubat ayı sonlarında, size cevaplarımızı yazdıktan sonra[40], İstanbul gazetelerinden İzmir Emniyet Müdürlüğü'nün bu bölgedeki komünist faaliyet merkezini ortaya çıkartmış olduğunu öğrendik. 15 Şubat ve izleyen günlerde birçok komünist, işçi ve tütüncü tutuklanmış. İzmir'de bu darbe indirilmeden önce Parti İstanbul'da, İzmir'inkiler de dahil taşradan 25 delegenin katıldığı bir konferansı herhangi bir sorunla karşılaşmaksızın gerçekleştirmişti. Polisin hareket noktasının İzmir olduğunun kanıtı. Komintern destekçisi Konferansın başarısını bize şu telgrafla bildirmişti: "Her şey harika geçti." Bu yoldaş bize Konferanstan sonra ve İzmir tevkifatından sonra da bir mektup yazdı. Bu mektupta bu ildeki olay bir yerel provokasyona bağlanıyor, tutuklular arasında pek az sorumlu yoldaş olduğu, İstanbul'da her şeyin yolunda olduğu belirtiliyor ve baskı fırtınasının atlatılacığının umulduğu vurgulanıyor. Olayların seyri, bu mektubun fazla iyimser olduğunu gösterdi. Varsayım doğruydu. Sözkonusu olan gerçekten kaba bir provokasyondu. Bana ulaşan bilgilere göre, Partimize karşı bu komplo, Modelci Kerim [Soyka] adlı eski bir provokatör tarafından tezgahlanmış. Bu adam, bir polis ajanı olarak maskesini alaşağı ettiğimiz, benim 1928 davamda da melun bir rol oynamıştı. Meslekten berber ve Kerim'in kayınbiraderi Nabi adlı birini tevkif ediyorlar. Dükkanı komünistler arasında bağlantı noktası olarak kullanılıyormuş. Bu noktadan hareketle yarım düzine insanı tevkif ediyorlar ve bunların arasından kimilerinin itirafları sonucu kurbanların sayısı günden güne artıyor. Sonuçta İzmir'deki hareketimizin başında bulunan genç unsurların deneyimsizliğinden faydalanan Kerim'in bunlardan bazılarına kendisini gerçek bir komünist gibi yutturduğu ve yıkım işini gerçekleştirdiği açık bir biçimde ortaya çıkmış. İzmir polisinin ihbarı ve talebi üzerine İstanbul polisi de harekete geçmiş.

40 Şefik Hüsnü yukarıda verdiğimiz 3 Mart tarihli mektubuna atıfta bulunmaktadır.

Şubat'ın son günlerinde polis tarafından komünist olarak tanınan birkaç militanı (Nazmi [Tornacı Emin Sekun], Nuri [Dede Ahmet Fırıncı] ve Talat) tutuklayarak işe koyulmuşlar. Bir takım başka şüpheliler de tutuklanmış. İzleyen tevkifatın neye dayanarak yapıldığını henüz tam olarak bilemiyoruz ancak tevkifatın genişliğine bakıldığında birisinin polisi inceden inceye bilgilendirildiği tahmin edilebilir. Polis Edirne, Kırklareli, Samsun ve Adana'dan çok sayıda yoldaşı tutuklamış. Bu MK üyelerinden birinin ihanetini düşündürtüyor. Herta'nın tevkif koşulları da bu tahmini doğruluyor. Komintern'in talimatları uyarınca Herta yoldaşın ülkeyi Konferansın hemen ardından terk etmesi gerekiyordu. 25 Şubat'ta bana yazdığı bir mektupta, 29'unda hareket edeceğini belirtmişti. Onu beklediğimiz gün gelmedi. Sonunda onun da tevkif edildiği doğrulandı. Bu felakete ilişkin birkaç ayrıntıyı ancak 2 gün önce alabildik. 27 Şubat'ta Herta alt-üst olmuş bir halde Suzan yoldaşın evine gitmiş. Ona MK üyeleriyle her türlü bağlantısının koptuğunu, polisin nefesini her an ensesinde hissettiğini, ayrılmadan önce bir sorumluyla görüşmek istediğini, ayrıca yolculuk giderlerini karşılayacak parasının olmadığını söylemiş. Ona hiç kimseyi görmemesi, bir dakika bile gecikmeksizin yola çıkması tavsiye edilmiş ve yolculuk için gerekli paranın kendisine sağlanacağı belirtilmiş. Hemen ertesi gün yola çıkacağına söz vererek evden ayrılmış. Ancak sonradan öğrenildiğine göre Herta, bir sorumlu militanı görmek üzere son bir girişimde bulunmuş. Hareket edeceği gün için kendisine bir randevu verilmiş. Yola çıkmak yerine polis tarafından tutulduğu bu randevuya gitmiş. Üzerinde pek bir şey bulamamışlar. İstanbul'a, Berlin'de tanıştığı bir gençle yaşadığı aşk nedeniyle geldiğini söylemiş[41].

---

41 "24" G i z l i.

8960/2/SF.

17.VII.37.

TKP MK üyesi Feridov [Boz Mehmet] yoldaşın 4.XII.33 tutuklamalarıyla ilgili RAPORUNDAN SURET

Zeki ve Vilda'nın tutuklanması.

Emin ve Nuri'nin tutuklanması için polisin yoğun önlemler aldığı ve her tarafa adamlarını yerleştirdiği 22 Şubat 1932 tarihinde Zeki ile Vilda'nın, galiba saat 2'de, Unkapanı köprüsünde bir karşılaşma ayarladıkları anlaşılıyor. Partimizin eski üyesi, daha sonra provokatör ve polis memuru olan İbrahim Faik [Altındiş Faik] tanık olarak Zeki ile Vilda'yı birlikte gezerken gördüğünü anlatmıştır. Faik ve polis memuru Nihat, Unkapanı köprüsünde bulunuyor, etrafı gözlüyorlarmış. Faik, Zeki'nin köprüye geldiğini ve bir kadınla karşılaştığını görmüş. Faik, Zeki'yi çoktan, daha Moskova'dan biliyormuş. Zeki'nin bu kadınla görüşmesi hemen dikkatini çekmiş ve böylece izlenmeye başlamışlar. Zeki ile Vilda, Unkapanı'ndan Saraçhane başına, Fatih'e gelmişler ve buradan Vefa'ya boza içmeye gitmişler, sonra da birlikte Fener'e geri dönüp ayrılmışlar. Polis Vilda'yı izleyip nerede oturduğunu öğrenmiş. Ertesi gün, yani 22 Şubat günü Zeki ve Vilda tutuklanmışlar. Poliste Zeki'ye bir kadınla gezip gezmediği sorulduğunda, "evet" demiş, ancak kendisine gösterilen kadınla (Vilda) değil, "bir Rum kadınla gezindim" şeklinde cevap vermiş, sorgulamasında da bu ifadesinde ısrar etmiş. Onu korkutmak için hayli uğraşmışlar, ama her şeyi kesinlikle reddetmiş. Poliste komünist olduğunu, ama partiyle bir bağlantısı olmadığını ve Emin, Nuri, Mehmet, Nihat, Salim, Talat ve ötekilerini hiç tanımadığını söylemiş. Vilda ile yüzleştirildiğinde Zeki gezdiği kadının o olduğunu kesinlikle reddetmiş. Ancak Zeki tekrar Vilda'nın yanına götürüldüğünde, "gezdiğin adam bu mu?" sorusuna Vilda tasdik eder bir tavır almış. Zeki bunu bize cezaevinde şöyle anlatmıştır: Yüzleştirmeye götürüldüğünde Vilda'nın son derece çökmüş olduğu görülüyor, Vilda peykede oturuyor, durmadan gözyaşlarını siliyormuş. Ve kendisine, gezdiğin adam bu mu, diye sorulduğunda, "evet" anlamında başını sallıyormuş. Mahkemede okunan zabıtta Vilda'nın Zeki ile gezdiğini de itiraf ettiği ileri sürülmüştür. Zeki polisteki sorgulamasında ve mahkemede bunu reddetmeye devam etmiştir. Zeki hiç dövülmemiştir. (…)

Kimi yoldaşlar poliste kendilerine neler sorulduğunu ayrıntılı şekilde anlatmadılar. Onlar yaptıkları hataları partiden gizlediler. Bu, aynen böyle olmuştur. Örneğin, Emin'in, Salim'in, Talat'ın ve hatta Greta'nın sorgulamalarındaki ayrıntıları öğrenemedik. Bolşevikçe davranıp, itiraflarının nerelere kadar uzandığını söylemekten kaçındılar. Bu konuya çok yüzeysel değindiler. Örneğin, mahkeme zabıtlarından anlaşılıyor ki, Greta, Zeki'yi bildiğini itiraf etmiş. Yukarıda ben bundan ve Zeki'nin Greta

Benim şüphelerim iki kişi üzerinde yoğunlaşıyor. Önce, Cemal, eski MK teşkilat sekreteri, partinin tüm sırlarını en iyi bilen yoldaş. Bu yoldaş, baskı darbelerinden önceki son aylarda kendini sefahate vurdu ve içki âlemlerinde partinin parasından bin rubleden çok bir miktarı yedi. Büyük bir skandala yol açmasından çekinilerek, kendisini hemen Moskova'ya gönderme kararı alındı. Dün bu tasarının gerçekleştirilemediğini öğrendim. İstanbul'da kaldıysa, büyük ihtimalle polis tarafından satın alınmıştır. Tevkif edilenler arasında yer almıyor[42]. Onun durumuyla ilgili Doğu Sekreterliğine Herta'nın yazmış olduğu uzun bir mektup göndermiştim. Bu belgeyi incelemenizi rica ediyorum. İkincisi Sakko'dur. Bu da, daha önce birçok kez yargılandığı için polis tarafından gayet iyi tanınır. Son olarak Halim [Hasan Ali Ediz], Celal ve diğerleriyle birlikte Divan-ı Harpte [doğrusu Ağır Ceza Mahkemesinde] yargılanmış ve hareketin önderlerinden olduğu bilindiği halde beraat etmiştir. Tamamen dağıtılan Edirne ve Kırklareli teşkilatlarını o yönetiyordu. Herta ile de bağlantısı vardı. O da tevkif edilenler arasında yer almamaktadır. Şu an için onun suçluluğu hakkında daha fazla bir şey söyleyemem.

Adresleri bende bulunan kişilerin şu ana kadar polisle bir işleri olmadı. Her halükarda bunlar son olaylara girmedi. Eminim ki bu satırları okuduktan sonra, Berlin'de üç ay önce benim başıma gelenler ile Türkiye'de halen süregitmekte olan anti-komünist terör dalgası arasında hiçbir sebep-sonuç ilişkisi bulunmadığına şahsen ikna olacaksınız.

Komünist selamlarımla,
24 Mart 1932 Ferdi

Tutuklanma, Almanya'dan Sınırdışı ve Moskova'da

Reichstag yangını nedeniyle 9 Mart 1933'te tutuklanan G. Dimitrov 28 Mart'ta Moabit cezaevine gönderilmiştir. Şefik Hüsnü aynı dava ile ilgili olarak 22 Mart 1933'te tutuklanıp, Mayıs sonuna kadar polis merkezinde tutulduktan sonra Spandau cezaevine gönderildi[43]. Temmuz 1933'ün ilk yarısında Almanya'dan sınır dışı edilme kararnamesiyle birlikte serbest bırakıldı.

Şefik Hüsnü'nün TC Berlin Konsolosluğu'ndan 10 Temmuz 1933 tarihinde 007246 numarayla İstanbul'dan 8 Temmuz 1929 tarihli 3764 numaralı pasaporta istinaden verilmiş …'den 23 Kasım 1931 tarih ve 4537/163 numaralı pasaportun yerine 1 yıl süreyle verilmiş pasaporttaki fotoğrafı.
[Rasih Nuri İleri Arşivi'nden]

---

ile yüzleştirilmesinden söz etmiştim. Bu Greta'ya sorulduğunda, o bütün bunları uydurduğunu ve polisin yazdığını söylemiştir. Gerçekte ise, ya polis uydurmuş ya da Greta itiraf etmiş olmalı. Bunu ben, elbette ki, kesin olarak bilemem. Çeviren: Galcyan.

1. Not: Vilda ya da Grete - Mertens'in 1932'de Türkiye'deki takma adıdır.
2. Not: Feridov 1932 Şubatında tutuklanan ve mahkûm olanlar arasındaydı.

Galcyan.

[Zeki Baştımar ile ilgili şahsi dosyadan. RGASPI f. 495, op. 266, d. 30]

42 Tayyareci Cemal, 1932 tevkifatına dahil edilmiş ve yapılan yargılama sonucunda 4 yıl 8 ay ceza almıştır. [Kaynak: *Türkiye'de Sol Akımlar-II (1925-1936), Mete Tunçay, İstanbul 1992, s. 97]*

43 Şefik Hüsnü'nün bu tutuklama ile ilgili açıklamaları için bknz. s. 78-79

Serbest bırakılmasının ardından Türkiye Büyükelçiliğine giden Şefik Hüsnü pasaportunu yeniletmiş ve ardından Berlin'deki Polonya Cumhuriyeti Başkonsolosluğu'ndan 12 Temmuz 1933'te Polonya vizesi alarak 13 Temmuz 1933'te Polonya'ya eşinin ailesinin yanına gitmiştir. Varşova'daki Fransa Konsolosluğu'ndan 28 Ağustos 1933'te 10 Temmuz 1934'te kadar çoklu giriş-çıkışlı vize alan Şefik Hüsnü, 3 Eylül 1933'te Polonya'dan ayrılarak, 29 Ağustos'ta aldığı transit vizeyle Avusturya, Çekoslovakya ve Almanya'yı geçmiş, 28 Ağustos'ta aldığı transit vizeyle İsviçre üzerinden 4 Eylül 1933'te Paris'e ulaşmıştır[44].

Şefik Hüsnü, karısı üzerinden OMS'tan kendisine gönderilen talimat üzerine Paris'e gittikten sonra 22 Eylül 1933'te WEB ile ilgili daha önceki çalışmalarıyla ilgili değerlendirmelerini içeren Falkner imzasıyla geniş bir rapor mektup kaleme almıştır. Bu rapora göre Anti-Emperyalist Liga'nın uluslararası sekreterliğinin bir dönem Şefik Hüsnü tarafından yürütülmüş olduğu anlaşılmaktadır.

An Michael 22.IX.1933

Değerli dost,

Üç haftadır Paris'teyim, ancak sizinle en küçük bir ilişki kuramadım. Ulusal devrimci teşkilatlarımızın son 6 ayda tümüyle terkedilmiş bir halde kaldıklarından özellikle Balkanlardaki durumdaki gelişme acil bir müdahale ve faaliyetin hemen başlatılmasını gerektirdiğinden bu ilişkisizliğe daha çok hayıflanıyorum. Önceki bir raporumda, bu sorunu ele almış ve size önerilerimi yapmıştım. Bu günlerde daha fazla gecikmeden harekete geçmeme olanak verecek talimatlarınızı almayı umuyorum.

Anti-Emperyalist Liga'nın uluslararası sekreterliğinin çalışmasına ilişkin gözlemlerimi de size söylemem gerekiyor. Daha başıma bu kaza gelmeden önce, bu teşkilatı yönetme sorumluluğu benden alınmıştı. Koşulları size hatırlatmak isterim: Sizinle mutabık olarak uluslararası sekreterliğin bir genişletilmiş oturumu çağrısı yapmıştım. Hitler'in iktidara gelmesiyle ülkede o sırada yaşanmakta olan büyük karışıklığa rağmen, oturum görevlerini başarıyla yerine getirmiş ve Liganın seksiyonlarının faaliyetine büyük bir ivme verebilecek bir dizi siyasi ve örgütsel karar aldıktan sonra son bulmuştu. Hasta düşmeden önce bu konferansın tüm malzemesini size ulaştırmayı başarmıştım. Bu toplantı kararlarını yaşama geçirmeye girişmiştim ki Willy[45] legalite nedenleriyle Liga'daki görevimden alındığımı belirten bir telgrafı bana iletti. O sırada Dutt da sizin oraya çağrılmış olduğundan, uluslararası sekreterlik tek başına Willy'nin yönetimine kalmıştı. Onunla Mart başında veya Şubat sonunda yaptığımız bir görüşmede, kendisinin şahsen Liga ile uğraşma olanağı olmadığını, sekreterlik arşivcisini (A. Beyer) işleri yürütmekle görevlendirdiğini ve bu şahsa her şeyi aktarmam ve olabildiğince kendisine tavsiyelerde bulunmam gerektiğini söyledi. Daha o sırada Willy'de uluslararası sekreterliği likide etme veya en azından ondan kurtulma arzusu seziliyordu. Bu anormal durumu size hemen bildirmiş ve sekreterlikten ayrıldığım sıradaki durum hakkında kısa bir görünüm sunduktan sonra, sizden bana Liga'nın paralarını aktarabileceğim güvenilir bir kişi belirtmenizi istemiştim. Sizden cevap alamamış olmak bir yana, aparat beni Mart ayı ile ilgili Liga ödentilerini de almaya mecbur etti. Bu durum karşısında kendi değerlendirmeme göre hareket etmekten başka çarem kalmadı. A.B.'ye sadece gündelik işler için gerektiği kadar para verdim ve talimatlarınız gelinceye

44 Kaynak Şefik Hüsnü'nün yukarıda anılan Berlin Konsolosluğu'ndan verilme pasaportunun vize sayfalarıdır. Pasaport aslı Rasih Nuri İleri Arşivi'ndedir.

45 Willy ile kastedilen büyük olasılıkla yukarıda sözü edilen Willy Münzenberg'dir.

> kadar, çalışmayı sürdürmek üzere Paris'e gitmesi gerektiğinde de kendisine ilave olarak 1.000 $ verdim. Sizden hiçbir haber alamadan hasta düştüm. Bu fırtınadan kurtarmayı başardığım bende bu hesapla ilgili bulunan 2.500 $, diğer paralarla birlikte Berlin'deki OMS temsilcisine teslim edildi. (…)[46]

Şefik Hüsnü yokluğunda Anti-Emperyalist Liga'da yaşananları ele aldıktan sonra Willy'nin resmen emekli edilmesini istiyor ve Liga'nın içinde bulunduğu durumdan kurtarılması için yapılması gerekenleri şöyle sıralıyor:

> (…) Bu felaket durumun üstesinden gelmek için ne yapmak lâzım? Teşkilatlardaki dağınıklık öylesine boyutlara varmıştır ki sorun üstünkörü çarelerle aşılamaz. İşin içinden bir yoldaşı uluslararası çalışmayı yeniden başlatmak ve bir sekreterlik kurmakla görevlendirmekle çıkılamayacağını düşünüyorum. Dağınıklık öylesine boyutlara ulaşmış ve son altı ayda yaşananların ve bizim uzayan yokluğumuzun yarattığı güvensizlik öylesine genelleşmiş ki, böylesi bir oluşuma uluslararası anti-emperyalist hareketi yönetmek için gerekli kredi ve otoriteyi vermek mümkün değildir. Uluslararası anti-emperyalist harekete yeni bir ivme vermek ve onu tutarlı bir biçimde yönetmek gerekli ve yararlıysa, ki ben bunun her zamankinden daha çok gerekli olduğu kanısındayım, sorunu tüm boyutlarıyla kamu oyunun önüne kesinlikle sermek gerekiyor. Bu nedenledir ki, aşağıdaki yöntemi öneriyorum:
>
> Siyasi koşulları ve nedenleri analiz ederek Willy'nin emekliye ayrılmasıyla birlikte uluslararası sekreterliğin yokluğu resmen ilan edilmelidir. Bu açıklamayla birlikte, görevi içinde bulunduğumuz dönem için Liga'nın siyasi hattını belirlemek ve onun yönetim organlarını yeniden seçmek olan bir dünya konferansını hazırlamak olan bir geçici uluslararası komitenin kurulduğu duyurulmalıdır. Yeni sekreterlik gücünü bu konferanstan almalıdır. (…)[47]

Şefik Hüsnü önerdiği çerçevede Liga'da görev almak istemediğini dile getirdikten sonra kendi sürdürmek istediği çalışmaya işaret etmekte, bu vesileyle Balkan Merkezi'nin akıbetini de ele almaktadır.

> (…) Geçmiştekine nazaran partimin işleriyle daha sistematik biçimde uğraşmak ve *İnkılap Yolu*'nun düzenli biçimde yayınlamak istediğimden, bu tüm zamanı emen çalışmaya katılmamayı yeğliyorum. Partimin çalışmasının belirgin bir alanını oluşturan Balkan Merkezi'nin yönetimini üstlenmek bana çok daha uygun gelmektedir. Her halükârda geçmişte olduğu gibi Liga ile Balkan Merkezi'ni üst üste bindirmek gerekirse buna çok üzülürüm.
>
> Ancak kısa zaman önce öğrendiğime göre Balkan Merkezi'ni kapatmayı düşünüyormuşsunuz. Burada telafi edilemez bir hata yapmakta olduğunuz kanısındayım.(…)[48]

Kasım başlarında Fransa'dan ayrılacak olan Şefik Hüsnü Ekim 1933 ortalarında kaleme alıp gönderdiği ve bir köşesinde Kuusinen 28.10.33 notu da bulunan mektupta ne yapacağını sormaktadır.

---

46 TÜSTAV Komintern Arşivi, Döküm 1, CD: 28 Klasör: 36_36, Belge No: 381 [Fransızca].

47 TÜSTAV Komintern Arşivi, Döküm 1, CD: 28 Klasör: 36_36, Belge No: 383 [Fransızca].

48 TÜSTAV Komintern Arşivi, Döküm 1, CD: 28 Klasör: 36_36, Belge No: 383 [Fransızca]

11/X/1933

Değerli Yoldaş,

Altı haftadır buradayım ve çalışmamla ilgili talimatlarınızı bekliyorum. Bu dönemde elimde hiçbir işaret ve araç olmaksızın, sürekli geçici bir halde yaşamak zorunda kaldım ve herhangi bir işe el atamadım. Elbette zamanımı boşa geçirmedim. (…) Sizden, bu dönem boyunca, sadece imzasız bir telgraf aldım; burada Doğu Sekreterliği'nin görüşünün benim orada çalışmam olduğu ve bir karar alınabilmesi için benim önerilerimin neler olduğu ifade ediliyordu. Önerilerimi daha önceki mektuplarımda yapmış olduğum için telgrafla bu mektuplarımın karar için dikkate alınması cevabını verdim. O günden beri bir haber alamadım.

Hakikatte Sekreterliğin benim çalışma kapasitemden nasıl yararlanmayı düşündüğü konusunda hiçbir fikrim yok. Ben şahsen tümüyle KEYK'in emrine amadeyim. Beni orada çalıştırmanın daha yararlı olacağını düşünüyorsanız, hemen size katılmaya hazırım. Zaten, uzun zaman yurtdışında kaldığımdan, bir süre kendimi, faaliyetlerimizin ve görüşlerimizin sentezinin oluşturulduğu laboratuar olan Moskova'da yeniden çelikleştirmeye belli bir ihtiyaç duyuyorum. Ama bu durum, ülkemin siyasi durumundan kaynaklanan bir dizi nedeni ve şahsi yetenek ve bilgilerimi göz önünde bulundurduğumda, benden merkezi büromuzdan daha çok yurtdışında yararlanılabileceğini düşünmeme engel olmuyor. (…) [49]

4 Kasım 1933'te Fransa'dan çıkış yapan Şefik Hüsnü 1 Şubat 1934'te Varşova'da Türkiye Cumhuriyeti Konsolosluğu'na kayıt yaptırmıştır.

Türkiye Cümhuriyeti
TESCIL VARAKASI
CARTE D'IMMATRICULATION

Varşova, 1 Şubat 1934

[Rasih Nuri İleri Arşivi'nden]

Şefik Hüsnü KEYK XIII. tamüyeli toplantısına (plenumuna) davet edilmesi üzerine Polonya'dan 15 Kasım 1933'te Moskova'ya geçmiş ve 1937 yılında ayrılıncaya kadar Moskova'da kalmıştır.

1933'te Şefik Hüsnü ve TKP ile ilgili Değerlendirmeler

1933'te Şefik Hüsnü Almanya'da tutuklanırken, Türkiye'de de 1932 TKP 2. Konferansı'ndan [Defterdar Konferansı] itibaren TKP ile ilgili tutuklamaların ardı arkası kesilmemektedir. Bu çerçevede TKP ile ilgili ilk desantralizasyon kararı 1932 sonlarında alınmış ve Can [Eczacı Vasıf] doğrudan Dış Büro ile bağlantılı olarak tek başına İstanbul'daki

49 TÜSTAV Komintern Arşivi, Döküm 1, CD: 28 Klasör: 36_36, Belge No: 387 [Fransızca].

çalışmaları yönetmeye başlamıştır. Aynı süreçte bu başarısızlıkların nedeni Komintern tarafından araştırılmış ve bununla ilgili olarak gerek Şefik Hüsnü hakkında, gerekse bu tutuklamalarla ilgili değerlendirmeler yapılmıştır. Burada ilk kez Şefik Hüsnü'nün grupçuluğuna/fraksiyonculuğuna işaret edilmektedir. Nitekim 1934 yılında yapılan TKP MK Genişletilmiş Dış Büro Toplantısı'nın gündeminde ağırlıklı yeri grupçuluk/fraksiyonculuk almıştır.

> ***İlmühaber Madyar tarafından yazılmıştır.*** [el yazısı not]
> 3169 Türkiye.
> DOKTOR
> Bak: FERDİ
> Sadık, güvenilir ve dürüst bir komünist. Eğitimli bir Marksist. Yazar. Kötü teşkilâtçı. İnsan seçimini iyi yapamıyor. Edebiliğe kayıyor. Halim [Hasan Ali Ediz], Fahri [Baytar Cevdet] ve Refik [Reşat Fuat Baraner] ile bağlantılı. Parti içinde büyük saygınlığa sahip, ama yardımcıları ona pek saygılı değil. TKP'yi ...'den partiye dönüştürmeyi başaramadı. Fraksiyon düşmanları şair Nâzım, Tufan [Şaban Ağa oğlu Alyanak Fuat] vb. ona kıyasla işe yaramaz. Onun grupçuluğuna karşı savaşmak gerek, ama o partinin en uygun lideri.

Türkiye Komünist Partisi'ndeki başarısızlık, provokasyon ve konspirasyon hakkındaki 17 Eylül 1933 tarihli raporda TKP'nin Komintern tarafından onaylı faaliyetinin değerlendirilmesinin yanı sıra "Nâzım Hikmet, Tufan ve diğerleri kimi işçileri partiden koparıp ve aralarında KUTV'da okumuş olanların da bulunduğu bazı partililerin sempatisini kazanarak, Troçkist polisçi muhalefet olarak adlandırılan yeni "komünist" partisini düzenlemiştir" denmektedir. Aynı belgede Nâzım Hikmet'e "Troçkist polisçi muhalefet denen grubun lideri" denmektedir. Görüleceği gibi 1934 yılında yapılan TKP MK Genişletilmiş Dış Büro Toplantısı'nda kara liste hazırlanmasının gerekçesini bu rapor oluşturmaktadır.

> TKP'DE BAŞARISIZLIK, PROVOKASYON VE KONSPİRASYON HAKKINDA RAPOR[50]
>
> 1933 yılında Partiye gelen bir mektupta şunlar yazıyordu: "MK'nden başlayarak (yurt dışındaki kısmı da dahil) yerel komitelere kadar parti yönetimi Kemalist polisin geniş provokasyon ve casusluk ağına karşı savaşta izin verilemez gevşeklik ve hiçbir şeyle haklı gösterilmez basiretsizlik sergilemiştir". Bu gibi değerlendirmeler ilk defa yapılmamış, parti gizlilik konusunda ciddi bir tavır koymadığı, her yığınsal kampanya yapıldığında partiye yıkıcı darbe indirildiği ve partide kendilerine karşı hiç savaşılmayan birçok provokatör olduğuna dair alarm zilleri devamlı çalmıştır. Buna karşın, bu endişe verici durum devam etmiş, bugün de hâlâ tamamen ortadan kaldırılmamıştır.
>
> Direktifin yanı sıra, bütün bunlar gizlilik işlerinde disiplinsizlik ve gevşekliğe son verilmesini, provokatör olduğundan şüphelenilen herkesin partiden ihraç edilmesini ve uzak tutulmasını, söz konusu başarısızlıkların köklerini irtibat sisteminin yapısıyla, insan seçimiyle, yönetim organlarının bileşimiyle, komünistlerin hapisteki ve dışarı çıktıktan sonraki tutumuyla vb. bağlantılı olarak araştırmayı gerekli kılmıştır. Sonuçta şöyle bir tablo ortaya çıkmıştır:

50 17 Eylül 1933'te hazırlanmış olan bu rapor, RGASPI'deki TKP yönetici ve üyelerinin birçoğunun şahsi dosyalarında yer almaktadır.

Başarısızlık etkenleri

1924 [1922 olmalı] yılının 1 Mayıs öncesinde komünizm propagandası suçlamasıyla 18 komünist tutuklanmıştır. Sonra, her yıl 1 Mayıs arifesinde parti aktifleri tutuklanmıştır ki, bunun, provokatörlerin işi olduğu kesindir.

1923 yılında 2 MK üyesinin ve partinin sekreteri Ferdi yoldaşın tutuklanması oldukça ilginçtir.

1925'te yine MK üyeleri ve birçok parti aktifi tutuklanmıştır. Bu tutuklamayı şöyle görmekteyiz: Başında Şevket Süreyya ve Vedat Nedim'in bulunduğu Menşevik likidatörler muhalefeti 1927 yılında tamamen biçimlenmiştir. Şevket Süreyya 1921-1924 yıllarında KUTV'da okumuş, Vedat Nedim Komünist Enternasyonal'in 4. Kongresi'nde partiyi temsil etmiştir. Şimdi ise her ikisi de koyu Kemalist'tir, *Kadro* dergisinin redaktörü ve Kadro grubunun ideologlarıdır. Vedat Nedim polisin komünist partisindeki açık ajanıdır ve SSCB'ye böyle bir casusluk amacıyla gelmiştir. Kemalizmin bu ajanları ile sıradan polis ajanı arasındaki fark şu ki, Vedat Nedim büyük çapta bir ajandır. Şevket Süreyya'nın onunla birlikte çalıştığını tahmin edebiliriz. Vedat Nedim'in hedefi ne yapıp edip partiyi yok etmektir. Daha 1925-1927 yıllarında MK sekreteri iken de o bu yolun takipçisi olmuştur. 1927 yılında polis tarafından tutuklandığında, İstanbul'da bulunan parti genel sekreteri Ferdi yoldaşı ele vermiş partinin bütün işlerini polise anlatmıştır. Vedat Nedim'in MK sekreteri olduğu, bütün adreslerin onda bulunduğu ve tüm parti işlerinden haberdar olduğu dikkate alındığında, bu başarısızlığın boyutları daha iyi anlaşılmaktadır. Şöyle ki, parti daha o zaman Merkez Komitesi'nde bile provokasyonun ne acı şey olduğunu, partide fraksiyon ve muhalefet ya da bunlarla bağlantı olduğu zaman başarısızlığın kaçınılmaz olduğunu kendi sırtında çok ağır bir şekilde yaşamıştır.

Partinin bu karanlık unsurlardan biraz olsun arınmayı başardığı için, faaliyetlerini iki, üç katına çıkarmış olmasına karşın 1928 yılında polis daha az komünist ele geçirebilmiştir ve bunlar en başta orta düzeydeki yöneticiler olmuştur. Bunu ayrıca partinin tam da 1928 yılında yığınlar arasında etkin yığın çalışması yürütmüş, örneğin, Türkiye işçi hareketinin tarihindeki en meşhur ve en büyük grevi, tramvay işçileri grevini örgütlemiş olmasıyla da açıklayabiliriz.

1929'da parti, muhalefet ve fraksiyon savaşlarının etkisiyle yine sarsılmaya başlamıştır. Burada, KUTV'da İsmail grubu bugünkü yönetime karşı muhalefeti Alimov'un öncülüğünde yavaş yavaş hazırlamaya ve parti programının ana sorunlarını goşist açıdan gözden geçirmeye başlamıştır. İsmail ülkesine döndükten sonra da bu çizgiyi izlemeye devam etmiş, sonuçta, Komintern hattını izleyen ve Komsomol MK Sekreteri bulunan Halim [Dr. Hikmet olmalı]] ile, önemli parti çevrelerini ele geçirme becerisini gösteren İsmail arasında, 1929 yılında parti içi savaş başlamıştır. Bu savaş, elbette ki, polisin provokasyon çalışmalarına son derece elverişli bir ortam yaratmıştır. Bu dönem ajan ve provokatörlerin partiyi her zamankinden çok sardığı ve partiye en çok sızdığı dönem olmuştur. Örneğin, bir yandan 1927 yılında Menşevik likidatörler denen kişilerle birlikte partiden ihraç edilen ve polisle sıkı fıkı olan tüccar Hamdi Şamilov tekrar parti işlerinin etrafında dolaşmaya başlarken, öte yandan Nâzım Hikmet, Tufan ve diğerleri, kimi işçileri partiden koparıp ve aralarında KUTV'da okumuş olanların da bulunduğu bazı partililerin sempatisini kazanarak, Troçkist polisçi muhalefet olarak adlandırılan yeni "komünist" partisini düzenlemiştir. Parti yönetimine ve parti programının hükümlerine karşı Alimov'un KUTV'da attığı güvensizlik tohumları devamlı yeni filizler vermektedir. Saim, Nevzat, Semiha, Haydar Baba, Sakov, Mehmet Emin (Nazmi) gibi partinin yönetici işçileri, MK üyeleri, devamlı tereddüt duymuş ya da partiden uzak-

laşıp "muhalefete" yönelmiş veya tamamen onun tarafına geçmiştir. Örneğin, MK üyesi Sarı Mustafa [Sarı Mustafa Börklüce], İsmail'in grubuna girerek o dönem yönetime ve partiye karşı, partinin bölünmesi için aktif bir şekilde çalışmıştır. Daha sonraları o [Sarı Mustafa] partiye karşı bireysel savaş yolunu seçmiştir ki, partiyi polise ele verenin tam da o olduğunu söyleyebilmemiz için bütün gerekçeler mevcuttur. 1929 tutuklamaları sonucunda kimi yönetici parti işçileri uzun yıllar hapis cezasına çarptırılmıştır. Örneğin, 1929 sonunda [1930 1 Ağustos eylemleri sonunda] tutuklanan Halim 11 yıl hapse mahkûm olmuştur. Onunla birlikte aynı davada hiç bir komünizm propagandasına katılmamış birçok kişi 4 ve daha fazla yıl hapse mahkûm olmuşken, Sarı Mustafa beraat etmiştir. 1929 tutuklaması İsmail, Aziz [Hüsamettin Özdoğu], doktor Hikmet, MK üyeleri ve onlarca komünist işçi kadın ve erkeği, komsomolcu genci ve devrimci işçiyi hapislere yollamıştır. Tutuklamalar İstanbul, İzmir, Samsun, Eskişehir, Adana, Edirne ve Zonguldak'ta yapılmıştır.

Ve yine parti yalnızca kendini bu provokatör ve muhalif unsurlardan arındırmakla daha iyice bir duruma doğru yol almıştır. Ama belirtmek gerekir ki, teşkilât faaliyetlerinin yanı sıra muhalif akımlara karşı ideolojik savaş yürütülmemiş, bu da parti düşmanlarının ekmeğine yağ sürmüştür. Neticede, pek çok işçi muhalefetin saflarında kalmış, birçokları ise devrimci hareketten uzaklaşmıştır. Kaldı ki, son zamana kadar bu sorunlara parti saflarında açıklık getirilmemiştir ki, bu durum yalnız değişik türden fraksiyonlar ve çeşitli polis tertibi muhalefetler için zemin hazırlamaktadır.

1930 tutuklamaları, her zamanki gibi, 1 Mayıs arifesinde ve 1 Ağustos'un eşiğinde olmuştur. Ve yine, onlarca orta düzey teşkilât üyesi komünist ve devrimci işçinin yanı sıra, Saim, Nihat, Sakov, Nazmi, Nail [Teyyareci Cemal], Mümtaz, Asım ve Refik [Reşat Fuat] gibi Merkez Komitesi üyeleri de tutuklanmıştır. 1930 yılının başka bir ilginç yanı şudur ki, yürüttüğü genel kampanyalardan başka, parti seçimlerle ve Fethi Bey'in liberal partisinin çıkışıyla ilgili büyük bir kampanya düzenlemiştir. Ama, burada da, hareketin yığınsallığına ve yürütülen teşkilât çalışmalarına karşın parti o sıralar henüz muhalif unsurların ve teşkilâta sokulan, sızan provokatör ve çeşitli karanlık kişilerin tamamından kurtulamamıştır. Örneğin, 1930 yılının Eylül ayı başlarında polis, partinin üzerine saldırıp yalnız İstanbul'da bile 30 kişiyi tutukladığında, polis III. Enternasyonal ile bağlantılı bir komünist komplonun açığa çıkarıldığını yazmıştır. Tutuklamalar gerçekten bir hamlede yapılmış ve üstelik bu yalnız İstanbul'da değil, Ankara, Zonguldak, İzmir ve daha birçok şehirde böyle olmuştur. Polis buna önceden hazırlıklı bulunmuş ve verdiği talimat üzerine eline materyalleri muhalifler ve provokatörler vermiştir ve bu arada bunu parti paralarını şaraba, rakıya, kokaine vb. harcayan Tayyareci Celâl'in [Cemal olmalı] (Nail) yaptığını düşünmek için bütün gerekçeler mevcuttur. Nail'in içtiğini, sefahat düşkünü olduğunu ve kendisinde parti parası bulunduğunu bütün yöneticileri ve parti işçileri görmekte ve bilmekteydi. Bununla birlikte onun sınanması, kimlerle bağlantılı olduğunun öğrenilmesi ve partide çalışan başka provokatör ve polis ajanlarının da ortaya çıkarılması sorunu, dolayısıyla başarısızlığı önleme konusu zamanında gündeme getirilmemiştir.

1931 yılı başlarında polis, bildiri ve İstanbul vilâyet komitesinin *Kızıl İstanbul* gazetesini basan gizli matbaayı ortaya çıkardığını bizzat açıklamıştır. Bununla bağlı olarak polis gerçekten yığınsal tutuklamalar yapmıştır. Bütün bunların sonucunda İstanbul teşkilâtı Türkiye'deki en meşhur komünist yayın organı olan kendi parti organından birkaç ay yoksun kalmıştır. Sırf konspirasyon açısından bu gizli matbaayı doğrudan ilgili en çok 3 kişiyle sınırlı tutmak gerekirken, bütün İstanbul

teşkilâtı, yalnız o da değil, partililerin birçok akrabası da matbaanın varlığını ve yerini bilmekteydi. Dahası, matbaa için insan seçiminde hiç dikkatli davranılmamıştır. Bütün bunlar başarısızlığın yolunu açmıştır. Ardından, gelenek haline geldiği gibi, 1 Mayıs ve 1 Ağustos'ta polis komünist avına çıkıp yığınsal tutuklamalara girişmiş, birçok parti aktifi tutuklanmış ve bu arada MK üyesi Tayyareci Celâl (Asım) yakalanıp 7 yıl hapse mahkûm olmuştur.

1932 yılında, 1 Mayıs arifesinde bütün Türkiye'de yığınsal tutuklamalar yapılmıştır. Başarısızlığın ocağı İzmir teşkilâtı olmuştur. Olaylar şöyle cereyan etmiştir. Türk komünistleri İzmirli Kerim'in [Modelci Kerim, Soyka] kim olduğunu bilmekle birlikte, Kerim ile ilişkileri aralıksız devam etmiş, birçok gizli görevde ona da yer vermiştir. Sakov bile onunla ilişkisini sürdürmüş, hakkında olumlu görüşler dile getirmiş, Kerim'in kendisine çok yardımı dokunduğunu vurgulamış ve partinin Kerim'in polis olduğundan şüphelendiğini bilse de buna inanmamış, Kerim'e tamamen güvenmiştir. Neticede, Kerim bütün İzmir teşkilâtını ele vermiştir (Sako tutuklanmaktan bir rastlantı eseri kurtulmuş ve üç parti hücresine dokunulmamıştır). İstanbul'dan yoldaşlar 1 Mayıs için dibinde bildiriler bulunan ve bunların bütün ülkede dağıtılacağı tarihe işaret edilen bir şekerleme kutusu göndermişler. Yoldaşların dikkatsizliği yüzünden kutu polisin eline geçmiş ve polis onu berber Osman'a (Kerim'in amcasına/dayısına) göndermiştir. Ardından polis Osmanlara baskın yapıp Osman'ı, Kerim'i, İbrahim'i [Topçuoğlu] vb. tutuklamıştır (gönderilecek adresi veren bir başka provokatör Bahri Bey'in de bu işte parmağı olduğu sanılmaktadır). Osman ile Kerim'in tutuklanmasından sonra polis matbaayı ortaya çıkarmış, birçok belgeyi ele geçirmiş, İstanbul adreslerini ve İzmirli yoldaşların adreslerini tespit etmiştir. Bundan sonra İstanbul'da ve başka yerlerde daha bir dizi budalalık edilmiştir. İzmir'de neler olduğunu, gazetelerin dolu olduğu oradaki olayları bilmelerine karşın İstanbullu yoldaşlar, bir defa, bildirileri dağıtma tarihini değiştirmemiş, ikinci olarak da, iki akşam art arda tamamen açık bir şekilde ve büyük gruplar halinde polisin bildiği, iki defa da tutuklandıkları kahvehanede toplanmışlardır. Trakya'daki olay da ilginçtir: Gönderilen yoldaş, içinde çağrı bulunan 40 paketi birden aynı posta kutusuna atmıştır. Üstelik adreslerini Nizamettin'in elle yazdığı paketleri, parası olmadığı için pulsuz atmıştır. Bu hususlar, elbette ki, posta memurlarının dikkatini çekmiş ve polisin müdahalesi sonucunda adresleri yazılı 40 kişinin tamamı, onların yakınları vb. tutuklanmıştır. Parti aktiflerinden Rıza böyle tutuklanmıştır ve o polisin baskısı karşısında daha birçok yoldaşı ele vermiştir. Meslek okulundaki hücre sekreterini de o ihbar etmiştir. Paketlerin taze izini süren polis daha aynı akşam trenle yolculuk eden bütün şüphelileri tespit etmiştir. Nihat, Salim Sırrı ve Nizamettin o akşam trenle evlerine dönmektedirler ve Alpullu istasyonunda yakalanmışlardır. Sonuçta, adresleri yazanın Nizamettin olduğu anlaşılmıştır. Bunun üzerine üçü de tutuklanmıştır. Şu önemli olguyu da belirtmek gerekir ki, trende bulunan patronu Şerif Bey'in (İstanbul eski polis müdürü, Trakya genel kurmay albayı) bizzat müdahale etmesi sayesinde Nihat hemen serbest bırakılmıştır.

Yine 1932 yılında ülkeden ayrılmadan bir gün önce Greta Wilda tutuklanmıştır. Onun tutuklanmasındaki başlıca sebebin gizlilik kuralları konusundaki dikkatsizlik ve kısmen de tasasızlık olduğunu söyleyebiliriz.

Mayıs 1932 tutuklamaları konusunda özel bir soru sormak ve Cazım, Sako ve Cemal'in bu tutuklamalarda ve genel olarak partide oynadığı rolü özellikle açıklığa kavuşturmak gerekmektedir.

Ağustos 1932'de aynı yıl MK'ne koopte edilen Hadi [Şoför Emin Bilecan] partiye

büyük bir ihanette bulunmuştur. Yoldaşların uyarılarına karşın parti teşkilâtlarının bütün adresleri, bağlantı adresleri, ayrı ayrı parti üyeleri ve devrimci işçilerin adresleri üstünde olduğu halde polisin çok yoğun bulunduğu bir bölgeye gitmiş ve orada tutuklanmıştır. Edinilen bilgiye göre polis önceden haberdar edilmiştir. Neticede 100 kişi yakalanmış, teşkilât tamamen dağıtılmıştır. Hapisteki sorgulamada Hadi her şeyi itiraf etmiş ve diğerlerini kendisiyle bağlantılarını kabul etmeye, parti işlerini anlatmaya bile davet etmiş, hatta zorlamıştır. Bu başarısızlıktan sonra birçok işçi her komünistte provokatör görmekten korktuğu için, onunla birlikte bir çalışmaya katılmaktan çekinmiştir. Hadi'nin gerçekleştirdiği provokasyon partiye çok büyük zarar vermiş, bunun etkisi bugüne kadar süregelmiştir. Hadi'nin üzerinde bulunup polisin eline geçen adresler bir korku unsuru olmuştur. Nitekim, daha sonraki aylarda cezaevinde açlık grevi yapılırken ve ardından komünistlerin mahkûmiyetini protesto gösterisi sırasında yoldaşlar kapsamlı bir yığın faaliyeti yapmaya çalışırken polis tam zamanında ve öyle yığınsal tutuklamalar yapmıştır ki, her defasında komünist aktifler bunun kapsamında olmuştur. Örneğin, 1932 sonunda hapisten çıkar çıkmaz Abbas hiç bir kanıt ve gerekçe olmadan iki kez tutuklanmıştır.

1933 yılındaki olayların özelliklerine geçmeden önce şuna işaret etmek gerekir ki, partinin gizlilik kurallarına daha sıkı uyma konusunda yaptığı bütün uyarılardan ve aldığı pratik önlemlerden sonra, partinin irtibat merkezi gündeme gelmiştir. Şunu belirtmek çok önemlidir: Bir sistem halini alan bir yığın başarısızlığa, bizzat MK içinde provokatör ya da provokatörler olduğunun açıkça ortada olmasına karşın, partinin irtibat merkezi bir kez olsun çalışmalarını aksatmamış, MERKEZİN SORUMLU İŞÇİLERİ BİR DEFA BİLE TUTUKLANMAMIŞTIR. Bu husus polisin irtibat merkezinin varlığından ve onun çalışmalarından haberdar olduğunu, merkezi yönetici durumdaki komünistleri içine çeken ve zaman zaman polisçe sıkılan bir sünger olarak kullandığını düşünmemize hak verdirmektedir. Bu noktadan hareketle, tamamen yeni irtibat merkezlerinin kurulması, eski merkezin ise bütün ilişkiler kesilerek partiden mutlak bir şekilde uzaklaştırılması direktifi verilmiştir.

Yalnız Mayıs ayında 200'den fazla insanın tutuklandığı 1933 yılında ilk kez Merkez Komitesi'nin tek üyesi bile tutuklanmamıştır. 1933 yılının özelliklerinden biri, fiilen Tufan tarafından yönetilen muhalif grubun faaliyetlerini artırmış olmasıdır. 1933 yılının başından itibaren muhalefetçiler büyük bir aktiflik sergilemekte, kendi "komünist" literatürünü çıkarıp dağıtmakta, toplantılar düzenlemekte ve teşkilâtlarına yeni işçiler kazanmak için çalışmaktadır. Bursa, Eskişehir ve Adana gibi yerlerde parti ile muhalifler arasında açık bir sınır olmaması da ilginç hususlardan biridir. Bu sebepten dolayıdır ki, Tufan yüzünden bütün muhalefetçiler polisin eline düştüğünde, aralarında birçok komünist de bulunmaktadır.

1933 Mayıs tutuklamalarının temelinde her şeyden önce yönetici parti işçilerinin karanlık kişilerle, muhalifler arasından provokatif unsurlarla ilişkileri, yönetici yoldaşlarımızın kibirliliği ve üstünkörülüğü yatmaktadır. Örneğin, Moskova'dan henüz dönen Suphi ve Nadir, Nisan ayında bir toplantı düzenlemiştir. Toplantıya komünistler, partisiz tütün işçileri ve Diyarbakır cezaevinden henüz çıkmış yoldaşlar katılmıştır. Böyle bir toplantının yapılması bile konspirasyon açısından başlı başına bir suçtur. Kaldı ki, Suphi toplantıyı, katılanları "ayağının tozuyla Moskova'dan gelen" yoldaşın raporunu dinlemeye davet ederek başlatmaktadır. Daha sonra Suphi ve Nadir'in polisteki tutumu, birer provokatör olduklarının ortaya koymaktadır. Partiyi başarısızlıktan yalnız MK sekreterinin [Can, Eczacı Vasıf] deneyimi ve özel, olumlu yetenekleri kurtarmıştır.

Bu yılki Ağustos kampanyası zayıf yürütülmüştür, ama yoldaşlar konspirasyon konusunda çok dikkatli davranmış ve sonuçta polis tutuklamalara girişememiştir. Polis ancak Ağustos sonunda ve Eylül başında Bursa'ya bir provokatör göndererek 15 yoldaşı provokasyona getirip tutuklamayı başarmıştır.

Şefik Hüsnü Yeniden Moskova'da

Şefik Hüsnü, Kasım 1933'te KEYK XIII. Plenumuna katılması için yapılan çağrı üzerine Moskova'ya geldi ve Doğu Sekreterliği'nde çalışmaya başladı.

Personel Şubesi'ne
106
5 Ocak 1934
Pe/8

KEYK Politik Seksiyonu Politik Komisyonu 3.1.1934 oturumu
TUTANAĞINDAN

Görüşülen konu	Alınan karar
28. (5581) FERDİ yoldaştan yararlanma konusu.	28. Ferdi yoldaşın başlıca işi Doğu Şubesi'nde olmalı; ama Balkanlar Şubesi'nin çalışmalarına da katılabilir. Aday olarak Ferdi ve Johnson yoldaşlar Doğu Şubesi personeline kabul edilmelidir. KEYK Sekreteri: KNORİN[51].

Moskova'ya gelmesinin ardından Şefik Hüsnü, kendisinin 1932'de yaptığı başvuruyla desantralize edilmiş TKP MK faaliyetlerinin yeniden canlandırılması için KEYK nezdinde girişimde bulundu ve 1934'te TKP Merkez Komitesi'nin Genişletilmiş Dış Büro toplantısını düzenledi. 1932'deki TKP 2. Konferansı'nda seçilen Merkez Komitesi üyelerinin bir bölümünün onaylandığı, kara listenin oluşturulduğu, TKP'nin teşkilat prensiplerinin yeniden biçimlendirildiği bu toplantıda Merkez Komitesi Teşkilat Sekreterliği'ne Sıtkı [Reşat Fuat Baraner] getirildi. TKP'nin Komintern nezdindeki temsilciliği görevinden Fahri [Baytar Ali Cevdet] alınarak yerine Şefik Hüsnü seçildi. Şefik Hüsnü bu dönemde TKP Temsilciliği görevinin yanı sıra KUTV'da Türk öğrenci grubuna öğretmen olarak da hizmet etti. Bu dönemdeki görevleri ve ücretiyle ilgili bilgiler şöyledir:

/ 1 / 2 / 3 / 4 / 5 / Şahsi No.
Soyadı **FERDİ** Adı **BEKİR** Baba adı **HÜSEYİN** Doğumu **1890 Selânik**,Yunanistan
(FOTOĞRAFI) Sosyal menşei MEMUR Sosyal durumu PROFESYONEL DEVRİMCİ
Esas mesleği DOKTOR Milliyeti TÜRK Uyruğu TÜRKİYE
RKP(b)'de stajı 1926 Kardeş KP'de stajı 1919 RLKGB stajı --
KGB stajı --

51 KNORİNE Wilhelm Knoring, Sokolik adıyla da anılır (1890-1939), Letonyalı öğretmen, Belorusya KP üyesi. (*SKP(b) MK üyesi).* 1920'lerin sonlarında KEYK üyesi oldu *(KEYK aday üyesi 1928-1935),* bir süre Orta Avrupa Şubesi başkanlığı yaptı, 1934'te bu görevi Dimitrov'a devretti *(KEYK Prezidyumu ve Politik Sekreterlik üyesi 1931-1935).* Haziran 1937'de tutuklandı, 1939'da *(NKVD tarafından öldürüldü)* idam edildi. *[Histoire de l'Internationale Communiste 1919-1943, Pierre Broué, Paris 1997, s. 1026; italik harfli bilgiler Georgi Dimitrov GÜNLÜK-3, Çev.: Rüstem Aziz, TÜSTAV Yayınları, İstanbul 2005, s. 316]*

Öğrenimi: YÜKSEK Bildiği diller: Fransızca, Almanca, Türkçe

İşe kaydı: İŞ DURUMU.

20.XII-1933	Tarih	Şube	Görev	Maaş	Gerekçe
Emirname No. 176					
İşten alınma	20/XII-33	Doğu P.Ş.	Başk.Yrd.	450	Emirn.No. 176
18.VII-1937	01/XII-35	Pik Y. Sekr.	TKP Tems.		500+20 Emirn.No.99 .
	01/II-36	Pik Y. Sekr.	TKP Tems.	950	Emirn. VI-36 .

Ev adresi: Sok. Gorki
Otel LÜKS
Ap. 39, Oda 257
Tel. 257
Memuren. II

Pasaport No. ---
Kodlu nosu: ---
Değişik notlar: Ferdi /İmza/

Komintern VII. Dünya Kongresi Ertesinde Şefik Hüsnü'nün Özgeçmiş Beyanları

Komünist Enternasyonal VII. Dünya Kongresi'ne Türkiye Komünist Partisi delegeleri olarak Şefik Hüsnü ve Zeki Baştımar katılmıştır.

Çok gizli

FERDİ yoldaş (Kongre'deki soyadı) Komintern VII. Dünya Kongresi'nde Türkiye Komünist Partisi'nden 166 Nolu Yetki Belgeli ve tam oy hakkıyla delege bulunmuştur.

Gerçek Soyadı.....H Ü S N Ü.....

Takma adı .....

1935'te toplanan Komünist Enternasyonal VII. Dünya Kongresi ertesinde Dr. Şefik Hüsnü bir otobiyografi kaleme alıyor.

Ferdi yoldaşın Otobiyografisi

18 Nisan 1890'da Selânik'te doğdum. Türkiye tabiyetindenim. Bir küçük burjuva aydın aileden geliyorum. Babam Selânik'te tanınmış bir avukattı. Ben de Paris Üniversitesi'nden tıp doktoru unvanına sahibim. Babam 1917'de, annem ise Mart 1935'te öldü. Üç kız, üç de erkek kardeşim var. Babamızdan intikal eden küçük mirasımız Türk ve Rum halklarının zorunlu mübadelesi sonucunda Yunanistan'da kaldı. Tazminat olarak bize İstanbul'da 1926 yılında iki ev verdiler; yedide biri bana düşen bu mirastan ayda yaklaşık olarak 30 rublelik bir gelir vardır. Ancak illegal konumum nedeniyle bundan yararlanamıyorum.

İlk ve orta öğrenimimi babamın evinde kalarak Selânik'te yaptım. Paris'te tıp eğitimi aldım. 1912'de öğrenimimi tamamladıktan sonra Türkiye'ye Balkan Savaşı arifesinde döndüm. Bu savaş sırasında Selânik'te Kızılay'ın bir hastanesinde gönüllü hekim olarak çalıştım. Türkiye'nin yenilgisinin ardından İstanbul'a döndüm ve Türkiye'de mesleğimi icra edebilmek için bir imtihandan geçtim. İstanbul Tıp Fakültesi öğretim kadrosuna gireceğim sırada 1914'te Dünya Savaşı patlak verdi. Hekim olarak askere alındım. Bu görevi, tüm savaş boyunca Çanakkale'de kısmen merkezi askeri hastanede, kısmen siperlerde yürüttüm.

1918 sonlarında imzalanan Mütareke'nin ardından sivil hayata döndüğümde, İstanbul'da özel bir muayenehane açtım. 1920 yılında İstanbul Şehremaneti beni bir büyük hastanenin iç hastalıkları bölümünü yönetmeye davet etti. Ancak gitgide yoğunlaşan komünist faaliyetim kamuoyunun dikkatini üzerime çekmeye başladığından, daha bir yıl bile olmadan, baskı yapmak amacıyla beni bu önemli görevden aldılar. O andan itibaren kendi hesabıma hekimlik yapmaya devam ettim. Bu arada komünist hareketin yönetiminin ve KP merkez organı redaksiyonunun gitgide artan ödevleri, mesleğimi icra etmek için bana hemen hemen hiç zaman bırakmıyordu. Nitekim 1923'e doğru, kendimi tümüyle Partime verdim ve bir profesyonel devrimci haline geldim.

1914 yılından beri evliyim. Eşim Sorbonnes'da (Edebiyat Fakültesi) öğrenci bir Polonyalıydı. Kendisi bir küçük burjuva ailesine mensuptur. Yaşamlarını memur olarak kazanan iki erkek ve iki kız kardeşi, ayrıca biri bir hekim, diğeri bir ziraatçi ile evli iki kız kardeşi vardır. Karım siyasetle uğraşmamaktadır. Erkek ve kız kardeşleri de apolitiktir.

Siyasi hayatım

Çocukluğumdan itibaren iyi Fransızca öğrendim. Henüz daha çocukluktan yeni çıkarken elime geçen her kitabı yutarcasına okuyordum. Diğerlerinin yanı sıra 1905'lerde Emile Zola'nın birçok kitabını okumuştum; bunlar benim dikkatimi sosyal sorunlara ve kitle hareketlerine çekmişti. Kısa zaman sonra 1905/6 Rus devriminin yankıları muhayyilemi tepe taklak etti. Uzun zaman devrimci sorunlara karşı konulmaz bir ilgi duymakla birlikte, temel eserleri okumamıştım. Sosyalist partinin günlük ve süreli yayınlarını, gündelik olayları ateşli bir biçimde takip etmekle yetiniyordum. Paris'te kaldığım dönemde, Jaurès'in, Pressensé'nin, Sembat'nın hitap ettiği büyük mitinglerin tümüne düzenli olarak katılmaktan geri durmuyordum. J. Jaurès'in tutkulu bir hayranı haline gelmiştim. Okuduğum ilk ciddi siyasi eserler, Jaurès'in yönetimi altında yayınlanmış olan Büyük Fransız Devrimi Tarihi oldu. O dönemde kurulduğu tarihten başlayarak bildiğim *Humanité*'nin de sürekli okuruydum. Türkiye'de 1908 Burjuva Devrimi patlak verdiğinde henüz Paris'teydim. *Humanité* yazı işlerine, söz yok, çok yakından izlediğim ülkemdeki olayların kavranıp yorumlanması konusunda çok yardımcı oldum.

O yıllarda Türkiye'de henüz sosyalist hareket yoktu. Birkaç dostumla, ileride bu hareketin başlatıcıları olmak üzere kendimizi siyasi olarak geliştirmeye çalışıyorduk. Sempatizanı olduğumuz Birleşik Sosyalist Parti'nin faaliyeti bize okul olarak hizmet ediyordu. 1909 ve 1910'da, sol eğilimli gazetelerde makaleler yayınlayarak ülkemdeki siyasi partilere karşı konum alıyordum.

Marx ve Engels'in eserlerini ancak üniversite öğrenimimi tamamladıktan sonra inceledim. Bu konuyla özel olarak dünya savaşından sonra ilgilendim. 1922'de Marx ve Engels'in "*Komünist Beyannamesi*"ni Türkçe'ye tercüme edip yayınladım. 1927/29 arasında Kapital'in ikinci cildini Türkçe'ye tercüme ettim. Ancak bu henüz kitap olarak yayınlanmadı.

1912/14 döneminde Türkiye'ye dönüşümün ilk yıllarında, Türkiye'nin içinde bulunduğu sürekli savaş hali, ciddi bir siyasi mücadele geliştirmeme izin vermiyordu. Bulunduğum çevrelerde devrimci fikirlerimi propaganda etmekle yetiniyordum. Savaş boyunca bu çalışmamı silâhaltına alındığım ordu içinde yürüttüm. 1919 başlarında terhis edildiğimde, etrafımda işçilerin ve köylülerin siyasi partisini kurmak için benimle işbirliği yapmaya hazır bir dizi unsur vardı. 1919 ortalarında Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'nı kurduk. Genel Sekreter olarak başlangıcından itibaren yönettiğim bu parti Türkiye devrimci hareketinde büyük bir rol oynadı. 1920'de bu partinin içinde birkaç yoldaşla birlikte 3. Enternasyonal grubunu oluşturdum. Moskova'ya bir delegasyon göndererek Komünist Enternasyonal ile ilişkiye geçtik. K.E. tarafından tanınan bu grubun Ankara Halk İştirakiyun Fırkasıyla birleşmesinden, başından itibaren Genel Sekreterliğini üstlendiğim Türkiye Komünist Fırkası doğdu.

1921'ten itibaren gerek ülke içinde, gerekse yurtdışında Fırka çalışmama paralel olarak kesintisiz olarak komünist yazarlık faaliyetimi geliştirdim. Türkiye devrimci hareketinin değişik yanlarıyla ilgili bir dizi broşürün dışında, Fırkanın tüm gazete ve dergilerinin redaksiyonunda aktif bir yer aldım. 1919'da "*Kurtuluş*" dergisiydi. 1921'de Marksist "*Aydınlık*" dergisini, 1925'e kadar Sadri Celal ile birlikte yayınladık. 1923'te, komünist gazete "*Vazife*"yi yayınlamaya başladım. 1924'te [1925'te] "*Orak Çekiç*" gazetesini kurdum. 1930'dan 1933'e kadar Fırkanın merkezi teorik organı "*İnkılâp Yolu*"nu yurtdışında kaleme alıp yayınladım. 1925'ten 1930'a kadar K.E. dergisinde bir dizi makale yayınladım. 1931'de "Anti-Emperyalist Liga" uluslararası sekreterliğinin organı İngilizce "*The anti-imperialist*" dergisinin kuruluşuna katıldım ve burada da birçok uzun makalem yayınlandı. Anti-Emperyalist Liga'nın enformasyon bülteni de 1931-1933 arasında benim katkım ve kontrolüm altında yayınlandı.

Kuruluşundan itibaren Türkiye KF MK üyesiyim. 1925 yılına kadar fiilen fırka sekreteri görevini yerine getirdim. Uzun süre SSCB'de kalmam gerektiği için, üyeliğimin SSCB KP'ye devrini istedim ve 1926'dan beri bu partinin üyesiyim. 1925-1927 arasında TKF'yi Komintern nezdinde temsil ettim. 1927'de, o sıralar oportünist bir sapmaya yuvarlanmış olan fırkayı reorganize etmek üzere K.E.'in talimatıyla ülkeme döndüm. Görevimi tamamlarken, yıl sonuna doğru hapse düştüm. 1929 ortalarında Moskova'ya geldim ve 10 ay kadar temsilci olarak Moskova'da kaldım. Bu sürenin sonunda K.E. Yürütme Komitesi beni yurtdışında çalışmaya gönderdi ve 1930-1933 arası yurtdışında kaldım. 1933 sonlarından beri Yakın-Doğu'daki çalışmanın yöneticisi olarak Komintern'de görev yapıyorum.

TKF'nin 3 kongre ve konferansına katıldım[52]; KEYK VI, VII, VIII, X, XI, XII, XIII.

52 Şefik Hüsnü 1925 TKF İstanbul Akaretler Kongresi'ne ve 1926 Viyana Konferansı'na katılmıştır.

plenumlarına [tam üyeli toplantılarına] ve Komintern VII. Dünya Kongresi'ne katıldım. İlk kez 1924'teki V. Dünya Kongresi tarafından K.E. Kontrol Komisyonu üyesi seçildim. 1928'de VI. Dünya Kongresi beni KEYK üyesi seçti. Bu defa, VII. Dünya Kongresi beni yeniden K.E. Kontrol Komisyonu üyesi seçti.

1920'de Tours'da Fransa Komünist Partisi'nin kuruluş kongresine ve 1922'de Sofya'da Bulgaristan Komünist Partisi'nin son legal kongresine katıldım. Ayrıca 1922'de Sofya'da Balkan Komünist Federasyonu Konferansı'nda da bulundum. 1931'de Anti-Emperyalist Liga'nın Yürütme Komitesi'nin Konferansı için K.E. Siyasi Komisyonu tarafından tayin edilen yönetim komisyonunda yer aldım. Aynı yıl, Londra'da yapılan Anti-Emperyalist Liga ulusal konferansında Liga'nın uluslararası sekreterliğini temsil ettim. 1932'de Amsterdam'da toplanan Savaşa Karşı Dünya Kongresi'ne katıldım.

Son verirken şunları da eklemek isterim ki 1932 yılı boyunca ve 1933 Şubatı'na kadar, K.E. Siyasi Komisyonu'nun talimatıyla, Dimitrov ve Heckert[53] yoldaşlarla birlikte "Balkan Devrimci Merkezi"ni ve "Balkan Mektupları"nın yayınını yönetme görevini yerine getirdim.

25 Ağustos 1935 B. Ferdi

Mahkûmiyetlerim ve cezaevleri

İlk kez, 1 Mayıs ajitasyon ve gösterilerinin sorumlularından biri olarak İstanbul polisi tarafından tutuklanıp Mayıs 1923'te mahkemeye verildim. Lozan barış anlaşması henüz imzalanmamış olduğu için, vatana ihanetle suçlanıyorduk. Ancak bu anlaşmanın imzalanmasıyla birlikte hükûmet tüm siyasi mahkûm ve sanıkları affetmek zorunda kaldı ve bizler serbest bırakıldık.

1925'te hükûmet yasakladığı komünist gazeteleri yayınladıkları ve 1 Mayıs 1925 gösterilerini düzenledikleri için bilinen tüm komünist militanları tutukladı ve Ankara İstiklâl Mahkemesi'nde yargıladı. Belli başlı sanıklardan biriydim. Ancak tevkifattan birkaç gün önce, ülkeden ayrılmıştım. Mahkeme diğer üç yoldaşla birlikte beni 15 yıl ağır hapse mahkûm etti. 1926'da [1928'de] bu hüküm gözden geçirildi ve mahkûmiyetim 1 yıla indirildi.

KP MK'ne karşı büyük davada, baş sanık olarak 2 yıl hapis cezası aldım ve tümünü yattım[54]. Serbest kaldıktan sonra, K.E.'in talimatıyla ülkeden ayrılarak Ağustos 1929'da Moskova'ya geldim.

Son defa, Mart 1933'te Berlin'de tutuklandım. Beni Reichtag yangını davasına dâhil etmek istiyorlardı. Dimitrov yoldaşı tanıdığımı kabul etmemi istiyorlardı;

53 Fritz Heckert (1884-1936), Herzog, Klaus, Röder adlarını da kullanmıştır. Duvarcı ustası, *Almanya KP kurucularından,* Chemnitz'de yöneticilik yaptı ve *1919'dan itibaren MK üyesi. 1920'de milletvekili seçildi.* 1923'te Saksonya'da sol sosyal-demokrat Zeigner hükümetinde Maliye Bakanlığı yaptı. *Profintern kurucularından ve 1920'den itibaren Yürütme Bürosu üyesi. KEYK aday üyesi (1928-1935), KEYK üyesi ve KEYK Prezidyumu aday üyesi (1935-1936). [Histoire de l'Internationale Communiste 1919-1943, Pierre Broué, Paris 1997, s. 1013; italik harfli bilgiler Georgi Dimitrov GÜNLÜK-3, Çev.: Rüstem Aziz, TÜSTAV Yayınları, İstanbul 2005, s. 304]*

54 TKP 1928 davasında, Dr. Şefik Hüsnü 4-6 ay ceza almış, İstiklâl Mahkemesinden gelen 1 yıllık hapis cezasıyla birlikte toplam 1,5 yıl ceza yatarak 1929'un ilk yarısında tahliye olmuştur. "Mücrimiyetleri taht-ı karara alınan eşhastan Şefik Hüsnü Bey'in hareketi Türk Ceza Kanunu'nun 313'üncü maddesinin birinci fıkrasına muvafık bulunduğundan mezkûr fıkra mucibince derece-i fiiline göre ibtida-ı tevkifi olan 7 teşrin-i sâni 927 tarihinden itibaren ve mukaddema İstiklâl Mahkemesince mahkûm olup indelitiraz tasdik kılınan ve henüz iktisab-ı kat'iyet eylemeyen bir sene hapis ve yüz lirayı nakdînin, cürm-ü vâkinin kanunun meriyetinden mukaddem işlenmiş olması ve Türk Ceza Kanununun ikinci maddesi ahkâmına nazaran lehte bulunması hasebiyle mezkûr cezanın işbu cezaya kalbine (…) dörder ay müddetle hapislerine (…)" [*1928 TKP Davası, Der. Emel Seyhan Atasoy, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2008, s. 137-138]*

onunla ne türden olursa olsun ortak bir yanım olmadığını kararlı bir biçimde savundum. Evimde onunla herhangi bir ilişkiye tanıklık edecek hiçbir şey bulamadıklarından, beni davaya dâhil etmediler. Ancak diğer Schutzhaft[55] tutuklularıyla birlikte beni Spandau cezaevine gönderdiler. Ancak aynı yılın Temmuz ayı sonlarında, (sonradan öğrendiğime göre) Kızıl Yardım'dan bir avukatın girişimleri sonucunda, Almanya'dan sınır dışı edilme kararnamesiyle birlikte serbest bırakıldım.

25/VIII/935 Ferdi

Komünist Enternasyonal VII. Dünya Kongresi'nde Şefik Hüsnü Enternasyonal Kontrol Komisyonu üyeliğine seçilmiştir.

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!
Исполнительный Комитет Коммунистического Интернационала
МАНДАТ № 15.
Предъявитель сего тов. Ферди
является ЧЛЕНОМ ИНТЕРНАЦИОНАЛЬНОЙ КОНТРОЛЬНОЙ КОМИССИИ КОММУНИСТИЧЕСКОГО ИНТЕРНАЦИОНАЛА, избранным на VII Конгрессе Коминтерна.
Секретарь ИККИ
Выдан 1935 г.

[RGASPI fond 495, op. 266, d. 38]

Komünist Enternasyonal VII. Dünya Kongresi ertesinde Şefik Hüsnü ile ilgili düzenlenmiş bilgi notu şöyledir:

İ L M Ü H A B E R

HÜSNÜ ŞEFİK HÜSEYİNOĞLU yoldaş (cinsiyeti .....)

F E R D İ

(parti adı)

İŞÇİ HAKKINDA BAŞLICA VERİLER

1. Doğum yılı	1890
2. Doğum yeri	Selanik, Türkiye
3. Milliyeti	Türk
4. Önceki ve şimdiki uyruğu, vatandaşlığı	Türkiye
5. Menşei	Küçük toprak sahibi
6. Sosyal durumu	Memur
7. Mesleği, ihtisası	Tıp doktoru
8. Parti durumu	RKP(b)
9. Parti stajı (kardeş partideki - ayrıca)	1926'dan 1919'dan - TKP
10. Parti bileti No.	0050019
11. Başka partide bulundu mu	Hayır
12. Kom.Genç. Bir.'de stajı	Yok
13. Hangi dilleri biliyor (ne kadar)	Türkçe, Fransızca, Almanca, biraz Rusça ve Lehçe
14. KEYK'e ne zaman girdi, kim tavsiye etti	

55 Nazi Almanyası'nda "koruyucu tutuklama" karşılığında özellikle siyasi muhaliflere ve Yahudilere karşı uygulanmış keyfi tutuklama yöntemi. Sözde Almanlardan gelebilecek saldırılardan "korumak" için Yahudiler toplama kamplarına gönderilmiştir.

15. Öğrenimi	Yüksek öğrenim
16. SSCB dışında yaşadı mı (nerede, ne kadar)	1933'e kadar Türkiye, Fransa ve Almanya'da
Ebeveynler	
17. Devrimden önceki işleri (somut)	Babası küçük toprak sahibi ve avukat
	Annesi ev hanımı
18. Neredeler, ne iş yapıyorlar	Babası 1916'da ölmüş, anne çocuklarıyla kalıyor
19. Eşi nerede ve hangi görevde	Ev hanımı
20. Akrabalarından seçim hakkı olmayan	Yok
21. Yurt dışında devlet memuru akrabası veya yakınları var mı, hangi görevdeler	Annem, kız ve erkek kardeşlerim İstanbul'da. Karımın akrabaları Polonya'da oturuyor.
22. Akrabalarından faşist, sosy. ve başka partide olanlar	Bilmiyor
23. Beyazların, kapit. veya sömürge ordularında görev aldı mı	Savaş sırasında 1913-1918'da Türk ordusunda doktor rütbesiyle bulunmuş
24. Baskıya uğramış mı (hangi ülkede, ne zaman, ne kadar, nasıl)	Komünist faaliyetten 1923,1925,1927,1928'de Türkiye'de ve 1933'te Almanya'da cezaevinde
25. Muhalefete katılmış mı (hangine, ne zaman)	HAYIR
26. Parti cezası almış mı, halihazırda var mı (hangi cezalar, ne zaman, niçin)	HAYIR
GEÇMİŞTEKİ İŞLERİ	
1913-1918	Türkiye'de orduda bulunmuştur
1918-1925	İstanbul'da doktorluk etmiş ve illegal parti çalışması yürütmüştür
1925-1933	Türkiye'de ve Almanya'da parti çalışması yapmıştır
1934'ten beri	KEYK'te çalışmaktadır
1/XII-1935	Tanzim eden: İmza

Şefik Hüsnü'nün Türkiye'ye Dönüşü ile ilgili Karar Süreci

1936 sonlarından itibaren Komintern'de Türk Sorunu başlığı altında tartışılmaya başlanan konu 1937'de Türkiye Komünist Partisi hakkında desantralizasyon kararının alınmasıyla sonuçlanmış[56], bu çerçevede o sırada Moskova'da bulunan KEYK nezdindeki TKP temsilcisi Dr. Şefik Hüsnü ve TKP Teşkilat Sekreteri Reşat Fuat'ın Türkiye'ye dönmesi kararlaştırılmıştır. Tümü 6 ay içinde yaşanan bu geri dönüş kararının alınma süreci Dr. Şefik Hüsnü bakımından son derece sancılı geçmiştir. Bu sürecin belgelerini ele aldıktan sonra, Dr. Şefik Hüsnü'nün 1925'te açılıp 1937'de kapanan Komintern'deki yönetici parti işçisi çalışmasının sonunda kendisine çizilen görev çerçevesine bakacağız.

---

[56] Bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bknz. *Türkiye'de Sol Akımlar II (1925-1936),* Mete Tunçay, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, Ekler bölümü.

Sunduğumuz ilk belge Komintern Kadro Bürosu görevlisi ve TKP yönetici ve üyelerinin birçoğu hakkında Şefik Hüsnü ile birlikte görüş belirtmiş olan Galcyan'ın, Şefik Hüsnü'nün Türkiye'ye gönderilmesi sürecini başlatan yazısıdır. Daha bu ilk değerlendirmede, tıpkı 1933 ilmühaberinde Galcyan'ın belirttiği gibi, Şefik Hüsnü'den "kötü teşkilatçı", "liberal", "yönetme becerisi olmayan" bir kadro olarak söz edildikten sonra, düşman etkisine hedef olabilecek eşi Leokadya'nın onun önemli bir zafiyeti olduğunun altı çizilmektedir. Nitekim Şefik Hüsnü'nün eşiyle ilgili zafiyet vurgusu ilerleyen metinlerde gitgide ağırlık kazanmaktadır.

Çok gizli

FERDİ: Türktür, 1890 Selânik doğumludur, varlıklı bir ailenin çocuğudur. 1905 yılına kadar Türkiye'de okumuştur. 1905-1912 yıllarında Fransa'da yaşamış, üniversitede tıp öğrenimi yapmıştır. 1912-1914 döneminde Türk ordusuna alınmıştır. 1914-1919 yıllarında Çanakkale'de bir askeri hastanede doktorluk yapmıştır. 1925 yılına kadar doktorluğunu sürdürmüştür.

1925'ten parti aktifi, profesyonel devrimci, 1926'dan RKP(b) üyesidir. Sosyalizmle ilgilenmeye Fransa'daki öğrencilik yıllarında başlamıştır. 1919'da İstanbul'da komünist partisi kurmuştur. 1923 yılında Türkiye'deki bütün komünist grup ve teşkilâtların tek bir komünist partisinde birleşmesinden sonra Ferdi onun genel sekreteri ve lideridir. 1925-1927 yıllarında TKP'nin KEYK'teki temsilcisidir. 1927'de KEYK tarafından Menşevik TKP MK'ni dağıtmakla yetkilendirilip Türkiye'ye yollanmıştır. 1930-1933'de Almanya'da Anti-Emperyalist Liga'da çalışmıştır. 1935'te KEYK'te TKP temsilcisidir.

KE VI. Kongresinde KEYK üyesi, KE VII. Kongresinde Enternasyonal Kontrol Komisyonu üyesi seçilmiştir. SSCB'ye ilk kez 1925'te Türkiye'den, ikinci defa 1929 yılında yine Türkiye'den ve 1933 sonunda Polonya'dan gelmiştir.

1925 yılında gıyabında 15 yıl hapse mahkûm olmuş, daha sonra bu hüküm af kapsamına girmiştir. 1927'de tutuklanmış ve 1 1/2 yıl hapis yatmış, bu sürenin 1 yılı 1925 davasındaki cezasının gözden geçirilmesi sonucunda verilmiştir. Ceza süresini bütünüyle yatmıştır. 1933 yılında Almanya'da faşist darbe sonrasında tutuklanmış, birkaç ay sonra serbest bırakılmış ve ülke dışına sürülmüştür. Almanya'dan Fransa'ya gitmiş, oradan Polonya'ya geçmiş, bir süre karısının yanında kaldıktan sonra KEYK IX. Plenumu için Polonya'dan SSCB'ye gelmiştir.

Ferdi yoldaş politik bakımdan iyi gelişmiştir. İyi gazetecidir. TKP aktifleri onu sadık ve inançlı bir komünist olarak kabul etmektedir. Ama o çok kötü bir teşkilâtçıdır, liberalizminden çekmektedir ki, onun müsamahakârlık döneminde TKP içinde partiye karşı muhalefet oluşmuş, bu gruba polis elemanları girmiş ve bunlar zamanla partiyi yıkımın eşiğine getirmiştir. Parti aktiflerine dayanarak onları örgütlemeyi, yönetmeyi beceremektedir; bu yüzden Ferdi ile aktifler arasında biraz mesafe vardır. Fahri [Baytar Ali Cevdet] gibi fraksiyoncuların, sekterlerin yanına sokulmasına izin vermiş, böylece aktifler arasındaki saygınlığını torpillemiştir.

Onun Almanya'da tutuklanma ve cezaevinden serbest bırakılma olayını biraz daha açıklığa kavuşturma gereği vardır. Ona karşı yeterli delil olmadığı ya da korkulacak bir yanının kalmadığı tahmin edilebilir. KEYK'e yakın bir yönetici parti işçisi olarak Ferdi yoldaş için karısı önemli bir zayıf noktadır. Onunla Fransa'daki öğrencilik yıllarında tanışmıştır. Karısı Polonyalı, varlıklı bir ailenin kızıdır. Sözün tam anlamıyla bir küçük burjuvadır. Bu kadının ısrarı üzerine Ferdi'nin kızı SSCB'ye gelememiş ve şimdi Polonya'da bir burjuva olarak terbiye edilmektedir. Ferdi karısına serbestlik tanımaktadır. Kadın, düşman etkisine hedef olabilir.

Türkiye Komünist Partisi için yararlı bir yönetici işçi olarak koruyabilmek amacıyla Ferdi'yi legal bir iş için ülkesine göndermek gerekmektedir.

Galcyan (İmza).

Bunun üzerine NKVD'nin Şefik Hüsnü'nün Moskova'dan ayrılmasıyla ilgili değerlendirmesini aşağıda veriyoruz. Tıpkı Galcyan'ın bilgi notunda olduğu gibi, NKVD değerlendirmesinde de, daha önce Kontrol Komisyonu'nda ele alınmış 1933 tutuklanması KEYK tarafından araştırılmamış ve açıklığa kavuşturulmamış olarak görülmekte, "teşkilatçılık yeteneği kuşku götürür" Şefik Hüsnü ile ilgili "TKP doğrudan yönetiminin teslim edilemeyeceği" bir kişi yargısı verilmektedir.

İ L M Ü H A B E R

FERDİ'nin gitmesine bir itirazımız yoktur. Ferdi'den bundan böyle de TKP'de yönetici bir görevde yararlanacağınızı tahmin ettiğimizden, herkesin bildiği şeyler olmakla birlikte, genellikle Ferdi hakkındaki belgelerinizde yer verilmeyen (anlaşıldığı üzere de dikkate alınmayan ve değerlendirilmeyen) aşağıdaki hususlara dikkatinizi çekmek gereklidir.

1. FERDİ'nin TKP'deki bütün yöneticilik döneminde parti sistemli olarak (her yıl) polis tarafından ağır başarısızlığa uğratılmış, üstelik en ağır darbeleri parti açıkça Kemal'in tarafına geçen ŞEVKET Süreyya, VEDAT Nedim, AHMET Cevat, VALÂ Nurettin, NAZIM Hikmet gibi TKP liderlerinden almıştır. Bütün bu insanlar Ferdi'nin arkadaşı ve öne sürdüğü kişilerdir.

2. FERDİ'nin 1927'de TKP MK Sekreteri görevine ileri sürdüğü ŞEVKET Süreyya açıkça KEMAL'in tarafına geçtikten sonra 1933'te Türk basınındaki bir tartışma yazısında (Bak: *Kadro* dergisi, AHMET AGAEV [AĞAOĞLU] ile tartışması) kendi komünist faaliyetlerini fikirsel Kemalizm'in parçası saydığını, bunu yeterince tam olarak gerekçelendirme zamanının henüz gelmediğini neredeyse açıkça söylemektedir. ŞEVKET Rusya'ya çalışmaya (demek ki, partiye de, KUTV'a da, Komintern'e de) Kemalistlerin ilgili onayıyla gittiğini apaçık söylüyor. Oysa Şevket Süreyya FERDİ'nin dostudur ve TKP'ni onunla el ele "kurmuştur".

3. FERDİ'nin teşkilâtçılık yeteneği de kuşku götürür. Nitekim, yurt dışında çalışırken parti ile bağlantısını polisin iyi bildiği bir akrabası vasıtasıyla canlı tutmaya çalışmaktan daha iyi bir şeyi akıl edememiştir.

Nihayet, KEYK tarafından araştırılmayan ve açıklığa kavuşturulmadan bırakılan FERDİ'nin 1933'te Almanya'da Hitler darbesiyle ilgili olarak tutuklanması olayı da önemli bir durum arz etmektedir.

Yukarıda dile getirilen bütün bu hususlar ışığında ülkede TKP'nin doğrudan yönetiminin FERDİ'nin eline teslim edilmesinin uygun düşeceği kuşku götürür.

4 Nisan 1937. Polyakov[57] /İmza/

Polyakov'un bu ilmuhaberiyle ilgili olarak Galcyan, Kadro Şubesi Sekreteri Alihanov'a aşağıdaki bilgi notunu gönderiyor. Başlangıçta Polyakov'un kimi hatalarına işaret ettikten sonra Şefik Hüsnü ile ilgili kendisinin bir önceki ilmühaberinden çok daha ağır değerlendirmeler yapıp sonuçlara varıyor.

57 Laszlo Pollaczek (1894-1979), Macar Komünist Partisi'nin kurucularından hekim. Kremlin'de hekimlik yaptı, Komintern'de ve Kremlin'de NKVD görevlisi. *KEYK ve NKVD elemanı.* 1937'de tutuklandı, 15 yıl sürgünde kaldıktan sonra 1959'da ülkesine geri döndü. Yakın zamanlara kadar 1939'da kurşuna dizildiği sanılıyordu *[Histoire de l'Internationale Communiste 1919-1943, Pierre Broué, Paris 1997, s. 1066; italik harfli bilgiler Georgi Dimitrov GÜNLÜK-3, Çev.: Rüstem Aziz, TÜSTAV Yayınları, İstanbul 2005, s. 349]*

15.IV.37. Çok gizli

ALİHANOV[58] yoldaşa

FERDİ HAKKINDA.

Polyaçek[59] yoldaşın ilmühaberi, Şevket Süreyya, Vedat Nedim, Ahmet Cevat, Valâ Nurettin ve Nâzım Hikmet'in, partimizin bütün bu düşmanlarının güya Ferdi'nin arkadaşı ve yandaşıymış gibi göstermektedir.

Oysa durum şöyledir:

1. Valâ Nurettin, Şevket Süreyya, Ahmet Cevat ve Nâzım Hikmet SSCB'ye TKP tarafından gönderilmemiş, SSCB topraklarında seçilip KUTV'da okutulmuş ve Türkiye Komünist Partisi'nde çalışmaları için KEYK Doğu Sekreterliği tarafından tavsiye edilmişlerdir. Bu kişiler kendilerini birbirine bağlayan bir grubu teşkil etmekteydi ve 1924-1925'te Türkiye'ye bu halde gitmişlerdi ki, Ferdi zaten orada çalışmaktaydı ve onları önceden tanımamaktaydı.

2. Ahmet Cevat KUTV'da öğretmendi, 1924'te Türkiye'ye gitti ve bir yıl sonra dönek oldu. Ahmet Cevat partide hiç bir zaman yönetici bir görevde bulunmamıştır.

3. Valâ Nurettin SSCB'den Türkiye'ye 1925 yılında, Ferdi'nin SSCB'ye geçmek üzere artık Avrupa'da bulunduğu bir sırada gitmiştir. Valâ ile Ferdi hiçbir zaman birlikte çalışmamış, hatta hiç görüşmemişlerdir. Valâ Türkiye'ye gittiğinde partide çalışmamış, hemen uzaklaşmıştır.

4. Nâzım Hikmet SSCB'den Türkiye'ye 1924'te gitmiştir. 1925 yılında o SSCB'ye dönmüş ve 1928'de ikinci kez Türkiye'ye gitmiş, bu arada Ferdi'ye düşmanlık beslemiştir. Nâzım 1926 yılında, Viyana'daki parti konferansında MK aday üyesi seçilmiş, ama partide hiçbir zaman yönetici teşkilat işinde çalışmamıştır. O şairlik etmiş, propaganda yapmış, edebi çalışmalarda bulunmuş ve halk arasında büyük ün ve sevgi kazanmıştır. Parti yönetimine karşı grubunu Nâzım 1929 yılında oluşturmuş, bizzat Nâzım ve grubu saldırılarını en başta Ferdi'ye, sonra da onun yakın yandaşları bulunan ve yönetimde yer alan Fahri ile Halim'e yöneltmiştir. Nâzım'ın grubu polis unsurlarıyla dolu olmakla birlikte, aralarında sağlam unsurlar da bulunmuştur ki, bunlar daha sonra Nâzım'dan ayrılmış ve bugün partinin iyi aktifleri olmuştur (Aydın [Zeki Baştımar], Ali [Dede Ahmet Fırıncı], Emin [Tornacı, Sekün], Klaven vb.). Nâzım ise düşmanın elinde maşa olmuş ve düşmanlar tarafından partiyi yıkmak için kullanılmıştır. 1929 yılından sonra Nâzım defalarca hapislerde acı çekmiş, bugün de hapiste bulunmaktadır. Nâzım, Ferdi'nin arkadaşı ve taraftarı olmamıştır.

5. Şevket Süreyya SSCB'den Türkiye'ye 1924'te gitmiş ve 1925 yılında MK üyesi seçilmiştir. Aynı yılın Mayıs ayında tutuklanmış ve 1,5 yıl hapis yatmıştır. Hapisten çıktığında o MK'nde likidatör grubun başında bulunmuştur. 1925 [1926 olmalı] yılının başında Moskova'ya gelen Ferdi 1927'de bu MK'ni dağıtma göreviyle Türkiye'ye gitmiştir. Ferdi'nin önerisi üzerine MK'den ilk ihraç edilen Şevket olmuştur. Birkaç gün sonra Ferdi de dâhil bütün MK tutuklanmış, artık MK üyesi olmayan Şevket de tutuklular arasında yer almıştır. Şevket mahkemede komü-

---

58 Gevork Sarkisoviç Alihanov (1897-1938), Tiflis'te doğdu, 1917'de KP'ye girdi, Ermenistan KP [*kurucularından]* Birinci Sekreterliği yaptı. 1931'de Taşkent'teki Komintern Ortadoğu Şubesi'nde görev aldı. 1936'da *[KEYK]* Kadro Şubesi Sekreterliğine getirildi, KEYK içindeki temizlik hareketini yönetti. Mayıs 1937'de tutuklandı, Şubat 1938'de infaz edildi. Andrey Saharov'un eşi Elena Bonner'in babasıdır. *[Histoire de l'Internationale Communiste 1919-1943, Pierre Broué, Paris 1997, s. 959; italik harfli bilgiler Georgi Dimitrov GÜNLÜK-3, Çev.: Rüstem Aziz, TÜSTAV Yayınları, İstanbul 2005, s. 349]*

59 Her ne kadar OMİ'ye [SKP(b) MK'ya bağlı Uluslararası Enformasyon Şubesi] bağlı Supres Telgraf Ajansı elemanı bir başka Polyaçek [Georgi Dimitrov GÜNLÜK-3, Çev.: Rüstem Aziz, TÜSTAV Yayınları, İstanbul 2005, s. 349] varsa da, Galcyan'ın burada atıfta bulunduğu Polyaçek'in ilmühaberidir.

nizmden ayrıldığını beyan etmiş, döneklik yapmıştır. Birkaç ay sonra serbest bırakılmış, kendi MK'ni oluşturmaya çalışmış, kendisini ve eski MK'nin Ferdi'ye karşı tutumunu temize çıkarmak amacıyla Komünist Enternasyonal'e mektup yazmıştır60. Ancak bundan sonradır ki, *Kadro*'da açıkça çalışmaya, Türkiye komünist hareketine karşı savaşta Kemalistlerin eline ideolojik silah vermeye başlamıştır. Şevket ile Ferdi aslında 1924-25 yıllarında birlikte çalışmış, sonra 1927'deki ikinci karşılaşmalarına kadar Şevket hapiste, Ferdi ise Moskova'da kalmıştır. İlmühaberde söylenenin tersine, Şevket hiçbir zaman partinin sekreteri olmamıştır. Çünkü, 1927'de Ferdi yüzünden MK'nden ihraç edildiği için aynı yıl Ferdi tarafından TKP sekreterliğine getirilmesi mümkün değildir.

6. Vedat Nedim Almanya'da okumuş ve orada sosyalist Türk öğrenciler grubuna katılmıştır. Ferdi, Vedat'ı Berlin'den gönderdiği yazılarından tanımaktadır ve Vedat TKP'ye üye kaydedilmiştir. 1924 yılı sonunda Vedat Almanya'dan Türkiye'ye dönmüş ve TKP'de çalışmaya başlamıştır[61]. Vedat büyük bir asker-bürokrat ailesinden gelmektedir ve kendisi üzerinde baskı yapan burjuva akrabalarıyla bağlantılarını sürdürmüştür. 1925 yılının Şubat ayında MK'nin 13 kişilik ikinci bileşimi seçilmiştir[62]. MK'ne daha sonra parti düşmanlıkları ortaya çıkan Vedat ve Şevket de girmiştir. Vedat'ı MK'ne aday olarak gerçekten de Ferdi tavsiye etmiştir ve bunun sorumluluğu tamamen kendisine aittir. MK seçiminin ardından bir ay geçtikten sonra Ferdi SSCB'ye gelmiş, Mayıs ayında ise Kürt isyanı dolayısıyla Türkiye'de sağ ve sol teşkilatlara, bu arada 1925 yılına kadar yarı legal durumda bulunan TKP'ne darbe indirilmiştir. MK üyelerinden ikisi, yani Ferdi ile Halim [Hasan Ali Ediz] SSCB'de, MK'nin beş üyesi hapiste iken, Vedat nedense dışarıda kalmıştır. Bunda belki güçlü akraba bağları ya da polisin kendisini pek fazla bilmemesi ve belki de polisin adamı olması etkin olmuştur ki, bu hiç de yabana atılamaz. Dışarıda bulunan az sayıdaki MK üyesinin Vedat'ı parti sekreterliğine [umumî katipliğine] seçtiği doğrudur ve anlaşılan Ferdi bu seçimi onaylamıştır. Bu MK'ni dağıtma vazifesiyle Ferdi'nin Türkiye'ye gittiği 1927 yılına kadar, Vedat TKP sekreteri görevinde kalmıştır. Buna paralel olarak, Marat [İsmail, İ. Bilen], Aziz [Hüsamettin Özdoğu] ve diğerlerinden, ama Vedat'sız yeni MK bileşimi Ferdi tarafından belirlenmiş ve çalışmaya başlamıştır. Provokatör Şamilov sayesinde bunu Vedat ve likidatör MK'nin diğer üyeleri de öğrenmiştir. O sıralar Fahri Şadan adında bir TKP üyesi tutuklanmış ve Vedat'ı ele vermiştir. Vedat ise MK'nin bütün üyelerini, bu arada Ferdi'yi ele vermiş ve bunun üzerine Ferdi 1,5 yıl hapis yatmıştır. Vedat serbest bırakılmıştır. 1927'deki ilk tutuklamada onun provokatörlüğü ayyuka çıkmıştır.

7. Partinin aldığı ağır darbeden sonra hâlâ ayakları üzerinde durabildiği 1930-1932 döneminde Ferdi Avrupa'da bulunmuştur ve o gerçekten de parti paralarını göndermek için aile bağlarını kullanmıştır. Ailesinin fertleri polis tarafından iyi bilinmekte olduğundan, bu tür bağlantılar istenilmemektedir. Ancak, o zaman başka bağlantıların olmadığı ve kimsenin kurmayı denemediği de bir hakikattir. Paralar partiye ulaşmaktadır. Ama önemli olan şu ki, bu tür bağlantılar partiyi Ferdi'nin aile

---

60 Şevket Süreyya'nın bu mektubunu Komintern'e ulaştırdığı gerekçesiyle Salih Hacıoğlu TKP'den ihraç edilmiştir. [Bknz. *Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası, Erden Akbulut – Mete Tunçay, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2007, sf. 107-108, 114)*

61 Bilindiği gibi, Vedat Nedim, Almanya'dan Moskova'ya geçerek 1922 sonlarında toplanan Komintern IV. Dünya Kongresi sürecine TKP gençlik temsilcisi olarak katılmıştır.

62 Dr. Şefik Hüsnü'nün 1926 Viyana Konferansı'nda TKP'nin kuruluş kongresi olarak nitelediği 15 Şubat 1925'te Akaretler'de yapılmış kongrede oluşan bu Merkez Komitesi'nin bileşimi şu ana kadar inceleyebildiğimiz belgelere göre şöyle olabilir: Dr. Şefik Hüsnü, Sadrettin Celal [Antel], Hasan Ali [Ediz], Vedat Nedim Tör, Şevket Süreyya [Aydemir], Elektrikçi Nuri, Hüseyin Sait, Mahmut [Rize Hemşinli], Hamdi [Şamilov], Mustafa [Börklüce], Salih Hacıoğlu, Vanlı Kazım, Faik [Edirneli Faik Usta]. Galcyan'ın 1. bileşimle neyi kastettiği anlaşılmamaktadır.

fertlerine bağımlı kılmaktadır ve onlar üzerlerine politik fonksiyonlar almayı deneyecek kadar keyfi davranmaktadırlar.

8. Almanya'daki faşist darbeden sonra Ferdi orada Anti-Emperyalist Liga üyesi olarak tutuklanmıştır. Beş ay tutulduktan sonra sınır dışı edilmiştir. O zaman elinde Türk pasaportu bulunmaktadır. Onun Almanya'daki tutuklanma ve serbest bırakılma koşulları bizim KEYK organları tarafından araştırılmamıştır.

9. KEYK'e yakın duran bir parti işçisi olarak Ferdi için karısı önemli bir kusur teşkil etmektedir. ~~Onunla Ferdi Fransa'daki öğrencilik yıllarında tanışmıştır.~~ Kadın Polonyalıdır ve zengin bir ailedendir. Kendisi sözün tam anlamıyla ~~bir küçük burjuvadır~~ küçük burjuva tipidir. Bu kadının ısrarı üzerine Ferdi'nin kızı SSCB'ye getirilememiş ve şimdi Polonya'da burjuva terbiyesi görmektedir. Ferdi'nin karısı düşmanın etkisine hedef olabilir.

10. Ferdi fiilen 1919-1925 yıllarında ülkesinde parti işinde, 1925-1927'de SSCB'de, 1927-1929'da ülkede hapiste bulunmuş, hapisten çıkınca SSCB'ye gelmiş, sonra 1930'dan Temmuz 1933'e kadar Almanya'da olmuş ve beş ay hapiste kalmıştır. Bütün bu dönemde o TKP'nin ~~bir bakıma en üst~~ genel sekreteri ~~sayılmış~~ imiş ve KEYK ile sıkı bağ içinde olduğundan, partide bu zaman içinde olanlardan doğrudan ve dolaylı olarak sorumluluk ona aittir.

11. Sonuçlar: Polyaçek yoldaş TKP'nin doğrudan ve dolaylı yönetiminin Ferdi'ye teslim edilmesinin uygun olmadığına işaret etmekte haklıdır. Bilmekteyiz ki, Ferdi TKP sekreterliği için hiç mi hiç uygun olmadığı gibi, TKP'nin KEYK temsilcisi olarak da yararlı değildir ki, bu duruma karşı ülkeden MK'nin protestosu gelmiştir ve sorun Sıtkı [Reşat Fuat] yoldaş geldiğinde Pik[63] yoldaşın Sekreterliği nezdinde ele alınmıştır.

Sorun şu ki, Ferdi işinde çok ağır biridir, en basit teşkilatçı yeteneğinden ve yığın çalışması alışkanlığından yoksundur, şöhret düşkünüdür, liberaldir, sekterdir ve geçmişte parti yönetiminde tekel iddialarında bulunmuş, böylece aktifleri kendinden uzaklaştırmıştır. Ferdi'nin bütün bu nitelikleri partiyi son derece fena etkilemiş ve parti içindeki zorlukları katmerleştirmiştir. Kuşkusuz ki, onun müsamahakârlığı sayesinde fraksiyoncular ve doğrudan polis ajanları uzun yıllar boyunca TKP'ni devamlı çökertmiştir.

Bugün ülkede çok şey değişmiş durumdadır. Artık elimizde aralarında kenetlenmiş, yönetmeye yetenekli bir aktif vardır ve Ferdi'nin kendisi de geçmişin deneyiminden bir şeyler öğrenmiştir. Ferdi'yi memlekete gönderme kararı kesinlikle doğrudur. Bu karar Ferdi'den legal edebi çalışmalarda yararlanma, partinin temsilcisi görevini daha etkin ve yetenekli bir yoldaş için boşaltma amacına ve nihayet, bizzat Ferdi'yi Türkiye komünist hareketi bir kadrosu olarak koruma hedefine yöneliktir ki, Ferdi bu harekete fiilen katılmaktan neredeyse 1925 yılından beri uzak kalmıştır.

Ferdi, KEYK Kadro Şubesi'nce ve KEYK Sekreteri Pik yoldaş tarafından onaylanan 8 kişilik yeni TKP MK üyelerinden biridir[64]. Ferdi ülkede partinin doğrudan

---

63 Wilhelm Pieck, Friedrich olarak anılır (1883-1960), marangoz, 1895'te SPD'ye, I. Dünya Savaşı sırasında Spartakistlere, kuruluşundan itibaren KPD'ye katıldı. Thäelmann ile birlikte KPD yöneticiliği yapan Pieck, 1931'de Komintern Prezidyumu ve Siyasi Sekreterliği üyesi *[1931-1943]* oldu. 1933'te SSCB'ye iltica etti ve kapanıncaya kadar Komintern yöneticiliğini sürdürdü. Demokratik Almanya'nın kuruluşundan sonra SED yöneticisi ve Cumhurbaşkanı *[1949-1960]* oldu. *[Histoire de l'Internationale Communiste 1919-1943, Pierre Broué, Paris 1997, s. 1065; italik harfli bilgiler Georgi Dimitrov GÜNLÜK-3, Çev.: Rüstem Aziz, TÜSTAV Yayınları, İstanbul 2005, s. 348]*

64 İnceleyebildiğimiz belgelere göre onaylanan Merkez Komitesi Reşat Fuat Baraner, Marat [İsmail, İ. Bilen], Zeki Baştımar, Hasan Ali [Ediz], Eczacı Vasıf, Dede Ahmet [Fırıncı], Boz Mehmet [Bozışık] ve Şefik Hüsnü Deymer'den oluşmaktadır. Ancak Şefik Hüsnü ile ilgili düzenlenen 1939 sonrası ilmühaberlerde, 1943'e kadar kendisinin MK üyesi olduğu belirtilmemektedir.

teşkilat yönetimine bırakılmayacaktır. Bunu kendisi bilmektedir ve parti aktifi bu konuda uyarılmıştır. Ancak, Ferdi ülkeye hareket etmeden önce bütün bunlar Kadro Şubesi'nde ya da KEYK Sekreteri önünde ciddi bir şekilde ele alınmalı, tüm yetersizlikleri ve geçmişi kendisine açıkça anlatılmalıdır. Partiyi doğrudan Marat, Sıtkı, ~~ya da MK içinden, kendini işinde gösterecek başka bir genç yoldaş~~ yönetecektir. Ferdi'nin TKP MK'ne alınması, yine de bu aşamada doğru sayılmalıdır. ~~Partinin yönetici görevlerinde uzun yıllar çalışmışlığı, kimi yetenekleri ve şöhreti dikkate alınmak suretiyle onu aramızdan tamamen atmamalıyız.~~

14.IV.37 Galcyan (İmza).

KEYK Kadro Şubesi'nde bu yazışmaların yürütülmesinin ardından, Türkiye'ye dönen TKP Teşkilat Sekreteri Reşat Fuat'ın tutuklanması üzerine Galcyan'ın Manuilski[65]'ye 28 Mayıs 1937'de gönderdiği bilgi notu üzerine, G. Dimitrov tarafından 29 Mayıs 1937'de Pik, Belov[66] ve Galcyan'dan bir araştırma komisyonu oluşturulmuştur. Reşat Fuat Baraner'e ait RGASPI f. 495, op. 266 dosya 2'de bulunan bu bilgi notunda şöyle denmektedir:

Gönderildi:
16/VI-37 İmza.
"24" Girdi No. 9395
Aparattan D.16
26.VI-37 İmza. Çok gizli

2nüsha.mh.
28/V-37.

MANUİLSKİ yoldaşa

SITKI yoldaşın tutuklanması hakkında şunu bildiriyorum:

SITKI yoldaşın tutuklandığını 14 Mayıs tarihli Türk gazetelerinden öğrendik. O bize ülkeye ulaştığını 22 Nisan günü bildirmiştir.

21 Aralık 1936 tarihinde MARAT ülkeden şunları yazmıştır: "*Elimde tek kuruş yok. Hastayım. Hastalığım böyle devam edecek olursa, beni hastaneye kaldı-*

---

65 Dimitri Zaharioviç MANUİLSKİ, Beruzzi, Bezrabotni, Stefan Dolicki, Foma, İvanov, Pellicano, Pedro, Petrov, Robert, Samuely olarak anılır (1883-1959), 1903'ten itibaren sosyal-demokrat, birçok kez tutuklanıp sürgüne gönderildi. 1907'de yurtdışına çıktı ve Troçki ile birlikte Paris'te *Golos ve Naçe Slovo* gazetelerinde birlikte çalıştı. Rusya'ya döndükten sonra Troçki ile birlikte Bolşevik Partisi'ne katıldı. 1919 başlarında görevli olarak Fransa'ya gönderildi, geri döndüğünde Ukrayna'da görevlendirildi. 1922'de Moskova'ya gelerek Komintern'de çalıştı *[1921-1943 arası KEYK üyesi] [1923-1939 SKP(b) MK üyesi] [1924-1943 KEYK Prezidyum üyesi],* Ekim 1924'te Fransız KP ve Nisan 1924 ve 1925'te Almanya KP kongrelerine gönderildi. VI. Kongre'den itibaren *[1928-1943 arası KEYK Sekreterliği üyesi]* Komintern'in belli başlı yöneticileri arasında yer aldı ve SBKP yönetiminin sözcülüğünü yaptı. *[1944-1953 arası Ukrayna hükümetinde başkan yardımcısı]* Siyasal yaşamını Ukrayna Dışişleri Bakanı olarak tamamladı. *[Histoire de l'Internationale Communiste 1919-1943, Pierre Broué, Paris 1997, s. 1043-1044; italik harfli bilgiler Georgi Dimitrov GÜNLÜK-3, Çev.: Rüstem Aziz, TÜSTAV Yayınları, İstanbul 2005, s. 330]*

66 BELOV, Giorgi Damianov Pavranov'un takma adı (1892-1956*[1958]*), lise sıralarında sosyalizmi benimsedi ve 1912'de Bulgar tesniak [dar] sosyalist partisine katıldı ve gençlik içinde ve sendikalarda faaliyet gösterdi. 1919'dan itibaren Bulgar KP'ye katıldı ve Eylül 1923 Ayaklanmasında bir birliğe kumanda ettikten sonra SSCB'ye sığındı. Frunze Askeri Akademisi'ne girdi ve 1929'da mezun oldu. Bulgaristan KP *[1937-1944 Dış Büro üyesi]* ve Komintern'de faaliyet gösterdi. 1936'da Bulgar KP'deki "sekter"lerin temizliğini gerçekleştirdikten sonra İspanya İç Savaşı'na General Belov olarak katıldı. Moskova'ya geri döndüğünde uluslararası kadrolardan sorumlu oldu *[KEYK Kadro Şubesi Şefi, 1937-1938 ve 1942-1943].* Savaştan sonra Bulgaristan'a döndü ve Savunma Bakanlığı, Ulusal Meclis Başkanlığı gibi önemli görevlerde bulundu *[BKP MK Askeri Şube Şefi (1944-1946), Savunma Bakanı (1946-1950), BKP MK P B üyesi (1945-1958)]. [Histoire de l'Internationale Communiste 1919-1943, Pierre Broué, Paris 1997, s. 967-968; italik harfli bilgiler Georgi Dimitrov GÜNLÜK-3, Çev.: Rüstem Aziz, TÜSTAV Yayınları, İstanbul 2005, s. 349]*

racaklar [tutuklayacaklar]. Tamamen parasızım, sen de yardım etmiyorsun, senden bir yardım [para] geleceğine de inanmıyorum. Vallahi, şaşırmış durumdayım. Ama, elden ne gelir. Eğer ölmek zorunda kalmam da seninle karşılaşırsak, seni bir güzel paylayacağım."

MARAT'ın bu mektubunu SITKI Moskova'da aldı. Ben mektuptan haberdardım. Bu mektuptan sonra SITKI son derece heyecanlıydı ve MARAT'ın işini üstlenmek, onu kurtarmak üzere ülkesine gitmek için can atıyordu. O bunu MARAT'a yapabileceği tek yardım şekli olarak görüyordu. Bunun yanı sıra SITKI ülkeye para gönderilmesi için çırpınıyordu. SITKI Moskova'dan 19 Mart günü hareket etti.

SITKI'yı uğurladıktan birkaç gün sonra MARAT'ın geldiği haberini aldık. MARAT geleceğini 21 Nisan 1937 tarihinde İstanbul'dan Mezis'e - Moskova, Leontievskiy pereulok 16 adresine bildiğimiz Marusya imzasıyla bir telgraf çekerek bildirmiş. Gizli İşler'in kabahati yüzünden olacak ki, bu telgraf elimize geçmedi. MARAT, SITKI'nın ülkeye gideceğinden habersizdi. Tam tarih belirlenmeden MARAT'ın yakın bir gelecekte gelmesine Moskova ilkesel rıza göstermişti.

SITKI gönderildikten sonra 22 Mart 1937 tarihinde FERDİ yoldaş MARAT'tan 8 Şubat 1937 tarihli bir mektup aldı ve mektupta şöyle denmekteydi:

"*Bu yıl kış da çok ağır. Hastalıklar [tutuklamalar] salgın niteliğinde. Ailemin sağlığını koruyabilmem çok zor. Dikkatli davranılmazsa yok olabilir. Durum o kadar ağır ki, atölyeyi [matbaayı] kapattım. Bunu yapmasaydım, icra memurları [polis] çoktan yakama yapışmış olurdu. Pavlov [MK'nde baş teknisyen ve irtibatçı] da ağır şekilde hastalandı. Hastaneye [hapishaneye] kaldıracaklar. Şimdi evde yatıyor [gizleniyor]. Biz araştırdık, ama çaresini bulamadık. Parayla kurtarmak için birkaç yüz lira vermek zorunda kaldık. Bu yolla tedavi edebilirsek, iyi olacak. Pavlov'un bu ağır hastalığının bütün sebebi Hamdiye'nin [SITKI ülkedeyken daha önce onun evinde yaşamış. Daha sonra anlaşıldığı üzere, bu kadının kocası PAVLOV'u, MARAT'ı ve SITKI'yı polise ihbar etmiştir] kocası. Bildiğin gibi, Hamdiye kocasının iki yüzlü olduğunu ve kendisine güvenilemeyeceğini hep söylüyordu. Kadın haklı çıktı. Bu adamdan ben de şüphelenmiş, bu yüzden kendisiyle 10 ay görüşmek istememiştim. Bu alçakla karşılaşmaktan PAVLOV da kaçınıyordu. Ama, o [Hamdiye'nin kocası] yapacağını yaptı. O yalnız Pavlov'a değil, bana da zarar verdi. Daha geçen yıl benim hakkımda çok dedikodu yapmıştı [polise jurnallemişti]. Bu arada, adını söyleyip seni bile işe o karıştırmıştı. Şimdi ise adam ikimizin de üstüne etti [senin ve benim hakkımda].*"

22 Mart günü FERDİ, MARAT'tan 17 Şubat tarihli şu mektubu da aldı:

"*Birkaç gün o kadar çok hastaydım ki, neredeyse öbür dünyayı boyluyordum. Çok şükür, kefeni yırttım [tutuklanmaktan kurtuldum]. Hadi ben neyse, ama Pavlov'un durumu çok berbattı [tutuklandı]. Ameliyat olması gerekti. Gerçi, çok para ödememiz icap etti, ama şükürler olsun, kurtarıldı. Hastalık başkalarına da bulaşmasın diye kendisini geçici bir süre bir kenara aldık [çalışmıyor].*"

Bütün eski bağlantıların iptal edilmesi ya da açığa çıkması dolayısıyla SITKI için oluşan tehlikeye açıkça işaret eden son iki mektubu, FERDİ Kadro Şubesi'ne bildirmedi. Anlaşılan, SITKI partiyi eski izleri takip ederek bulmak için gitti, partiyi bulamadı ve tutuklandı. SITKI'yı uyarmak tamamen olanaklıydı: SITKI buradan 19 Mart günü hareket etti ve 16 Nisan'a kadar Fransa'da kaldı. MARAT'ın tehlikeye işaret eden mektupları Moskova'ya 22 Mart'ta teslim edildi. Yani SITKI'nın Fransa'dayken, hatta Türkiye'deyken uyarılması için yeterince vakit vardı. Ama, FERDİ bunu yapmayı aklından bile geçirmedi, KEYK yönetimini bu mektupların

içeriği hakkında haberdar etmeye gerek dahi duymadı. Niçin önlem almadığı şeklindeki soruma FERDİ, SITKI'nın artık Fransa'dan ayrılıp Türkiye'ye doğru yolda bulunduğunu, dolayısıyla uyarının bir işe yaramayacağını düşündüğünü söyleyerek cevap verdi. Sonra da mektuplarda anlayamadığı birçok gizli işaret bulunduğunu belirtti.

GALCYAN /İmza/.

Kurulan bu komisyon Şefik Hüsnü ve Marat'ın ifadelerine başvurarak çalışmasını bir raporla sonuçlandırmıştır.

10/VI-37 Çok gizli

FERDİ YOLDAŞIN İFADESİ

S. - 21 Aralık 1936 tarihli mektubunda MARAT durumunun kötü olduğunu ve [ülkede] daha fazla kalamayacağını yazmıştır[67]. Siz bu mektuptan MARAT'ın fizik-

---

67 Bu mektupla ilgili Şefik Hüsnü'nün Pik'e gönderdiği mektup, RGASPI f. 495, op. 266, dosya 12'deki İ. Bilen şahsi dosyasında yer almaktadır:

Türkiye
Şahsi Dosya: Marat (İsmail) ÇOK GİZLİ

Pik yoldaş,
Biraz önce TKP Sekreteri Marat yoldaştan bir mektup aldık. Durumunun gitgide daha umutsuz olduğunu yazıyor. Bu durum parti çoktandır para alamadığı için zorlaşmaktadır. Marat orada artık en yakın zamanda tutuklanma riskini göze almadan daha fazla illegal yaşayamayacağını yazıyor. Onun legale çıkması ya da legal olarak ülkeden ayrılması şu an olanaksızdır.
Biz Sizden Marat'a illegal olarak buraya gelme ve ülkeden ayrılma izni verilmesi önerisini Sekreterlik önünde gündeme getirmenizi rica ediyoruz.
Bu sorunla ilgili olarak Sıtkı yoldaş kendisinin hemen ülkeye gitmesini öneriyor. Ve bu sorun Sekreterlikte görüşülüp karar alınmalıdır.
Selamlar.
Ferdi.

Marat'ın bu mektubu üzerine Reşat Fuat'ın acilen ülkeye dönme talebi ve Marat'ın mektubunun Galcyan tarafından değerlendirilmesine ilişkin KEYK Kadro Şubesi Şefi Alihanov'a Ocak 1937'de gönderdiği bilgi notu ise, RGASPI f. 495, op. 266, dosya 2'deki Reşat Fuat Baraner dosyasında bulunmaktadır:

2nüsha.mh. Sıtkı'nın dosyasına. G i z l i
.../I-37. GA No. 16.

ALİHANOV yoldaşa.
Türkiye'den gelen bilgilere göre, parti için şöyle bir kritik durum oluşmuştur:
Parti çalışmalarının legalleşmesi yönündeki KEYK direktifi pratikte çarpıtılmaktadır. Neredeyse bütün yönetici yoldaşlar illegallikten çıkmıştır, ama bu örgütlü şekilde olmamıştır ve bundan böyle nasıl çalışacaklarını yeterince bilmemektedirler. Yoldaşlar ya faaliyet yapmamakta ya da eski alışkanlıkla kendi dar çevresinden çıkmamaktadır. Parti içi bütünlük ve örgütlü eylem yoktur. Birçok yönetici parti işçisi daha önce partiden ihraç edilen yozlaşmış kişilerle kabul edilemeyecek bir şekilde bağlantı kurmuştur ve sonuçta kimileri tutuklanmış, diğer parti üyelerini de tutuklanma tehlikesiyle yüz yüze getirmiştir. Parti üyeleri şimdi her zamankinden çok polis takibindedir.
Son zamanlarda girişilen birçok provokasyon ve parti içindeki örgütsel kargaşa sonucunda partinin sekreteri MARAT ciddi bir tutuklanma tehlikesiyle yüz yüzedir ki, kendisini çalışmalarında değiştirmek gerekmektedir.
Parti ile bağlantılarımız son derece zayıf ve düzensizdir.
Yukarıda ifade edilen hususlar çerçevesinde SITKI yoldaşın bir an önce ülkeye gönderilmesini gerekli bulmaktayım. Örgütsel kargaşayı ortadan kaldırmayı, partiyi yeni yöntemlerle yönetmeyi, FERDİ'nin ülkeye dönüşü için gerekli zemini hazırlamayı ve bir dizi somut soruna (MARAT'ın değiştirilmesi, bizimle bağlantıların sağlanması, mali sorunların halledilmesi vb.) çözüm bulmayı ancak onun başarabileceğine inanmaktayım. SITKI yoldaş bize MK'nin verdiği acil bir görevle Mart

sel olarak mı hasta yoksa parti işçisi olarak polis tehdidi altında mı olduğunu nasıl anladınız?

Y. - Biz MARAT'ın fiziksel olarak hasta olduğunu anladık, bunu biliyorduk. Ama biz bunun yanı sıra polis kaynaklı bir tehlike içinde olduğunu da anladık. Esas olarak, MARAT'ın bedenen hasta olduğunu anladık.

S. - Onun SSCB'ye gelme önerisine nasıl yanıt verdiniz?

Y. - Biz bu sorunun çözümünü ülkedeki Politbüro'ya bıraktık. Son çare olarak buraya gelebileceğini belirttik. Onun KEYK'e gelmesi konusunda kesin bir karar yoktu. Biz MARAT ülkede kalabilirse, kalması gerektiğini düşünüyorduk. Biz kendisine SITKI'nın gelmeyi düşündüğünü bildirdik. Biz SITKI ülkede olunca, MARAT'ın SSCB'ye gelmesine belki gerek kalmayacağını düşünüyorduk.

S. - MARAT ile SITKI arasında burada ya da ülkede bir görüşme yapılması sorununu açıkça ele aldınız mı ve bu konuda niçin bir mutabakatınız yoktu?

Y. - Bu sorunu biz gereği gibi ele almadık, SITKI'nın yakında ülkeye varmış olacağını ve MARAT'ı orada bulacağını düşündük. SITKI'nın gitmesi için gerekli belgeleri Pik yoldaş Acil kaydıyla Şubat ayının ilk günlerinde imzalamıştı.

S. - 10 Ocak ile 28 Mart tarihleri arasında ülkeye neden özellikle SITKI'nın hareket ettiğinin teyidi anlamında ya da her hangi bir başka haber göndermediniz?

Y. - Mektup için elimizde bir tek adres vardı. Bu adrese biz 10 Ocak 1937'de yazdık ve bu adrese daha fazla yazmamayı kararlaştırdık. Bu adres bize, özellikle telgraf için, pek güvenilir gelmiyordu.

S. - SITKI ne zaman gitti ve MARAT'ın 8 ve 17 Şubat mektuplarını ne zaman aldınız?

Y. - SITKI 19 Mart'ta hareket etti. Mektupları 22 Mart'ta aldım.

S. - Bu mektuplardan ne anladınız?

Y. - MARAT'ın durumunun ağırlaşmakta olduğunu ve PAVLOV'un durumunun kötü olduğunu anladım.

S. - MARAT'ın 8 Şubat mektubunda şöyle denmektedir: "*PAVLOV'un bu ağır hastalığının bütün sebebi Hamdiye'nin kocasıdır. O yalnız PAVLOV'a değil, ama bana da zarar verdi. Daha geçen yıl bu deli benim hakkımda çok dedikodu yapmıştı. Seni bile işe o karıştırmış, şimdi ise adam tepeden bütün bunların içine etti.*" Bu satırlardan SITKI'nın bir tehlikeyle yüz yüze olduğu anlamını çıkarıyor musunuz?

Y. - Son satırı anlamadım. Ben bunun MARAT'la ilgili olduğunu sanmıştım. Bu mektupta SITKI için özel bir uyarı olduğunu anlamadım. Hamdiye'nin kocasının yaptığı provokasyonun MARAT'la ilgili olduğunu, işten uzaklaştırılmasıyla PAVLOV sorununun kalmadığını sanmaktaydım. Bu mektuptan ben, MARAT'ın ülkede durumunun kötüleştiği, ancak SITKI ile ilgili yeni bir zorluğun bulunmadığı sonucuna vardım. SITKI kendisini SAKO'nun [Remzi] batırdığını biliyordu ve

---

1936'da gelmiştir ve şu ana kadar kendisinden etkin bir şekilde yararlanılamadan burada bekletilmektedir. Kendisi partiye doğrudan yardım etme olanağından yoksundur ve bundan büyük bir üzüntü duymaktadır. O burada daha fazla tutulmamalıdır. Sekreterlikte onaylanması gereken Türkiye sorunuyla ilgili karar birkaç aydır ertelenmektedir. Hele hele partinin politik hattı konusunda görüş ayrılığı olmadığına, örgütsel konuda ise parti MK'ne yerinde daha geniş çapta yaratıcı girişkenlik hakkı vermek gerektiğine göre, karar metninin onaylanıp kesinleşmesini beklemeden SITKI'nın ülkeye gitme sorunu çözülmelidir. Ve nihayet, SITKI hareket etmeden önce bu karar hazırlıklarıyla ilgili çalışmalar hızlandırılmalıdır.

GALCYAN /İmza/.

yola çıkarken tedirgindi. SAKO davası 6-7 ay önceydi. MARAT'ın 8 Şubat mektubundan ben SITKI'nın durumunda yeni bir hususun belirdiği sonucuna varmadım. Genel durum değerlendirmesinden hareketle biz SITKI ile bir süre illegal durumda kalması, durumu araştırıp değerlendirmesi ve legale çıkma olanağıyla ilgili kararını ancak bundan sonra vermesi konusunda anlaştık. Bundan başka, biz SITKI'nın kısa bir süre Fransa'da kalmasını düşünüyorduk.

S. - MARAT'ın 8 Şubat mektubundan görülmektedir ki, Hamdiye'nin kocasının SITKI'yla ilgili bir tutumu vardır ve hain olduğu ortaya çıkmıştır, partinin baş irtibatçısı PAVLOV tutuklanmıştır ve eski bağlar artık işe yaramamaktadır, ülkede durum hızla kötüleşmektedir. Matbaa çalışmamaktadır, polis parti aparatının izini yakından takip etmektedir. Bunlardan bir sonuç çıkarmak, daha Fransa'dayken SITKI'yı ülkedeki durum hakkında uyarmak gerekirdi. Böyle bir uyarı için yeterince vaktiniz vardı.

Y. - SITKI'yı uyarmak iyi olurdu. Bu benim hatam. Dediğim gibi, ben 8 Şubat mektubunun SITKI'nın durumunu ağırlaştırdığını düşünmemiştim. SITKI'nın tehlike karşısında olduğunu anlamış olsaydım, onu uyarma işine ciddiyetle sarılmamam mümkün olabilir mi? MARAT'ın gelebileceğini 28 Mart'ta yazmıştım. SITKI ülkeye vardığında MARAT'ı orada bulamamayı ihtimal dâhilinde saysa da, onunla ülkede buluşacağından yine de emin görünmekteydi. SITKI ülkede kendini birden ağır bir durumun içinde bulabileceğini biliyordu.

S. - MARAT'ın 8 Şubat mektubunda anlatılan kötü durumundan hareketle siz MARAT'ın ülkeden acilen çağrılması ve bu bağlamda SITKI'nın gitmesinin iptal edilmesi sorununu üzerinde durdunuz mu?

Y. - Hayır, böyle bir sorun üzerinde durmadım.

Aynı soruşturma ile ilgili olarak Marat'ın verdiği ifade de İ. Bilen'in RGASPI f. 495, op. 266 dosya 12'deki şahsi dosyasında yer alıyor. Marat'ın soruşturma sırasında verdiği ifade şöyle:

(2)la. Çok gizli

9.VII-37[68].

MARAT YOLDAŞIN KOMİSYONDA ALINAN İFADESİ.

SORU - 21.12.1936 tarihli mektubunuzda şöyle diyorsunuz: "*Durumum kötü, buradan uzaklaşmalıyım, daha fazla kalamam.*" Bununla ne demek istiyordunuz? Fiziksel olarak mı hastaydınız, yoksa bir parti işçisi olarak sizin için polis tehdidi anlamında bir tehlike mi vardı?

YANIT **-** Polisin izimi yakaladığını ve tehlikede olduğumu bildirmek istemiştim.

S - "*Hastalık*" sözünün mecazî anlamı konusunda aranızda bir mutabakat var mıydı?

Y - Evet, hastalık deyince, biz bunu polis tehlikesi olarak anlıyorduk.

S - O zaman siz fiziki anlamda hasta mıydınız ve SITKI bunu biliyor muydu?

Y - Durumum fiziksel anlamda da kötüydü ve SITKI bunu biliyordu.

68 Reşat Fuat Baraner'in tutuklanması olayını araştıran komisyonun çalışması ile ilgili rapor 13.VI.37 tarihini taşıyor ve bu raporun ekinde Marat'ın 5 sayfalık ifadesinin yer aldığı belirtiliyor. Oysa görüldüğü gibi Marat'ın ifadesinin tarihi yaklaşık bir ay sonrasının tarihini, 9.VII.37 tarihini taşıyor. Marat'ın ifadesinden sonra verdiğimiz 13.VI.37 tarihli Komisyon Çalışma Raporu, İ. Bilen'in şahsi dosyasına "24", 8599(2) la referansıyla 9.VII.37 tarihinde "Aslı imzalıdır. 1 nüshası Pik yoldaşta, 1 nüshası Manuilski yoldaştadır" notuyla konmuştur.

S - Ülkede nasıl bir tehlikeyle karşı karşıyaydınız?

Y - Polis peşime düşmüştü. Geçen yıl ben evde yokken polis, sözde vergisi ödenmedi diye, ev sahibim LAZ MEHMET'in (Hamdiye'nin kocası) mülk kaydını yapmaya gelmiş. Ben eve yaklaştığımda tehlike işaretini aldım. Anladım ki, sorun vergi ödenmesi değil. O evi terk ettim ve oraya bir daha uğramadım. Yeni bir yer tutmak için yeterli param yoktu ve iki gece sokakta kaldım. Bu arada İstanbul komitesi destekçisi SAKO'nun tutuklandığını, beni ve SITKI'yı ele verdiğini öğrendim. SAKO'yu ise provokatör NUSRET ele vermiş. SAKO PAVLOV'u da ele vermiş. NUSRET, LAZ MEHMET'i tanıyor ve onunla görüşüyordu. Ama, LAZ MEHMET'te kaldığımızı bilmiyordu. Biz NUSRET ile görüşmemesi için LAZ MEHMET'i uyardık. Ama NUSRET onunla görüşmeye devam ediyordu. LAZ MEHMET bizim komünist olduğumuzu tahmin etmişti. Nitekim, daha sonra öğrendiğimize göre, NUSRET'e evinde komünistler yaşadığını söylemiş. Polis LAZ MEHMET'in eviyle ilgilenmeye başlamış. NUSRET LAZ MEHMET'i ele vermiş. Ben tehlikede olduğumu anladım ve bunu Moskova'ya bildirdim. Elime para geçince, başka bir tekstil işçisinin evinde oda kiraladım, ama adam pek hoşuma gitmediği için, kısa bir süre sonra oradan ayrıldım. Tekstil işçilerinin ortamından tamamen çekilmeye karar verdim.

S - LAZ MEHMET'i size kim tevsiye etti?

Y - LAZ MEHMET'i bize PAVLOV tavsiye etti. LAZ MEHMET'in ayyaş olsa da, boşboğaz olmadığını düşünüyorduk.

S - LAZ MEHMET'in evinde siz ne kadar kaldınız, SITKI ne kadar kaldı?

Y - SITKI 4 ay kaldı. SITKI gittikten sonra ben LAZ MEHMET'in evine taşındım ve 2 ay kadar orada kaldım.

S - İki yönetici parti işçisi olarak LAZ MEHMET'le temas kurmakla ve hainin ikinizi de tanımasına sebebiyet vermekle en basit gizlilik kurallarını çiğnediğinizi düşünmediniz mi?

Y - Bu bizim hatamız, benim param yoktu, başka yer tutacak durumda değildim. LAZ MEHMET'in evindeki kira oldukça ucuzdu. Parasızlıktan onun evine yerleşmeyi ben ehven-i şer olarak seçtim.

S - Bunlar hatanızı bir yere kadar açıklıyor, ama affettirecek şeyler değil. Sizin Hamdiye ile ilişkileriniz nasıldı, söyler misiniz?

Y - Günlük hayat sorunlarında ben çok dikkatli davranırım. Bunu aynen SITKI hakkında da söyleyebilirim. Hamdiye ile başka anlamda hiç bir ilişkim olmadı ve illegal bir işçi olarak biliyordum ki, olamazdı. Üstelik hamileydi, 30 yaşındaydı, ama görünüşü çok yaşlı bir kadın gibiydi.

S - Hamdiye ile kocası arasındaki görüş ayrılıkları neydi?

Y - LAZ MEHMET karısını dövüyordu, kafayı çekiyor, keyif çatıyordu. Kadın memnun değildi, kocasını ayıplıyordu ve onun ikiyüzlü olduğunu, kendisine güvenmeyi hak etmediğini söylüyordu. LAZ MEHMET bizim yanımızda biraz daha iyi davranmaya başlamıştı.

S - LAZ MEHMET sizi nasıl ele verdi?

Y – NUSRET, SAKO'yu ele vermiş. SAKO beni, SITKI'yı ve PAVLOV'u ele vermiş. NUSRET, LAZ MEHMET'i ele vermiş. Polis LAZ MEHMET'i almış, hayli dövmüş, 4 gün içeride tutmuş. LAZ MEHMET evinde komünistlerin yaşadığını itiraf etmiş. Polis ona gösterdiği fotoğraflar sayesinde LAZ MEHMET'lerde yaşayanların ben ve SITKI olduğunu tespit etmiş. LAZ MEHMET, SITKI'nın PAVLOV vasıtasıyla evine yerleştiğini de söylemiş. LAZ MEHMET'i bırakıp PAVLOV'u tutuklamışlar. O bizi tanıdığını reddetmiş. PAVLOV'u bırakmışlar. Talimatım üzerine İstanbul'u terk etti. İstanbul'a gelmesini yasaklamıştım. PAVLOV 20 gün sonra İstanbul'a döndü

ve tekrar tutuklandı. PAVLOV bir motorlu teknede çalışıyordu. O bize teknesinin arızalandığını ve İstanbul limanına uğramak zorunda kaldığını anlattı. Bu defa polis PAVLOV'u, LAZ MEHMET ile yüzleştirmiş. LAZ MEHMET'i yine dövmüşler ve o PAVLOV hakkındaki önceki ifadesini tekrarlamış. Bunun üzerine PAVLOV'u feci şekilde dövmeye başlamışlar ve o SITKI'nın MEHMET'in evindeki kira işini kendisinin hallettiğini kabul etmiş. Onu bırakmışlar ve bana gelip bütün olup bitenleri, ayrıca polisin beni ve matbaanın yerini aradığını anlattı. Polisin izime çok yaklaştığını ve SITKI'nın da ülkede aynı tehlikeyle karşılaşacağını anladım.

S - PAVLOV hain çıktı. Ona karşı ne tutum aldınız?

Y - Onu işten uzaklaştırdık.

S - Kendisini partiden ihraç ettiniz mi ve PAVLOV'dan korunması için teşkilâtı uyardınız mı?

Y - PAVLOV teknisyendi ve teşkilâtla geniş bağları yoktu. Kendisiyle bağlı olanları uyardık. PAVLOV matbaanın yerini ve benim yerimi biliyordu, ama başka bir provokasyona girişmedi. Onu partiden çıkardık, ama onun konusunu KEYK'e danışmak istiyorduk.

S - PAVLOV'un ihanetini Moskova'ya niçin bildirmediniz?

Y - Bunu ben hareket etmeden birkaç gün önce öğrendim. Oraya mektuptan önce varacağım kanısındaydım.

S - FERDİ yoldaşın 21 Aralık 1936 tarihli mektubunuza cevaben yazdığı 10 Ocak 1937 tarihli mektubu nasıl değerlendirdiniz?

Y - Bu mektubu bir ay sonra aldım. Benim SSCB'ne gelmem konusunda KEYK'in kesin bir kararı olmadığını, ama ülkede Politbüro'nun karar alması koşuluyla bana acil zorunluluk durumunda daha önce gelme hakkı tanındığını anladım. Öyle de yaptım.

S - SSCB'ne gelme kararınızı önceden niçin bildirmediniz?

Y - 8 Şubat tarihli mektubumda telgrafla cevap istemiştim, ama Moskova'dan hiç bir haber gelmedi ve ben daha fazla dayanamayıp, 10 Ocak 1937 tarihli mektupta bana verilen hakkı kullandım.

S - FERDİ yoldaşın 10 Ocak 37 tarihli mektubunda şöyle deniyordu: "Sanırım, SITKI yakında ülkeye gelecek." Siz SITKI'nın ülkede tehlikede olacağını biliyordunuz ve SITKI'nın gelişi konusunu Politbüro'da görüşüp SITKI'nın gelmemesi için karar almalı ve bunu her yola başvurup Moskova'ya bildirmeliydiniz. Bunu yaptınız mı?

Y - SITKI'nın gelişi konusunda orada, Sekreterlikte özel bir karar almadık ve Moskova'ya bildirmedik. SITKI SSCB'ye gitti ve biz orada kalabileceğini düşünmüştük. Geçen yılın sonunda denizci RIFAT'tan, SITKI kendisini SAKO'nun ele verdiğini ve SAKO'nun ihanetiyle ilgili tüm hususları öğrenmişti. Biz Moskova'dan uzun zaman haber alamadık. 8 Şubat tarihli mektubumda ben ülkede işlerin çok kötü olduğunu, LAZ MEHMET'in (Hamdiye'nin kocası) şahsında SITKI'ya karşı yeni bir hainin bulunduğunu açıkça belirtmiştim ve biz SITKI'nın bu mektubu okuduktan sonra ülkeye hareket etmeyeceğinden emindik. 8 Şubat ve 17 Şubat tarihli mektuplardan başka, Şubat ayı boyunca ben iki mektup daha yazdım ve bunlardan birinde bizzat SITKI için ortaya çıkan tehlikeye işaret ettim. Bu mektuplar buraya ulaşmamış.

S – SITKI'nın ülkede tehlikede olacağını siz iyi biliyordunuz, bunu açık bir şekilde, hatta bir telgrafla Moskova'ya bildirmek ve SITKI'nın gelmesini engellemek durumundaydınız. Siz bunu yapmadınız ve ağır bir hata işlediniz. FERDİ yoldaşın 28 Mart tarihli mektubunu aldınız mı?

Y - Hayır, alamadım.

Bu konuda oluşturulmuş Komisyon'un yapılan soruşturmanın ardından Marat'a parti cezası olarak "kınama", Şefik Hüsnü'ye parti cezası olarak "ağır kınama" cezalarının verilmesi önerilerini de içeren değerlendirmesinin bir kopyası da Şefik Hüsnü'nün şahsi dosyasına konmuştur. Rapordaki ilginç noktalardan biri de Komisyon üyesi Galcyan hakkında da ihmalkârlık saptaması yapılmasıdır.

Ferdi'nin Şahsi Dosyasına
"24"
7487(3)la. No. 08599 Çok gizli.
13.VI-37.

SITKI YOLDAŞIN TUTUKLANMASI OLAYINI ARAŞTIRMA KOMİSYONUNUN ÇALIŞMASI

Sıtkı yoldaş gerekli işlemlerin yapılması için bir süre kaldıktan sonra ülkesine geçmek üzere 19 Mart 1937 tarihinde SSCB'den Fransa'ya gitmiştir. 16 Nisan 1937'de Fransa'dan hareket etmiş ve 22 Nisan 1937 tarihinde İstanbul'a vardığını bir telgrafla bildirmiştir. 13 Mayıs 1937 tarihli Türk gazetelerinden, birçok kişinin, bu arada Reşat'ın (Sıtkı) komünist faaliyette bulunmaktan mahkemeye verildiği öğrenilmiştir.

Pik, Belov ve Galcyan yoldaşlardan oluşan özel bir komisyon, başarısızlığa ve Sıtkı yoldaşın tutuklanmasına yol açan hususları araştırmış ve şu olguları tespit etmiştir:

1. Sıtkı yoldaşın ülkeye gönderilmesi kararı alınırken ve hareket ettiği ana kadar; geçen yılın Eylül ayında İstanbul parti komitesi destekçisi Sako'nun tutuklandığı, Sako'nun poliste Sıtkı ile Marat'ı parti yöneticileri olarak tanımlayıp ele verdiği bilinmekteydi. Sıtkı bu konuda iyi bilgilendirilmişti. Şöyle ki, Sıtkı'ya karşı polisin elinde tek bir kişinin, yani Sako'nun ifadesi vardı ve Sako akıl hastanesine nakledilmişti.

2. MARAT'ın hasta olduğu, tutuklanma tehlikesi bulunduğu, ülkede kalmasının çok zorlaştığı, Marat'ın 21 Aralık 1936 tarihli mektubundan bilinmekteydi. Bu verilerden hareketle, kimi risklerin bulunmasına karşın, Sıtkı'yı ülkeye gönderme kararı alınmıştır. Sıtkı'nın Marat'ın işini devralması söz konusudur.

3. Sıtkı SSCB'den ayrıldıktan üç gün sonra, yani 22 Mart 1937 tarihinde Marat'ın 8 ve 17 Şubat 1937 tarihli mektupları gelmiştir. Bunlardan 8 Şubat günkü mektupta şöyle denmektedir:

"Bu yıl kış ağırdı. Hastalıklar salgın niteliğinde. Ailemi koruyabilmem çok zor. Dikkatli davranılmazsa yok olabilir. Durum o kadar ağır ki, atölyeyi kapatmak zorunda kaldım. Bunu yapmasaydım, icra memurları çoktan yakama yapışmış olurdu. Pavlov da ağır şekilde hastalandı. Hastaneye kaldıracaklar. Şimdi evde yatıyor. Galiba çaresi yok. Parayla kurtarmak için birkaç yüz lira vermek zorunda kaldık. Bu yolla tedavi edebilirsek, iyi olacak. Pavlov'un bu ağır hastalığının bütün sebebi Hamdiye'nin kocası. O yalnız Pavlov'a değil, ama bana da zarar verdi. Daha geçen yıl bu deli benim hakkımda çok dedikodu yapmıştı. Seni bile işe o karıştırmış, şimdi ise adam tepeden bütün bunların içine etti. (...) Buradan ayrılmalıyım. Yıkımın eşiğindeyim. Bir beşlik daha kazanabildim. Acele cevap ver. Diken üzerinde duruyorum, ateş içindeyim. Mümkünse, telgrafla bildir. Burada dinlenmem imkânsız, bunu aklından çıkar."

17 Şubat günlü mektupta şöyle denmektedir*: "Birkaç gün çok hastaydım. Öyle*

pis bir bronşite yakalandım ki, neredeyse öbür dünyayı boyluyordum. Çok şükür, artık ölümün pençesinden kurtuldum, bu defa da kefeni yırttım. Ama, Pavlov'un durumu çok berbattı. Ameliyat olması gerekti. Gerçi, çok para ödememiz icap etti, ama şükürler olsun, kurtarıldı. Hastalığı başkalarını da etkilemesin diye şimdilik bir süre dinlenecek. Onun yokluğu işimi olumsuz etkileyecek, ama yapacak bir şey yok. Bir kolum felç olmuş gibiyim."

Marat'ın bu mektupları, üzerinde düşünülerek tahlil edildiğinde, Aralık 1936'dakine oranla ülkede durumun daha da ağırlaştığını göstermektedir ki, Sıtkı bu durumu Marat'ın 21 Aralık 1936 tarihli mektubundan bilmektedir. Durum şudur: Ülkede sistematik olarak tutuklamalar yapılmaktadır, ağır bir darbeyi önlemek amacıyla matbaada işler durdurulmuştur, partinin baş irtibatçısı Pavlov ihbar edilmiş ve işten alınmıştır, eski bağlantılar kesilmiştir, polis Marat'ın izine son derece yaklaşmış, tutuklanması kaçınılmaz olmaktadır, yeni hain Laz Mehmet (Hamdiye'nin kocası) Sıtkı'ya karşı ifade vermiştir ve Sıtkı'nın geçen yıl Sako'nun ihanetiyle kötüleşen durumunu bu hain daha da ağırlaştırmıştır.

4. Marat'ın 8 ve 17 Şubat 1937 tarihli mektuplarında Sıtkı'nın ülkeye gelmemesi yönünde somut şekilde ifade edilmiş bir uyarı yoktur, ama Sıtkı'nın ülkede ihanete uğradığını ve Türkiye'de oluşan bu ortamda ülkeye gelmesi durumunda kaçınılmazlıkla tutuklanma tehlikesiyle yüz yüze kalacağını gösteren yeterli bilgi vardır.

5. Marat'ın bu mektupları alınır alınmaz Sıtkı daha Fransa'da iken partideki durumun kendisine bildirilmesi ve yoluna devam etmesinin önlenmesi gerekmekteyken ve bunu yapmak için 22 Mart'tan 16 Nisan'a kadar yeterince zaman olmasına rağmen partinin temsilcisi Ferdi, Sıtkı'yı uyarmak için önlem almamıştır. Sekreterlik görevlisi Spiridonov[69] yoldaşa mektupları teslim ederken Ferdi yoldaş bu görevlinin dikkatini Sıtkı'nın karşı karşıya bulunduğu tehlike üzerine çekmemiş olduğundan Spiridonov yoldaş da bu mektuplar konusunda ve tehlike hakkında bir uyarı anlamında tepkisiz kalmıştır.

Bu ağır ihmalin sebeplerini araştıran komisyon şu karara varmıştır:

1. Marat, Sıtkı yoldaşı tehdit eden tehlikeyi iyi bilmektedir ve Ferdi'nin 10 Ocak günlü mektubundan Sıtkı'nın yakında ülkeye gelmeyi düşündüğünü anlamıştır. Ama, Marat partinin Politbüro kararına rağmen, Sıtkı'nın gelmemesi gerektiğini Moskova'ya somut bir şekilde bildirmek için elden gelen çabayı göstermemiştir. Komisyondaki ifadesinde Marat hatasını kabul etmiş ve kendisini şöyle savunmuştur: 8 ve 17 Şubat 1937 tarihli mektupları (Marat'ın) ulaşınca Sıtkı'nın Moskova'da kalacağını sandığını söylemiştir. Ayrıca, Ferdi'nin 10 Ocak 1937 mektubundan sonra Moskova'dan bir daha malûmat ya da mektup gelmediği için de Sıtkı'nın Moskova'da kalacağını düşünmüş olduğunu ileri sürmüştür.

Komisyon Marat yoldaşa yukarıda sözü edilen ihmalinden ötürü parti cezası

---

69 Trayço KOSTOV (1897-1949), Çernookov, Donço, Spiridonov ve Grigorov olarak anılır. Bir işçi çocuğu olarak hukuk öğrenimi yaptı. 1919'da Genç Komünistlere, 1920'de Bulgar KP'ne katıldı. 1924'te 8 yıl hapse mahkum edildi, 1928'de affedildi ve özgürlüğüne kavuştu. 1931'e kadar Lenin Okulu'nda öğrenim gördü, *(1931'den itibaren BİP MK üyesi)* ardından İsveç'e iltica etti. 1933'te Moskova'ya geldi ve Komintern"n Balkan Sekreterliğinde çalıştı. 1935'te Bulgaristan'a döndü, *(1937'den itibaren BİP MK PB üyesi, 1938-1942 BİP MK Sekreteri)* 1940'a gizliliğe geçti, 1942'te tutuklandıysa da öldürülmedi, 1944'te demokratik hükümetle birlikte özgürlüğüne kavuştu *(1944-1946 BİP(k)* MK Sekreteri, 1946-1949 Başbakan Yardımcısı, 1948'den sonra PB üyesi). Savaş sonrası Bulgaristanının önemli şahsiyetlerinden biri olarak 1949'da casus ve ajan olarak tutuklandı, *(tezgahlanmış bir davada)* ölüme mahkum edildi ve cezası infaz edildi. *[Histoire de l'Internationale Communiste 1919-1943, Pierre Broué, Paris 1997, s. 1029; italik harfli bilgiler Georgi Dimitrov GÜNLÜK-3, Ç.ev.: Rüstem Aziz, TÜSTAV Yayınları, İstanbul 2005, s. 319-320]*

olarak kınama cezası verilmesini gündeme getirmeyi gerekli bulmaktadır.

2. Marat'ın bu yılki 8 ve 17 Şubat tarihli mektuplarını 22 Mart günü alan Ferdi yoldaş bu mektupların içeriği üzerinde yeterince düşünmemiş ve değerlendirmemiş, içi rahat kalmış ve Sıtkı'yı uyarmak için hiç bir önlem almamış, böylece Ferdi yoldaş ağır bir ihmalde bulunmuştur.

Ferdi'nin bir diğer hatası da şudur ki, 10.1.37 tarihli mektubunda Marat'a Sıtkı'nın geleceğini yeterince net bir şekilde söylememiş, daha sonra ise, Sıtkı'nın ülkeye gelmekte olduğunu kesin bir şekilde Marat'a 28.III.37 tarihine kadar bildirmemiştir.

Komisyona verdiği ifadesinde Ferdi yoldaş hatasını kabul etmiş ve kendini şöyle savunmuştur: Marat'ın mektuplarından Sıtkı'nın durumunda Sako'nun ihanetinden sonraki bilinen duruma oranla olumsuz yönde bir değişmenin söz konusu olduğunu anlamadığını söylemiş, Hamdiye'nin kocasının işlediği ihanetin Sıtkı'ya yönelik olduğunu anlamadığını, bunu Marat ile ilgili olduğu şeklinde kavradığını ve genel olarak bu mektuplardan Marat'ın durumunun ağırlaşmış olduğu sonucuna vardığını ileri sürmüştür.

Komisyonun vardığı kanıya göre, Ferdi yoldaşın ülkede Sıtkı yoldaş için bir tehlike doğduğunu anlayıp da bu tehlike konusunda onu kasten uyarmadığını düşündürecek hiçbir haklı gerekçe bulunmamaktadır.

Komisyon Ferdi yoldaşa yukarıda sözü edilen ve Marat'ın işlediği ihmalden daha ağır olan ihmalinden ötürü parti cezası olarak sert kınama cezası verilmesini gündeme getirmeyi gerekli bulmaktadır.

4. Komisyon Marat'ın daha önce Sıtkı'nın yaşamış olduğu Laz Mehmet'in evine taşınmasını, böylelikle her iki yönetici yoldaşın da hain tarafından tanınmasına sebebiyet verilmesini (Bak: Marat yoldaşın ifadesi, sayfa 2) en basit gizlilik kurallarının ihlali olarak görmektedir.

5. Komisyon, Kadro Şubesi raportörü Galcyan yoldaşın Sıtkı hareket ettikten sonra onun yolda olduğunu bilse de, ülkeden gelen bilgi ve malûmatları yeterince yakından izlememekle gösterdiği ihmalkârlığa işaret etmektedir.

6. Komisyon Gizli İşler Dairesi'nin Marat'ın 8 ve 17 Şubat tarihli mektuplarının Moskova'ya 22 Mart günü birlikte getirilmesine sebep olacak kadar kötü çalıştığına işaret etmektedir. Normal çalışması durumunda 8 Şubat tarihli mektubun Moskova'ya çok daha erken, Sıtkı henüz Moskova'dayken getirilmesi gerekmekteydi. Kaldı ki, Marat yoldaşın bildirdiğine göre, 1937 yılı başında o, 2 mektup daha göndermiş, ancak Sekreterliğin eline geçmemiştir.

EKTEKİLER:

1. Marat'ın 21 Aralık 1936 tarihli mektubunun 1 sayfalık Rusça çeviri metni (el yazısı)
2. Ferdi yoldaşın Marat'ın 21 Aralık 1936 tarihli mektubuna 10 Ocak 1937 tarihli yanıt mektubunun 1 sayfalık Rusça çeviri metni (el yazısı).
3. Marat'ın 8, 17 Şubat ve 5 Mart tarihli mektuplarının 15 sayfalık Rusça çeviri metni (el yazısı).
4. Ferdi yoldaşın Marat'ın 8, 17 Şubat ve 5 Mart tarihli mektuplarına 28 Mart 1937 tarihli yanıt mektubunun 5 sayfalık Rusça çeviri metni (el yazısı).
5. Marat yoldaşın komisyonda verdiği 5 sayfalık ifade tutanağı.
6. Ferdi yoldaşın komisyonda verdiği 3 sayfalık ifade tutanağı.
7. Spiridonov yoldaşın 4 sayfalık yazılı ifadesi.

8. Marat yoldaşın yazılı ifadesinin toplam 5 sayfalık çevirisi ve aslı
9. Pik yoldaşın 7 sayfalık şahsi notları.
10. Ulvi'nin ülkeden gönderdiği 18.V.37 tarihli 1 sayfalık mektubu.

N O T L A R :

1. Marat ve Sıtkı yoldaşların mektuplarının çevirisi FERDİ, SITKI ve GALCYAN yoldaşlardan oluşan bir heyet tarafından yapılmıştır.
2. FERDİ ve MARAT yoldaşların ifade tutanakları steno tutanağı değildir.

Komisyon üyeleri: (PİK)
(BELOV)
13.VI-37 (GALCYAN) /imza/

Araştırma komisyonunun raporundan sonra Şefik Hüsnü'nün şahsi dosyasında biri imzalı, diğeri imzasız ancak büyük olasılıkla ikisi de Volk'a ait iki görüşme notu yer almaktadır; bu notlardan ilkinde birçok tarihsel hata vardır, bunlar ya not alanın hatasından veya Şefik Hüsnü'nün yanlış anımsamalarından kaynaklanmaktadır. Ancak en dikkat çekici nokta 1925 tevkifatından önce kendisinin yurtdışına çıkmasını Valetski'nin önermiş olması ifadesidir. Ancak bunun arkasından gelen tarih bilgileri doğru değildir, Şefik Hüsnü Moskova'ya 1925 Mayısında değil, sonlarında gitmiştir. Bundan sonra artık ülkeye döneceği sırada pasaportlarının hazırlanması sürecinde Şefik Hüsnü'nün Berlin'deki tutuklanması sorunu yeniden gündeme getirilmiş, kendisinden bu konuda yazılı açıklama istenmiştir. Dönüş arifesinde KEYK Kadro Şubesi'nin üzerinde özellikle yoğunlaştığı konu Şefik Hüsnü'nün eşi Leokadya'nın "güvenilmez" konumudur.

FERDİ yoldaşla GÖRÜŞMEDEN NOTLAR

Meşhur bir avukatın oğludur. 1905 devrimi dolayısıyla daha 16 yaşındayken devrimci harekete ilgi duymuştur. Babasının bilgisi dışında Paris'e gitmiş ve babasının desteğiyle ve tıp fakültesindeki zorluklarla 1906-1908 yıllarında Paris'te okumuştur. Tıptan çok sosyal sorunlarla ilgilendiği için sosyalistlerin mitinglerine katılmıştır. *L'Humanité* gazetesinde Türkiye devrimine, işçi hareketine ilişkin notlar yayınlamıştır. 1912 yılında tıp fakültesini bitirmiştir. Balkan Savaşı sırasında Türkiye'ye dönmüş, Kızılay hastanesinde gönüllü olarak çalışmıştır. Savaştan sonra birkaç ay kendi muayenehanesinde çalışmıştır ve ardından dünya savaşı için askere alınmıştır. Dünya savaşına kadar politik yaşama katılamamıştır. Sosyalizme sempati duysa da, o zamanlar Türkiye'de henüz sosyalist hareket yoktur. Savaş sırasında hastanelerde çalışmış ve güvendiği çevrelerde dikkatlice sosyalizmin propagandasını yapmıştır. 18 yılının sonunda terhis olmuştur. Almanya'da bulunmuş ve Liebknecht'e sempati duymuş kimi öğrenciler ve bazı işçilerle birlikte 19 yılının Haziran ayında Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Partisi'ni kurmuş ve bu partinin genel sekreterliğini yapmıştır. Bu teşkilatın çekirdeğini oluşturan kadro Sovyet Rusya'ya sempati duymaktadır. Bu parti içinde 19 yılının sonunda III. Enternasyonal Grubu oluşturulmuş ve *Kurtuluş* adında bir basın organı yaratılmıştır. 16.III.20 tarihinde parti yasaklanmış ve dergi kapatılmıştır. III. Enternasyonal Grubu illegal durumda kalmış ve Bakû'ye iki kişi göndermiştir. 21 yılında legal komünist dergisi çıkarmaya başlamışlardır. Ve kendisi 21-25 yılları arasında bu basın organının baş redaktörlüğünü yapmıştır.

1923'te 30 kişiyle birlikte Kemalistler tarafından ilk kez tutuklanmıştır. Lozan'dan sonra kapsamlı bir af çıkarılmış, F. ve bütün diğerleri serbest bırakılmıştır.

1924 yılında günlük legal *Orak Çekiç* gazetesini çıkarmaya başlamışlardır.

1924 yılında yapılan V. Kongre'de F. gıyabında Enternasyonal Kontrol Komisyonu üyesi seçilmiştir. 1925 yılında partinin I. Kongresi'nde genel sekreter seçilmiştir.

Mart 1925'te partinin legal organı kapatılmış, durum ağırlaşmış, tutuklamalar başlamıştır. Valetski kendisine Moskova'ya gitmesini önermiş ve F. IV-25'te hareket edip V-25'te Moskova'ya ulaşmıştır. Bu arada Türkiye'de yığınsal tutuklamalar olmuş ve F. gıyaben 15 yıl hapis cezasına mahkûm edilmiştir. IX-25'ten VII-27'ye kadar aparatta çalışmış, X-27'de ülkede tutuklanmış, 1,5 yıl hapis cezası giymiş, IV-29'a kadar hapis yatmış ve tekrar aparata çağrılmıştır.

Savaştan önce ... ile evlenmiştir

Kızı Polonya'da, karısının ebeveynlerinin yanındadır.

III-33'te Berlin'de tutuklanmış ve VII-1933'e kadar tutuklu kaldıktan sonra [Almanya'dan] kovulmuştur. Karısı ve kızı ile Varşova'ya gitmiştir.

Karısı vasıtasıyla OMS'tan Paris'e gitme talimatı almıştır.

Kızı 1933 yılında başladığı Fransız lisesini 1936'da bitirmiştir. Annesinin Sternitski ailesinin sosyal durumunu tam olarak bilmemektedir.

Kızı Polonya'da terbiye görmektedir. Karısı 1933-1935 yıllarında Polonya'da bulunmuştur. Karısı apolitik biridir.

F. 1927 yılında hapiste ve mahkemede, çok feci şekilde dövüldüğü poliste sağlam tavır göstermiştir.

25/VI-37.

* * *

(3)sp.

28.VI.37. Gizli.

PARTİ KOMİTESİ SEKRETERİ KOTELNİKOV[70] YOLDAŞA

Ferdi yoldaşla yaptığım konuşmadan şu olgular dikkat çekicidir:

Ferdi 1933 Martı'nda Berlin'de tutuklanmış ve aynı yılın Temmuz ayında sınır dışı edilmiştir. O zaman o Almanya'dan Varşova'ya gitmiştir. Orada karısının ebeveynlerinin yanında kalmıştır. Ancak, onların sosyal durumundan haberdar olmadığını beyan etmiştir. Ferdi'nin karısının babası Sternitskiy'in Polonya burjuvazisinden olduğu açıktır. Ferdi'nin karısı sık sık Polonya'ya gitmiş, bu arada 1933-1935 yıllarında orada yaşamış ve oradan Moskova'ya gelmiştir. Ferdi'nin kızı şimdi faşist Polonya'da eğitilmektedir. 17-18 yaşındadır.

Ferdi ve karısının kimliğinin daha büyük bir dikkatle kontrol edilmesini gerekli bulmaktayım.

Ferdi 1926'dan RKP(b) üyesidir, TKP'den devredilmiştir, Enternasyonal Kontrol Komisyonu üyesidir.

28.VI.37. Parti hücre sekreteri VOLK.

Galcyan, Volk'un bu notları üzerine kendisinin daha önce o sıralar KEYK Kadro Şubesi Şefi olan Alihanov ve Manuilski'ye verdiği ve yukarıda aktardığımız ilmühaberlerden sonra, Mayıs 1937'de Alihanov'un görevden alınması üzerine Kadro Şubesi Şefliğine getirilmiş olan Belov ile görüştüğünü belirten yeni bir bilgi notu düzenliyor. İlk aşamada, Şefik

70 KOTELNİKOV Fedor Semionoviç (1893-?), 1919'dan itibaren RKP üyesi, 1930'lu yıllarda Komintern personelinin parti teşkilatının yöneticisi. 1939'dan sonra hakkında bilgiye erişilemiyor. [*Histoire de l'Internationale Communiste 1919-1943, Pierre Broué, Paris 1997, s. 1029]*

Hüsnü'nün Manuilski'nin yanına çağrılarak kendisine "Türkiye'ye vardıktan sonra *yalnız legal işlerde çalışmasını, teşkilât işleriyle hiçbir şekilde meşgul olmamasını* ve partinin *illegal çalışma aparatıyla ve illegal parti işçileriyle ilişkide bulunmamasını* kesin bir şekilde" söyleniyor. Ayrıca "Alihanov'un çalışma odasında, Marat'ın da bulunduğu bir sırada Ferdi'nin "kız kardeşi"nden bahsediliyor. "*Kız kardeşinin partiden ayrıldığı ve şimdi Kemalistlerle çalıştığı*" belirtilerek kız kardeşi konusunda ciddi bir şekilde uyarılıyor. "Karısı konusunu" Alihanov kendisiyle ayrıca görüşüyor. Galcyan, Şefik Hüsnü'nün ülkeye dönüşünün ertelenmesi üzerine gelişen yeni süreçte Belov'un, Dimitrov'un Şefik Hüsnü dönmeden önce kendisiyle görüşerek karısıyla ilgili sorunu ve Sıtkı'nın tutuklanmasındaki sorumluluğu konusunu kendisiyle görüşeceğini belirttiğine işaret ediyor[71].

f(1)la. Çok gizli.

İ L M Ü H A B E R

Ferdi'nin gönderilmesiyle ilgili olarak ben önce Alihanov ve ardından Manuilski yoldaş nezdinde Ferdi'nin kız kardeşi ve karısı konularını gündeme getirdim. Polyaçek yoldaşın ilmühaberini ve benim bu ilmühaberle ilgili raporumu alarak, Alihanov yoldaşla birlikte Manuilski yoldaşa gittik. Ferdi'nin gönderilmesi yönünde mutabakat sağladık. Ferdi, Manuilski yoldaşın yanına çağrıldı. Manuilski yoldaş, kendisine, Türkiye'ye vardıktan sonra yalnız legal işlerde çalışmasını, edebiyat propagandası yapmasını, teşkilât işleriyle hiçbir şekilde meşgul olmamasını ve partinin illegal çalışma aparatıyla ve illegal parti işçileriyle ilişkide bulunmamasını kesin bir şekilde söyledi. Alihanov'un çalışma odasında, Marat'ın da bulunduğu bir sırada Ferdi'nin kız kardeşinden bahsedildi. Ferdi, kız kardeşinin partiden ayrıldığını ve şimdi Kemalistlerle çalıştığını şu ana kadar bilmediğini söyledi. Bu uyarıdan ötürü teşekkür etti ve ilk zamanlar kız kardeşinde kalmayı düşünmüş olduğunu söyledi. Kendisi kız kardeşi konusunda ciddi bir şekilde uyarıldı. Ferdi'nin karısı konusunu Alihanov kendisiyle ayrıca görüştü.

Ferdi'nin ülkeye gitme işi bu defa Gizli İşler Dairesi'ndeki durum ve aynı zamanda Sıtkı'nın tutuklanması etrafındaki tartışmalar dolayısıyla suya düştü.

Volk yoldaşın notuyla ilgili olarak, daha önce Ferdi'nin karısı konusunda uyarmış olduğum Belov yoldaşa gittim[72]. Belov yoldaş bana konunun iki defa

---

71 İ. Bilen, Çetin Savaş kitabında Şefik Hüsnü'den söz ederken, "1937'de Merkez Komitesi'nin ve Komintern'in özel bir kararıyla Politik Büro'dan çıkartıldığını ve yöneticilik görevi yapamayacağının kendisine bildirildiğini" belirtmektedir. Konuk Yayınları, İstanbul, Eylül 1978, s. 28.

72 Bu görüşmenin ardından Galcyan konuyla ilgili bir de bilgi notu kaleme alıyor:

ak 2 nüsha. 5/VII-37 Çok gizli.
BELOV yoldaşa
FERDİ yoldaşın KARISI HAKKINDA
FERDİ yoldaşın karısı Leokadiya Hüsnü (kızlık soyadıyla Leokadiya Sternitskaya) Polonyalıdır, bir burjuva ailesinden gelmektedir, FERDİ onunla daha öğrenciyken 1912 yılında Paris'te evlenmiştir [nişanlanmıştır]. Leokadiya'nın ebeveynleri Polonya'da yaşamakta ve o kendileriyle bağlarını sürdürmektedir. 1934'te Almanya'dan kovulunca FERDİ Polonya'ya gidip Sternitski'lerde kalmıştır. Karısının ısrarı üzerine FERDİ'nin kızı burjuva terbiyesi gördüğü Polonya'da bırakılmıştır. Kız 18 yaşındadır. FERDİ kızını Türkiye'ye yanına almak istemektedir. FERDİ'nin karısı sözün tam anlamıyla bir burjuvadır ve düşmanın etkisine hedef olması mümkündür.
FERDİ'nin gönderilmesi konusunda karar verilirken yukarıda ifade edilen hususların dikkate alınması rica olunur.

GALCYAN /İmza/

(FOTOĞRAF)

Manuilski yoldaşa ve bir defa Dimitrov yoldaşa bildirildiğini, Ferdi'nin gitmesi için olumlu karar bulunduğunu, Ferdi hareket etmeden önce Dimitrov yoldaşın kendisiyle bütün sorunları, bu arada karısıyla ilgili sorunu görüşeceğini, Sıtkı'nın tutuklanması konusunu araştıran Pik yoldaş başkanlığındaki komisyonun vardığı sonuçların Ferdi'ye resmen bildirileceğini ve bu olayda onun taşıdığı sorumluluğa işaret edileceğini söyledi.

4.VII.37. GALCYAN /İmza/

Şefik Hüsnü, Reşat Fuat'ın tutuklanmasıyla ilgili yürütülen soruşturmanın ardından anlaşıldığı kadarıyla Berlin'deki tutuklanmasıyla ilgili olarak yeniden bilgi vermeye davet edilmiştir. Şefik Hüsnü 5 Temmuz 1937'de bu konuyla ilgili hazırladığı bilgi notunu yetersiz bulmuş ve 7 Temmuz'da bunu tamamlama gereksini duymuştur.

8491/2/0f/ (Fransızca'dan çeviridir)
(Ferdi'nin fotoğrafı) Çok gizli.
Berlin'de tutuklanmama dair.

1934'te Doğu Sekreterliği Kadro Şubesi'ne faaliyetimle ilgili bir belge yazıp gönderdim ve Berlin'de tutuklanmamla ilgili kimi ayrıntılar bildirdim. Bu belge TKP kadrolar dosyasında bulunmadığı için ben 1933 yılında Berlin'de nasıl tutuklandığımı bir kez daha anlatacağım.

22 Mart 1933 günü evime iki sivil polis geldi ve yapılan aramadan sonra beni tutukladılar. Aramada yalnız Türkiye ve kimi Balkan ülkeleri hakkında gazete kupürleri ve yine Türkiye ile ilgili birkaç Türkçe yazı buldular. Bende açık verecek hiçbir materyal, Almanya ile ilgili hiçbir şey yoktu.

Buna rağmen polisler beni polis merkezine götürdü ve orada polislerin tutuklamış olduğu kimi suçlularla ilişkide olmakla suçlandım. Ben bu suçlamaya karşı tepki gösterdim ve bana fotoğrafları gösterilen adamların hiç birini ömrümde görmediğimi beyan ettim. Bu fotoğraflar arasında Dimitrov yoldaşınki de vardı ki, onu da tanımadığımı söyledim. Bu kişilerden birinde benim telefon numaramın bulunduğu iddia ediliyordu. Ben buna, bu kişilerin hiç birini kesinlikle tanımadığımı tekrarlayarak ve ayrıca, doktor olduğuma göre, herkesin telefon numaramı alabileceğini, ancak bunun sorumluluğunun bana yüklenemeyeceğini belirterek yanıt verdim.

Bu sorgudan sonra beni Alexanderplatz'a götürüp polis tutukevine kapattılar. Orada beni tam tecrit halinde Nisan sonuna kadar tuttular.

İkinci sorgulama sırasında özellikle bir yıl önce ilk kez tutuklanmış bulunduğum Anti-Emperyalist Liga'nın Uluslararası Sekreterliği ile bağlarım üzerinde ısrarla duruyorlardı. Benim Ferdi olduğumu ve Dimitrov'u tanıdığımı itiraf etmeye zorlamak istiyorlardı. Onların bütün baskılarına ve hücum grubuna teslim edilme tehditlerine karşın ben sonuna kadar ısrarla reddetmeye devam ettim. Ancak akşama doğru tekrar Alexanderplatz tutukevine götürüldüm ve ertesi gün orada fotoğrafım çekilip başparmak izlerim alındı.

Daha fazla sorguya çekilmedim ve hâlâ niçin tutuklu olduğumu söylemediler.

1933 yılının Mayıs ayı sonunda, toplama kamplarına gönderilecek komünist ve sosyal demokratların tutulduğu Spandau Cezaevi'ne nakledildim. Beni de bu kamplardan birine göndereceklerini düşünüyordum. Çok sayıda komünist ve sosyal demokratla birlikte büyük bir koğuşta kalıyordum.

Serbest bırakılmamı sağlamak için karım bir avukat bulmuş. Daha sonra öğrendiğime göre, MOPR da benim davamı bir avukata havale etmiş. Bu avukatların çabaları sayesinde Temmuz ayı sonunda tekrar Alexanderplatz'a nakledildim ve ertesi gün orada bana Almanya'yı üç gün içinde terk etme emirnamesi verildi. Ben de öyle yaptım.

Önce karımın akrabalarını ziyaret etme gerekçesiyle legal pasaportumu kullanarak Varşova'ya gittim. Orada Fransız vizesi almayı başardım ve Viyana ile İsviçre üzerinden Paris'e geldim. Paris'te Komintern ile temas kurdum ve Komintern benden KEYK XIII. Plenumu arifesinde Moskova'ya gitmemi istedi. 15 Kasım 1933 tarihinde ben KEYK'in emrine uyarak Moskova'ya geldim. O zamandan beri burada çalışmaktayım.

5 Temmuz 1937 B. Ferdi.

* * *

8557/2/0f (Fransızcadan çeviridir)

8.VII.1937. Gizli.

8491 Nolu belgeye ek malûmat.

1933 yılı başında Berlin'de tutuklanmam konusundaki mektupta bir önceki başka bir tutuklamadan bahsetmiştim. Oysa, aslında söz konusu olan bir tutuklama değil, Anti-Emperyalist Liga'nın bürosuna yapılan bir baskındır. Sanırım, bu 1931 yılının Aralık ayındaydı. Polisler Uluslararası Sekreterlik'in resmi mekânlarını basmış, uzun süren bir arama yapmış ve orada bulunanlar ile oraya gelen herkes dâhil, kimsenin çıkmasına izin vermemişti. Akşamüstü polis müdürlüğüne götürüldük ve kimlik kontrolü yapılıp ifadelerimiz alındıktan sonra serbest bırakıldık. Gerçek bir pasaportum olduğundan ve sempatizan bir ziyaretçi olarak büroda bulunduğumu söylediğim için bana fazla zorluk çıkarmadılar. Ama, polisin büroda Ferdi ile ilgili birçok belge bulduğunu ve bunun ben olabileceğimi hiç kimsenin aklına bile getirmediğini iyi hatırlıyorum. Oysa, 1933'deki tutuklanmada bu belgelere dayanarak benim Ferdi olabileceğim konusunda kuşkulanmışlardı. Dimitrov yoldaş bu baskını biliyor.

7 Temmuz 1937. Ferdi.

Şefik Hüsnü'nün Almanya'daki süreçle ilgili olarak Dimitrov'u tanık göstermesi üzerine, Kadro Şubesi konuyu hemen araştırmış ve 1 gün sonra, 8 Temmuz'da Galcyan imzasıyla Dimitrov'un Almanya döneminde Şefik Hüsnü'nün onur kırıcı herhangi bir davranışının olmadığına ilişkin beyanı tespit edilmiştir.

2...mh.

9.VII-37. Çok gizli.

İ L M Ü H A B E R

Ferdi'nin Almanya'da 1933 yılında tutuklanması ve serbest bırakılması (Belge No.8491) ve 1931'de polisin gözetiminde kalması (Belge No. 8557) konularında Belov yoldaşa başvuruda bulundum. O bana Dimitrov yoldaşın özel kalem dairesinde Ferdi ile ilgili birçok sorun üzerinde durulduğunu ve bu arada Almanya'daki tutumunun söz konusu olduğunu belirterek, Dimitrov yoldaşın Ferdi'nin Almanya'da bir sıralar kendi yönetiminde çalıştığını kaydettiğini ve onun Almanya'daki tutuklanmasını ve tavırlarını bildiğine işaret ederek, Almanya'da çalıştığı dönemde Ferdi aleyhinde onur kırıcı hiçbir şey olmadığını söylediğini bildirdi.

8/VII-37. Galcyan /İmza/

Şefik Hüsnü'nün Sovyetler Birliği'nden ayrılışı

Sovyetler Birliği'ne 15 Kasım 1933'te Sovyet vizesi olmaksızın resmi TC pasaportuyla giriş yapan Şefik Hüsnü ile Mart 1935'te Varşova'dan verilme Sovyet vizesiyle resmi TC pasaportuyla giriş yapan eşi Leokadiya Hüsnü, Moskova'da Gorki cad. 36 Lüks Oteli'nde ikamet etmişlerdir. Sovyetler Birliği'nden çıkışlarıyla ilgili olarak kendilerine 20 Mayıs 1937 tarihinde Oldrih Feldler ve Yuliya Feldler adına Çekoslovakya pasaportu düzenlenmiştir. Çıkış süreciyle ilgili daha sonraki yazışmalar şöyledir:

No. 4/2181 Gizli.
21.VII.1937

BELONOGOV yoldaşa

Çekoslovakya vatandaşı Oldrih FELDER'in Sovyet vizesinin uzatılması rica olunur (Karısı Yuliya FELDER ile).

Ekte: Çekoslovakya pasaportu No. 6873
SE/2 İmza ASLINA UYGUNDUR /İmza/
No.4/2191 Gizli.
25.VII.1937.

KRUÇİNKİN yoldaşa

6873 Nolu Çekoslovakya pasaportunun hamili vatandaş Oldrih FELDER'in BELOOSTROV[73] hudut kapısından 10.000 (ON BİN) Fransız Frankı ve 60 (ALTMIŞ) İsveç Kronu ile SSCB dışına çıkış yapmasına izin verilmesi rica olunur.

Moskova'dan 26.VII.1937 tarihinde hareket edecektir.

İmza: Moskvin[74] yoldaş
SE/2 ASLINA UYGUNDUR /İmza/

Paris'te ikamet ve Türkiye'ye Dönüş

Yukarıdaki belgelerden anlaşıldığı kadarıyla Temmuz 1937 sonlarında Sovyetler Birliği'den Finlandiya'ya eşiyle birlikte çıkış yapan Şefik Hüsnü'nün Fransa'ya gelişinin ardından kendisine Yabancılar İçin Kimlik Kartı No37-EA43161 numarayla, 8 Ekim 1938 tarihi itibariyle verilmişse de, geçerlik tarihinin başlangıcı 3 Eylül 1937 olarak belirtilmiştir; bu çerçevede Şefik Hüsnü'nün Fransa'ya varış tarihinin Eylül 1937 başları olduğunu söyleyebiliriz.

---

73 Beloostrov, Leningrad ilinde Sovyetler Birliği'nin Finlandiya ile demiryolu sınır noktasındadır.

74 MOSKVİN Mihail Abromoviç (gerçek adı Meer Abromovitch TRILISSER) (1883-1941), 1901'den itibaren parti üyesi (*Sovyet komünisti, profesyonel istihbaratçı),* ilk Çeka mensuplarından, OGPU'da önemli görevler üstlendi, 1925-1930 arasında dış büro şefliğini yaptı. *(KEYK personelinden sorumlu görevli 1921-1935)* 1935'te Komintern prezidyumunda GPU veya GRU sorumlusu olarak bulundu. *(KEYK üyesi, KEYK Prezidyumu üyesi ve KEYK Sekreterliği aday üyesi 1935-1938).* 1937 temizliğinin yürütenlerden biri olarak Kasım 1938'de tutuklandı ve Şubat 1940'ta ölüme mahkum edildi *(NKVD tarafından öldürüldü). [Histoire de l'Internationale Communiste 1919-1943, Pierre Broué, Paris 1997, s. 1096-97; italik harfli bilgiler Georgi Dimitrov GÜNLÜK-3, Çev.: Rüstem Aziz, TÜSTAV Yayınları, İstanbul 2005, s. 284]*

[Rasih Nuri İleri Arşivi'nden]

Türkiye'ye dönüş arifesinde Haftalık Siyasi Dergi *Europe Nouvelle*'in[75] baş redaktörü André Gérard, Şefik Hüsnü'nün adı geçen derginin yazarları arasında bulunduğuna ve gazetecilikle ilgili her türlü faaliyette bu sıfatını kullanabileceğine dair bir referans mektubunu 14 Eylül 1939'da veriyor.

Şefik Hüsnü'nün Türkiye'ye dönmeden önce Enternasyonal Kontrol Komisyonu üyesi kimliğinin iade edilmiş olduğuna ilişkin Eylül 1939 sonlarında düzenlenmiş tutanak şöyle:

Gizli

G. M. DİMİTROV yoldaşın SEKRETERLİĞİNE

Komünist Enternasyonal Kontrol Komisyonu üyesi B. H. FERDİ yoldaşın Eylül 1935'te verilme 15 Nolu Yetki Belgesini muhafaza amacıyla Size gönderiyoruz.

Ekte: Yetki Belgesi No. 15.
KEYK PERSONEL ŞUBESİ BAŞKAN YARDIMCISI /BELOV/
Teslim alınmıştır /İmza/
No.3
29/IX-39

75 *Europe Nouvelle,* Yacinthe Philouze'un mali desteğiyle, Fransa ve uluslar arası polika dergisi olarak 1918'de kuruldu. Düşük tirajlı bir dergi olarak daha çok değişik ülkelerin yönetici seçkinlerine hitap etmeyi hedefledi. Makale ve ağırlıklı olarak belgelerin yer aldığı dergi Avrupa'nın siyasi, iktisadi ve sosyal koşullarını incelemeyi öne koydu. Ağırlıklı olarak büyük uluslar arası anlaşmaların metinlerini ve Cenevre'deki Milletler Cemiyeti oturumlarının tutanaklarını yayınladı.

Türkiye'ye dönüşten TSEKP'ne

Şefik Hüsnü 16 Mart 1939'da Türkiye'ye dönüş için başvuruda bulundu[76]. 1 Kasım 1939'da Türkiye'ye dönebildikten sonra[77] 4 Aralık 1939'da hemen kızı Meryem'in Türkiye'ye gelebilmesi için Dış İşleri Bakanlığı'na başvurdu. Elimizdeki notlarda bu başvurunun bir bölümü şu biçimde yer alıyor:

> Çok Sayın Vekil,
> Bu yaz yüksek tahsilini Varşova Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde bitiren kızım Meryem Hüsnü Deymer, Polonya Alman tecavüzüne uğradığı sıralarda henüz bu zavallı memlekette bulunuyordu…

Dış İşleri Bakanlığından bu konuda aldığı yazı ise tıpkı kızı Meryem'in manastırda kalma biçimindeki kesin kararını, sağlığının iyi ve keyfinin yerinde olduğunu bildiren 2 Nisan 1940 tarihine ilişkin nottaki gibi Şefik Hüsnü için beklenmedik bir darbe oluyor.

> T.C. Hariciye Vekaleti Ankara 2.4.1940
> Konsolosluk ve Muh. Huk. Dairesi
> U. No. 70706
> H. No. 588
> Dr. Şefik Hüsnü Deymer
> 39 Kırağı Sok.
> Şişli-İstanbul
> 4 İlk Kanun 1939 tarihli istidaya karşılıktır. Varşova'da bulunan kızınız Meryemin sıhhatta olup eski adresinde oturmakta bulunduğu ve orada kalmak istediği anlaşılmıştır.
>
> Hariciye Vekili y.
> Basri Lostar

---

76 Bu konuda Fethi Tevetoğlu'nun *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler (Ankara 1967)* adlı çalışmasında aşağıdaki bilgiler yer almaktadır.

"Paris'ten 12/3/1938 tarihinde kardeşi avukat Hakkı Değmer'e yazdığı mektupta, şu dikkate değer kısımlar mevcuttur: *Memlekete tekrar gelmekliğim için tavassut etmesi bahis mevzuu olan zâtın ruhî ahvali ve ileri sürdüğü şart kendisinden meded umulamıyacağını göstermektedir. Evvelki mektubumda etraflıca izah ettiğim gibi, ben cidden memlekete geri dönebildiğim takdirde 'Siyasetle (militan) bir tarzda uğraşmak veya hükûmet aleyhine gizli faaliyetlerde bulunmak niyetinde Değilim' ve bunu Vekile yazdığım istidada da kaydettim. Bu tarz-ı hareketi, bugünkü cihan vaziyetinde, barışı tehdid eden bildiğim bin bir tehlike ve ihtilâl içinde ve hükûmetin almış olduğu istikamet karşısındaki cihanı görüş tarzım ve içtihadım emretmektedir. Ve bunda ben tamamiyle samimiyim.*

Fakat bu demek değildir ki, ben siyasî akidelerimden ve komünizme olan imânımdan vaz geçiyorum. (…) Memlekete mahdud hukuklu ve âdeta ikinci sınıf bir vatandaş olarak dönmeğe râzı olamam. Esasen mesele burada değil ki? Hükûmet için matlûp olan, benim onun aleyhinde tahrikâtta bulunmam ve ortalığı karıştırmaya teşebbüs etmemdir. Ben bunu yapmayı üzerime aldığım gibi, böyle bir ihtimalin önüne geçecek notlar da hükûmetin elinde bol bol mevcuttur." (s. 501-502) (…)

Şefik Hüsnü; kendisini himâye edenlerin gayretleriyle nihayet Dâhiliye Vekâleti'nin 11/7/1939 gün ve Emniyet-i Umûmiye Müdürlüğü Şûbe IV. 270/12472 sayılı emirleri üzerine, Paris Konsolosluğumuzdan aldığı 5/8/1939 gün ve 374/4049 sayılı pasaportla İstanbul'a gelmeğe muvaffak olmuştur. (s. 503)

77 Şefik Hüsnü'nün Türkiye'ye dönüşüyle ilgili Komintern'deki şahsi dosyasında aşağıdaki bilgi notu bulunmaktadır:

28.I-40. Çok gizli

İ L M Ü H A B E R

ŞEFİK HÜSNÜ HÜSEYİNOĞLU (namı diğer Ferdi) Türkiye'de bulunmaktadır.

VLADİMİROV /İmza/

28 Ocak 1940. SOLOVYOVA /İmza/

Şefik Hüsnü, yeniden hekimlik yapmak üzere Sıhhiye Bakanlığına başvurdu ve eski ruhsatı 4 Nisan 1940'ta kaydedildi.

Şefik Hüsnü, ruhsat ile ilgili onay alındıktan sonra Meşrutiyet mahallesi Nakiye Elgün Sok No 42 Daire 7 Şişli adresinde hekimlik mesleğini icra etmek üzere bir de ruhsat tezkeresi aldı.

RUHSAT TEZKERESİ 213 240634

2395 numaralı kanunun 79 uncu maddesine dahil mükelleflere mahsus

[Rasih Nuri İleri Arşivi'nden]

Şefik Hüsnü'nün Moskova'dan ayrılmasını izleyen süreçte desantralize edilmiş TKP faaliyeti içinde yönetici bir görevi yoktur. Dahası 1941 Nisanı itibariyle kendisi hakkında düzenlenmiş bilgi notunda "partiyle bağlantıdan ısrarla kaçınmaktadır" denmektedir:

Gizli

İ L M Ü H A B E R.

ŞEFİK HÜSNÜ HÜSEYİNOĞLU (takma adı Ferdi Bekir) 1890 yılında Selânik'te (Eski Türkiye) ünlü bir avukatın, yüksek bir memurun ailesinde dünyaya gelmiştir. Kendisi Türktür, Türk uyrukludur. 1912 yılında Sorbon Üniversitesi'ni (Paris) tıp doktoru olarak bitirmiştir.

1919'dan TKP üyesidir, 1926'dan RKP(b) üyesi bulunmuştur.

1905-1912'de Paris'te okumuştur.

1912-1918'de, üniversiteyi bitirdikten sonra, Balkan Savaşı ve emperyalist Birinci Dünya Savaşı sırasında hastanelerde askeri doktor olarak ça-

Tescil No
3668
4 Nisan 1940
Kaydedilmiştir

[Rasih Nuri İleri Arşivi'nden]

Şefik Hüsnü 5 Aralık 1940'ta askere çağrıldı. 31 Ocak 1941'de Sivas'a gönderildi, ağır bir mide rahatsızlığı üzerine 9 Mayıs 1941'de Ankara'ya sevk edildi. Ülserden kaynaklanan mide çıkışı darlığı ve midenin göbek altına düşmesi nedeniyle tam boşaltım imkânsızlığı teşhisinin ardından 15 Eylül 1941'de terhis edildi.

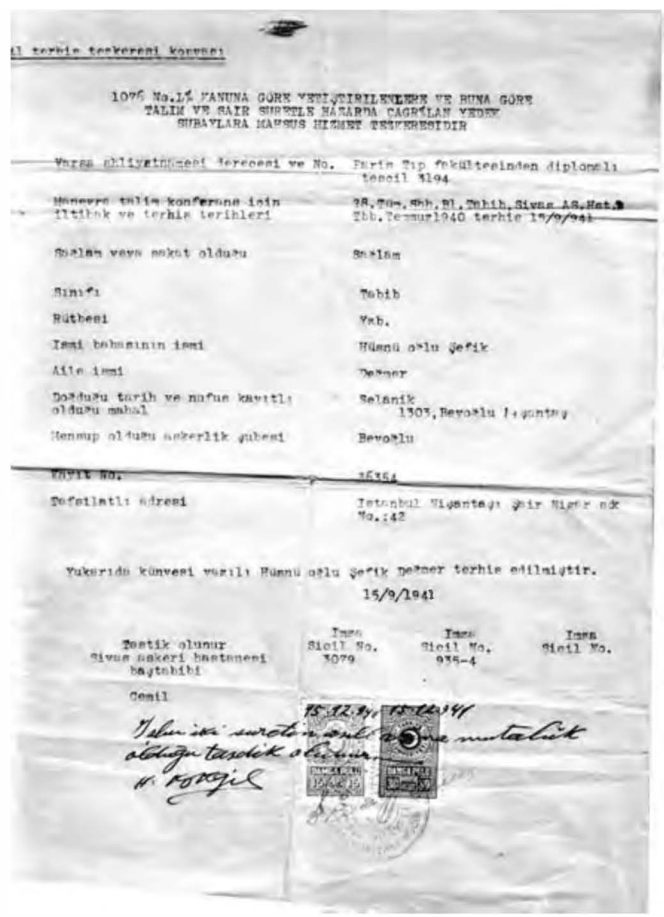
1076 No.Lı KANUNA GÖRE YETİŞTİRİLENLERE VE BUNA GÖRE
TALİM VE SAİR SURETLE HAZARDA ÇAĞRILAN YEDEK
SUBAYLARA MAHSUS HİZMET TEZKERESİDİR

Varsa ahliyetnamesi derecesi ve No.	Paris Tıp fakültesinden diplomalı tescil 3194
Manevra talim konferans için iltihak ve terhis terihleri	28.Tem.Sbh.Bl.Tabib.Sivas AS.Hst. Tbb.Temmuz1940 terhis 15/9/941
Sağlam veya sakat olduğu	Sağlam
Sınıfı	Tabib
Rütbesi	Yab.
İsmi babasının ismi	Hüsnü oğlu Şefik
Aile ismi	Değmer
Doğduğu tarih ve nufus kayıtlı olduğu mahal	Selanik 1303,Beyoğlu Nişantaş
Mensup olduğu askerlik şubesi	Beyoğlu
Kayıt No.	36354
Tafsilatlı adresi	İstanbul Nişantaşı Şair Nigar sok No.:42

Yukarıda künvesi yazılı Hüsnü oğlu Şefik Değmer terhis edilmiştir.

15/9/1941

Tastik olunur Sivas askeri hastanesi baştabibi	İmza Sicil No. 3079	İmza Sicil No. 935-4	İmza Sicil No.
Cemil			

[Rasih Nuri İleri Arşivi'nden]

lışmış ve aynı zamanda er ve subaylar arasında Marksizm propagandası yapmıştır.

1919'dan itibaren, terhis olduktan sonra Şefik ileri işçi ve aydınlardan oluşan bir grupla legal politik parti Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Partisi'ni kurmuş ve Türkiye'nin ilk Marksist gazetesi *Kurtuluş'*u çıkarmıştır.

1920-1925'de TKP MK Genel Sekreteri'dir. 1923'te işçi yürüyüşü düzenleme ve bildiri dağıtmaktan birkaç hafta cezaevinde yatmıştır. 1925 yılında devrimci faaliyetinden ötürü gıyabında 15 yıl kürek cezası giymiş, bir süre sonra affa uğramıştır.

1925-1927 yılları arasında Moskova'da TKP'nin KEYK Temsilcisi'dir.

1927'den 1929'a kadar ülkede parti işinde çalışmıştır.

1929-1930'da KEYK aparatında çalışmıştır.

1930-1933'de Almanya'da Anti-Emperyalist Liga'da çalışmış ve orada tutuklanıp birkaç ay hapis yatmıştır.

1933-1937'de KEYK'te çalışmıştır.

1937'de ülkesine dönmüştür.

1937'nin sonbaharında TKP yönetimi (SITKI [Reşat Fuat Baraner] y.) ağır darbe almış, Pik ve Belov yoldaşlardan oluşturulan KEYK özel komisyonu yaptığı araştırmalar sonucunda bu başarısızlığın önemli ölçüde Şefik'in ihtiyatsızlığından, harekete geçmede çok ağır davranmasından ve ülke içindeki politik durumu anlayamamasından kaynaklandığı kanısına varmıştır. Bu sebepten dolayı KEYK komisyonu Şefik yoldaşa sert kınama şeklinde parti cezası verilmesini önermiştir.

1937 yılında Ferdi'nin ülkeye gitme hazırlıkları sırasında onun TKP yönetiminde kullanılmasının uygun olmayacağı, TKP sekreteri olarak işe yaramayacağı, TKP'nin KEYK temsilciliğine de uygun biri olmadığı gibi görüşler ifade edilmiştir ki, bunlar ülkede MK'nde de dile getirilmiştir. Konu PİK yoldaşın Sekreterliğinde ele alınmıştır.

Ferdi hakkında genel değerlendirme yapılırken, kız kardeşinin partiden ayrılıp Kemalistlerle çalışmaya başlamış olması, karısı Leokadiya Hüsnü'nün (kızlık soyadı Leokadiya STERNİTKSAYA) burjuva ideolojisine sahip olması, zengin bir burjuva ailesinden gelmesi (o zaman ebeveynleriyle Varşova'da yaşamıştır) ve her an FERDİ üzerinde düşman etkisinin aracı olabileceği gibi hususlar da dikkate alınmıştır.

Nisan 1941'de ülkeden edindiğimiz son verilere göre, FERDİ halihazırda askeri doktor olarak orduya alınmıştır. Politik bakımdan pasif durumdadır. Partiden uzaklaştığı yönünde somut bir bilgi olmamakla birlikte, partiyle bağlantıdan ısrarla kaçınmaktadır.

Eldeki bilgiye göre, büyük bir kazanç elde etmiştir, bunun dışında çiftlikten büyük gelir sağlamaktadır, maddi bakımdan durumu iyidir. Onun ülkeye son gelişine hükümet resmen izin vermiş ve Ferdi tutuklanmamıştır.

SONUÇ:

Yukarıda dile getirilen veriler FERDİ'nin orduda aydın çevrelerle bağlantısı olan legal bir işçi olarak kullanılabileceğini göstermektedir.

VLADİMİROV[78] /İmza/
13 Nisan 1941

78 ÇERVENKOV Vılko, VLADİMİROV olarak anılır (1900-1980), bir astsubayın oğludur. 1919'da Bulgaristan KP üyesi olmuş, Komünist Gençlik sorumluluğu üstlenmiştir. 1923 Anti-Faşist Ayaklanması'ndan sonra gizliliğe geçmiş, 1925'te, Dimitrov'un kız kardeşi olan eşiyle birlikte Sovyetler Birliği'ne sığınmış (*politik mülteci 1925-1944),* gıyabında ölüm cezasına çarptırılmıştır. Lenin Okulu'nda öğrenim görmüş, ardından Komintern merkez aparatında görev yapmış *(KEYK kadro elemanı 1938-1943),* ajitasyon propaganda aparatına girmiştir. 1936'dan *(1937)* itibaren Lenin Okulu'nu yönetmiştir. *(KEYK Okullar Genel Müdürü 1938-1941)* Bulgaristan KP Politik Büro üyesi olan Çervenkov, savaş sırasında Bulgaristan'a dönük yayın yapan Hristo Botev radyosunu yönetti *(Bulgaristan KP MK Dış Büro üyesi ve Hristo Botev radyosu Başredaktörü, Bulgaristan İP(k) PB üyesi ve MK Sekreteri 1944-1949).* Savaş sonrasında yüksek görevlerde bulunduktan sonra destalinizasyon döneminde yavaş yavaş siyaset sahnesinden silindi. *[Histoire de l'Internationale Communiste 1919-1943, Pierre Broué, Paris 1997, s. 1093; italik harfli bilgiler Georgi Dimitrov GÜNLÜK-3, Ç.ev.: Rüstem Aziz, TÜSTAV Yayınları, İstanbul 2005, s. 280]*

Şefik Hüsnü askerlikten terhis olduktan sonra İstanbul'a dönmüş ve hekimlik yapmaya başlamıştır. Partiyle bağlantısı konusunda Mihri Belli *İnsanlar Tanıdım I*'de şunları anlatıyor.

> Reşat kıtaya dönmedi, illegaliteye geçti. MK toplantılarına düzenli olarak katılan o, Dede Ahmet ve bendim. 1943 baharından başlayarak Şefik Hüsnü'yle bağlantıyı ben kurdum. O ancak birkaç toplantımıza katıldı.(...) [s.233]
>
> 1943 haziranından Şefik Hüsnü TKP Platformu taslağını kaleme aldı. Merkez Komitesi o yaz toplandı ve taslağı tartıştı, Bazı rötuşlardan sonra kabul etti. Toplantı Kartal'da bizim evde oldu. Şefik Hüsnü, Reşat Fuat, Dede Ahmet, Zeki Baştımar ve ben katıldık. İki gün sürdü. [s. 235]

Mihri Belli'nin anılarındaki bu bilgi 1945 yılında Şefik Hüsnü ile ilgili hazırlanmış bilgi notunda doğrulanmakta, 1944'te Reşat Fuat Baraner'in tutuklanmasından sonra ise PB üyesi olduğu belirtilmektedir.

> Çok gizli.
>
> İ L M Ü H A B E R
>
> ŞEFİK Hüsnü Hüseyinoğlu (takma adı Ferdi /Bekir/) 1890 yılında Selânik'te (Yunanistan) ünlü bir avukat olan yüksek bir memur ailesinde dünyaya gelmiştir. Milliyeti Türktür. Türkiye uyrukludur. 1912'de Paris Sorbon Üniversitesi'ni bitirmiştir.Tıp doktorudur. Türkçe, Fransızca, Almanca, zayıf Rusça ve Lehçe bilmektedir.
>
> 1919'dan TKP üyesidir.
>
> 1926'dan RKP(b) üyesi bulunmuştur.
>
> 1923'ten TKP MK üyesidir.
>
> 1905 yılına kadar Türkiye'de yaşamış, lisede okumuş ve mezun olmuştur.
>
> 1905-1912'de Paris'teki (Fransa) Sorbon Üniversitesinde okumuştur.
>
> 1912'de Türkiye'ye dönmüş ve Türk ordusuna alınmıştır.
>
> 1914-1919'da Çanakkale'de askeri hastanede doktorluk yapmıştır. Doktorluk mesleğini 1925'e kadar sürdürmüştür.
>
> 1919'da terhis olduktan sonra Şefik ileri işçi ve aydınlardan oluşan bir grupla legal politik parti Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Partisi'ni kurmuş ve Türkiye'nin ilk Marksist gazetesi *Kurtuluş*'u çıkarmıştır.
>
> 1920-1925'de TKP MK Genel Sekreteri'dir. 1923'te işçi yürüyüşü düzenleme ve bildiri dağıtmaktan birkaç hafta cezaevinde yatmıştır. 1925 yılında devrimci faaliyetinden ötürü gıyabında 15 yıl kürek cezasına çarptırılmış, ancak daha sonra genel affa uğrayarak serbest bırakılmıştır.
>
> 1925-1927 yılları arasında Moskova'da TKP'nin KEYK Temsilcisidir.
>
> 1927'de Menşevik TKP MK'ni dağıtma göreviyle KEYK yetkilisi olarak Türkiye'ye gitmiştir.
>
> 1927 yılının Ekim ayında tutuklanmış ve 1,5 yıl hapis cezasına çarptırılmış, Nisan 1929'a kadar cezaevinde yatmıştır. 1929 sonunda KEYK tarafından Moskova'ya çağrılmıştır.
>
> 1930-1933'de Almanya'da Anti-Emperyalist Liga'da çalışmıştır. 1933 yılının Mart ayında tutuklanmış, Temmuz 1933'e kadar hapis yatmış, sonra Almanya'dan kovulmuştur.
>
> 1933 yılının Ağustos ayında Polonya'ya, Varşova'ya gitmiş ve karısının akrabalarında kalmıştır.

1935-1937'de Moskova'da TKP'nin KEYK Temsilcisidir.

Komünist Enternasyonalin V. Kongresi'nde Enternasyonal Kontrol Komitesi üyesi, VI. Kongrede ise KEYK üyesi seçilmiştir. Komintern'in VII. Dünya Kongresi'nde TKP delegesidir ve orada Enternasyonal Kontrol Komitesi üyesi seçilmiştir.

1937 yılının Temmuz ayında Şefik legal parti çalışmaları için ülkeye gönderilmiş, ülkeye girişine Türk hükümeti resmen izin vermiştir.

1941-1943'te Şefik askeri doktor olarak orduda bulunmuştur.

TKP MK üyesi olarak 1943'te parti kararıyla illegal çalışmaya geçmiştir. Parti genel sekreteri Sıtkı (Baraner) 1944'te tutuklandıktan sonra Politbüro üyesidir.

Akrabaları vardır:

Kız kardeşi TKP üyesiyken partiden uzaklaşıp Kemalistlerle çalışmaya başlamıştır.

Ferdi'nin karısı Leokadiya Hüsnü, kızlık soyadıyla Sternitskaya Polonyalıdır, burjuva ailesinden gelmektedir.

Karısının ısrarı üzerine Ferdi'nin 18 yaşındaki kızı Polonya'da, karısının ebeveynlerinde bırakılmıştır.

Kaynak: Şahsi Dosya belgeleri.

/İVANOVA/

Aralık 1945

Bilindiği gibi, 1943'te yeniden başlayan parti çalışmaları nedeniyle Reşat Fuat Baraner'in de içinde bulunduğu 71 kişiyle ilgili olarak açılan 1944 TKP davası Ankara Garnizon Komutanlığı 1 Numaralı Askeri Mahkemesi'nde 3 Mart 1945'te tamamlandı[79]. Aynı biçimde aralarında Mihri Belli'nin de bulunduğu 29 sanık ile ilgili olarak açılan 1945 İleri Gençler Birliği davası Sıkıyönetim Komutanlığı 1 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi'nde 25 Şubat 1946'da tamamlandı[80]. 1946 Haziranında Cemiyetler Kanunu'nda "sınıf esasına dayalı cemiyet kurma" yasağının kaldırılması üzerine bir dizi sendika ve Esat Adil Müstecaplı önderliğinde Türkiye Sosyalist Partisi'nin yanısıra 20 Haziran 1946'da Reis ve umumi katib vekili Şefik H. Deymer, azalar Ragıp Vardar, Fuat Bileke, Müntekim Öçmen ve Hamil Amato olan Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi kuruldu. Seçimlere katılmayan parti, geniş ölçekli bir örgütlenme çalışmasına girişti.

Bu süreçte Şefik Hüsnü, cezaevinden çıkan Mihri Belli'yi Bulgaristan'a gönderdi. Bu konuyla ilgili Bulgaristan Devlet Arşivi'nde yer alan bir belgede şöyle denmektedir:

TKP MK üyesi Mihri Belli'nin ülkeye illegal yoldan gelişi ve onun hayat hikayesiyle ilgili V. Çervenkov'un Sergeev'e [Sv. Kolev] 259, 263 sayılı radyogramları.

22-30 Kasım 1946

Sergeev yoldaş,

Bize illegal yoldan Mihri Belli (Türkiye Komünist Partisi MK üyesi) adında bir kişi geldi. Marat yoldaşa böyle bir yoldaşı tanıyıp tanımadığını sorunuz. Marat y. onunla ilgili ne biliyor?

Çervenkov

79 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bknz. *Kırklı Yıllar-2 1944 TKP Davası,* Der.: Rasih Nuri İleri, TÜSTAV Yayınları, Mayıs 2003.

80 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bknz. *Kırklı Yıllar-3 1945 İGB Davası,* Der.: Rasih Nuri İleri, TÜSTAV Yayınları, Eylül 2003.

Mihri Belli illegal (kaçak) olarak sınırı geçmiş ve bizim sınır bekçilerimiz tarafından tutuklanmış. Mihri Belli sınır muhafızlarından kendisinin Partimizin Merkez Komitesine gönderilmesini istemiş. Üzerinde bize gönderilmiş hiçbir yazılı belge yok.

Mihri Belli 1915 yılında Silivri'de dünyaya gelmiş. Orta öğrenimi İstanbul'da bitirmiş. 1936 yılında Amerikan üniversitesi için burs kazanmış ve ABD'ye gitmiş. Birinci sömestrden sonra bursu kesilmiş ve Ohio'da üniversiteyi çalışarak bitirmiş. 1937 yılında Amerikan Komünist Partisi'ne üye olmuş. 1939 yılı sonlarında Amerikan Komünist Partisi'nin izniyle Türkiye'ye dönmüş. İlk zamanlarda gazeteci olarak legal işlerde çalışmış, 1940-1942 yıllarında askerliğini yapmış. Bundan sonra İstanbul'a dönmüş ve 1943 yılı başlarında Türkiye Komünist Partisi Merkezi Komitesi ile ilişki kurmuş ve legal yayın yapma komisyonunun sekreteri olarak ve aynı zamanda partinin mali işler sorumlusu olarak çalışmış, daha sonra da gençliği örgütlemekle görevlendirilmiş. 1943 yılı yazında İstanbul Üniversitesi'nde Ekonomi Politik bölümünde asistan olarak çalışmaya başlamış. Burada "İleri Gençler Birliği"ni kurmuş ve 1945 yılı güzünde büyük bir öğrenci grubuyla birlikte tutuklanmış. İki yıl hapis cezasına çarptırılmış. 12 Kasım 1946 tarihinde hapisten çıktıktan sonra Türkiye Komünist Partisi MK Sekreteri Ferdinand yoldaşla bağlantı kurmuş ve Ferdinand yoldaş kendisini BKP (K) MK önünde şu görevi yerine getirmekle görevlendirmiş: Türkiye'de son zamanlarda meydana gelen politik ve ekonomik gelişmeler üzerine ayrıntılı rapor vermek; Bulgar Komünist Partisi ile Türkiye Komünist Partisi arasında sürekli ilişkiler kurulmasının gerekliliğini incelemek ve eğer bunu gerekli görürse böyle bir ilişki kurmak, Ferdinand yoldaşı 4-5 ay önce ziyaret eden yoldaşın yaptığı yardım isteğini yinelemek.

Şu da göz önünde bulundurulmalıdır ki, Bulgaristan'dan giden bir kişi, G. Dimitrov adına TKP Merkez Komitesi'nden Ferdinand yoldaşı ziyaret etmiş (ziyaret 5 ay önce gerçekleşmiş) ve Bulgaristan'a gönderilecek kişilerin "Ben Ferdinand'ın ülkesinden geliyorum" ya da daha iyisi "Beni Ferdinand gönderdi" parolasını kullanmalarını istemiş. Şu da göz önünde bulundurulmalıdır ki, Marat Bulgaristan'a geldiğinde onunla ilişki kurmuş ve kendisine Bulgaristan'da Türkiye için illegal bir gazete çıkarmayı örgütlemeyi vaad etmiş. Öte yandan Marat, onlarda TKP'nin dışarıyla bağlantısının Bulgar kanalıyla gerçekleştirileceği izlenimini bırakmış.

Bulgaristan'a, Dimitrov adına, Yugoslavya kanalıyla İstanbul'daki Yugoslav grubu aracılığıyla giden kişinin daveti üzerine gelmiş.

Davetler, sadece İstanbul'daki bu Yugoslav grubu vasıtasıyla yapılabilir, bu grubun Ferdinand yoldaşla bağlantısı bulunmaktadır.

Çervenkov

Bu konuda RGASPI f.17, op. 128, d.178'de yer alan Mihri Belli'nin 10 Aralık 1946 tarihli Otobiyografi'sinde yukarıdaki bilgilerin yanı sıra o dönem Türkiye'sinin genel tablosu da çizilmektedir. Şefik Hüsnü ile görüşmesinin ardından kaleme aldığı bu görüşlerin, Şefik Hüsnü'nün yaklaşımını da yansıttığı düşünülebilir.

10 Aralık 1946
OTOBİYOGRAFİ

(…) 1943 yılı başında Türkiye Komünist Partisi MK'ne kabul edildim. Bu dönemde legal yayınlar sekreteri ve mali işler sorumlusu olarak çalıştım. Komisyonun yayınları arasında şu broşürleri sayabiliriz: "En Büyük Tehlike" (Erkmen) (Türkiye'deki

aktif faşist ajanları ifşa eden antifaşist hicviye) ve "Neden Sovyetler Birliği'nin Dostuyum" (Suat Derviş).

Daha sonraları bana gençliğin örgütlenmesi görevi verildi. 1943 yılının yazında İktisat kürsüsüne asistan olarak İstanbul Üniversitesi'ne kabul edildim. Bu durum benim üniversite öğrencileriyle ilişkilerimi kolaylaştırdı. Aynı yıl "İleri Gençler Birliği"ni (Kemalist devrimin Türk halkına kazandırdıklarının korunmasını ve bu devrimin mantıki sonuçlarına (sosyal adaletin hakim olduğu demokratik bir Türkiye) ulaşılmasını görev olarak önüne koyan antifaşist örgüt) kurduk. Bu örgüt Kemalist devrimin pozitif sonuçlarını sistemli olarak sabote eden Saraçoğlu hükümetine karşı çıktı.

1944 yılı sonbaharında bu örgütle ilişkili olan yaklaşık 200 üniversite öğrencisi tutuklandı. 10 ay süren polis soruşturmasından sonra 55 kişi askeri mahkemeye sevk edildi (İstanbul, No I...)

Yasadışı dava 9 ay devam etti. Ancak mahkeme adı geçen örgütle partinin bağlarını ispatlayamadı. Bununla birlikte 35'den fazla genç, 6 ayla 2 yıl arasında hapis ve bir yıllık sürgün cezasına çarptırıldılar.

Ben 2 yıl hapis ve bir yıl sürgün cezasına çarptırıldım.

12 Kasım 1946 tarihinde hapisten çıktığımda MK Sekreteri Ferdinand [Şefik Hüsnü] (kendisinden aşağıda bahsedeceğim) ile temas kurdum. Kendisi bana Bulgaristan (Komünist) Partisi MK'ne gitme görevi verdi.

Bana Böyle Bir Görev Verildiğini Nasıl Kontrol Etmeli?

Her şeyden önce aşağıdakileri göz önünde bulundurmak gerekmektedir: Bulgaristan'dan yoldaş G.Dimitrov adına gelen birisi, TKP MK'den Ferdinand yoldaşı ziyaret eder (yaklaşık 5 ay önce) ve Türkiye'deki politik durumla ve Sosyalist Emekçi Köylü Partisi'yle ilgili detayları kendisine vermesini ister. Bundan başka, birisini Bulgaristan'a yollamamızı ve kendisine "Ferdinand'dan geliyorum" ya da "Beni Ferdinand yolladı" parolasını vermemizi ister.

Ayrıca şunu da göz önünde bulundurmak gerekir ki, bizim Moskova'daki temsilcimiz Marat yoldaş, Bulgaristan'a gider, bizimle ilişki kurmaya çalışır ve daha sonra Türkiye'de dağıtabileceğimiz illegal bir gazete çıkartmayı önerir. Bu bize, yurt dışıyla olan ilişkilerimizin artık Bulgaristan kanalı aracılığıyla gerçekleştirileceği imajını verdi[81].

---

81 Bulgaristan Devlet Arşivi'nde yer alan belgelerde bu gelişme şöyle izlenmektedir:

11 Şubat 45. No: 76

23.30. Dimitrov'dan

Spiridorov'a. Türkiye Komünist Partisi yönetimiyle canlı bağlantı kurma olanaklarının belirlenmesi için ve Bulgaristan'daki Türklerin yaşadığı bölgelerde propaganda yapabilmek için yerel şartların incelenmesi, aynı zamanda Bulgaristan'daki Türkler arasında çalışma yapabilmeyi örgütlemek için Marat'ı görevli olarak göndermek istiyoruz. Kendisi orada sizin sorduğunuz literatürün niteliğini yerinde saptayacaktır. Türkçe yayınlanmış bazı yayınları size göndereceğiz. Marat'a sizin yardım etmeniz gerekiyor. Marat'ın yakın zamanda size gelebilmesi olanaklarıyla ilgili görüşünüzü bildirmenizi rica ederim.

No: 190

12.II. [1945] Marat yoldaşın gelmesine itirazımız yok ve kendisine olanaklı olan tüm yardımı göstereceğiz.

Spiridonov.

17/5 [1945] Acele [Dimitrov'a]

Marat kurye ile birlikte geldi. Uçağı buradan cumartesi sabahı hareket edecek. Buradaki iki kurye de onunla birlikte bu uçakla gelsinler mi? Yoksa Ulyanov bir sonraki uçağa mı kalsın?

Spiridonov

2.7 [1945] [Dimitrov'a]

G.Dimitrov yoldaş adına gelen yoldaşın daveti üzerine özellikle ben Bulgaristan'a yollandım.

Bu sadece bir yolla kontrol edilebilirdi: İstanbul'daki Yugoslav grubuna Ferdinand yoldaş tarafından herhangi birisinin yollanıp yollanmadığının sorulması. Bu grup, Ferdinand yoldaşla ilişkiliydi. Ferdinand yoldaş, 12 Kasım 1946 tarihli bir mektupla kendi adına Bulgaristan'a birisinin geleceğini haber verdi. Anlaşılır nedenlerden dolayı bu mektupta benim adım belirtilmemişti.

Görev

Görevimi aşağıdaki üç gruba ayırmak mümkündü:

1) Türkiye'nin son zamanlardaki politik ve ekonomik gelişimi konusunda ayrıntılı bir konuşma yapmak;

2) Bulgar ve Türkiye Komünist Partileri arasında sürekli bir ilişkinin gerekli olup olmadığının tartışılması ve bunun gerekli olduğunun hissedilmesi durumunda böyle bir ilişkiyi kurmak;

3) Ferdinand yoldaşı ziyaret eden yoldaştan istediğimiz yardımı yeniden gündeme getirmek. (Yoldaşımızla ilişkide olan Yugoslav grubu, isteğimizin Bulgaristan Komünist Partisi tarafından iyi karşılandığını bana bildirdi.)

Hangi konuda konuşacağımın anlaşılması için Türkiye'nin gelişimi hakkında genel çizgileri belirtmek isterim.

Türkiye'nin Politik Gelişimi

Çıkarlarına ters olarak yürütülen iç ve dış politikalardan memnun olmayan halk yığınlarının baskısı sayesinde, Türk yönetici çevreleri, geri adım atmak ve Kemalist anayasayla belirlenen örgütlenme özgürlüğü, yayın özgürlüğü v.s. gibi halkın bir dizi haklarını kabul etmek zorunda kalmıştır.

Bu yarı demokratik önlemlerin Anglo-saksonların baskısıyla Türkiye'ye demokrasi görüntüsü vermek ve Türkiye'yi uluslararası görüşmelerde daha istikrarlı kılmak amacıyla verildiği söylenmektedir. Ancak bizim için birinci neden, diktatörlü-

---

Bağlantı kurması için Marat'a yardım ettik. Kendisinin parası olduğu için, onun giderlerini karşılamayı üstlenmeyi gerekli görmedik. O, radyo istasyonu kurulmasını, illegal broşürler, dergiler yayınlanmasının örgütlenmesini öngörüyor, bunun için illegal bir matbaanın (basmak için) kurulması gerekli olabilir. Ona verilen görevlerle ilgili ve bizim kendisine yapmamız gereken yardımla ilgili daha ayrıntılı talimatınızı bekliyoruz.

Spiridonov

23.VIII [1945] [Dimitrov'a]
Marat yolculuğunun birkaç gün ertelenmesinin iyi olacağı görüşünde, çünkü bir adamını göndermiş ve arkadaşlarından rapor bekliyor. Materyalleri aldıktan sonra gelecek. Sofya Radyosu Türkçe yayın yapmayı örgütlüyor ve bu çalışmalarda Marat yardımcı oluyor. Bu yayınların Türkiye'de dinlendiğine dair haberler var. "Tan" gazetesi bu yayınlardan belgeler, haberler yayınlıyor.

Spiridonov

12/X [1945] [Dimitrov'a]
Marat en sonunda ülkesiyle bağlantı kurmayı ve oradan bilgi almayı başardı. Hemen gelsin mi!

Spiridonov

17.X [1945] [Dimitrov'a]
Türkiye Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin mektubundan; Biz dünyada antifaşist savaşın bayrağı olan G. Dimitrov'a Partimizin gelişmesi için her zaman paha biçilmez bir destekte bulunduğu için bunu belirtmek ve kendisine teşekkür etmekle yükümlü olduğumuzu düşünüyoruz. Bize yaptığı kardeşçe yardımlarından ötürü Bulgaristan İşçi Partisi'ne en içten teşekkürler. Bizim sesimizi de yansıtan "Rabotniçesko Delo" gazetesine komünist selamlar.

Spiridonov

ğün zayıflamasının başlıca nedeni idi.

Böylece o yıl içersinde Türkiye'de birkaç tane politik parti kurulmuştu. Örneğin 1. Demokrat Parti, 2. Sosyalist Emekçi Köylü Partisi, 3. Milli Doğuş Partisi, 4. Sosyal Demokrat Parti, 5. Sosyalist Parti, 6. İşçi Çiftçi Partisi.

Konuşmamda yukarıda saydığım partilerin arkalarındaki sınıfları ve politik güçlerini göstermek istedim.

Ayrıca Türkiye'deki sendikal hareketin detaylarını da vermek istiyorum. Belli başlı sanayi merkezlerinde yoldaşlarımız tarafından 25 sendika kurulmuştur. Bunlardan her biri en az 100 üyeye sahiptirler. Türkiye'den ayrıldığımda Zonguldak'taki maden işçileri sendikasının ve İstanbul'daki tütün işçileri sendikalarının her birinin 1.000'den fazla üyesi bulunmaktaydı.

Ayrıca yukarıda sözünü ettiğim "İleri Gençler Birliği"nin legal koşullarda İstanbul'da ve Ankara'da faaliyetlerini sürdüren antifaşist örgütlerinden de bahsetmek gerekmektedir.

Mareşal Çakmak, Tevfik Rüştü Aras (Eski dışişleri bakanı), Zekeriya Sertel (gazeteci), Cami Baykut ((gazeteci) ve diğerleri tarafından organize edilen "İnsan Hakları Derneği" etrafında büyük bir gürültü kopartıldı.

Mareşal'in aldığı tavır büyük bir ilgi gördü. Kendisini hiçbir zaman uzlaşmayan bir muhalif olarak kabul ettirdi. SSCB ile dostluktan yana ve İngiliz emperyalizminin hizmetindeki anti-Sovyet tampon bir devlet olma rolünü oynamaya kadar götüren rezil dış politikamıza karşı oldu.

Mareşal'in Demokrat Parti'yle olan ilişkileri de ilginçtir. Bu ilişkileri tümüyle kavrayabilmek için, bir önceki yıl yapılan seçimler ve o dönemdeki gizli savaşımın gelişiminden haberdar olmak gerekmektedir. Hükümetteki parti iktidarını korumasına rağmen, seçimlerde gerçek bir yenilgiye uğradı. Ayrıca ekleyelim ki, diğer yandan Mareşal büyük bir prestije sahipti. Özellikle 6 aydır halkın karşısına çıkmaya cesaret edememişti. Sosyalist Emekçi Köylü Partisinin örgüt yapısını ve programını bildiğinizi düşünüyorum: Bizi ziyaret eden yoldaş (yukarıda bahsetmiştim) bu konuda ayrıntılı olarak bilgilendirilmişti. Ben dikkatinizi Türkiye'deki partiler arasındaki ilişkilere çekmek istiyorum.

Sosyalist Emekçi Köylü Partisi, Mareşal'le ve "İnsan Hakları Derneği"nin diğer üyeleriyle ilişki kurdu. (Bu kuruluşu Hükümet tarafından Ankara'da kurulan aynı isimli kuruluşla karıştırmamak gerekir.)

Sosyal Demokrat Parti kısmen bizim yoldaşlarımızca kurulmuş bir partiydi ve bizim bu partiyle ilişkilerimiz iyiydi. Gaziantep'te yapılan son tutuklamalar sadece Sosyalist Emekçi Köylü Partisi'nin üyelerini değil, Sosyal Demokrat Parti'nin yerel yöneticisini de kapsamıştı.

Parantez içinde belirtelim ki, Sosyalist Emekçi Köylü Partisinin, yaklaşık 1.500 üyesinden, yaklaşık 1.000'i İstanbul'da, geri kalanlar ise İzmir, Ankara, Adana, Eskişehir, Samsun, Kayseri, Gaziantep, İzmit ve Edremit'tedir. Diğer şehirlerde de örgütler oluşturulmaktadır.

Sendika hareketine gelince: Bizim partimizin, muhalefet partileri arasında, şimdilik bizden daha güçlü olan Demokrat Parti'nin ardından gelmekte olduğunu belirtmek gerekir. Ancak bu parti seçimler sırasında çok yüksek olan prestijini gün be gün kaybetmektedir. Bu durum, halka verdiği hükümete karşı uzlaşmaz ve sert bir muhalefet yürütme sözünü tutmamasından kaynaklanmaktaydı.

Demokrat milletvekillerinin çoğunluğu (66 kişi) istifa etmek istememekte, böylelikle de hükümet partisinin seçimlerdeki taktiğiyle uzlaşmaktaydılar.

Biz şimdi Demokrat Parti'nin karakterini tespit etme imkanına sahibiz. Seçimler sırasında bu partinin burjuvazinin savaş sırasında iyi koşullara sahip olan kesimini temsil ettiğini ve buna bağlı olarak da Halk Partisi'nin (hükümetteki partinin) politikasını dikte eden tüccarlar ve spekülatörler arasında olamayacağını kabul ediyorduk. Evet, az çok lekelenmemiş bu kesim, ekonomik alanda liberalizme, politik alanda da daha fazla demokrasinin geri gelmesini istiyordu. Kendileriyle ortak bir cephede birleşmesek de, biz bu yüzden Demokratların kazanmasını istedik. Bu bizim hatamız değildi. Demokratlar bizden kaçtılar. Biz boş oy vererek seçimleri protesto etmeyi yeğledik. Bizim söylediklerimiz haklı çıktı. Seçimlere bir gün kala, Demokrat Parti ciddi olarak seçimlere katılmama kararı aldı. Ancak bu kararın gecikmiş bir karar olduğunu anlayarak kötü oyunu bozmak istedi.

Şimdi Demokrat Parti içindeki şiddetli bir mücadeleyi tespit edebiliriz. Bu mücadele, liderliğini meşhur antikomünist Fuat Köprülü'nün yaptığı uzlaşmacılar ile ilerici unsurlar arasında yaşanmaktadır. Celal Bayar tarafsız bir pozisyondadır. Demokrat Parti çeşitlilik içeren bir yapıya sahiptir. Yönetiminde bizim dostlarımızın olduğu şubeler vardır. Politik konularda bize konsültasyon veren Demokrat milletvekilleri vardır. Diğer taraftan ise, parti içinde stratejik noktaları tutan faşistler de vardır.

Milli Doğuş Partisine gelince. İlk önce, bu parti muhalefet partisi olarak ortaya çıkmıştır ve yerel seçimlere katılmıştır. 1946 yılı başında iki ayrı partiye bölünmüş, yöneticileri kendi içlerinde mücadeleye tutuşmuşlar, bunun sonucunda da kısa bir süre içinde başlangıçta sahip olduğu tüm gücü ve etkiyi kaybetmiştir.

İktidar partisinin yardımıyla, meşhur şarlatan Etem Ruhi Balkan tarafından kurulan İşçi Çiftçi Partisi, Türk toplumu nazarında "Polis partisi" olarak görülmektedir.

Türkiye Sosyalist Partisi'ne gelince, lideri olan Esat Adil Müsteaplıoğlu son zamanlara kadar İmralı cezaevinin müdürlüğünü yapmış bir kişiydi. Bu parti herhangi bir illegal politik faaliyetten kaçınmış olan bir kısım sol eğilimli aydını, şimdilerde kendilerini "Stalin yandaşı" olarak ilan eden iki-üç Troçkist propagandacıyı ve Komünist Parti'den atılan iki işçiyi birleştirmektedir. Bu parti başlangıçta günlük bir gazete aracılığıyla politik sorunları sekter bir şekilde ve Marksist olmayan bir yaklaşımla yorumlamaktaydı.

Türkiye işçi sınıfı hangi partinin kendi partisi olduğunu ayırt etmeyi bildi. Sosyalist Parti tek bir sendikayı bile örgütleyememiştir ve üyelerinin sayısı her geçen gün azalmaktadır.

Bu partinin liderleri, partilerini Sosyalist Emekçi Köylü Partisi'yle defalarca birleştirmek için girişimlerde bulunmuşlardır. Ama her defasında da tek olası cevap olan Partimize grup olarak değil, tek tek katılabilirsiniz. Ve katılırken de, yapmaya çalıştıkları her şeyin, işçi sınıfının çıkarlarına hizmet etmemiş olduğunu kabul etmeleri gerektiği cevabını almışlardır.

Geriye iktidar partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi kalmaktadır. Bu parti seçimlerde yenilgiye uğramıştır. Bunu iktidar partisinin üyelerinden daha iyi bilen yoktur.

CHP'de mutabakatın hakim olduğunu düşünmek hata olur. Parti Türk halkının her zamankinden daha çok CHP'ye karşı olduğunu biliyor. Kendi konumunu güçlendirmek ve iç politikada anti demokratik faaliyetlerini haklı çıkartmak için, örneğin, (anglo-saksonlarla ulusal bağımsızlıkla bağdaşmayan ilişkiler kurulması), mümkün olduğu ölçüde "kızıl tehlikeyi" abartmakta ve SSCB ile dostluk ilişkilerinin kurulamayacağını ispatlamaya çalışmaktadır. CHP iç politikada verimsiz önlemlerle burjuvazinin hoşnut olmayan kesimi ile memur sınıfını barıştırmaya çalışmaktadır. Gerçekten de bu temel sorunlarda parti içinde bir birlik gözlenmektedir.

Ancak şu ana kadar uygulanan ekonomik politikalar, özellikle de 7 Eylül önlemleri olumsuz sonuçlar getirmiştir. Ne San Fransisko'da, ne de başka bir uluslararası konferansta Türk delegasyonundan hiç bir aday seçilememiştir. Bu da uluslararası prestijimizin gıpta edilmeyecek bir durumda olduğunu göstermektedir. CHP saflarında bu durumu kavrayan insanlar vardır. Seçimlerden sonra bu partinin liderlerinin etkileri oldukça azalmıştır. Bunun sonucu olarak da otoriteleri eskisi gibi değildir.

(…)

Çeviren: Anohina

16 Aralık 1946 günü, birçok kentte şubeler açmış olan TSEKP, TSP ile birlikte kapatılmakla kalmadı, kimi üye ve yöneticileri hakkında, ağır hapis cezaları verilen 1947 TKP davası açıldı.

TKP 1947 Davası[82], Mahkûmiyet, Aydın Cezaevi ve Tahliye

İstanbul 2. Ağır Ceza Mahkemesinde açılan ve Şefik Hüsnü'nün 1 numaralı sanık olduğu 1947 TKP davası 1948'de tamamlandı ve "Şefik Hüsnü TCK'nın 141/1 maddesi hükmünce takdiren yukarı haddine kadar arttırılarak Beş sene müddetle hapsine" mahkum edildi. Yargılama boyunca İstanbul Harbiye ve Sultanahmet cezaevlerinde bulunanlardan ceza süreleri dolmamış olanlar, hükmün kesinleşmesinin ardından 1950'de Aydın Cezaevi'ne gönderilmiştir. Aydın Cezaevi'ne gönderilenler Dr. Şefik Hüsnü, Nail V. Çakırhan[83], Hüsamettin Özdoğu, Ahmet Fırıncı, Mustafa Özçelik[84] ve İbiş Aydınlatan'dır.

Bu dönemde İstanbul'dan eşine gönderdiği mektup Şefik Hüsnü'nün ruh halini yansıtmakta ve gelecek tasavvurunda "aydın iyimserliği"nden uzaklaştığına işaret etmektedir.

26 Mart 1948

Çok Sevgili Lodia,

Birkaç gün evvel, Fransız gazetelerinde, tam da Paskalya haftasında olduğumuzu gördüm. Yine ayrı geçireceğimiz bir bayram? Dolayısıyla seni kutluyor ve sana sağlık ve kolay bir hayat temennilerimi sunuyorum. Diğerlerinden çok daha derinlemesine, böylesi vesilelerle, sadece kendi kaderinin cilvelerini değil, ama aynı zamanda ve özellikle gündelik acılarının istemeden sebebi olmanın yürek burukluğunu da hissediyorum. En fenası, sana en küçük manevi teselliyi verme imkânından bile mahrum olmam. Son zamanlarda kendimi her zamankinden daha üzgün hissediyorum. Aydın iyimserliğime rağmen, gelecek bana gitgide daha belirsiz görünüyor. İnsanlık, şüphe yok, daha iyi zamanlara doğru ilerliyor. Ancak kimbilir, galebe çalınması gereken zorluklar boyunca bir ölçüde de olsa bizler bundan faydalanabilecek miyiz. Her hâlükârda, biz, ikimiz, her zaman, kaderimizin ve hayat şartlarımızın bize dayattığı ödevleri elimizden geldiğince yerine getirmiş olmanın tatminine sahip olacağız.

---

82 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bknz. *Kırklı Yıllar-4 1947 TKP Davası,* Der.: Rasih Nuri İleri, TÜSTAV Yayınlar, İstanbul Aralık 2003 ve *Kırklı Yıllar-5 "İfşa Ediyorum" Kazım Alöç,* Der.: Rasih Nuri İleri, TÜSTAV Yayınları, İstanbul Eylül 2006.

83 Nail V. Çakırhan'ın cezaevi mektupları için bknz. "*Canım Hâlet'çiğim*", TÜSTAV Yayınları, İstanbul Nisan 2002.

84 Mustafa Özçelik'in döneme ilişkin tanıklıkları için bknz. *Tütüncülerin Tarihi,* TÜSTAV Yayınları, İstanbul Nisan 2003.

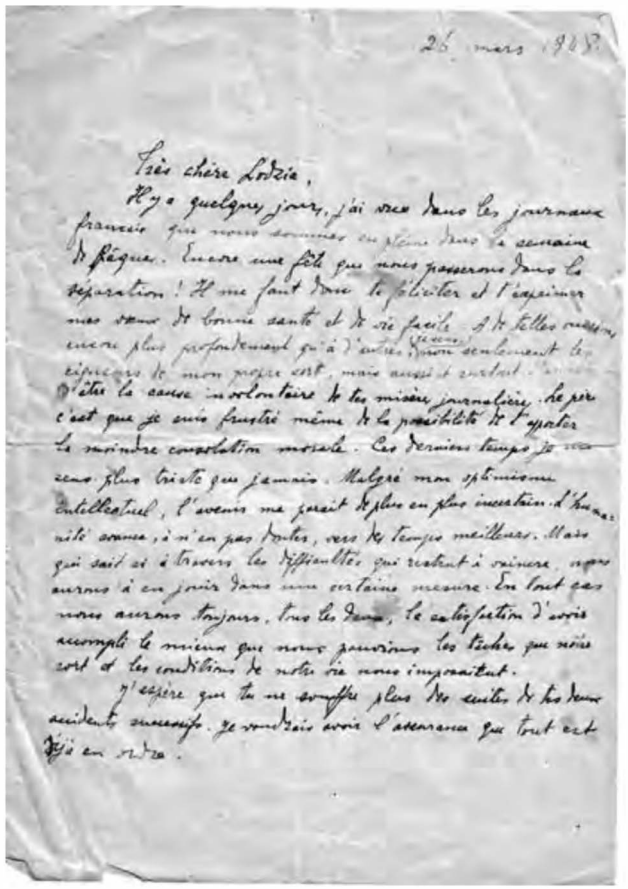

Umuyorum ki, ardı ardına yaşadığın iki kazanın devam eden sıkıntılarını artık yaşamıyorsundur. Her şeyin düzene girdiğinden emin olmak istiyorum.

Sevgilim,

Bu mektuba başlamıştım. Ancak bitiremedim. Zaten pul da yoktu. Yine de bitiremeden onu sana ulaştıracağım. Şu günlerde, yaklaşık iki hafta önceki mektubunda bana sorduğun sorular konusunda sana yazmaya çalışacağım.

Bana getirdiğin şekerlemeler ve iyi şeylere binlerce teşekkür. Eğlenmene bak, hüznünü dağıtmaya çalış.

Bizi sevenlere ve zaman zaman düşünenlere çok teşekkür.

Her şeyi tam olarak aldım. Kullanman için 5 gazete gönderiyorum. Başka gazetem yok ancak saklamak üzere kesilecek makale olup-olmadığını görmek istemiştim.

Sımsıcak kucaklıyorum.

Şefik'in

Şefik Hüsnü'nün cezaevinde bulunduğu bu dönemde kendisiyle ilgili her yıl düzenlenen İlmühaber'de yer alan değerlendirmeler arasında dikkat çeken nokta, o sıralar tedavi için Moskova'da bulunan Mihri Belli'nin TKP'deki durum hakkındaki kısa raporunda, Şefik Hüsnü'yle ilgili yapmış olduğu "*illegal çalışmaları küçümsediği, en basit gizlilik kurallarına bile uymadığı ve yabancılarla ilgili gerekli uyanıklığı göstermediği, sonuçta Türkiye Komünist Partisi'nin Titocuların eline geçtiği*" biçimindeki değerlendirmeye yer verilmesidir.

TKP MK üyesi Şefik Hüsnü Hüseyinoğlu (Ferdi, Bekir) hakkında

İLMÜHABER[85]

Şefik Hüsnü Hüseyin Selânik'te (Yunanistan) ünlü bir avukat ailesinde dünyaya gelmiştir. Milliyeti Türktür, Türk uyrukludur. Paris'te Sorbon Üniversitesini bitirmiştir. Tıp doktorudur. Türkçe, Fransızca, Almanca, biraz Rusça ve Lehçe bilmektedir. 1919'dan TKP üyesi, 1923'ten TKP MK üyesidir. Komintern'in V., VI. ve VII. kongrelerine katılmıştır[86]. KEYK'e seçilmiştir.

1905'e kadar Türkiye'de lisede okumuştur.

1905-1912'de Sorbon Üniversitesinde öğrencidir.

1912-1919'da Türk ordusunda doktordur, doktorluk mesleğine 1925'e kadar devam etmiştir.

85 Bu ilmühaberde yer alan birçok bilgi doğru olmayıp diğer belge ve ilmühaberlere de uygun değildir.

86 Şefik Hüsnü, Komintern V. Kongresi'nde gıyabında Enternasyonal Kontrol Komisyonu üyeliğine, Komintern VI. Kongresi'nde yine gıyabında KEYK üyeliğine ve nihayet fiilen katıldığı tek kongre olan VII. Kongre'de Enternasyonal Kontrol Komisyonu üyeliğine seçilmiştir.

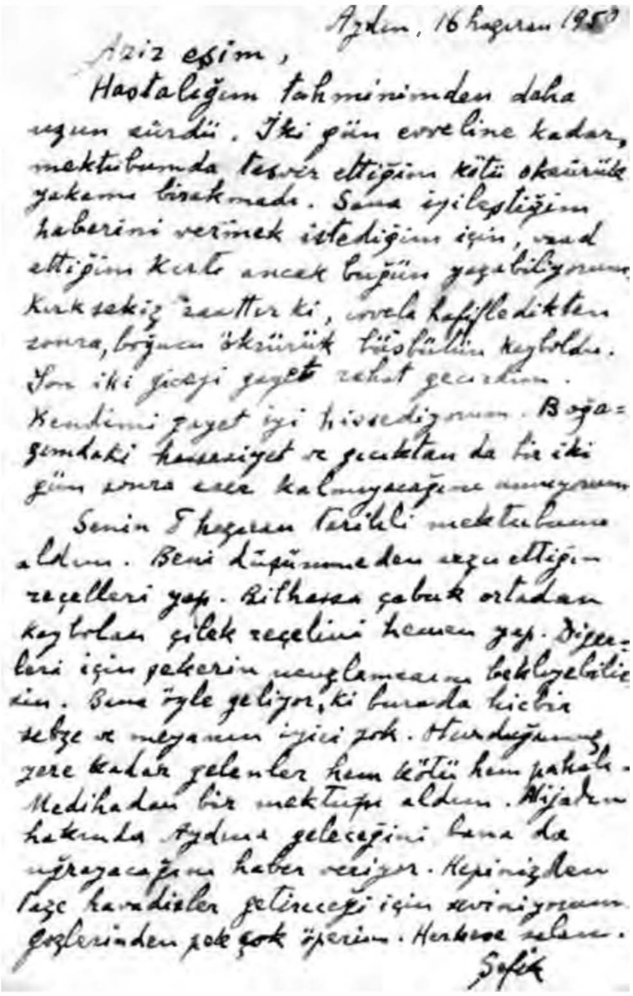

Aydın, 16 haziran 1950

Aziz eşim,

Hastalığım tahminimden daha uzun sürdü. İki gün evveline kadar, mektubumda tasvir ettiğim kötü öksürük yakamı bırakmadı. Sana iyileştiğim haberini vermek istediğim için, vaad ettiğim kartı ancak bugün yazabiliyorum. Kırk sekiz saattir ki, evvela hafifledikten sonra, boğucu öksürük büsbütün kayboldu. Son iki geceyi gayet rahat geçirdim. Kendimi gayet iyi hissediyorum. Boğazımdaki hassasiyet ve gıcıktan da bir iki gün sonra eser kalmayacağını umuyorum.

Senin 5 haziran tarihli mektubunu aldım. Beni düşünmeden arzu ettiğin reçelleri yap. Bilhassa çabuk ortadan kaybolan çilek reçelini hemen yap. Diğerleri için şekerin ucuzlamasını bekleyebilirsin. Bana öyle geliyor, ki burada hiçbir sebze ve meyvanın iyisi yok. [illegible] yere kadar gelenler hem kötü hem pahalı. Mediha'dan bir mektup aldım. Nijad'ın haftaya Aydın'a geleceğini bana da uğrayacağını haber veriyor. Hepinizden tez havadisler geleceği için seviniyorum. Gözlerinden çok çok öperim. Herkese selam.

Şefik

[Rasih Nuri İleri Arşivi'nden]

1919'da ordudan ayrıldıktan sonra bir grup ilerici aydın ve işçiyle birlikte legal Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Partisi'ni kurmuş ve ilk Marksist gazete *Kurtuluş*'u kurmuştur.

1919-1923'te İstanbul'da doktorluk yapmıştır.

1923-1925'te TKP MK Genel Sekreteridir.

1923'te komünist bildiri dağıtmaktan ve işçi gösterisi düzenlemekten tutuklanmış ve hapis yatmıştır.

1925-1927'de TKP MK'nin KEYK temsilcisidir.

1925'te devrimci faaliyetleri sebebiyle gıyabında 15 yıl kürek cezası giymiş, genel afla cezası düşmüştür.

1927'de KEYK'in Türkiye'de TKP'nin Menşevik MK'ni dağıtmakla görevli yetkilisidir.

1927-1929'da komünist faaliyetten hapis yatmıştır.

1929 yılı sonunda KEYK tarafından Moskova'ya çağrılmıştır.

1930-1933'te Almanya'da, Anti-Emperyalist Liga'da çalışmıştır. Yine orada tutuklanıp Almanya'dan sınır dışı edilmiştir.

1933-1934'te Varşova'da, karısının akrabalarında yaşamıştır.

1935-1937'de TKP MK'nin KEYK temsilcisidir.

1937'de legal çalışma için Türkiye'ye gönderilmiştir. Ülkeye giriş yapmasına Türk hükümeti resmen izin vermiştir. TKP'nin 1937'de uğradığı akametin sebeplerini araştıran KEYK Özel Komisyonu, bu ağır başarısızlığın büyük ölçüde Hüsnü'nün ihtiyatsızlığından, harekete geçmede çok ağır davranmasından kaynaklandığını tespit etmiş ve kendisine parti cezası verilmesini önermiştir. Komisyonun bu önerisinin onaylanıp onaylanmadığına dair belge yoktur.

1937-1943'te legal parti işlerinde çalışmıştır. Türk ordusunda doktordur.

1943-1944'te TKP MK kararıyla illegal parti işlerinde çalışmaktadır.

1944-1946'da TKP MK Politbüro üyesidir.

1946'da komünist partisinin yönetiminde çalışan Sosyalist Emekçi Köylü Partisi'ni (SEKP) kurmuştur.

Aynı yıl EKP'nin aldığı ağır darbeyle ilgili olarak Ş. Hüsnü diğer komünistlerle birlikte tutuklanmış ve askeri mahkemeye verilmiştir. 5 yıl hapis cezasına mahkûm edilmiştir.

Ş. Hüsnü'nün son yıllardaki faaliyetlerini değerlendiren TKP MK üyesi M. Belli, TKP'deki durum hakkındaki kısa raporunda, illegal çalışmaları küçümsediğini, en basit gizlilik kurallarına bile uymadığını ve yabancılarla ilgili gerekli uyanıklığı göstermediğini, sonuçta Türkiye Komünist Partisi'nin Titocuların eline geçtiğini yazmıştır.

Kaynak: Şahsi dosya belgeleri
Hazırlayan G. Şarov.
30.8.49.

Şefik Hüsnü'nün Aydın'dan gönderdiği ilk kartta sağlığının kötülediğinden söz ederken bir hafta sonra gönderdiği mektupta ise tahliye hazırlıkları kendini belli ediyor.

Aydın 22 Haziran 1950

Sevgili dostum,

Şüphesiz geçen hafta gönderdiğim kart eline ulaşmıştır. Bu yılın sıcaklarına nasıl dayanabiliyorsunuz? Burada kırın ve bahçemizin havasında insan nefes alamıyor. Ben zamanımı yatakhanemizde, çift katlı ranzamızdaki yatağın gölgeliğine tüneyerek geçirmeyi tercih ediyorum. Dışarıya, ancak güneş bahçemizden tamamen çekildikten sonra çıkıyorum. Tan atıncaya kadar orada kalma imkânım var. Gecenin ilk yarısında hava boğucu olmaya devam ediyor. Ama gece yarısından sonra serinlemeye başlıyor ve uyku o zaman mümkün ve hoş hale geliyor. Gece haşereleri hâlâ ortalarda yok.

Ne var ki, dünyanın en kötü hali değilse de, kendimi ne denli sıkışmış ve bu amaçsız kışla hayatında yaşamaya gitgide daha katlanamaz hissettiğime inanamazsın. Senin hiç hoşlanmadığın evde bile olsa, sana kavuşma hasretim her gün daha yoğun hale geliyor. Ne var ki bu mutlu günün yaklaştığını hissedebilmem şimdiye kadar olmadığı kadar bana uzak.

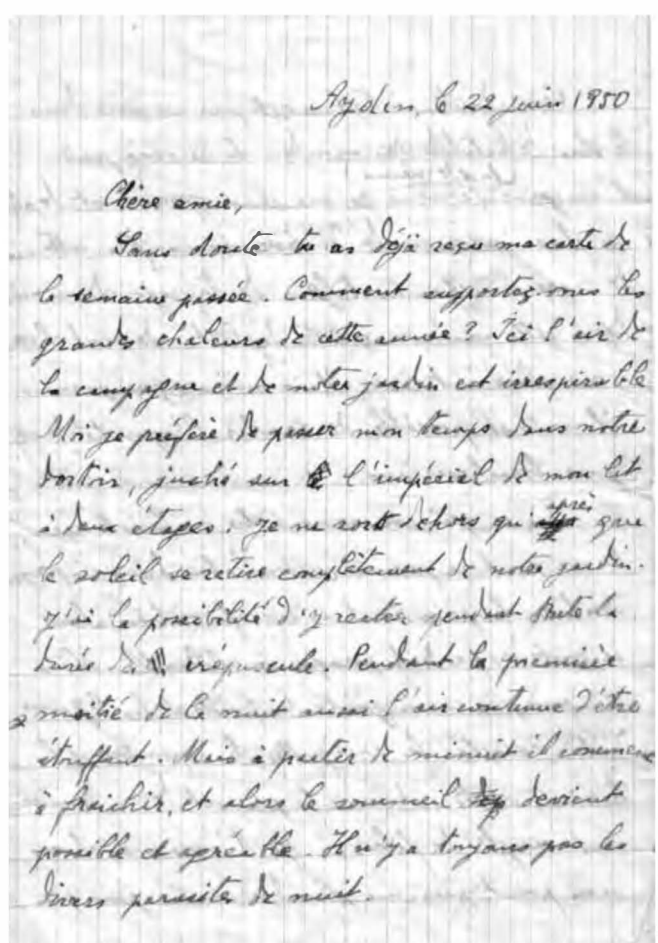
Aydin, le 22 juin 1950

Chère amie,

Sans doute tu as déjà reçu ma carte de la semaine passée. Comment supportez-vous les grandes chaleurs de cette année? Ici l'air de la campagne et de notre jardin est irrespirable. Moi je préfère de passer mon temps dans notre dortoir, juché sur l'impérial de mon lit à deux étages. Je ne sors dehors qu'après que le soleil se retire complètement de notre jardin. J'ai la possibilité d'y rester pendant toute la durée du crépuscule. Pendant la première moitié de la nuit aussi l'air continue d'être étouffant. Mais à partir de minuit il commence à fraîchir, et alors le sommeil devient possible et agréable. Il n'y a toujours pas les divers parasites de nuit.

Gündelik ihtiyaçlarımızı gidermemize gelince, bu memlekette iyi bir şey tedarik etmek mümkün değil. Ya fiyatlar fahiş ya da mallar neredeyse kullanılamayacak halde. Sakız kabağı, salatalık ve taze fasulye, o da kılçıklı, dışında daha yaz sebze ve meyvelerini tadamadık. Bunları sana yakınmak için değil, içinde yaşadığımız koşullar hakkında bir fikir edinmen için yazıyorum. Elbette kendi imkânlarımızla başımızın çaresine bakacak ve zorlukları yenecek kadar büyük insanlarız. Zaten bu mevsimde diğerlerinden çok daha az iştah oluyor; bu da yemek listesi hazırlıklarını daha karmaşık hale getiriyor. Orada olsaydım, ikimiz bu sorunu çok daha kolayca hallederdik. Sanıyorum ki, benim başıma gelenlerin tam tersine, bu alanda senin zorluğun tek başına seçmek ve sadece kendin için yemek yapmak. Dostlarının zaman zaman seni ziyaret etmesinden mutlu oluyorum. Bu oyalanma sana şüphesiz perhiz yemeklerinden tek başına olduğundan daha çok keyif alma imkânı veriyordur.

Hastalığım sonunda mevzii hale geldi; sadece boğazımda bir süre daha devam etti. Boğazımı hâlâ gıdıklıyor ama ifrazat yok. Hayatımda ilk kez böylesine yoğun ve inatçı bir larenjit yaşadım. Ne mutlu ki ateşim hiç yükselmedi.

Oralarda iyi tereyağının fiyatı ne kadar? Burada 5 liradan alınabiliyor. Bir gün hani sıra dışı bir şey olur da İstanbul'a dönecek olursam, avantajlı olursa, birkaç kilo tereyağı getirebilirim. Çabuk bozulan bir malzemedir. Nispeten büyük miktarda getirmek mümkün olmaz.

Sımsıcak kucaklıyorum. Didar dâhil, herkese en iyi dileklerimi ilet. Haziran başında biraderimden 50 lira aldım.

Şefik'in

Şefik Hüsnü 15 Temmuz 1950'de, Demokrat Parti'nin çıkardığı af çerçevesinde Aydın Cezaevi'nden serbest bırakılmıştır.

TKP 1953 Davası ve Şefik Hüsnü

TKP'ye yönelik Ekim 1951 sonlarında başlatılan tevkifat[87] çerçevesinde Dr. Şefik Hüsnü

---

[87] Bu tevkifatla ilgili Reşat Fuat Baraner'in RGASPI fon: 495, op. 266, dosya 2'de bulunan şahsi dosyasında bir değerlendirme vardır. Aralık 1951 tarihini taşıyan, yani Dr. Şefik Hüsnü'nün tevkifatından önce kaleme alınan bu değerlendirmede şöyle denmektedir:

Çok gizlidir

Türkiye Komünist Partisi yönetici kadrolarının tutuklanmasına ilişkin
İLMÜHABER

Türk basınının bildirdiğine göre, 1951 Kasım ayının ilk günlerinde Türkiye'de emniyet kuvvetleri "kanundışı ilân edilen Türkiye Komünist Partisi'nin faaliyetlerini yeniden başlatma" suçlamasıyla birçok kişiyi tutuklamıştır. Tutuklananlar arasında Reşat Fuat Baraner, Zeki Baştımar, Mihri Belli ve başkalarının adı da geçmektedir.

Reşat Fuat Baraner (Sıtkı) - 1902 doğumlu, yüksek öğrenimli, 1925'ten komünist partisi üyesi. 1930'da Moskova'da Uluslararası Lenin Okulu'nu bitirmiştir. 1932'den TKP MK ve MK PB üyesidir. 1933-934'te Moskova'da, KUTV Türk sektöründe yönetici görevde bulunmuş, 1936-1937'de ise KEYK Doğu Sekreterliğinde çalışmıştır. 1934-1936 döneminde ve 1938-1951 yıllarında TKP MK Sekreteridir. Komünizm faaliyetinden defalarca tutuklanmış ve hapis yatmıştır. Son kez 1944'te tutuklanmış ve 1950'de hapisten çıkmıştır.

Zeki Baştımar (Aydın) - 1905 doğumludur, 1925'ten komünist partisi üyesidir. 1929'da Moskova'da KUTV'u bitirmiştir. Türkiye'ye döndüğü 1929 yılında parti düşmanı Troçkist polisçi Nâzım muhalefetine kapılmış, ama 1931'de uzaklaşmıştır. 1932'de komünist partisi MK üyesi seçilmiş, 1933-1934'te MK PB üyesi bulunmuştur. 1934'te (çağrılarak) ikinci kez SSCB'ne gitmiş, 1935'te Komintern VII. Kongresinde TKP delegeliği yapmıştır. 1936'da ülkesine dönmüş ve MK üyesi olarak çalışmıştır. 1944-1951'de (Reşat Fuat Baraner tutuklandıktan sonra) Komünist Partisi MK Sekreteri görevini yürütmüştür. Komünizm faaliyetinden tutuklanmış ve hapis yatmıştır. 1944'ten beri illegal durumdadır.

Mihri Belli - 1915 doğumludur, yüksek öğrenimlidir, 1937-1940 yıllarında Türkiye hükümetince gönderilip okuduğu Iowa Üniversitesi'ndeyken ABD Komünist Partisi üyesi olmuştur. 1940'tan TKP üye-

de 28 Şubat 1952'de tutuklandı ve yargılandı. Şefik Hüsnü'nün kişisel dosyasındaki son ilmühaber Temmuz 1953 tarihini taşımaktadır.

Ş E F İ K HÜSNÜ HÜSEYİNOĞLU

Türkiye Komünist Partisi MK üyesi.

Şefik Hüsnü Hüseyinoğlu 1890 yılında Yunanistan'ın Selânik şehrinde, ünlü bir avukat olan yüksek bir memur ailesinde dünyaya gelmiştir. Milliyeti Türktür. Sosyal durumu memurdur. Yüksek öğrenimlidir, Paris'te Sorbon Üniversitesi'ni bitirmiştir. Tıp doktorudur. Türkçe, Fransızca, Almanca, zayıf Rusça ve Lehçe bilmektedir.

1919'dan TKP üyesidir. 1926'dan RKP(b) üyesi bulunmuştur.

1905-1912'de Paris'teki Sorbon Üniversitesinde öğrencidir.

1912-1919'da Türk ordusunda askeri doktordur.

1919'da legal Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Partisi'ni kurmuş ve Türkiye'nin ilk Marksist gazetesi *Kurtuluş*'u çıkarmıştır.

1920-1925'de İstanbul'da doktor olarak çalışmıştır; TKP MK Genel Sekreteridir. Tutuklamalara uğramıştır. 1924 yılında Komintern'in V. Kongre çalışmalarına katılmış ve orada EKK üyesi seçilmiştir.

1925 yılında devrimci faaliyetinden ötürü gıyabında 15 yıl kürek cezası giymiş, bir süre sonra affa uğramıştır.

---

sidir. 1942'de TKP MK'ne koopte edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında gençliğin antifaşist cephesinin örgütleyici ve yöneticilerinden biridir. Bu faaliyetlerinden ötürü 1944'te tutuklanmış ve 2 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. 1946'da Marat yoldaş ile irtibat kurmak üzere komünist partisi MK tarafından Bulgaristan'a gönderilmiştir. Ancak, bu bağlantıyı kuramadan Yunanistan halk kurtuluş ordusuna geçmiştir. 1947'de orada ağır şekilde yaralanmış, tedavi için daha sonra Sofya'da bulunmuş, Şubat-Nisan 1949'da aynı amaçla Moskova'da kalmıştır. Yunanistan Halk Kurtuluş Ordusu Kurmayı Mihri Belli yoldaşı efsanevi bir kahraman olarak değerlendirirken, faşist rejim onun kellesine çok büyük para vaat etmiştir.

Nisan 1949'da Mihri yoldaş Moskova'da tedavi olduktan sonra illegal parti çalışmaları için Türkiye'ye gönderilmek üzere Bulgaristan'a geçmiştir.

Türkiye Komünist Partisinin aldığı darbe ve tutuklamalara yol açan sebep ve koşullar hakkında henüz elimizde belge yoktur. Ancak, RKP(b) MK Dış Politika Komisyonu'nun elinde Nâzım Hikmet'in bu olaylar öncesine ait ve onlarla bağlantısı olan kimi girişimlerine dair malûmat vardır.

Ağustos 1951'de Berlin Dünya Gençlik Festivali'nde bulunan Nâzım Hikmet Türkiye, Fransa ve Batı Almanya'dan gelen TKP üyesi Türk öğrencilerle görüşüp sohbet etmiştir. O zaman kendisine refakat eden görevliye Nâzım Hikmet, Paris'te tıp fakültesini bitirmiş kızlardan Sevim adında bir kızı Festivalden sonra, kendi deyimiyle, Türkiye'deki yoldaşlara vereceği görevleri iletip, biri TKP MK sekreteri olacak, iki ya da üç yoldaşla birlikte geri dönmek üzere Türkiye'ye yollayacağını anlatmıştır.

Berlin'den döndükten sonra RKP(b) MK'ne yazdığı mektupta Nâzım Hikmet şöyle demektedir: "Komünist Partisi Merkez Komitesi ile bağlantı kurmak için denenmiş bir yoldaş Türkiye'ye gönderilmiştir ve Size daha önce yönelttiğimiz öneri ve ricaların içeriği bizim MK'ne duyurulacaktır."

Dış Politika Komisyonu Sevim'in bu yılın 20 Ekim günü Türkiye'ye gittiğini bilmektedir.

1951 yılının Kasım ayı başında Dünya Barış Konseyi'nin Viyana'daki İkinci Toplantı Oturumlarına katılmakta olan Nâzım Hikmet Türk komünisti Sabiha Sertel'in kocası Zekeriya ile görüşmüştür. Türkiye'den henüz gelen Zekeriya Nâzım Hikmet'e şu günlerde Türkiye'den Paris'e gitmek isteyen Sevim adında bir doktorun bir gemide tutuklandığını ve üzerinden TKP programının çıktığını söylemiştir. Bu tutuklamanın ardından 70 evde arama yapılmış ve 67 kişi tutuklanmıştır.

Zekeriya'nın verdiği bilgi, Türk gazetelerinde çıkan haberlerle doğrulanmaktadır. 1 Kasım günü çıkan gazeteler 31 Ekim'de kimi Türk komünistlerinin tutuklandığını yazmıştır. 2 Kasım tarihli *Vatan* gazetesi, tutuklanan komünistlerden Dr. Sevim Tarı'nın üzerinden TKP programının çıktığını bildirmiştir. Aynı gazete 4 Kasım günlü haberinde Türkiye emniyet makamından iki görevlinin Türkiye komünistlerinin kurduğu teşkilâta sızmayı başardığını ve teşkilâtın ülkenin değişik şehirlerinde çok sayıda şubesi bulunduğunu tespit ettiğini yazmıştır.

Adı geçen Sevim Tarı hakkında şunlar bilinmektedir: 1925 doğumludur, küçük bir tüccarın kızıdır, 1945'ten TKP üyesidir. 1949 yılında okumak üzere Fransa'ya gitmiş, hangi üniversiteye bağlı olduğu bilinmeyen bir tıp fakültesinde öğrenci olmuştur. Paris'teki Türk komünist teşkilâtının sekreteri ve Fransa'daki ilerici Türk gençlik teşkilâtının başkan yardımcısı bulunmuştur.

.... Aralık 1951.

İşbu İlmühaber Orlov yoldaşın verdiği görev üzerine ve ondaki yazılı bilgiler temelinde tanzim edilmiştir.
İmza.

1925-1927 yılları arasında Moskova'da TKP'nin KEYK Temsilcisidir. 1927'de Türkiye'de Menşevik TKP MK'ni dağıtma göreviyle KEYK yetkilisidir.

1927-1929 yılarında komünist faaliyetten hapiste yatmıştır. 1928'de Komintern'in VI. Kongresinde KEYK üyesi seçilmiştir.

1929'da KEYK tarafından Moskova'ya çağrılmış ve 1930-1933 yıllarında Almanya'da Anti-Emperyalist Liga'da çalışmıştır. Tutuklanmış ve Almanya'dan kovulmuştur.

1932'de TKP MK üyesidir.

1933-1934'de Varşova'da yaşamıştır.

1935-1937'de TKP'nin KEYK Temsilcisidir. Komintern'in VII. Kongre çalışmalarına katılmış ve orada EKK üyesi seçilmiştir.

1937'de legal çalışmak üzere Türkiye'ye gönderilmiştir. TKP'nin 1937'de uğradığı ağır darbe konusunu araştıran KEYK özel komisyonu bu başarısızlığın önemli ölçüde Hüsnü'nün ihtiyatsızlığından, harekete geçmede çok ağır davranmasından ve politik durumu anlayamamasından kaynaklandığını tespit etmiştir. Bu sebepten dolayı komisyon kendisine parti cezası olarak sert kınama cezası verilmesini önermiştir; ancak bu kararın onaylanıp onaylanmadığına dair bir belge yoktur.

1937-1944'te legal parti çalışmaları yürütmüştür ve seferberlik sonucu bulunduğu Türk ordusunda doktorluk yapmıştır.

1944-1947'de TKP MK Politbüro üyesidir.

1946'da komünist partisinin legal teşkilatı Sosyalist Emekçi Köylü Partisi'nin kurucusu ve aktiflerinden biri olarak tutuklanmış ve askeri mahkeme tarafından 5 yıl hapis cezasına mahkûm edilmiştir.

Hüsnü'nün daha sonraki dönemde yürüttüğü faaliyetler hakkında malumat yoktur.

Temmuz 1953. Varakina.

Reis Sv. Alb. Yusuf Özsan, duruşma Hakimi As. Ad. Hakim İzzettin Cebe, aza P. Kur. Alb. Muharrem Saltekin'den oluşan ve iddia makamında 2. Sınıf As. Ad. Hakim Halil Ölçer'in bulunduğu Ankara Garnizon Kumandanlığı 2 Nolu Askeri Mahkemesi tarafından 7 Ekim 1954'te verilen gerekçeli kararda Dr. Şefik Hüsnü ile ilgili hüküm şöyledir:

28 Şubat 1952 tarihinde tevkif edilen ve mevkufen mahkemesine devam olunan maznun ŞEFİK HÜSNÜ DEĞİMER gizli komünist partisi kâtibi umumisi sıfatiyle Cihangir'de yapılan Merkez Komitesi toplantısına iştirâk etmek ve orada ZEKİ BAŞTIMAR tarafından okunan raporu dinlemek iddiasiyle mahkemeye sevkedilmiş, hakkında TCKnun 5435 sayılı kanunla muaddel 141nci maddesinin 1 ve 3ncü fıkralarına tevfikan ceza talep edilmiş, iddia makamı esas hakkındaki mütalâası sırasında da bu talebi tekrarlamıştır.

Maznun ilk tahkikat sırasında yapılan sorgusunda (D. 14, s. 485-486) emekçi ve köylü sosyalist partisinin faaliyeti sebebiyle 2nci Ağır Ceza Mahkemesince Beş Sene ağır hapse, Beş sene Emniyeti Umumiye nezareti altında bulundurulmaya mahkûm edilip, Af Kanunundan faydalanarak tahliye edildikten sonra, hiçbir siyasi faaliyet göstermediğini, ZEKİ BAŞTIMAR'ı emekçi köylü ve sosyalist partisi zamanında Ankara Şubesini açmaya talip olduğu için tanıdığını, REŞAT FUAT BARANER'i Almanya'dan tanıdığını, MEHMET BOZIŞIK'ı bu defa Cezaevinde gördüğünü, TEVFİK DİLMEN, MİHRİ BELLİ, HALİL YALÇINKAYA'yı da tanımadığını, Cihangir'de yapılan toplantıya katılmadığını söylemiş duruşmada da (S. 381)

suçu aynen ve külliyen reddederek kendisinin 1919 yılında işçi ve çiftçi 1946 yılında emekçi köylü sosyalist partisini kurmuş ve bu partilerin reisliğini yapmış olduğunu fakat bunların kanuni teşekküller olduklarını, siyasi yazılar da yazdığını bazı mahkûmiyetleri olmuşsa da, bunların efkârı umumiyenin hazmedemediği iddia edilen fikirleri müdafaa etmiş olmasından ileri geldiğini fakat bugüne kadar hiçbir gizli teşkilâta katılmamış, başkanlık etmemiş olduğunu, tahliyesinden sonra bozulan meslek ve aile hayatını yeniden düzene koyma yolunda gayret sarfettiğini, dostlarile dahi görüşecek vakit bulamadığını, sorgu sırasında da Cihangir toplantısına katılmadığını söylemiş olduğunu ifade etmiştir.

Cihangir'de yapılan toplantıya katıldıkları iddia edilmekte olan maznun ZEKİ BAŞTIMAR, HALİL YALÇINKAYA, MİHRİ BELLİ, MEHMET BOZIŞIK, REŞAT FUAT BARANER de duruşmada iddiaların cümlesini reddederek bu iddiayı da reddetmişler ve yapılan muvacehede de duruşmalarındaki beyanlarında ısrar etmişlerdir.

Tahkikatta ise; HALİL YALÇINKAYA (D. 14, S. 458) daha evvelki ifadelerinde ZEKİ BAŞTIMAR, REŞAT FUAT BARANER, MİHRİ BELLİ ve kendisinin Yenimahalle'de yapmış oldukları toplantıyı ve bu toplantıda T.K.P. teşkilât prensipleri üzerinde yapılmış olan görüşmeyi ve nihayet bu toplantının mahiyeti itibarile bir merkezi icra komitesi vasfında olduğunu belirttikten sonra bir gün ZEKİ BAŞTIMAR'ın TEVFİK DİLMEN'in göstereceği evde toplanılacağı için gelmesini söylemiş olduğunu, sorgu tarihi olan 25 Şubat 1952 tarihinden tahminen bir sene evvel DİLMEN delâletiyle mezkûr mahâlle gittiği zaman oraya kendisinden evvel MEHMET BOZIŞIK'ın gelmiş olduğunu gördüğünü arkasından da sıra ile ve fasılalarla MİHRİ BELLİ, ZEKİ BAŞTIMAR, ŞEFİK HÜSNÜ DEĞİMER, REŞAT FUAT BARANER'in gelmiş olduklarını konuşmalar sırasında dünya ve memleket vaziyeti ve içinde bulunulan şartlar ve bunlar muvacehesinde komünistlere düşen vazifelerden bahsedildiğini 1946da yapılan tevkifattan bahisle MİHRİ BELLİ ile ŞEFİK HÜSNÜ DEĞMER'in münâkaşa ettiklerini ve ŞEFİK HÜSNÜ'nün o zaman dokümanları saklayamamış olmak itibariyle hatalı hareket ettiğini kabul ettiğini, ZEKİ BAŞTIMAR'ın o tarihe kadar yapılagelmekte olan faaliyeti ile yapılması lâzım gelenden bahsettiğini, neticede üç kişilik bir komite kurulmasına karar verildiğini bu komite MİHRİ BELLİ, ZEKİ BAŞTIMAR ve kendisinden teşekkül ettiğini, yani seçildiklerini bu şekilde komiteyi teşkil ile altı kişiyle temas etmenin güçlüğünü ve gizliliğin kaybolmasını önlenilmesinin düşünüldüğünü faal olarak çalışacak olan bu komitede ZEKİ'nin teşkilâta, MİHRİ BELLİ'nin neşriyata, kendisinin sendikalar koluna bakmasının kararlaştırıldığını, ayrıca bu toplantıda bir tevkifat yapıldığı takdirde idareyi ellerine almaları için bir yedek komite teşkili kararlaştırılmış, bu komiteye TEVFİK DİLMEN, KEMAL ERGİN ve İzmir Vilâyet Komitesi sekreterinin seçilmiş olduklarını, Yenimahallede yaptıkları toplantıdan sonra ZEKİ'nin kendisiyle ve MİHRİ ile olan temaslarını ayrı ayrı yaptıklarını temas için dükkânına geldiğini, ayrıca birlikte Kapalı veya açık yerde toplanmamış olduklarını Cihangir toplantısının yapıldığı yerin bir apartmanın bodrum katı olduğunu buradaki parti toplantısı bittikten sonra DİLMEN'in de yanlarına geldiğini, sonra gece yarısına doğru dağılıp evlerine gittiklerini, AHMET FIRINCI ve CELAL ZÜHTÜ BENNECİ'nin toplantıya gelmediklerini söylemiştir.

MEHMET BOZIŞIK ta (Dos. 14, S. 491) tahkikatta verdiği ifadesinde toplantıya mahâl, zaman ve şekil itibariyle aynen anlatmış, bu toplantının bir merkez komitesi toplantısı olduğunu, ŞEFİK HÜSNÜ DEĞİMER, ZEKİ BAŞTIMAR,

HALİL YALÇINKAYA, MİHRİ BELLİ, REŞAT FUAT BARANER'in gelmiş olduklarını, AHMET FIRINCI ve CELAL ZÜHTÜ BENNECİ'nin davet edildikleri hâlde gelmediklerini, 1946 tevkifatı sebebiyle MİHRİ BELLİ ile ŞEFİK HÜSNÜ DEĞİMER'in münakaşa ettiklerini, orada gösterilen faaliyet, dünya durumu, yapılması lâzım gelen şeyler üzerinde görüşüldüğünü kendisinin de evvelki tevkifatta hakkında ifşaatta bulunan AHMET FIRINCI'nın komiteden atılmasını teklif ettiğini, tasvip olunduğunu, toplantıda faal olarak çalışacak olan üç kişiden mürekkep bir komite teşkiline karar verilmiş ve bu komitede ZEKİ BAŞTIMAR'ın teşkilâta, HALİL YALÇINKAYA'nın sendikalara, MİHRİ BELLİ'nin neşriyata bakmalarının kararlaştırılmış, ayrıca merkez komitesi yedek azalarına KAMEL ERGİN, TEVFİK DİLMEN ile İzmir Vilâyet komitesi sekreterinin seçilmiş olduklarını, DİLMEN'in de toplantı sırasında bidayette kendilerinin toplandıkları odanın yanındaki ufak kısımda oturmakta olduğunu anlatmıştır.

TEVFİK DİLMEN de bu toplantının yapıldığını, tahkikatta ve duruşmada anlatmış (S. 48), İstanbul vilayet komitesi sekreteri olarak teşkilât içerisinde bu komitenin üzerinde bir merkez komitesinin bulunması icabettiğini bildiğini ve ZEKİ BAŞTIMAR ile yaptığı temaslardan ZEKİ'nin bir merkez komitesi üyesi olduğu kanaatine vardığını fakat ZEKİ'nin bunu kendisine hiçbir zaman söylemediğini komiteden bahsetmediğini ZEKİ'nin eski arkadaşlarla konuşmak üzere bir toplantı yapmak ve kendisinin Cihangir'deki yerinden faydalanmak istediğinden bahsetmesi üzerine bunun mahzurlarını söylemiş ise de, ZEKİ'nin gürültü yapacak değiliz demesi üzerine kabul etmiş ve ZEKİ'nin direktifi üzerine, HALİL YALÇINKAYA'ya haber vermiş olduğunu, saat 19-20 sıralarında kendisinin de eve gittiğini, orada o tarihe kadar görmediği MEHMET BOZIŞIK, MİHRİ BELLİ ve Doktor diye hitap etmelerinden anladığı ŞEFİK HÜSNÜ DEĞMER'i ve 1944 tevkifatından tanıdığı REŞAT FUAT BARANER ve ZEKİ BAŞTIMAR'ın bulunduklarını görmüş ve yiyecek bakımından noksanlarını almış ve başka bir randevüye gidip saat 22 sıralarında eve dönmüş olduğunu, yanlarına girmediğini, bir müddet sonra kendisini dışarıda bekler görerek içeriye çağırdıklarını, orada mevzular üzerine görüşüldüğünü, kendisi yanında parti faaliyetinden bahsetmediklerini, ZEKİ'nin bilâhare bu toplantının merkez komitesi olduğundan bahsetmediğini (S. 49) bu toplantı üzerinden uzun bir zaman geçtikten sonra ZEKİ BAŞTIMAR'ın kendisine bir tevkifat vaki olursa KEMAL ERGİN ve MACİT BİLGE ile idareyi ellerine almalarını bunun bir yedek merkez komitesi olduğunu söylemiş bulunduğunu anlatmış, müdafaası sırasında da bu komite sebebiyle kendisine yapılan taarruzları cevaplandırarak komiteden tahkikatta HALİL YALÇINKAYA ve MEHMET BOZIŞIK'ın ilk bahsedenler olduklarını sonra bu durumu belirtmenin suçunu kendisine yüklemeye çalıştıklarını, parti içerisinde her şeyin söylemesine lüzum olmadığını bir çok hususların söylemeden de anlaşılabileceğini, kendisinin duruşmada da sade vak'alardan bahsettiğini, hiçbir kanaat izhar etmediğini, kendisinden kanaat de sorulmadığını, burada yapılmış olan toplantıya katılmış olan şahısların durumu ve HALİL YALÇINKAYA ile MEHMET BOZIŞIK'ın ifadelerinde gördüğü belirtilen mevzuları nazara alınca bunun bir merkez komitesi toplantısı olduğu kanaatına vardığını, fakat bildiğinden fazla bir şey söylememeye, bütün tahkikat boyunca dikkat ettiğini, konuşmasının parti kararına muhalif olduğunu ve fakat artık partiyle alâkası olmadığından bu kararın da kendisini bağlamayacağını söylemiştir.

Yukarıda belirtilmiş bu beyanlar muvacehesinde Af Kanunu sebebiyle tahliye edilmiş bulunan ve bugüne kadar komünist faaliyete önderlik etmiş, mahkûm ol-

muş, faaliyet bakımından parti içerisinde ileri mevki işgâl etmiş olan bu şahısların; aftan evvelki tarihlerde yapılmış olan faaliyet gözden geçirmek ve müteakip faaliyet şeklini kararlaştırmak üzere toplandıklarını, durumu gözden geçirdikten sonra Merkez komitesi içerisinde ve ona bağlı olmak üzere bir merkez icra komitesi teşkil ve bunun, tevkifat vukuunu da gözeterek yedek üyelerini seçtiklerine tam bir vicdani kanaat tehassul etmiştir. ZEKİ BAŞTIMAR'ın bu toplantının bir merkez komitesi olduğunu söylememesi parti çalışmasına, gizlilik prensibine uygundur. DİLMEN bunun aksini ifade etmiş olsaydı beyanı belki şüphe ile karşılanırdı. DİLMEN'in ZEKİ ağzından bu toplantının bir merkez komitesi toplantısı olduğunu duymaması ve bu toplantı sonunda DİLMEN'in yanlarına çağrılması, orada bulunanların Vilâyet komitesi üzerine bir mevki işgâl ettiklerinin de delili olduğu gibi, bu hâl de parti çalışma şekline uygun olduğundan ve DİLMEN'in ifadelerinin doğrulukları harici delillerle de sabit olmuş ve mahkemeye tam bir kanaat gelmiş bulunduğundan toplantının vukuuna ve DİLMEN'in iftira etmediğine kanaat getirilmiş ve esasen iftirada bulunmasını icabettirecek bir sebep de görülmemiştir.

Maznun ŞEFİK HÜSNÜ DEĞİMER'in evinde yapılan aramada emekçi köylü partisi zamanından kalma üç sahifelik bir yazıdan başka müsnet suçla ilgili bir belgeye tesadüf edilmemiştir. (Dosya 5, Sıra 111-116)da mevcut 28 Şubat 1952 tarihli zabıt ve ekleri.

Maznun vekili Avukat HAKKI DEĞİMER müdafaasında: Müsnet suçu duruşmada olduğu gibi külliyen reddederek, iddiaların yersiz ve mesnetsiz olduğunu, 35 senelik siyasi maziye sahip olan ŞEFİK HÜSNÜ DEĞİMER'in tahsilini Fransa'da yapmış, bu yüzden sol temayüllü Fransız yazarlarının tesiri altında kalmış, kendisi de sol temayülleri iktisap etmişse de, bunun müfrit ve ihtilâlci bir temayül olarak manalandırılmaması gerektiği, yazdığı yazılar sebebiyle bugüne kadar takibata maruz kalmamış olmasının da bunu gösterdiğini, kurduğu partilerin kanuni teşekküller olduklarını, siyasi hayatı içerisinde ilk [iki olmalı] defa mahkûm olmuş ise de bunun memleketteki demokratik ceryanın ve gelişmenin kısırlığından ileri geldiğini, müvekkiline suç olarak Cihangir toplantısına katılmış olmanın atfedildiğini, tahliyesinden sonra iş ve güciyle meşkul olarak müvekkilinin suç sayılabilecek bir fiilinin olmadığını, TEVFİK DİLMEN'in 7nci fıkradan faydalanmak gayesiyle hareket ettiğini, tahkikattaki diğer beyanlarının tazzikten mütevellit olduğunu, DİLMEN'in ifadelerinde toplantının bir arkadaş toplantısı mahiyetinde olduğunun bulunduğunu, müvekkilinin merkez komitesi üyeliği gibi bir mevkiye geldiği iddia edildiği halde ne yapmış ve ne gibi bir fiile iştirâk etmiş olduğu belirtilmemiş bulunduğunu, delil bulunmadığından beraatına karar verilmesini istemiş ve maznun ŞEFİK HÜSNÜ DEĞMER de aynı şekilde beyan ve müdafaada bulunmuştur

Maznun ve vekilinin beyanların tazyikten mütevellit olduğu hususundaki müdafaaları; bu beyanların yekdiğerini te'yit eder mahiyette oluşu, DİLMEN'in ifadesiyle de teeyyüt etmesi karşısında kabule değer görülmediği gibi, DİLMEN'in velev ki 7nci fıkradan faydalanmak için itirafatta bulunmuş olduğu kabul edilse dahi ifadelerinin doğrulukları harici delillerle de sabit olmuş ve heyetimize bu hususta tam bir kanaat gelmiş bulunmasının sebeplerine binaen bu noktaya matuf müdafaa da yerinde ve kabule değer görülmemiştir.

Yukarıda belirtilen ifadelerden, 1919 tarihinden beri memleketimizdeki sol ceryanlara katılmış ve hatta önderlik etmiş, ayrılık [aydınlık olmalı] neşriyatı sebebiyle gıyaben (Avrupaya kaçması sebebiyle) mahkûm olmuş, 1927de tekrar aynı faaliyete katıldığından mahkûm olmuş, nihayet emekçi köylü sosyalist partisini aynı

maksat ve gayelerle kurmuş ve partinin sosyalist adı altında komünist faaliyeti gösterdiği sabit olduğundan mahkûm olmuş ve Af Kanunundan faydalanarak tahliye edilmiş olmasına rağmen bu yoldaki faaliyetten elini çekmediği ve Cihangir'de yapılan toplantıya katıldığı ve komünist partisinin gizli faaliyetinden geri durmadığını, aldığı cezalara rağmen bu yoldan dönmediği kanaat ve neticesine varılmış ve merkez komitesi üyesi olduğu yolundaki iddia varit ve kabule değer görülmüş bulunduğundan hareketine uyan TCKnun 5435 sayılı kanunla değişen 141. maddesinin 1. ve 3. maddelerine tevfikan (YEDİ SENE) müddetle ağır hapis cezası ile tecziyesine aynı kanunun 173. maddesi uyarınca İKİ SENE DÖRT AY müddetle MANİSA'da Emniyeti Umumiye nezareti altında bulundurulmasına, , hüküm tarihinde 65 yaşını bitirmiş olduğundan bu cezanın T.C.K.nun 56. maddesine göre altıda birinin tenzili ile BEŞ SENE ON AY müddetle ağır hapsine ve BİR SENE ONBİR AY ON GÜN müddetle MANİSA'da Emniyeti Umumiye nezareti altında bulundurulmasına, T.C.K.nun 31. maddesine göre amme hizmetlerinden müebbeden memnuiyetine, 5887 sayılı harçlar kanununa ekli cetvelin 48. maddesine tevfikan 200 lira harç ödemesine, mevkuf kaldığı müddetin As. Mh. Us. K.nun 277. maddesine göre mahkûmiyetinden sayılmasına, mevkufiyet halinin devamına.

Şefik Hüsnü ve vekili Hakkı Deymer bu kararı temyiz etmiş ve Korgeneral S. Göknar başkanlığında Tümgeneral K. Niş, Tuğgeneral İ. Güney, S. Köniman ve R. Tunç'tan oluşan Askeri Temyiz Mahkemesi 25 Mayıs 1957'de verdiği ve 31 Mayıs 1957'de tefhim ettiği 56/2080 sayılı kararında Dr. Şefik Hüsnü ile ilgili hüküm kısmen bozulmuştur. Askeri Temyiz Mahkemesi'nde Şefik Hüsnü ile ilgili bölüm şöyledir:

19- ŞEFİK HÜSNÜ DEĞMER: (H.S. 315-319 Tb. S. 192-193

1. Şiddet sebebi gösterilmeden cezasının asgari hattinden uzaklaşılmasının kanunsuzluğuna müteveccih maznun ve vekilinin temyiz itirazları yerinde görüldüğünden hükmün yalnız bu noktadan As. Us. K. 42 gereğince ve tebliğnameye ve esas hakkındaki mütalaaya uygun olarak itirazen (BOZULMASINA)

Emniyeti umumiye nezareti altında bulundurma bir tedbir olmasına ve bu tedbir bir asıl ceza infaz edildikten sonra mevcut yönetmelik hükümlerine göre tedbirin infaz edileceğine nazaran infaz zımnında yönetmelik hükümlerine göre yetkili mercilere müracaatla isteğinin halledilmesi mümkün olduğundan bu hususstaki istek üzerine bir karar ittihazına mahal olmadığına.

2. Yapılan duruşmaya toplanıp hüküm yerinde tahlil ve münakaşa edilen delillerle sabit görülen fiile uygulanan kanun ve maddesine ve dosya muhtevasına gerekçeli hükmün ve tebliğnamenin umumi ve müşterek kısımlarında açıklanan esaslara ve sebeblere mahkemece izhar olunan kanaat ve taktire göre maznunun ve vekilinin diğer temyiz itirazları yerinde görülmediği gibi aynı zamanda mahkemenin taktir hakkında taarruz mahiyetinde bulunduğundan ve maznunun merkez komitesi azası olması itibarile fazla ceza verilmemesine ve hakkında tekerrür hükümlerinin tatbik edilmemesine matuf adli amirin temyiz itirazları da mahkemenin taktir hakkında taarruz mahiyetinde olduğundan ve As. Ceza K.nun 47nci ve 148nci maddeleri muvacehesinde kabule değer görülmediğinden As. Muh. Us. K.nun 238/2 maddesi gereğince ve tebliğname ve esas hakkındaki mütalaa uyarınca itirazların (REDDİNE)

Harçlar Kanunu mucibince maznundan On lira temyiz harcı alınmasına.

Askeri Temyiz Mahkemesi'nin bozma kararı üzerine Başkanı Top. Alb. Abbas Ünal, Duruşma Hâkimi As. Ad. Hâkim Süleyman Taşar ve üyesi Dnz. Bnb. Mehmet İz olan Ankara Garnizon Komutanlığı Siyasi Mahkemesi 7 Ağustos 1957 tarihli ve 957/14 Karar sayılı Esbabı Mucibeli Hükmünde Şefik Hüsnü ile ilgili olarak aşağıdaki kararı vermiştir:

> ŞEFİK HÜSNÜ DEĞMER
>
> Bozma ilâmından önce verilen hükümde aynen (…)[88] karar verilmiş bulunmaktadır.
>
> Bozma ilâmını müteakip yapılan duruşma sonunda İddia makamı esas hakkındaki mütalâasını zikrederken maznunun T.C.K.nun 5435 sayılı kanunla muaddel 141-13/173 ve 65. maddelerine göre tecziyesini istemiştir.
>
> Maznun ise müdafaasında: Eski müdafaalarını tekrar ederek Cihangir toplantısına katılmadığını iddia etmiş ve beraatını talep etmişse de, maznunun bu iddiası yukarıda gerekçeli hükümde izah edildiği veçhile varid görülmemiştir. Bu cihete matuf maznunun temyiz istekleri Askerî Temyiz Mahkemesince reddolunmak suretiyle kat'iyyet kesbetmiştir.
>
> Bu bakımdan maznunun hareketine uyan T.C.K.nun 5435 sayılı kanunla muaddel 141nci maddesinin 1 ve 3 ncü fıkraları gereğince Beş sene müddetle ağır hapis cezası ile tecziyesine, aynı kanunun 173ncü maddesi uyarınca maznun Emniyeti Umumiye nezareti cezasını İstanbul'da çekmesi hususundaki talebi İstanbul'un komünist faaliyetlerine elverişli bir kalabalık şehir olması hasabile kabule değer görülmediğinden reddiyle 1 Sene 8 Ay müddetle Manisa'da Emniyeti Umumiye nezareti altında bulundurulmasına, hüküm tarihinde maznun 65 yaşını bitirmiş olduğundan T.C.K.nun 56ncı maddesi gereğince cezasının altıda birisinin tenzili ile 4 Sene 2 Ay müddetle ağır hapis cezası ile tecziyesine, Bir sene Dört ay 20 gün müddetle Manisa'da Emniyeti Umumiye nezareti altında bulundurulmasına, T.C.K.nun 31nci maddesi gereğince 4 Sene 2 Ay müddetle hidematı ammeden memnuiyetine, 5887 sayılı Harçlar kanunu gereğince 152 lira harç alınmasına, mevkuf kaldığı müddetin mahkûmiyetinden mahsubuna,

Tahliye, Muayenehane Açma ve Manisa Sürgünü

20 Şubat 1957 Çarşamba günü tahliye olduğuna ve Cumartesi sabahı İstanbul'da olacağına ilişkin telgraf çeken Şefik Hüsnü'nün bu telgrafı 21 Şubat'ta İstanbul'a geldiyse de "Hanede Yok" notuyla, anlaşıldığı kadarıyla eşi Leokadya'nın eline daha sonra geçmiş; telgrafın arka yüzündeki notta yer alan Hot[el] Luk[s] Mos[kova], Komintern'in adresidir.

Telgrafın ön yüzü

Şefik Hüsnü 1 Ocak 1958'den itibaren İstanbul Şişli Nişantaşı Hacı Mansur

88 Ankara Garnizon Kumandanlığı 2 Nolu Askeri Mahkemesi tarafından 7 Ekim 1954'te verilen gerekçeli kararda Dr. Şefik Hüsnü ile ilgili hüküm aynen aktarılmaktadır.

Telgrafın arka yüzü

Sokak numara 48/2'deki evinde hekimlik mesleğini yapmak üzere müracaatta bulunmuş ve Vergi Dairesinden işyeri yoklaması yapılmıştır. Buna göre başka işi olmadığı, serbest meslek erbabı olduğu ve 1303 doğumlu olup çocuksuz evli bulunduğu yoklamada belirtilmiştir.

Bu çalışması nedeniyle evinin kapısına astığı tabela ile ilgili Belediyeye ödediği vergi makbuzu 8 Ağustos 1958 tarihini taşıdığından, bu tarihte henüz sürgüne gitmemiş olduğunu anlıyoruz.

Manisa'dan Son Mektup

Şefik Hüsnü 7 Nisan 1959'da yaşama gözlerini yumdu. Ölümünden 1,5 ay kadar önce eşine yazdığı mektuptaki el yazısı, dil hâkimiyeti ve gündelik olayları yakından takip etmesi, son dönemlerde akıl sağlığının bozulduğuna ilişkin kimi söylentileri çürütmektedir.

Salı 25 Şubat 1959
Sevgilim,

16'sı gece geç vakit, Beril'in[89] nikâh hediyesinin alınmasına katkıda bulunmak amacıyla telgraf havalesiyle gönderdiğim paranın 50 lira eklenerek gönderildiğini bildiren kartını aldım. Daha birkaç gün önce, gönderildiğini daha önce bildirdiğin 100 lirayı almıştım. Şubat ayının son günlerinde birkaç gün de olsa çaresiz kalmamam için gösterdiğin bu özene teşekkür ediyorum. Binlerce teşekkür.

Kış başından buyana çektiğin romatizma ağrılarının hemen hemen iyileşmiş olduğunu öğrenmekten büyük mutluluk duydum. Bazı tırnaklarının etrafında küçük yaralara sebep olmuş çatlaklardan da çabucak kurtulmanı dilerim. Bundan kurtulmanın en etkili yolu, on damla kadar tentürdiyot damlatılmış saf gliserinle tedavi etmektir. Her akşam ellerini özenle yıkadıktan hemen sonra yaralı yerleri iyotlu gliserine batırılmış küçük bir hidrofil pamuk tamponla silin. Sanıyorum 3 veya 4 günlük tedavi bu acılı dertten kurtulmana yetecektir.

Kiracıların kışı hekime başvurmadan geçirebildi mi? Evimizin havasının ve

89 Beril, Şefik Hüsnü'nün erkek kardeşi Sezai ile eşi Ferda'nın kızlarıdır. Giray Rasenfos ile evlenmiştir. Bknz. Aile Soyağacı, s. 9

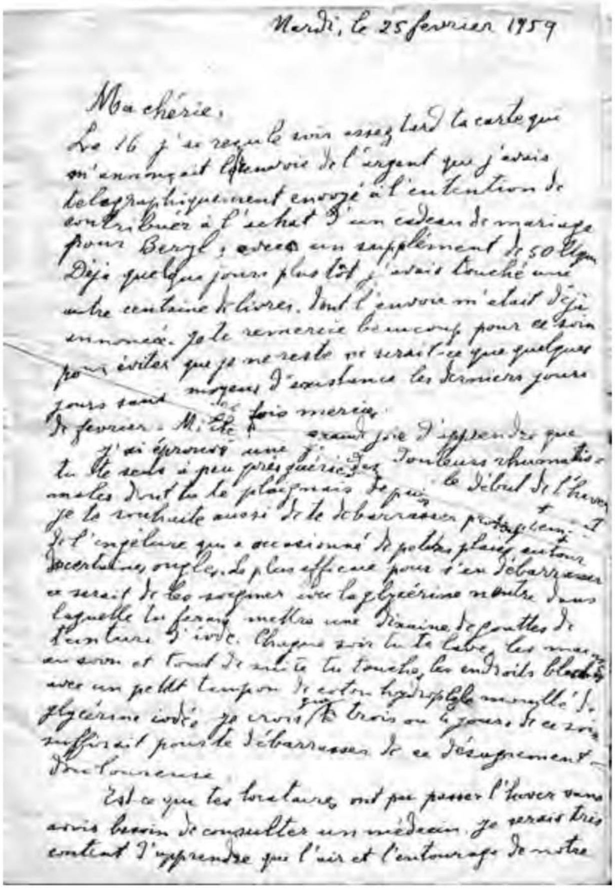

Mardi, le 25 février 1959

Ma chérie,

Le 16 j'ai reçu le soir assez tard ta carte qui m'annonçait l'envoi de l'argent que j'avais télégraphiquement envoyé à l'intention de contribuer à l'achat d'un cadeau de mariage pour Beryl, avec un supplément de 50 livres. Déjà quelques jours plus tôt j'avais touché une autre centaine de livres. Dont l'envoi m'était déjà annoncé. Je te remercie beaucoup pour ce soin pour éviter que je ne reste ne serait-ce que quelques jours sans moyens d'existence les derniers jours de février. Mille fois merci.

J'ai éprouvé une grande joie d'apprendre que tu t'es senti à peu près guérie des douleurs rhumatismales dont tu te plaignais depuis le début de l'hiver. Je te souhaite aussi de te débarrasser promptement de l'engelure qui a occasionné de petites plaies autour de certains ongles. Le plus efficace pour t'en débarrasser ce serait de les soigner avec la glycérine neutre dans laquelle tu feras mettre une dizaine de gouttes de teinture d'iode. Chaque soir tu te laves les mains au savon et tout de suite tu touches les endroits blessés avec un petit tampon de coton hydrophile mouillé de glycérine iodée. Je crois que trois ou 4 jours de ce soin suffirait pour te débarrasser de ce désagrément douloureux.

Est-ce que tes locataires ont pu passer l'hiver sans avoir besoin de consulter un médecin. Je serais très content d'apprendre que l'air et l'entourage de notre

çevresinin, sağlıklarının şartlarına ve gereklerine uygun olduğunu öğrenmek beni ziyadesiyle memnun edecek. Yine umuyorum ki Müveddet Hanım evimizde hoş bir kış daha geçirebildi. Hemşirem Leman'ın hastalığı haberi beni ziyadesiyle endişelendirdi. Tedavisiyle ilgili kimi ayrıntıları bana bildirmeni diliyorum. Doğrusu, hastalığı nedir? Tedavisini hangi hekim üstlendi. Biraderimin[90] sana karşı yaptığı kabalıktan sonra onların evine gitmemekte tamamen haklı olsan da, hemşirelerimi ziyaret etme ve onların nezaketlerine çok daha fazla önem verip biraderimin görgüsüz köylüce davranışını ciddiye almadığını vurgulama kararı alman beni ziyadesiyle memnun eder.

Bu arada, son mektubumdan sonra, benim sürgün işimle ilgili kendisinden hiçbir haber alamadım. Dostlarımdan birinin görüşünü desteklemişti ve ben, yetkili makamların sürgün edildikleri yerlerden geri dönmelerine izin verdiği bir grup vatandaşı misal göstererek son bir adım atmasına muvafakat etmiştim.

Selahi ve Sezai'nin[91] ailelerine ve genç kız ve erkek yeğenlerimize ve annelerine, seçecekleri mesleklerinde candan başarı dileklerimi ilet. Bir gün bana birkaç satır yazarlarsa çok memnun olacağım.. Hepsini sımsıcak kucaklıyorum.

Seni tüm kalbimle kucaklıyorum.

Sana hayran Şefik'in

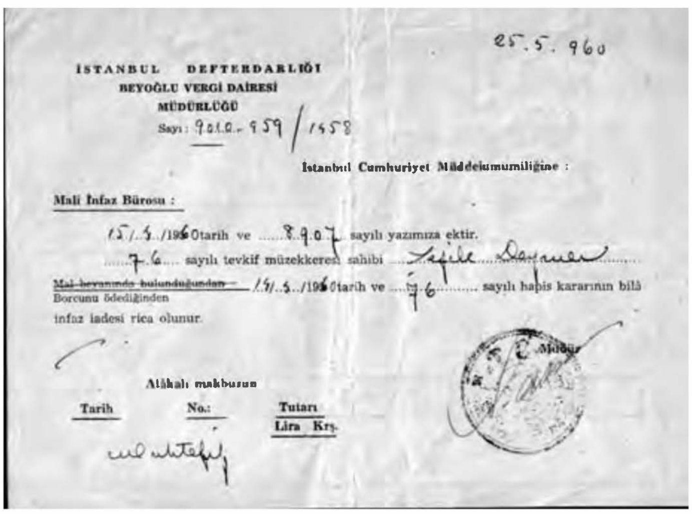

25.5.960

İSTANBUL DEFTERDARLIĞI
BEYOĞLU VERGİ DAİRESİ
MÜDÜRLÜĞÜ
Sayı: 9010-959/1558

İstanbul Cumhuriyet Müddeiumumiliğine :

Mali İnfaz Bürosu :

15/5/1960 tarih ve 8907 sayılı yazımıza ektir.
76 sayılı tevkif müzekkeresi sahibi Şefik Deymer
~~Mal beyanında bulunduğundan~~ 15/5/1960 tarih ve 76 sayılı hapis kararının bilâ
Borcunu ödediğinden
infaz iadesi rica olunur.

Müdür

Alâkalı makbuzun

Tarih	No.:	Tutarı Lira Krş.

Şefik Hüsnü'nün yaşama gözlerini yummasından 1 yıl sonra hakkında devlete vergi borcunu ödemediği gerekçesiyle çıkartılan hapis cezasının, ailesinin bu borcu ödemesi yüzünden kaldırıldığına ilişkin düzenlenen makbuzu da bir kara mizah örneği olarak sunuyoruz.

90 Şefik Hüsnü burada avukat olan biraderi Hakkı'yı kastetmektedir.

91 Şefik Hüsnü'nün Hakkı dışındaki 2 biraderi.

II. Bölüm

Dr. Şefik Hüsnü Deymer Biyografileri

TÜRKİYE KOMÜNİST PARTİSİ ÖNDERLERİNDEN DOKTOR ŞEFİK HÜSNÜ DEĞMER HAKKINDA BAZI NOTLAR[92]

Türkiye'de ilmi sosyalizmi, ideolojisinin temeli olarak kabul ettiğini bildiren ilk siyasi kuruluş "İşçi, çiftçi sosyalist partisi"dir. Bu parti, doktor Şefik Hüsnü Deymer, Etem Nejat, Ahmet Akif ve diğerleri tarafından İstanbul'da kurulmuştu. Bu parti önderleri arasında Almanya'da tahsil etmiş, Spartakist hareketine katılmış kimseler de vardı. Parti, Üçüncü Enternasyonala bağlıydı. "Kurtuluş", "Yoldaş", "Orak Çekiç", "Aydınlık" dergilerini bu parti çıkarmıştır. Dergide Şefik Hüsnü Deymer, Sadrettin Celal, Ahmet Cevat, Nazım Hikmet, Kerim Sadi, Ali Nizami, Ağacevdet gibi aydınlar yazı yazıyorlardı. Etem Nejat ve Şefik Hüsnü 1919'da, bir de "Kaplan" adlı bir dergi çıkarmışlardı.

İşçi sosyalist partisi, 1919 yılının Kasım ayında toplanan işçi kongresinde, devrimci Türk sendikalarının, meslek birlikleri enternasyonaline katılması kararını aldı. Bunda Şefik Hüsnü büyük bir rol oynadı.

1920'de işgalci emperyalistlerin baskısıyla İşçi çiftçi sosyalist partisi dağılmak zorunda kaldı. 1920 sonunda parti gizli olarak kuruldu. 1925'e kadar çalışmalarına devam etti.

1925 yılında Şeyh Said'in başkanlığında patlak veren Kürt isyanında hükûmet, İstanbul ve diğer şehirlerdeki gazetecileri de tevkif etti, istiklal mahkemesine gönderdi. Bunlar arasında Sosyalist partisi önderleri Şefik Hüsnü, Sadrettin Celal ve bazı işçiler de vardı.

1925'te hükûmet "Takriri sükûnh" kanununu çıkardı. Komunistlerin açık çalışmalarına son verdi. Bu tarihten 1946 tarihine kadar parti gizli çalıştı. Şefik Hüsnü Şeyh Sait isyanında, bulunup mahkemeye sevkedilemediği için, gıyaben 15 sene hapis cezasına mahkûm oldu.

Şefik Hüsnü Viyana'ya kaçtı. Parti gizli faaliyetlerine İstanbul, İzmir, Trabzon, Samsun ve Adana'da devam etti.1926'da doktor Şefik Hüsnü diğer memleketlerde olduğu için, kendisine Vedat Nedim Tör vekâlet ediyordu. Vedat Nedim, partinin gizli çalışmalarını polise bildirdi. 1926'da yapılan tevkifatta Sadrettin Celal, Şevket Süreyya, diğer parti önderlerine ve bazı işçilere hapis cezaları verildi. Vedat Nedim kurtuldu. 1926'da toplanan parti konferansında bu oportünistler, sekterler partiden çıkarıldı. Şefik Hüsnü 1927'de gizli olarak Türkiye'ye geldi ve yakalandı. Onunla beraber 89 kişi tevkif edildi. 1927'de İstanbul'da tevkif edilenler arasında Nazım Hikmet, Hamdi Şamilof, demiryolcuları memurlarından Mahmut, Vanlı Kâzım, elektrikçi Nuri, Hüsamettin ve diğerleri vardı.

Şefik Hüsnü tekrar Avrupa'ya, Sovyetler Birliği'ne kaçtı. 1938'de çıkarılan af kanunundan faydalanarak memlekete döndü. Çalışmalarına gizli olarak devam etti. 1946'da çıkarılan "Cemiyetler kanunu" siyasi partilerin serbest çalışmasına izin verdikten sonra, Şefik Hüsnü "Türkiye işçi köylü sosyalist partisi"ni kurdu. Ocak 1946'da bu partiyle beraber Esat Adil Müstecaplıoğlu'nun kurduğu Sosyalist partisi ve birçok sendikalar, sıkı yönetim tarafından kapatıldı. Parti önderleri ve sendikacılar tevkif edildiler. Şefik Hüsnü ve 48 komunistin mahkemesi 1948'de başladı. Şefik Hüsnü 15 seneye diğer 55 komunist de 5 seneden 15 seneye kadar hapis cezasına mahkûm edildiler.

Şefik Hüsnü polis müdüriyetinde yapılan işkencelere sabırla tahammül etmiş, hiçbir zaman inançlarını feda etmemiştir. Mahkeme kürsülerinde dahi ideolojisini cesaretle savun-

92 Bilal Şen, Sabiha Sertel'in bu yazısını verirken, "Sabiha Sertel bu yazıyı SBKP'ye göndermiş" notunu da belirtmişti. Yazım aynen korunmuştur.

muştur. 1927'de yapılan kovuşturmada, Şefik Hüsnü'yle hakim arasında şöyle bir konuşma geçmiştir:

Komunist misiniz?

Evet, komunistim.

Nerede ve nasıl komunist oldunuz?

Avrupa'da tahsilde bulunduğum sırada komunizmi öğrenmeye başladım. Gençliğimde bu mesele üzerinde pek çok kitap okudum. Komunizm meselelerini tetkik ettim. Ve komunizmin insanlığı medeniyete, bahtiyarlığı götüren emin yol olduğunu anladım. Bu fikirleri sevdim ve komunist oldum.

Demek siz özel mülkiyetin ve kapitalizmin kaldırılmasına taraftarsınız.

Evet

Doktor Şefik Hüsnü mahkemede, Marksizm ve Leninizmin en ilerici bir ideoloji olduğunu, sömüren ve sömürülen olmayan bir topluma ancak komunizmle gidilebileceğini uzun uzun savunmuştur. Mahkemede verdiği ifadede biografisini şöyle anlatmıştır:

"Selanik'te doğdum. Evli ve bir çocuk babasıyım. Yakalanmadan önce Viyana'da oturuyordum. İcap ettikçe "Keramet", "Tahir", "Tayfur" adlarını kullandım. Selanik feyziye mektebini ve idadiyi bitirdim. Paris'te Sorbon üniversitesinde fen fakültesini ikmalden sora, tıp fakültesinden doktor olarak mezun oldu.

Doktor Şefik Hüsnü 1946'da parti açık faaliyet yaparken bir ileri demokratlar cephesi kurmaya çalışmıştı. Faşizme karşı savaş için işçiler ve gençler arasında teşkilatlar kurmuştu. Bu cepheyi teşkil edenler arasında Ahmet Fırıncı, Celal Zühtü Benerci, Nail Vahdeti, Faris Erman ve diğerleri vardı.

Şefik Hüsnü 1951'de yapılan tevkifatta tekrar yakalanmış, hasta olduğu halde poliste birçok ağır işkenceler görmüştür. 1960 senelerinde cezasını bitirdikten sonra Anadolu'da sürgüne gönderilmiştir. Kendisini en kötü şartlar içinde yaşatmışlar, gözlerinden gözlüklerini alarak sokaklarda kör gibi gezdirmişlerdir. Burada da polisin işkencesinden kurtulamamıştır. Bu işkencelere tahammül edemeyen doktor Şefik Hüsnü, menfasında açlık ve sefalet içinde ölmüştür.

Bakû, Çiçerin sokağı No. 7
hane numarası 214

Sabiha Sertel

Doktor Şefik Hüsnü Değimer[93]

Doktor Şefik Hüsnü Değimer Türkiye'de ilk defa bilimsel sosyalizmin sesini duyuran ve böylelikle daha önceki ütopik sosyalist görüşleri aşıp Türkiye'nin doğru tahlilini yapan bir Türk marksistidir. Şefik Hüsnü, proletaryanın ideolojisinin ışığında Türkiye'nin şartlarını ve sınıfsal durumunu doğru tahlil etmiş, Türkiye'nin içinde bulunduğu devrimci aşamayı gözden uzak tutmayarak Kemalist devrimi desteklemiş, Kemalistlerle sosyalistlerin güçbirliğini savunmuş, anti-emperyalist demokratik cephenin kurulması için bütün hayatı boyunca çalışmıştır. Şefik Hüsnü hayatı boyunca eğilmeden ve sapmadan gerçekten demokratik ve bağımsız Türkiye uğrunda, proletarya davasının yılmak bilmeyen savaşçısı olarak mücadele etmiş ve faşizmin hışmına uğrayarak sürgünde ölmüştür. Ölümünün onuncu yıldönümünde AYDINLIK bu gerçek sosyalisti anmayı bir görev bilmektedir.

* * *

Doktor Şefik Hüsnü 1887 yılında Selânik'te doğmuş, lise tahsili orada tamamlamış, ondan sonra da Paris'e giderek Sorbon'da Fen Fakültesini ve Tıbbiyeyi bitirip asabiye mütehassısı olmuştur. Tahsili sırasında Jön Türk'lerle ilişkileri olduğu, büyük sosyalist hatip J. Jaures yoluyla sosyalizmle ilgi kurduğu bilinmektedir. O dönemde Yahya Kemal ve Abdülhak Şinasi beylerle arkadaşlık etmiş, kardeş çocuğu Profesör A. Samim Gönensay ve Prof. Ali Yar ile sürekli bağ kurmuştur. Doktor, Fransa'da geçirdiği bu yıllar zarfında genç ve güzel, şairliği ve piyanistliği olan bir Polonyalı üniversite talebesine âşık olmuş ve Polonya'ya gidip kendisi ile evlenmiştir. Bu aşk Dr. Şefik Hüsnü'nün bütün hayatına güzel bir ışık ve sağlam bir dayanak teşkil edecektir. Evliliklerinden bir kızları olmuştur. Eski arkadaşlarından Yahya Kemal ve Şinasi Hisar gibileri ise kötü günlerinde sırt çevireceklerdir.

1919-1925

Balkan Savaşı sıralarında yurda dönen Dr. Şefik, Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar mülâzımıevvel ve yüzbaşı olarak Çanakkale savaşlarına katılmış; savaş bitince de karanlık mütareke yıllarında siyasî mücadeleye atılmıştır. Türkiye için kurtuluş yolunu sosyalizmde görmekteydi, bunun nedenlerini kendi ağzından dinleyelim: "Esasen bizde, Marx'ın devrim için gerekli gördüğü maddî şartlar da daha yerine gelmiş değildir… bu noktayı kaydedelim… iddia edeceğiz ki, bu şartların doğuşunu beklemeden, sadece halk sınıflarının sosyal şartlarına güvenerek, pek yakın vadede (Türkiye) devrimini yapmaya mecburdur, meğer ki, sömürge ahalisi derekesine inmeye razı olsun!" (26.8.1921). Ve Dr. Şefik Hüsnü bütün hayatını Türkiye'nin emperyalizme bağımlı bir hale düşmemesi için bu gayeye vakfedecektir. Bu mücadelesindeki hata ve sevapları hakkındaki hükmü ancak tarih verecektir. Berlin'de devrimci Türk gençlerinin bir sayı olarak çıkardıkları KURTULUŞ dergisi İstanbul'a taşındığında Dr. "Türkiye'deki Sosyal Hareket" ve "Türkiye'deki Sosyal Sınıflar" başlıklı iki makale yayınlayacaktır. Berlin'deki KURTULUŞ grubunun kurmak istediği parti 20 Eylül 1919 günü **Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası** adı ile kurulmuş, üç ay sonra Ferah tiyatrosunda 2000 işçi delegesi ile ilk kongresini yapan parti, kâtib-i umumiliğine (genel sekreterlik) Dr. Şefik Hüsnü'yü getirmiştir. Partinin ilk faaliyeti sol kuruluşları ve işçi teşekkül-

93 Bu Rasih Nuri İleri'nin bu makalesi, *AYDINLIK* Sosyalist Derginin Mayıs 1969'da yayımlanmış 7. sayısında 59-69 sayfalarda yer almaktadır. (Kaynak: TÜSTAV Süreli Yayınlar Kütüphanesi).

lerini BİR ORTAK CEPHEYE davet etmek olmuştur; o sıralar sosyalist partinin başı Suphi Nuri, arkadaşlarıyla Dr. Şefik Hüsnü'nün partisine katılmışsa da cephe teklifi fazla etkili olmamıştır. Partinin sözü geçen kongresinde alınan kararlar arasında **genel oy, nisbî temsil** isteği yer almaktadır. İngilizlerin İstanbul'u işgali üzerine partinin faaliyeti kısmen yeraltına geçmiş, İngiliz sansürü altında AYDINLIK dergisi çıkartılmış, partinin ileri gelenlerinden bir kısmı Anadolu'ya geçmişlerdi. Anadolu'da çete faaliyetine girişip ilk kurşunlardan birini AYDINLIK grubundan genç bir doktor (Hikmet Kıvılcımlı) atacaktır. İstanbul'da kalanlar da İstiklâl savaşımıza cephe gerisinde katılmışlardır. Aralarında Mustafa Kemal paşa ile irtibatı olanlar da bulunuyordu.

O dönemde dünya iki cepheye ayrılmıştı, emperyalist galip devletler cephesi ile sosyalist mücadele yapan işçilerle geri kalmış memleketlerdeki bağımsızlık savaşlarını yapanların cephesi. Bu bakımdan da mücadele milli hudutları aşan bir nitelikteydi. Bu yönde Mustafa Kemal paşa'nın bir yazısından parçalar aktarmayı faydalı buluyorum: "Kendi zincirlerini kopartmakla iktifa etmeyip iki seneyi aşkın bir zamandan beri bütün dünyanın kurtuluşu için gayri müsavi bir mücadeleye girişen ve zulmün ebediyen dünya yüzünden kalkması için şevkle bahtsızlık ve isdıraplara katılan Rus halkına karşı Türk halkının duyduğu hayranlığı size bildirmekle büyük bir haz duymaktayım. Avrupalı emperyalistlere karşı yüzyıllardan beri Müslüman memleketleri müdafaa etmek için mücadele eden milletimiz Rus milletinin insaniyetin kurtuluşu uğrunda yaptığı büyük fedakârlıkları tamamen taktir etmektedir. Tamamen kaniyim ve bu kanaatime bütün vatandaşlarım katılmaktadır ki bir yönden batının işçileri, öbür yandan Asya ve Afrika'nın esir halkları uluslararası kapitalizmin azami kâr sağlamak için halen kendilerini birbirini imha ettirmek ve esir tutmak için kendilerini kullandıklarını anladıkları gün ve sömürge siyasetinin caniliği dünyanın ezilen kitlelerinin kalplerine nüfuz ettiği gün burjuvazi iktidarının sonu gelmiş olacaktır."(2.7.1922). Büyük Millet Meclisi Reisi MUSTAFA KEMAL (İvar Spektor 1956, University of Washington Pres). Bu yazı geleneksel düşmanlık gibi sözleri ve o dönemdeki enternasyonalizm hakkındaki propagandaları iyice aydınlatmaktadır. Dr. Şefik Hüsnü ise bu mücadelenin iki cepheliliğine inanmış olarak savaşını sürdürmektedir. Daha zafer sağlanmadan şöyle yazmaktadır: "Derebeyliği andıran, meşrutiyetle yamanmış bir devlet teşkilâtıyla varlığımızı sürdüreceğimizi sananlar varsa, bunlar ancak ciddi meseleleri de latifeye bozan şarlatanlar olması gerekir… Bugünden devrimimizi kendimiz hazırlamaya koyulmalıyız." (26.8.1921). Zaferden sonra ise; şu önemli tezi ileri sürmektedir: "Bu memlekette bundan sonra ancak üç türlü akım düşünülebilir: 1- Bugünkü devrimi yapan ve yaşatmaya azmetmiş olanların temsil ettiği cereyan; 2- Derebeylik artıkları olan geleneklerle ve Osmanlılığa bağlı olanların etrafında toplanan gerici akımlar; 3- Fakir işçi ve köylü kitleleri ve orta halli sınıflar yararına devrimimizi derinleştirmek, geliştirmek ve onu ortak mülkiyete dayanan bir sosyal devrime vardırmak amacını güden sosyalist akım… Birinci ve üçüncü siyaset uzun süre elele hareket edebilecek ve herhangi bir fırsattan yararlanan gericiliğin tehdit edici bir durum aldığı zamanlarda siyasî ve sosyal devrim taraftarları, milletin ezici çoğunluğu ile beraber, tek bir vücut gibi kara kuvvetlerin karşısına çıkacaklardır." (Aydınlık, 1 Mayıs 1923; Mete Tunçay, Türkiye'de Sol Akımlar, s. 161-162). Bu güçbirliği teklifindeki tanımlama ilgi çekicidir: Atatürkçülüğe siyasî devrim (siyasî inkılâp) taraftarlığı, sosyalistliğe de sosyal devrim (içtimaî inkılâp) denmekle çok ilginç bir tanımlama yapılmaktadır. Ne yazık ki sola karşı ilk hareket Aydınlık dergisinin aynı sayısındaki bir bildiriden dolayı yapılmış, Dr. Şefik Hüsnü dahil birçok kişi tutuklanmış ve az sonra beraat etmişlerdir.

Aynı tarihli bir beyanname ile parti asgarî taleplerini bildirmişti: "Genel oy, nisbî tem-

sil; aşarın ve temettü vergilerinin kaldırılması; kademeli bir genel gelir vergisi; devlet tekellerinden başkalarının kaldırılması; dış ticaretin devletleştirilmesi; iktisadî devlet işletmeleri; ekonominin her alanında kooperatifleşme; sendika, birlik, grev ve başka işçi hak ve hürriyetleri; parasız ve zorunlu ilk öğretim; askerlik yükümünün düzenlenmesi; sosyal yardım tedbirleri, memur hakları, derebeylik kalıntıları ile savaşılması"(Aydınlık, aynı sayı). Bu isteklerin ikisi dışında hepsi 27 Mayıs'tan sonra gerçekleşmiş bulundu. Geri kalan iki tanesi ise bugün Atatürkçü ve sol kanadın ortak isteklerini teşkil etmektedirler. Ne yazık ki, Atatürkçülüğün bağımsızlık, siyasî devrim gibi ilkeleri yönünden bugün çok geriye gidilmiştir.

Partinin son günleri yaklaşırken Dr. Şefik Hüsnü, çok ilerisini görerek Halk Partisinin gelişmesini çizmiştir: İktidardan yararlanarak bir kısım küçük ve orta sermayenin sahipleri cüretli işlerle büyük kudrete sahip olur, artık ekonomik (devlet) baskısı istemezler. Zorunlu olarak yabancı sermaye ile işbirliği ederler. Hükûmete (içten) baskıda bulunurlar, dedikten sonra Terakkiperver Fırkayı örnek olarak gösterir ve der ki: "Halk Fırkası da bu iniş üzerindedir", "bu küçük burjuva fırkasına mensup nüfuzlu üyelerin sermayeleri arttığı ölçüde devrimciliği azalacaktır." (1 Ocak 1925, Aydınlık).

Dr. Şefik Hüsnü, köyler dağınık olduğundan öncülük işçide olmalı, köylü işçi "elele, omuz omuza" birleşmeli, "büyük arazi ve çiftliklerin müsadere ve istimlâki ve toprağı olmayan veya az gelen yoksul köylülere" bedelsiz taksim edilmelidir, demektedir.

Musul'u bize vermemek için İngiliz emperyalizminin kışkırttığı ve silâhlandırdığı Şeyh Sait isyanı hakkında da parti: "İrticaın başında Şeyh Sait değil derebeylik duruyor, irticaa karşı mücadelede halk hükûmetledir"; demektedir ve şu yargıya varmaktadır: "Kara kuvvet bizim de burjuvazinin de düşmanıdır, her şeyden önce bu düşmanı yenmeliyiz." (23 Şubat 1925, Orak Çekiç).

Dr. Şefik Hüsnü Parti kapatılmadan az önce Varşova'da kalmış bulunan karısının ve kızının yanına gitmişti. 1 Mayıs 1925 günü yayınlanan bir beyanname sebep gösterilerek ileri gelen sosyalistler İstiklâl Mahkemesine sevkedildiler. Dr. Şefik Hüsnü giyaben (Padişaha suikast maddesine göre) 15 yıla mahkûm edildi. Cumhuriyet idaresinde bir anlamı olmayan bu kanun kalkınca cezası 1 yıla indirilmiş bulundu. Anadolu hükûmeti Şıh Sait isyanını bastırmış ve fakat solun teklif ettiği güçbirliğini kabul etmemiş, uzun bir dönem için sağ veya sol hiçbir akıma yer vermeme yolunu tutmuştu, kaldı ki bu dönemde sağ kanat geniş ölçüde idam cezalarına çarptırılmış bulunmaktadır.

Ne yazıkdır ki Anadolu hükûmeti solun istikrarla istediği toprak reformunu yapmamakla en güçlü sosyal dayanaktan yoksun kalmıştır.

Dr. Şefik Hüsnü'nün 1919 yılındaki görüşü

Kurtuluş dergisinde yayınlanan ve daha sonra "Türkiye ve İçtimai İnkılâp" broşüründe yer alan "Türkiye ve sosyal hareket yazısında Dr. Şefik Hüsnü o zamanki Türkiye'yi incelemektedir. Sosyal devrim olanak ve şartlarını saptamak için "Türkiye'nin esaslı bir sosyal ve ekonomik incelemesi gerektiğini, bu yöndeki bilimsel incelemelerin yok denilecek kadar az olduğunu ve çoğunun pek basit ve çok defa yanlış esaslara ve bilgiye dayandığını" söyledikten sonra Türkiye'nin çok değişik karakterli olduğunu belirtmektedir: "Bir eski çağ köyünün birkaç saat ilerisinde ortaçağ şehrine de bir eskiçağ kasabasının birkaç gün berisinde son devrin buhar ve elektrik makinalarıyla ve uçuk benizli işçileriyle bir yirminci yüzyıl şehrine rastlanabilir." Buna karşıt aynı gelişmede olan üç esaslı bölge olduğunu belirtmektedir. Bunlar: 1- Tamamen zıraî devreye bile girmeyen bir ekonomik manzara arze-

den Kürtlerle meskûn bölge ve civarı "bu havalide köy hayatı bile henüz başlamamıştır" … "Şeyhlerle beylerin keyfî idareleri her şeye hâkimdir" … "Daha iyi soyulabilmek ve daha kolaylıkla ezilebilmek için kasden cahil bırakılan pek aşağı bir hayat süren halk … **reislerine bir mabut gibi hürmet ve itaat edenler**. Üretim en basit şekliyle cereyan eder ve ekseriya Pazar için değildir."… 2- Köy ekonomisinin hâkim olduğu yerler … "bu havalinin gayet geniş arazisi üzerinde pek az nüfus vardır. Halkın büyük çoğunluğu, ebedî bir yoksulluk ve mahrumiyetten başka nasibi olmayan küçük arazi sahipleridir" karasaban kullanır … hemen her evde dokuma tezgâhı vardır … kağnı kullanılır…" yeni ileri ziraat, mevcut yerli ve ecnebilere ait bir iki çiftliğe münhasırdır." 3- "Ziraatta büyük işletmenin hâkim olduğu, sınainin azımsanmayacak derecede geliştiği batı Türkiye ve kuzey ve güney sahillerini kapsayan, her yönden büyük nehirlerle sulanan fevkalâde verimli topraklar bu kısmı teşkil eder." Bu bölgeyi iyice inceleyen Dr. Şefik Hüsnü buradaki proletarya ve yarı-proletarya ve diğer sınıf ve zümreleri inceliyerek sömürünün şekilleri üzerinde durur ve bu bölgeyi iyice ayırt etmek gerektiğini söyler. Bu bölgede "yirmi yılı aşkın bir zaman önce bilinçsiz de olsa bir işçi hareketi doğmuştur ve bu sosyal hareket bugün biraz daha bilinçlenmiş ve güçlenmiştir." Bu hareket birçok burjuva yazarın söylediğinin aksine "birçok kişinin sunî bir eseri değil aksine ekonomik zorunlulukların" kaçınılmaz sonucudur.

Sonuç olarak orta Türkiye sosyal hareket için zayıf bir ortamdır, "buranın özellik ve önemi, fakir ve orta halli ezilen sınıfın bütün arzu ve taleplerini tatmin eden **esaslı şiarlar** etrafında toplanarak sosyal hareketin zaferine **bir destek kuvveti** teşkil etmeğe elverişli olmasıdır." "Diğer bir sonuç olarak doğu Türkiye'nin sosyal hareket için elverişsiz olduğu"dur. "Buralarda yapılacak bütün hareket teşebbüs ve tecrübelerin akamete mahkûm kalmış bulunması bunu teyit eder." … "Türkiye sosyal hareketinin ağırlık merkezi batıdadır."

"Türkiye'nin sosyal hareketi … tıpkı diğer memleketlerde olduğu gibi başka bir taraftan sokulmaksızın bizzat işçi sınıfının kendisinden, içinde kıvrandığı baskı ve haksızlıklarla dolu yoksul ve sefil hayatından doğmuştur … Türkiye sosyal hareketinin bundan sonra katedeceği ve etmek zorunluluğunda bulunduğu aşama kasden yaratılan arızî işçi ayrılıklarını, Sosyal hareketle ilgileri olmadığı halde sadece hasis düşünce, hırslar ve çıkarlarla lâyık olmadıkları baş yerlere gelen yabancı düzme zararlı asalakları ortadan kaldırarak ve bu sun'i farkları kaldırarak işçi birliğini kurmak suretiyle yapılacak bilinçlenmenin ortaya çıkaracağı dev güç, bu hareket (genişlediğinde) mevcut zıraî proletarya ve yarı-proletaryanın da katılmasını sağlamakla ikinci adımını atmış olacaktır... Fakir ve orta halli sınıfın, (o sınıfın R.N.) çiftçilerinin tahammül edilmez durum ve halleri sosyal hareketin öncülerinin asla gözlerinden uzak kalmıyacak özel bir önem taşır. Türkiye işçi hareketinin bilinçli öncüleri bu kısımda fakir ve orta halli köylü ve şehirlilerin bütün taleplerini büyük bir dikkat ve bilgi ile inceliyecek ve saptıyacak, İşçi sınıfı da bu talepleri kendi mücadele alanına katarak bu hâmisiz ve kimsesiz sınıfın fiilî ve samimî önderliğini üzerine alacaktır. Sahillerle birlikte batı Türkiye'nin güçlü bilinçli proletaryasının orta Türkiye'nin geniş ezilmiş ve yoksul halkı ile kuracağı pek tabiî ve gerçek, karşılıklı çıkarlara dayanan birliğin vereceği dev güç, sosyal devrimin zaferini sağlamakta en büyük âmil olacaktır. Ve bu zafer, bugün sosyal hareketle elverişli şartlardan yoksun, büsbütün geri kalmış doğu Türkiye ezilenlerinin de asırlık boyunduruklarını kırdıracak ve onları özgürlüğün mesut ufuklarına kavuşturacaktır. (Kurtuluş, 1919).

Tam olarak veremediğimiz bu yazı 1919 Türkiyesini bugün için değişmiş bölge ve durumlara göre yansıtmaktadır, o dönemde "aşiret çağındaki" doğu bölgelerimiz hakkındaki kanılar, şartlar değişmiş olmakla beraber çok ilginçtir.

1925-1945

Politik devrimlerimizi, Atatürk'ün hastalık ve ölümünü ve sonraki dünya savaşı ve iç ve dış faşizm dönemini kapsayan, Atatürkçülükten dönüşü, yani Dr. Şefik Hüsnü'nün deyimiyle "baştakilerin zenginleşmesi ölçüsünde inkılâptan kopmaları" oluşumunu kapsayan bu dönemde (1927-1929) yılları dışında Dr. Şefik Hüsnü yurt dışında hem dünya ve hem de yurt çapında, güç ve çok yönlü bir savaş verecektir. Bizim için çok yönüyle kesintili ve bilinmeyen bir savaş.

Bu dönemin ilk kısmında Atatürk siyasî devrimlerini tamamlıyacak ve fakat bunları savunmada bir çıkarı olan bir sınıf yaratamadığından devrimler kısa bir süre sonra en yakınları tarafından ihanete uğrayacaktır. Bu dönemde Atatürk (1930 kısa tecrübesi hariç) hiçbir parti ve örgüte izin vermiyecektir. Şefik Hüsnü 1927 yılında tevkif edilmiştir, kendisiyle birlikte 57 kişi daha yakalanmıştır. 1927 davasında Dr. Şefik Hüsnü kanaatlerini sonuna kadar savunmuştur. Kendisi bu davada birbuçuk yıla mahkûm edilmiştir. Atatürk zamanında sola karşı verilen cezalar bu kadardı. Cezasını 17 Nisan 1929 günü tamamlayan Dr. Şefik Hüsnü yurt dışına çıkmıştır.

Bu dönemde 1929-1932 dünya krizi ortalığı kavurmakta, Türkiye olayların zoru ile devletçiliğe kaymaktadır. Avrupa'da ise Almanya tam bir ekonomik çöküntü içinde bulunmaktadır. Bankaların, ağır sanayinin yüzde doksanından fazlasını devlet satın almak zorunda kalmış, sol kanat ise seçimleri kazanabilecek bir duruma yaklaşmış, sosyal kaynaşma en keskin bir hal almıştı. Bu durum karşısında devlet makinasını, bürokrasiyi ve de orduyu elinde bulunduran Alman finans kapitali sosyalist bir demagoji yapan Hitler yönetimindeki faşist bir akımı destekleyip demokrasiye son vermek kararını vermiş bulunuyordu. Bu çok önemli dönemde Dr. Şefik Hüsnü, Berlin'de bulunmaktadır. Seçimlerin arifesinde Başvekil olan Hitler, solu seçime sokmamak ve demokrasiyi yok etmek amacı ile Reichtag'ı yani Alman millet meclisini Meclis Reisi Mareşal Göring'e yaktırıp yangını solculara yükletmek için geniş bir tevkifata girişmişti (27 Şubat 1933), bunun üzerine partiler kapatılmış ve faşist terör ve cinayetler başlamıştı. Tevkif edilenler arasında Dr. Şefik Hüsnü de vardı. Önce Aleksanderplatz'a oradan Moabit'e atılmıştı. Şefik Hüsnü Ağustos ayında hapisten kurtulmayı başarmıştı.

Doktor Şefik Hüsnü'nün yurda dönüşü

1938 yılında dünya savaşı kaçınılmaz olunca Dr. Şefik Hüsnü'nün karısı Ankara'ya gelmiş ve İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'dan doktorun yurda dönüş müsaadesini talep etmiş, fakat gereken izini alamamıştır. Bunun üzerine 1939 yılında kardeşi Av. Hakkı Değimer yeniden izin istemiş ve Emniyet Genel müdürlüğünün 11.7.1939 günlü yazısı üzerine kendisine 5.8.1939 tarihinde Paris konsolosluğu pasaport vermiştir.

Vatana dönen Dr. Şefik Hüsnü 1940-41 yıllarında yüzbaşı rütbesi ile askere alınmış, Sivas'ta görevde iken geçirdiği ağır bir ülser krizi üzerine Ankara'da ameliyat olmuş ve birbuçuk yıl kadar askerlikten sonra terhis edilmiştir.

Dr. Şefik Hüsnü, mutedil bir kişi olan Dr. Refik Saydam kabinesini desteklemiş, Anadolucu, Almancı, faşist Saraçoğlu hükûmetiyle şiddetle mücadele etmişti ve ırkçı anlayışla uygulanan "varlık vergisine" karşı çıkmıştır. Görüşlerini yansıtan yazılar 1942 yılından sonra "Tan" gazetesinde yayınlanmaya başlamıştır. 1943 yılında "Faşizme ve vurgunculuğa karşı geniş cephe" şiarını savunmuştur. Bu dönemde Reşat Fuat'la faaliyet göstermiş, üniversitede "anti-faşist" şiarlar etrafında 500 kadar genç etrafında tonlanmıştır.

Savaş sonu dönemi

1944'de faşizmin yenilgi dönemine girilmiştir, Saraçoğlu'nun umutlarının ve gayretlerinin aksine Amerikan-Sovyet ittifakı savaş içinde bozulmamış, Sovyetler Birliği'ne karşı bir kapitalist devletler ittifakı kurulmamıştı. Artık CHP üst kademelerinde ve örgütünde çöreklenen faşist zümre için hesap vermekten, ucuz kurtulmak yollarını aramaktan başka bir çare kalmamıştı. Öte taraftan yıllarca süren faşist propaganda onu yönetenleri bile o derecede zehirlemişti ki, CHP Genel Sekreteri Sovyetler Birliği'nin artık kalkınmaktan aciz kaldığına inanmaktadır (Bak. Suyu Arayan Adam, Şevket Süreyya Aydemir). Hâkim zümre için tek yol Bizans entrikaları ile ilerici hareketleri bölmek, beklenilen bir Amerikan-Sovyet bölünmesine kadar vakit kazanabilmekti.

Bu arada Stalingrad Alman yenilgisinden sonra iktidar üst kademeleri, bir sola açılış gayreti gösterecekti, bunun bir başarı şartı da hakikî sol kanadı saf dışı etmekti, 1944 tevkifatları, "Tan" olayı ve 1946 tevkifatı bu yönden değerlendirilmelidir. Hükûmetin giriştiği iki "Sol" hareket, köy enstitülerinin kuruluşu ve toprak reformu (1945) şeklinde belirmiştir. Ancak bazı şartlarda olumlu olabilecek bu iki hareket CHP'nin sınıfsal karakteri ile çatışmaktaydı, partideki ağalar ve temsilcilerinin sert tepkileri oldu.

Dr. Şefik Hüsnü'nün kabul ettirdiği "anti-faşist cephe" şiarı gün geçtikçe etkili olmaktaydı. Bu arada Tan gazetesine Vatan gazetesi (Ahmet Emin Yalman) katıldı ve bir demokratik özgürlükler kampanyası başladı. Bunun üzerine Dr. Şefik Hüsnü İstanbul'da yapılacak kısmî seçimden yararlandı. Bağımsız bir aday sosyalistlerin görüşlerini bir broşürle dile getirdi. Aday genç bir hukukçu olan Faris Erkmen'di. "Programım" adındaki broşür (1945, Sebat basımevi) sosyalist çevrenin görüşlerini şöylece yansıtıyordu:

1- Anayasaya aykırı kanun ve nizamnamelerin kaldırılması. "2- Millî kurtuluş hareketini takip eden Atatürk inkılâbının iradesinin Halk Partisi içinde veya dışında olsun her mânada Atatürk inkılâbına ve anayasa demokrasisine sadık kalmış vatandaşların ellerine geçmesi lâzımdır." (Bu maddeyi aynen aldık). 3- Tek dereceli, serbest, gizli genel oyla ve nisbî temsile dayalı seçim. 4- "… Türkiye, mürteci kültürün ihraç pazarı haline gelmiş ve milletin zaten bu yola meyyal bir kısım orta sınıfları yarı münevverler, uzun müddet faşizm zehirinin" etkisi altında kalmıştır, … idare mekanizmasında çöreklenmiş bulunan ırkçı zihniyet "çözüm yolunu etkisiz bırakmıştır" bu gibi unsurlardan devlet teşekküllerinin temizlenmesi. 5- Atatürk inkılâbına düşman… ırkçı teşekküller dışında cemiyet, birlik ve parti kurma hakkı. 6- Söz, yazı, miting hürriyeti. 7- İzine tabi olmayan yayın. 8- Emekçiler, ziraat gündelikçileri, memur ve müstahdemlerce kurulacak serbest meslek birlikleri ve sendikalar. 9- İleri ve süratli bir toprak reformu: 500 dönümlük had, köylüye yeterli toprak, toprak ıslâhı, bedelsiz tevzi, köylü işletmesini sağlamak için devlet ziraat istasyonlarının kurulması, küçük ve rota köylünün toprak ağalarına, tefecilere, bankaya ve devlete olan borçlarının silinmesi. 10- Millet bir bütündür, parçalanmaz. Millî azınlıklara müsavi vatandaşlık haklarının sağlanması. 11- Varlık vergisindeki haksızlıkların elden geldiği kadar düzeltilmesi. 12- Devletçilik millet aleyhine olmamalıdır. Geniş halk kitlelerinin geçim ve sağlık hizmetlerinin devletleştirilmesi, müteahhitliğin kaldırılması, istihsalin müstahsil kitlelerce kontrolu. Ve devletçiliğin nâzım rol oynaması. 13- Halkın temel ihtiyaçlarında ucuzluk, paranın kıymetinin korunması, fevkalâde zamların kalkması, savaş içinde elde edilen haksız servetlerin müsaderesi. 14- Resmî ve hususî memur ve müstahdemlere bir sigorta. 15- İçtimaî - sıhhî yardım. 16- İnsanca yaşamağa yetecek asgari indirim ve fazlalaşan (müterekki vergi) sistemi. 17-Yoksul öğrencilere yemesi dahil tamamen parasız öğretim, talebe kontrolunda yurtlar. 18- İktisaden tam bir kadın erkek eşitliği. 19- Kimsesiz ve işçi çocuklarına bakacak

teşkilât. 20- "Sağlam bir dış siyaset hiç bir zaman millî kinler, tarihî düşmanlıklar üzerine kurulamaz. Verimli bir dış siyasetin ana direği realist bir dünya görüşüdür." Atatürk dış siyasetine dönüş, Türk-Sovyet ilişkilerini düzeltmek. Komşularla dostluk. 21- Tutucu eğilimlerden arınmış bir Türk-İngiliz-Amerikan dostluğu. 22- Balkan devletleriyle dostluk. 23- Arap ülkelerinin kurtuluş ve birleşme gayretlerini desteklemek. Doğu Akdeniz'de millî menfaatlarımıza aykırı bir oyuna düşmemek.

İşte Dr. Şefik Hüsnü Değimer'in 1945'deki seçim programı budur.

Millî Şef rejimi bu dönemde iki cepheli bir tehlike ile karşılaştı. Soldan başka toprak reformunu istemiyen büyük toprak ağaları Menderesler, Sazaklar da muhalif cepheye katıldılar.

Bu durum karşısında iktidar, kurulmakta olan cepheyi yok etmek için bir tertibe başvurdu, Aralık başında CHP iktidarının düzenlediği sözüm ona bir öğrenci yürüyüşü ile "Tan" matbaası yıkıldı. Yeni Dünya, La Turqu[i]e ve diğer ilerici gazete ve dergilerle Beyoğlu'nda Sovyet yayınlarını satan "Berrak" yayınevi tahrip edildi.

Dr. Şefik Hüsnü o sıralarda her zaman içtenlikle taraftarı olduğu legal faaliyet olanaklarını zorlamaktadır. Dr. önce Esat Adil ve Cami Baykurt'un bir sosyalist parti kurmasını, Suphi Nuri İleri'nin de parti gazetesi çıkarmasını öngörmüş, fakat liderlik ihtirasları ve "icazetli sosyalizm" özentileri az sonra bölücü bir etki doğurmuştur.

Bunun üzerine Dr. Şefik Hüsnü kendisinin de katılacağı bir parti kurmak üzere temasa geçmiş, 1919 partisi kurucularından Prof. Sadrettin Celâl Antel, Cami Baykurt, Zekeriya ve Sabiha Sertel'den olumsuz cevaplar almıştır. "Tan" olayı "Sol" geçinenlerden çoğunu sindirmişti. Ankara'da da Pertev Boratav, Behice Boran, Adnan Cemgil gibiler partiye girmekten çekineceklerdir.

Buna rağmen, Sosyalist Partinin bölücü durumuna son vermek ve onun 30 yıllık bir birikime konup onu saptırmasını önlemek için Dr. Şefik Hüsnü "Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisini" kurdu (20.6.1946) – (Bak: Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'deki Siyasi Partiler).

Parti programında iki amaç maddesi vardır. Biri (uzak gaye: Madde 2) diğeri ise (yakın gaye) başlığını taşımaktadır.

Uzak gaye: İşgücünün sömürüsünü ortadan kaldırmak; büyük üretim vasıtalarını millî müşterek mülkiyete geçirmek; sosyalist bir demokrasi kurarak fertlere yüksek geçim ve mutlu bir hayat sağlamak; şeklinde özetlenebilir.

Yakın gaye ise:

a) Halkın doğrudan doğruya söz sahibi olacağı bir düzenin kurulması.

b) Özgürlüğe ve dokunulmazlığa karşı olan kanun ve nizamnameleri anayasa uyarınca kaldırmak.

c) Birlik ve sendika kurma haklarını kabul ettirmek.

d) Fark gözetmeksizin işçiyi, köylüyü ve onların tabiî müttefiklerini "yerli ve yabancı kapitalistlerin sömürülerine ve siyasî baskılarına karşı korumak." İrticaa ve faşizme karşı gelmek.

e) Devlet işletmelerinde ve özel işletme ve fabrikalarda kollektif sözleşme, sosyal sigorta, sendikal kontrol kurumlarını yerleştirmek.

f) Örgütlü emekçi ve köylü yığınlarını sosyalist bir topluma doğru yönetmek.

Fıkraları bulunmaktadır.

Partinin kuruluşuna paralel olarak da, Ferit Kalma[u]k, Cemiyetler Kanununun bir maddesinin değiştirilmesinden yararlanarak sendikal örgütlenmeye girişti. İstanbul Sendikalar Birliğini kurdu, bütün yurda yayılan 600 işyeri sendikası kuruldu. Bu arada ben de Aralık

ayında Adana Sendikalar Birliğini kurmakla görevlendirildim, amacı üç birlik kurup federasyon teşkil etmekti.

Üç aylık bir kuruluş döneminden sonra teşkilât çığ gibi gelişmeye başladı. 13 ilde teşkilât kurulduğu gibi yalnız İstanbul'da 10.000 işçi partiye katıldı. 1946 seçimleri sırasında partinin yayınladığı seçim beyannamesinde, seçim güvenliği olmadığı gizli seçim, açık tasnif ve nisbî temsil olmayınca seçimin bir oyundan ileri gidemiyeceği belirtiliyor ve beyaz oy kullanma direktifi veriliyordu. Parti, muhalefeti meclise boykota çağırdıysa da fayda vermedi.

Dünya siyaseti alanında ise değişiklikler meydana gelmişti. ABD Başkanı Ruzvelt ölmüş ve Sovyet-Amerikan ilişkileri bozulup "Soğuk harp" dönemine girilmişti. Artık iktidar bir dış destek bulabilecek duruma girmişti. Bu durum ve partinin çığ şeklinde gelişmesi 1946 yılının 16 Aralık günü sol parti, dernek, sendika ve dergilerin "komünistlik" bahanesiyle kapatılmasına yol açtı. Parti yöneticileri tutuklanıp liderler mahkûm edildiler (Dr. Şefik Hüsnü'nün mahkûmiyeti 5 yıldır.). Artık iki partili faşizm dönemi başlamış bulunuyordu. Bu dönemde (1947-1950) 1938 Harp Okulu, 1944 parti ve "İleri Gençlik" davaları ve 1946 TSEKP davası sonucunda, ilgili mercilerin kasten dışarıda bıraktığı kişiler dışında, sosyalist liderler hükümlü bulunmaktadır. Tek cezası biten Mihri Belli yurt dışındadır.

1950 seçiminden sonraki aftan yararlanan Dr. Şefik Hüsnü ve arkadaşları az sonra parti tarihinde görülmedik bir provokasyona kurban olmuşlar ve yeniden tevkif edilmişlerdir.

Bir devrimcinin ölümü

1947'de mahkûm edilen, 1950 affında serbest bırakılıp 28 Şubat 1952'de tutuklanan Dr. Şefik Hüsnü'nün hayat hikâyesini bitirirken, ailevî hayatı hakkında da iki şey söylemek gerekir. Öğrenci iken yaptığı aşk izdivacı iyi ve kara günlerinde onun en büyük desteği olmuştur. Ancak bu maceralı hayatta yurda dönerken bütün gayretlerine rağmen, gerici softa Polonyalı yetkililer yeni üniversiteyi bitiren, yurda gelemediği halde Türkçeyi iyi bilen ve vatan hasreti içinde olan kızını bir türlü Türkiye'ye bırakmamışlar. Polonya'nın yenilgisinden sonra da ünlü Varşova ayaklanmasında faşizme karşı insanlık görevini yaparken Dr. Şefik Hüsnü'nün kızı Alman kurşunları altında şehit olmuştur, bu yarayı doktor ölünceye kadar taşıyacaktır.

Bütün ömrü boyunca Millî Demokratik Devrim ilkeleri ve Atatürkçü-Sosyalist güçbirliği için savaşın ihtiyar hasta savaşçı, sürgün cezasının çoktan bittiğini bilmiyerek, yakınlarından uzakta, Manisa'da tam on yıl önce ölmüştür.

Bugün Feriköy mezarlığında yatmaktadır. Ağustos ayından beri en yakın arkadaşı, dostu, Reşat Fuat, Mustafa Kemal paşa'nın yeğeni Reşat ağabey onun yanıbaşında bulunmaktadır.

ÖNSÖZ[94]

Yüzelli yıldır Türkiye aydınları kapitalist Batı'nın merkezlerine taşındılar durdular. İçlerinde bu memlekete yararlı olma amacıyla gidenler de vardı. Böylelerinin iddiası, Batı'nın "ilim ve irfanını" alıp memlekete getirmekti. Böylelikle Türkiye'nin geriliğine son vermekti. Uygarlık meş'alesi Batı'nın elindeydi. Batı Avrupa'nın kapitalist ülkeleri her bakımdan kalkınma yolunda uzun mesafeler aşmışlardı. Aydınlarımız, Batı'yı böyle yüksek bir düzeye ulaştıran bilimi (Bu bilime dayanan ideolojiyi ve tekniği) Türkiye'ye ithâl ettikleri takdirde, kendi ülkelerinin de ayni yoldan ilerliyeceğini umuyorlardı. Yanılıyorlardı. batı'da teknolojik ilerlemeye ve dolayısıyle kalkınma ve ilerlemeye elverişli ortamı yaratan şey burjuvazinin egemenliği, burjuva dünyayı görüş tarzı, burjuva ideolojisi olmuştu. Burjuva sosyal bilimi, tarihin belirli bir anında, burjuvazi henüz devrimci bir sınıfken, teknolojik ilerleme ile bağdaşmaktaydı. O çağda burjuva sosyal bilimini, burjuva ideolojisini benimseyen bir toplumun önünde, kapitalist yoldan gelişme ve ilerleme olanakları açılırdı. Ama o çağ artık gerilerde kalmıştı. Artık emperyalizm sürecine girmiş olan bir dünyada Türkiye gibi bir ülke için burjuva sosyal biliminden yararlanarak, burjuvazinin hegemonyası altında, kapitalist yoldan teknolojik ilerlemeyi sağlama olanakları ortadan kalkmıştı. Burjuva sosyal biliminin, burjuva ideolojisinin gösterdiği ilerleme yolu artık tıkanmıştı. Ve bizim batı örneği hayranı aydınlarımızın tutmuş oldukları yol bir çıkmazdı. Bunların hayal kırıklığına uğramaları kaçınılmaz bir şeydi. Böyle bir dünyada Türkiye gibi bir toplum için tutulacak biricik doğru yol, geçmişte kapitalist Batının gelişmesini sağlamış olan burjuva bilimini değil, kapitalist Batının antitezi olarak, onun bağrında doğmuş olan ve bütün halkların kurtuluşu uğruna savaşın ideolojik silâhı niteliğini taşıyan proleter devrimci bilimi edinmekti; bu devrimci bilimi Türkiye'ye getirmekti, onu Türkiye'de yaymak, Türkiye toplumuna uygulamaktı.

Şefik Hüsnü Deymer, işte bunu yapmıştır. O, bu yüzden büyüktür. Tarih, kendisinden, "bilimsel sosyalizmi Türkiye'ye getiren adam" diye söz edecektir. Ama Şefik Hüsnü, yalnız bundan ötürü büyük değildir. O, yalnız Türkiye'de sömürülen ve ezilen sınıfların eylem kılavuzu olacak teoriyi Türkiye'ye taşımakla kalmadı, ömrü boyunca o kılavuzun gösterdiği çetin yoldan en önde yürüdü. Şefik Hüsnü, devrimci eylem kılavuzunu Türkiye gerçeklerine yaratıcı ruhla uygulayabilen ve böylelikle doğru devrimci çizgiyi saptayabilen kişiydi.

Bu kitapta, Şefik Hüsnü'nün **Aydınlık** dergisinde 1921'den 1925'e kadar yayınlanan bütün yazıları, birkaç istisna ile, sunulmaktadır. Bu yazılarda, bugün devrim yolunda ilk adım olarak savunduğumuz Millî Demokratik Devrimin, bu devrimin sınıf tahlili, stratejisi, görevlerinin genel çizgileriyle, bundan hemen hemen yarım yüzyıl önce, Şefik Hüsnü tarafından savunulduğunu görmekteyiz. Bu yazılarda Şefik Hüsnü, proleter enternasyonalizminden en ufak bir tavizde bulunmayan bir Leninisttir. O, bütün dünyadaki proleter devrimci mücadeleyle ve millî kurtuluş hareketleriyle dayanışma durumundadır.

Kitaptaki yazılar tazeliklerinden pek bir şey yitirmemişlerdir. Şefik Hüsnü'nün Türkiye toplumunu tahlili ayrı ayrı sınıf ve zümreleri, devrim açısından, değerlendirmesi, bir kere

94 Mihri Belli'nin Dr. Şefik Hüsnü ile ilgili kaleme aldığı bu çalışma ilk kez Şefik Hüsnü Deymer, *SEÇME YAZILAR, AYDINLIK Yayınları Ankara, Mart 1971 kitabının Önsöz'ü olarak yayınlanmış, daha sonra Mihri Belli'nin TKP'nin Tarihsel Konumu, Emekçi Yayınları, İstanbul 1976'da ve nihayet Proleter Devrimci bir kimlik: Dr. ŞEFİK HÜSNÜ DEYMER, Bibliotek Yayınları, İstanbul, Nisan 1969'da iktibas edilmiştir.*

daha bir millî kurtuluş savaşı şartlarında bulunan 1970 Türkiyesi için de, esas olarak, geçerlidir. Bu durum, yazarın Marksist tahlil yeteneğini gösterdiği kadar, yarım yüzyıl içinde Türkiye'de yer alan, (Şefik Hüsnü'nün deyişiyle) "siyasî devrimin", bu bir türlü "sosyal devrime" dönüşemeyen küçük-burjuva radikal atılımının, Türkiye halkına sağladığı kazançların, anti-kemalist karşı-devrim sonucu, ne ölçüde yitirildiğini gösterir. Toplumumuzun yarım yüzyıl içinde gide gide bir arpa boyu yol gidebildiği gerçeğini gösterir.

Evet, Şefik Hüsnü Deymer Batıya gitme olanağına kavuşmuş öteki aydınlarımızdan bambaşkaydı. Onun tanıdığı Paris, sadece Sorbonne semtinin, Champs Elisée kahvelerinin Paris'i olmadı. Şefik Hüsnü, Fransız toplumunun geleceğini temsil eden devrimci çevrelerle bağlar kurmanın, emperyalizmin sömürü alanı bir ülkenin aydını olarak, görevi olduğunu kısa zamanda anladı. Bütün zihin açıklığıyla Jean Jaures'lerin, Marcel Cachin'lerin, Anatole France'ların kürsüleri önünde yerini aldı. Onun tanıdığı Fransa, 1905 Rus Devrimi sonrası ve Birinci Dünya Savaşı öncesi döneminin Fransası idi. 1905 devrimi, devrim mihrakının artık Batı Avrupa'dan Doğu'ya kaydığı gerçeğini perçinleyen büyük olaydı. Fransa'da gözler Doğuya, stepler ülkesine çevrilmişti. Şefik Hüsnü, 1905 Rus Devrimini ve onun ardından gelen irtica dönemini günü gününe izleme olanağı buldu. **Aydınlık**'taki yazılarında bu devrimden, dünün olayıymış gibi, "1905 Rus Devrimi hatırlardadır" diye sözeder.

Şefik Hüsnü, 1912'de, genç bir tıp doktoru olarak yurda döndüğü zaman, Türkiye Balkan Savaşı içindeydi. Bu savaşı, Birinci Dünya Savaşı izledi. Şefik Hüsnü, teğmen, üsteğmen ve yüzbaşı rütbeleriyle altı yıl cephede savaşa katıldı. Çanakkale Savaşı süresince, o cephede görevliydi. Şefik Hüsnü, savaş anılarına bağlıydı, onları anlatırken cephe arkadaşlarını duygulanarak anardı. Çanakkale'de cephe komutanı Cevat Paşa'dan sevgi ve saygıyla sözederdi. Cephe kumandanı paşayla tabib yüzbaşı arasında, rütbe farkının izin verdiği ölçüde, bir dostluk ilişkisi kurulmuştu.

Şefik Hüsnü'nün o dönemde iktidardaki İttihat ve Terakki Fırkası hakkındaki görüşü de ilginçtir: 1950'lerde Orhaniye Askerî Cezaevi'ndeyken, siyasî mahkûmlar arasında bir söyleşi toplantısı sırasında, bir arkadaş, Birinci Dünya Savaşına Türkiye'nin, Alman emperyalizmi ve yerli ortakları tarafından nasıl bir olup bittiye getirilerek sokulduğunu anlatmış ve bugün de aynı tehlikeyle karşı karşıya olduğumuza, Amerikalıların yurdumuzdaki askerî üslerden yararlanarak, bizi, hatta Almanlardan daha kolay, istemediğimiz bir savaşa sokabileceğine işaret etmişti. Arkadaş, bu konuşması sırasında, Alman emperyalizminin kuyrukçuluğu politikasını izlemiş olan İttihatçıları sert bir dille eleştirmişti. Söyleşiden sonra Şefik Hüsnü, İttihatçılar hakkındaki görüşünü şu sözlerle dile getirdi: (konuşan arkadaşa hitaben) "İttihatçılara gereğinden fazla yüklendin. Meselenin sözünü ettiğin yanı var tabiî. Ama şunu da göz önünde tutmak gerek: o dönemde Türkiye'de İttihatçıların solunda sözü edilecek bir hareket yoktu. İktidara namzet olan muhalif parti, Hürriyet ve İtilaf Fırkasıydı. Bunlar, İngiliz ve Fransız emperyalistlerinin adamlarıydılar. Bir de şu önemli nokta var: bizim o dönemde İngiltere'ye ve Fransa'ya karşı, Kapitülasyon imtiyazlarının başlıca sahipleri olan bu iki emperyalist ülkeye karşı savaşa girmemiz demek, kapitülasyonların kalkması demekti. Nitekim savaşa girmemizle kapitülasyonlar kalktı ve bir daha geri getirilemedi. (Tabiî burada Şefik Hüsnü, Türkiye'nin Amerikan emperyalizmine peşkeş çekildiği 1940'lar ve 1950'lerden önceki dönemden sözetmekteydi.) Kapitülasyonların kalkması, o zamanların bizim için en önemli meselesiydi. Bütün yurtseverler bu uğurda her türlü felâkete göğüs germeye hazırdık. Bizim, bir olup bitti sonucu, Birinci Dünya Savaşına sokulmamızı o kadar kolay sineye çekmemizi açıklarken, bu halet-i ruhiyeyi göz önünde tutmak gerekir."

Şu söylenebilir: Şefik Hüsnü'nün, Balkan Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı boyunca ikti-

dardaki İttihat ve Terakki Fırkasına karşı, bir Marksist olarak, sözü edilecek aktif muhalefet eylemi olmamıştır.

Aynı adamı, savaş sona erer ermez en aktif proleter devrimci eylem içinde görüyoruz. Hiç şüphe yok ki, bu değişiklikte başlıca etken, Türkiye'nin savaşta yenilgiye uğraması, ve galip gelen emperyalist devletlerin Türkiye'nin devlet olarak varlığını ortadan kaldırmaya karar vermiş bulunmalarıydı. Türkiye bir millî kurtuluş savaşı şartlarına girmişti. Ve her gerçek yurtsever gibi Şefik Hüsnü de "analar bugün için doğurdu" diyordu. Bir başka önemli etken de Rusya'daki Büyük Ekim Devrimi idi. Ekim Devrimi, bütün dünyada devrim ateşini tutuşturmuştu ve Türkiye bu bakımdan bir istisna değildi. Birçok ülkede olduğu gibi, Türkiye'de de ilk Marksist-leninist parti (Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası) 1919 yılında kuruldu. İstanbul'da iki bin işçi delegenin katılmasıyla yapılan bu partinin ilk kongresi, Şefik Hüsnü'yü en büyük parti görevine, Parti Genel Sekreterliğine getirdi.

1919 yılı Millî Kurtuluş Savaşımızın örgütlendiği ve Türkiye halkının kitlesiyle emperyalizmin karşısına dikildiği yıldır. Düşman işgâli altında İstanbul proletaryasını bilinçlendirme ve örgütlendirme görevini yerine getiren Şefik Hüsnü'nün partisi, emperyalizmin ve yerli ortaklarının karşısında devrimci güçbirliğinin şart olduğunu kavradı ve bu güç birliği zihniyetiyle hareket etmesini bildi. Sosyalist Parti milli güçler cephesinde yerini aldı. O zamanın başta gelen devrimci görevi, Anadolu'da emperyalizmin maşası Yunan ordusuna karşı, ve gene emperyalizmin kışkırttığı gayrı-millî unsurların isyan hareketlerine karşı savaşan millici kuvvetlerin zaferinin sağlanması için her şeyin yapılmasıydı. Şefik Hüsnü ve partisi, bu başta gelen görevi yerine getirmiştir. Kurtuluş Savaşına önderlik eden kemalistler ile işçi sınıfı devrimcileri arasında güçbirliği kuruldu. İstanbul'da başta gelen mesele, Anadolu'nun insanca ve silâhça takviyesi meselesiydi. Millî Kurtuluş Savaşı süresince, İstanbul ve çevresindeki cephaneliklerdeki silâh ve cephanenin ele geçirilerek Anadolu'ya taşınmasında İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası üyesi militanlar en önemli rolü oynadılar.

Burada Şefik Hüsnü'nün yakın mücadele arkadaşı Baba Mehmet'i o dönemin proleter devrimci militan örneği olarak gösterebiliriz: Baba Mehmet Karadenizliydi. Takacılar arasında devrimci bilinci ile, yürekliliği ve teşkilâtçılığıyla kısa zamanda lider durumuna gelmişti. Anadolu'ya silâh kaçırma işinde baş rolü o oynamıştır. O İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası üyesiydi. Bir sosyalist olarak, devrimci görevi gereği, bütün millici çevrelerle samimî bağlar kurmuştu. Kurtuluş Savaşımızla ilgili anılarda, Baba Mehmet'in adı geçer. O'nu, ittihatçısı da, kemalisti de kendine mal etmeye çalışır. Ama o, su katılmamış bir proleter devrimciydi. Büyük Ekim Devrimi bu Karadeniz uşağını derinden etkilemişti. Suyun ötesinde, Rusya'da bir Lenin ortaya çıkmış ve patronların, ağaların hakkından gelerek sömürünün olmadığı, çalışan adamın yüzünün güldüğü sosyalist toplumu kurmaya girişmişti. Kurtuluş savaşını vermekte olan kendi vatanı için niçin aynı yolu, sosyalizm yolunu tutmasındı? Baba Mehmet o çetin mücadele yıllarında en çetin görevleri yerine getirirken sosyalizmi nihaî gaye saymıştır. Onun Şefik Hüsnü ile ortak dil bulması tabiî bir şeydir. Ethem Nejat gibi, Reşat Fuat gibi bu toplumun yetiştirdiği en güçlü proleter devrimci aydınlarla en yakın mücadele arkadaşlığı bağları kurabilen Şefik Hüsnü, Baba Mehmetleri de bağrına basmasını bilirdi.

Bilindiği gibi, Türkiye, zaferden sonra, Baba Mehmet'lerin özlediği sosyalizm yolunu tutmadı. Takrir-i Sükûn Kanununun kabulünden sonra Baba Mehmet Sovyetler Birliğine gitti. Moskova'da yerleşti ve birkaç yıl sonra orada öldü. Şefik Hüsnü, bu gün proleter devrimcilerinin savundukları devrimci güçbirliği fikrini, Kurtuluş Savaşımız şartlarında en iyi ifade etmekle kalmamış partisinin militanlarının çabasıyla bu güçbirliğini devrimci eylem-

de gerçekleştirmiştir.

Bir soru akla gelebilir: Millî Kurtuluş Savaşımız, bütün vatan düzeyinde verilmekle birlikte, düşmana kesin darbeler Anadolu'da indirilmekteydi. Ve millî mücadele Türkiye'sinin merkezi Anadolu'nun göbeğinde Ankara'ydı. Bu durumda İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'nın da merkezi Ankara olmamalı mıydı? Şefik Hüsnü'nün Ankara'ya geçip devrimci eylemini orada yürütmesi, en doğru davranış değil miydi? Bir sosyalist partinin gelişme olanakları, Millî Kurtuluş Savaşı şartlarında, İstanbul'a kıyasla Anadolu'da daha büyük olmaz mıydı?

Bu satırların yazarı bu soruyu Şefik Hüsnü'ye sormuştur. Cevabı özet olarak şu oldu: "Proletaryanın yoğun olarak bulunduğu tek merkez İstanbul'du. Biz, "nerede proletarya, orada biz" diye düşündük. Önümüzde Sovyet devrimi örneği vardı. Rusya'da devrim şehirlerde başlamıştı, köylere sonra yayılmıştı. Ve Rus devriminde tek temel güç işçi sınıfıydı. Bu düşüncelerle İstanbul'da kaldık. Biz, o zamanlar, böyle düşünüyorduk. Ama ben kendi hesabıma şimdi başka türlü düşünüyorum. Ankara'ya gitmemiz doğru bir davranış olacaktı. Mustafa Kemal ile, hiç değilse ilk yıllarda, daha geniş bir güçbirliği sağlanabilirdi. Üstelik kendisiyle hemşehriydik. Birçok müşterek dostlarımız vardı. Bizde bu gibi kişisel bağlar, kısa vade de olsa, etkili olabilir…"

Bu sözlere katılmak gerek. Aradan geçen yarım yüzyıla yakın süre içinde dünyadaki devrimci hareketlerin tecrübesi, Türkiye gibi ülkelerde proletaryanın yanında yoksul köylülüğün de devrimin temel gücü olarak saf tuttuğunu açıkça göstermiştir. Hiç şüphe yok ki, Millî Kurtuluş Savaşı şartlarında proleter devrimci liderler kadrosu, şehir proletaryasının örgütlenmesini ve mücadeleye yöneltilmesini ihmal etmemekle birlikte, karargâhını en çok güvenliği olan noktalarda, yoksul köylü yığınlarına en kolayca kurabileceği noktalarda kurmalıdır.

İzmir İktisat Kongresinde, birçok iç ve dış etkenler yüzünden liberalizm yolunu tutan, Müslüman Türklerden bir millî burjuvazi yaratarak kapitalist yoldan kalkınma hayaline kapılan Ankara hükümeti Şeyh Sait İsyanının doğurduğu bunalımla karşılaşınca, bir yandan irticaı ezerken, öte yandan sosyalist fikri boğma yolunu tuttu. İşçi sınıfının siyasî ve meslekî örgütleri kapatıldı. Marksist yayın yasaklandı. Çağımızda sosyalist fikrin yasaklanması demek, bugünün hakiki sosyal biliminin yasaklanması demektir. Marksizm denen kılavuzun yokluğunda Türkiye toplumunun rotayı şaşırması ve küçük burjuva radikal nitelikte birkaç ileri hamleden sonra yeniden karşı-devrim batağına saplanması kaçınılmaz bir şeydi.

Bundan sonra Şefik Hüsnü ve arkadaşları illegal devrimci eylem yolunu tutacaklardır. Bu çetin yol, işkence odalarından, hapishanelerden, sürgünlerden geçer. Şefik Hüsnü, bu çetin yoldan başı dik yürüyebilenlerdendir. Dostların ona karşı sevgi, güven ve saygısı, düşmanların da ona karşı duyduğu saygı ile karışık derin kin bundan ötürüdür.

Şefik Hüsnü İki Dünya Savaşı arasındaki dönemde, sorumlu bir proleter devrimcisi olarak hareketli bir yaşantı sürmüş, uluslararası proletarya hareketinin önemli tarihî anlarını mahallinde yaşamış ve bu hareketin en yüksek görevlerini yüklenmiştir. 1919'da Fransız sosyalistlerinin Tours Kongresine Türkiye temsilcisi olarak katıldı ve Fransız proletaryasının gerçek sözcülerinin II. Enternasyonal oportünizmini bozguna uğratışlarının tanığı oldu. Bu tarihî kongreye Doğudan gelme bir başka yabancı da katılmıştı: Ho Şi Minh. 1933'te Almanya'da Nazilerin tertipledikleri ünlü Reichstag yangını provokasyonuna o da karıştırılmak istendi. Dimitrov ile birlikte tutuklanarak Muabit Cezaevine kapatılanlar arasında Şefik Hüsnü de vardı. Şefik Hüsnü III. Enternasyonalin Yürütme Komitesi (İKKİ) üyeliğine yükselmiş ve bu görevde yıllarca kalmıştır.

İnsan, devrimci sıfatına devrimci mücadele ile hak kazanır. Bir kimsenin devrimci olup

olmadığının biricik ölçütü yaşantısıdır. Şefik Hüsnü yaşantısıyla devrimci sıfatına tam hak kazanmıştır. Hayatının kronolojisine bir göz atalım:

1912-1918: Askerlik, Balkan Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı cephelerinde
1918-1925: Legal devrimci eylem (İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası, **Aydınlık**, vb.)
1925-1927: İllegal devrimci eylem.
1927-1929: Tutuklanma, yargılanma, hapis cezasına mahkûmiyet.
1929-1939: Yurtdışında devrimci eylem.
1939-1946: Yurda dönüş, illegal devrimci eylem.
1946: 6 ay legal devrimci eylem (Türkiye Emekçi ve Köylü Sosyalist Partisi).
1946-1950: Tutuklanma, yargılanma, mahkûmiyet.
1952-1957: Tutuklanma, yargılanma, mahkûmiyet.
1957-1958: Sürgün ve sürgünde ölüm.

Yani toplam olarak: 8 yıl cephede askerlik, 6 yıl legal devrimci eylem, 20 yıl illegal devrimci eylem (11 yılı yurtdışında), 11 yıl mahpusluk ve sürgünde ölüm.

Şefik Hüsnü proleter devrimcisinin en yüksek vasıflarını özünde taşıyan kişidir. Bu vasıflardan biri yürekliliktir. Eylemden, eylemin en çetininden söz edildi mi, Şefik Hüsnü'nün gözleri parlardı. En çetin anlarda yürekliliğini belli ederdi.

Bu vasıflardan bir başkası davaya kayıtsız şartsız bağlılıktır. Proleter devrimci davayı her şeyin üstünde tutmaktır. Şefik Hüsnü, bunu yapabilen kişiydi. Onun kişisel meselelerinden, aile dertlerinden söz ettiği hemen hiç görülmezdi. Bir tek çocuğu olmuştur. Bu kızçocuğu, genç yaşında, Varşova'da, Alman Nazilerine karşı savaşarak hayatını vermişti. Şefik Hüsnü'nün hayatındaki bu dramı, kendisiyle birlikte aynı koğuşta yanyana yıllarca hapis yatan arkadaşlarından birçokları uzun süre bilmediler ve öğrendikleri zaman da doğrudan doğruya kendisinden değil bir üçüncü şahıstan öğrendiler.

Şefik Hüsnü'nün önde gelen devrimci vasıflarından biri de derin devrimci gururu idi. Çetin yaşantısı boyunca alçaklıkların, ihanetlerin çeşitleriyle karşılaşmıştı. Oportünistlere karşı, proleter devrimcisinin yaşantısında olağan olan çetin sınavlarda başını dik tutamayıp devrimci şerefine halel getirenlere karşı derin bir küçümseme duygusu taşırdı. Böylelerinin ve nankör işten kaçan bazı sansasyonel eylem meraklısı yarı-aydınların yıllarca boy hedefi olmuştur. Kendisine bu çevrelerden fırlatılan çamurdan habersiz gibi davranırdı. bundan yakınmayı küçüklük sayardı. Hiç şüphe yok ki, bugün sağ olsaydı ve mahut "Bizim Radyo"nun ve onun arkasında duran sahte marksist-leninist çevrenin, Türkiye proleter devrimcilerine küfür ve iftiralarına, Şefik Hüsnü adını ağza almadan Türkiye işçi sınıfı tarihini yazma çabalarına, oportünistlere, hainlere arka çıkmalara tanık olsaydı, tepkisi aynı olurdu. Küçümsemeyle başını onlardan çevirir ve proleter devrimcisinin yolunda ileriye doğru yürüyüşüne devam ederdi.

Sömürü düzeninin adamları karşısında, rastlantı olarak saflarımıza girebilmiş değişik tipteki oportünistler, arivistler karşısında, devrimci gururuyla muhatabını ezebilen Şefik Hüsnü, emekçi ve aydın yoldaşları arasında insanların en alçak gönüllüsüydü. "Düşmanlara ağu, dosta şekerdik" sözü tam ona göredir. Onun bu tevazuu, kaynağını, proleter devrimci düşünür ve eylem adamı olarak büyük yetenek ve kendine güveninden almaktaydı.

Büyük proleter devrimci arkadaşımız Şefik Hüsnü Deymer'in anısı devrimci mücadelemize rehber olsun.

Mihri Belli

ÇETİN SAVAŞ[95]'tan

(…)

Şefik Hüsnü Deymer. Varlıklı bir ocaktan, kökenden gelme. Fransa'da okumuş. Eski Fransız sosyalistlerinin etkisi altında gelişmiştir. Hiçbir zaman Marksist-Leninist olmamıştır. Bölücüydü. Oportünistti. Ve kariyeristti. Eline fırsat geçtikçe, parti içinde zorbalık yapmıştır. Bu adam, Komünist partisi'ne 1919-1920 yıllarında kurulan "Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası"ndan gelmiştir. Bu partide kimler yoktu. Hakkı Behiç, Nizamettin Ali, Nafi Atuf Kansu, daha birçok burjuva, küçük burjuva aydınları. Bunların çoğu CHP'ye gittiler. Kimi bu partiye sekreter, kimi onun ideoloğu oldu. Bu partinin içinde Sadrettin Celâl Antel, Ethem Nejat gibi komünistler de vardı. Ve Şefik Hüsnü'yle bunlar arasında sürekli bir savaş geçmiştir. S. C. Antel ve E. Nejat sosyalist örgütlerin cephe birliğini, işçi sendika hareketinin birliğini savunuyordu. O zamanki Sosyalist Parti'yle eylem birliğini ileri sürmüşlerdi. Sosyalist Parti'nin Genel sekreteri Mustafa Fazıl Çöl, Komintern'e yazdığı bir mektupta, bu partinin başkanı Hilmi'yle Doktor Şefik Hüsnü'nün eylem birliğine karşı olduklarını, her ikisinin de bozguncu olduklarını belirtiyor. Şefik Hüsnü, bu bölücülüğünü 1945'te daha açık ortaya koymuştur. Bir yandan TKP'nin gizli örgütlerini açığa çıkarmıştır. Öte yandan da sosyalist akımların, iki legal partinin birleşmesini engellemiştir. Açıkçası, sosyalist hareketi bölmüştür. Komünist Partisi'ni, sosyalist hareketi faşist Recep Peker hükümetinin yumrukları altına atmıştır.

İstanbul TKP'nin ana yuvalarından biridir. Parti komiteleri daha 1919 yılında kurulmuştur. Haliç fabrikaları TKP'nin ilk kalelerinden biridir. 1919 Ekim ayında 2 binlik tersane işçilerinin grevini Haliç Komitesi yönetmiştir. Bu komiteyi, M. Suphi yoldaşın yetiştirdiği, İstanbul'a gönderdiği komünistler kurmuştur. Partinin 1. Kongresinin raporunda, M. Suphi yoldaş, bu komite üzerinde duruyor, çalışmalarını örnek olarak gösteriyor. Şefik Hüsnü'nün bu tarakta bezi yoktur.

(…)

Ş. Hüsnü hiçbir zaman M. Suphi'yi partimizin kurucusu olarak tanımamıştır. Onu hiçbir zaman sevmemiştir. Şefik Hüsnü, partinin kurucularından Salih Hacıoğlu'na, Affan Hikmet'e, Vanlı Makinist Kâzım'a, pırıl pırıl bir komünist olan Seyfi ustaya karşı, partinin birçok işçi sınıfından gelme militanlarına karşı en zebanice davranmıştır. Bu adam, parti kadrolarını kırmakla polise, burjuvaziye yardım etmiştir. Salih Hacıoğlu'nu partiden atmak için en çirkin entrikalara başvurmuştur. Salih Hacıoğlu'na ve diğer gerçek komünistlere karşı entrikalar çevirirken, açıkça "Türkiye Komünist Partisi'ne lüzum yok" diyen, provokatörlüğü ortaya çıkan ve partiden kovulan Şevket Süreyya Aydemir'le birlik olmuştur. Komintern'in Kontrol Komisyonu, Salih Hacıoğlu'nu temize çıkarmış, Şefik Hüsnü'yü "küçük burjuva entrikacısı" olarak nitelemiştir.

Komünist Partisi'ne: Vedat Nedim Tör'leri, Mihri Belli'leri, Hasan Ali Ediz'leri, Hikmet Kıvılcımlı'ları getiren otur. Hepsi provokatör. Hepsi dönek. Bir Viyana "kongresi"nden söz ediyor provokatörler. Bir kez, 1926'da, Viyana'da partinin konferansı toplandı. Bu konferansta: Nâzım Hikmet, Baytar Mehmet, Hamdi Şamil, Faik usta

95 Çetin Savaş, İ. Bilen, Konuk Yayınları, 2. Baskı, İstanbul Eylül 1978, sf. 25-28

ve Şefik Hüsnü'yle yamağı Vedat Nedim Tör vardı. Konferans çatışmalı oldu. İki birbirine aykırı görüş, akım karşı karşıya geldi. Nâzımlar Leninci ilkeleri savundular. Parti programı ve tüzüğü üzerinde görüşler birbirinin tersiydi. Ş. Hüsnü, konferansta oportünistliğini açıkça ortaya koydu. Leninci parti ilkelerine, parti örgütlerinin üretim alalında, fabrikalarda, iş yerlerinde kurulma prensibine karşı çıktı. Partinin yüzeyde, yığınlardan kopuk bir örgüt olarak kalmasını savundu. O, partiyi burjuvazinin kuyruğuna takma yolunu tutmuştu. İleri sürdüğü tezler, program taslağı, Leninci hesaba kitaba uymuyordu. Örgüt görüşleri, fabrikalarda yuvalanmak, örgüt temellerini buralara dayama ilkelerine aykırıydı. Ajitasyon, propaganda da öyle. Adamın elinde iler tutar tarafı olan bir belge yoktu. Ne yaptı. Herşeye: "evet", "olur" dedi. Ve Vedat Nedim Tör'ü sekreter yaptı. Vedat Nedim, 1927 tutuklamasında bir polis gibi davrandı. Bildiği her şeyi, örgütleri ele verdi. Provokatörlüğünü gösterdi. Bundan sonra Yapı Kredi Bankasına kapılandı. 1927 komünist tutuklamaları, yargılamaları Ş. Hüsnü'nün bütün bölücü, entrikacı niteliğini de ortaya koydu.

Ş. Hüsnü, hiçbir duruşmasında, çıkıp: Ben Komünist Partisi Merkez Komitesi üyesiyim, hatta parti üyesiyim dememiştir. Hep: "Amele işleriyle uğraşırım" sözünü gevelemiştir. Komünist Partisi'nin politikasını, savaş platformunu, programını açık seçik savunmamıştır. 1946 tutuklamasında, polisin eline, iki çuval dolusu, partinin gizli belgelerini vermiştir. Birçok komünist, o zaman, bu belgeler yüzünden, korkunç işkencelere uğradı, uzun yıllar hapis cezası giydi. Sonra daha 1937'de, Merkez komitesi'nin ve Komintern'in özel bir kararıyla, Şefik Hüsnü Politik Büro'dan çıkarılmış, yöneticilik görevi yapamayacağı kendisine bildirilmiştir. Ş. Hüsnü partinin bu kararını da çiğnemiştir. Baş olmak hastalığı onu mezara kadar bırakmamıştır.

BİR ÖMÜR BOYU PROLETARYANIN DEVRİM DAVASI İÇİN MÜCADELE EDEN BİR ÖNDERİN HAYATI[96]

Türkiye proletaryasının kırk yıllık önderi Şefik Hüsnü Deymer, 1887 yılında Selanik'te doğdu. Orta öğrenimini Selanik'te tamamladıktan sonra, Paris Sorbon Üniversitesi Fen ve Tıp Fakültelerini bitirdi. Paris'te tanıştığı Polonyalı Leokadya Sterniaka ile daha sonra Varşova'da evlendi. Şefik Hüsnü'nün kızı Meryem, İkinci Dünya Savaşı Sırasında Varşova Ayaklanması'nda Naziler tarafından şehit edildi.

Şefik Hüsnü'nün hayatı, bir ömür boyu devrim davasını için mücadele eden bir proleter devrimci önderin hayatıdır. Şefik Hüsnü'nün hayatı, Türkiye komünist hareketinin tarihiyle iç içe geçmiştir ve ondan ayrı düşünülemez.

O, daha Paris'teyken ilerici fikirlerle temasa geldi. Jön Türkler'le bağ kurdu. Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'ye dönen Şefik Hüsnü Çanakkale savunmasına katıldı. Savaştan sonra Şefik Hüsnü, İstanbul komünistlerini örgütledi. Daha sonra, Berlin'de Türkiye İşçi ve Çiftçi Fırkası'nı, (TİÇSF) [*sic*] kurmuş bulunan komünistler İstanbul'a geldi. Şefik Hüsnü bu grupla İstanbul'daki komünistleri birleştirdi.

Şefik Hüsnü'nün önderliğinde İstanbul'da 23 Eylül 1919'da Türkiye İşçi ve Çifti Sosyalist Fırkası kuruldu. Şefik Hüsnü, Parti'nin Genel Sekreterliği'ne seçildi. 20 Eylül 1919'da daha önce Almanya'da yayına başlayan *Kurtuluş* dergisi yeniden faaliyete geçti. Şefik Hüsnü, dergide birçok makale yazdı. Şefik Hüsnü, özellikle İmalatı Harbiye işçileri arasında kök salan Türkiye İşçi Derneği vasıtasıyla, işçi sınıfının birliğini sağlamaya çalıştı.

Mustafa Suphi ve yoldaşlarının ölümünden sonra Şefik Hüsnü, Türkiye komünist hareketini toparlama çabalarına hız verdi. 1921 yılı Haziran'ında *Aydınlık*'ı çıkardı.

Şefik Hüsnü, Milli Kurtuluş Savaşı'nı var gücüyle destekledi. Birçok komünisti Anadolu'ya gönderdi. Anadolu'ya silah nakleden takacıların önderi Baba Mehmet, Şefik Hüsnü'nün kurduğu örgütün savaşçılarındandı. Şefik Hüsnü, İstanbul'da işgalcilere ve Padişaha karşı işçi sınıfını örgütlemeye çalıştı. Birçok grevin örgütlenmesini sağladı. İkinci Enternasyonalci Sosyal Demokrat Fırka ve İştirakçi Hilmi'nin Sosyalist Fırkası'na karşı mücadele etti.

Şefik Hüsnü önderliğindeki Türkiye Komünist partisi, 1922'de Komünist Enternasyonal'in Balkan Federasyonu'yla bağ kurdu. TKP, Komintern kongrelerine delege yolladı.

Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Şefik Hüsnü, Kemalist diktatörlüğe karşı mücadele yürüttü. İşçi ve köylülerin, milli devrimin kazançlarını koruması için çalıştı. Şefik Hüsnü, 1 Mayıs 1923'te *Aydınlık*'ta yayımlanan bir bildiriden dolayı tutuklandı. Şefik Hüsnü, Cumhuriyet döneminde *Aydınlık*'ı yayımlamaya devam etti. TİÇSF'yi canlandırmaya çalıştı. Birçok işçi örgütü kurdu. Grevleri örgütledi. Takrir-i Sükun kanunu'yla 1 Mayıs 1925'te birçok komünist tutuklandı. Şefik Hüsnü, tutuklanmadan az önce yurtdışına çıkmıştı, bu yüzden gıyabında yargılandı ve 15 yıl hapse mahkûm edildi.

96 Komintern Belgelerinde Türkiye-5 ŞEFİK HÜSNÜ YAZI VE KONUŞMALAR, Kaynak Yayınları, 2. Basım, İstanbul, Haziran 1995. Kaynak Yayınları Yönetim Kurulu üyesi Sayın İsmet Öğütücü'nün oluruyla iktibas edilmiştir, teşekkür ederiz.

Şefik Hüsnü, yurtdışına çıkmadan az önce, 6 Şubat 1925'te toplanan bir kongre ile TKP'yi yeniden örgütlemeye, Türkiye çapındaki faaliyeti birleştirmeye girişti. Kemalist iktidara karşı mücadelede TKP'ye doğru bir hat çizdi. Oportünizme karşı mücadele etti ve 1926 yılında Viyana'da TKP Merkez Komitesi'yle birlikte bir konferans topladı. Konferansta, Şefik Hüsnü'nün çizgisinin bir ifadesi olan 1926 Programı kabul edildi. Şefik Hüsnü, oportünistlere karşı mücadeleyi bizzat yürütmek için 1927 yılında Türkiye'ye geldi. Bir döneğin yaptığı ihbar üzerine 1927 yılında tutuklandı. 1928 yılında tahliye oldu ve yurtdışına çıktı. 1939 yılına kadar Komintern'de çalıştı.

Şefik Hüsnü daha önce yurtdışındayken, 17 Şubat-15 Mart 1926 tarihlerinde toplanan Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesi Genel Toplantısı'na dışarıdan katılmış ve Başkanlık Divanı'na seçilmişti.

1928 Komintern Altında Dünya Kongresi'nde Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesi asil üyeliğine seçildi. Bu görevi 1935 yılına kadar sürdürdü. Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesi, Komintern'in en yüksek organıydı ve Stalin dahil dönemin seçkin devrimcilerinden oluşuyordu. Şefik Hüsnü bir süre Komintern'in Batı Avrupa Bürosu başkanlığını da yürüttü.

Hitler faşizmi döneminde Şefik Hüsnü Berlin'de bulunuyordu. Reichstag (Rayştag) provokasyonu sırasında Şefik Hüsnü de tutuklandı. Altı ay sonra tahliye edildi. Tahliye olduktan sonra bir banka kasasında bulunan Komünist Enternasyonal arşivini Naziler'den kaçırmayı başardı.

1935'te Komintern'in Yedinci Kongresi'nde kırk iki kişilik Başkanlık Divanı'na seçildi. 15 Ağustos'ta akşam oturumuna başkanlık etti. Kongrede iki konuşma yaptı. Şefik Hüsnü bu kongrede Kontrol Komisyonu'na seçildi.

Şefik Hüsnü Ağustos 1939'da Türkiye'ye döndü. Yeniden askere alındı. 1941 yılında terhis oldu. Şefik Hüsnü, Türkiye'de Komintern'in Yedinci Kongresi'nin ışığında Alman faşizmine karşı mücadeleyi esas aldı. Alman taraftarlarının iktidara hâkim olmasını önlemeye çalıştı. 1943 yılında faşist Saraçoğlu hükümetine karşı "Faşizme ve Vurgunculuğa Karşı Savaş Cephesi" şiarını attı. Türkiye'nin Hitler'e karşı demokrasi cephesinde mücadele etmesini savundu.

Şefik Hüsnü, faşist kampın yenilmesi sonrası gelişen durumda, 20 Haziran 1946'da Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi'ni kurdu. Parti kısa zamanda işçi sınıfı ve emekçi yığınlar içinde hızla örgütlendi. Şefik Hüsnü, Esat Adil gibi burjuva sosyalistlerinin ve Hüsamettin Özdoğu gibilerinin TKP'yi tasfiye çabalarına karşı mücadele etti. *Emekçinin Sesi* adlı bir günlük gazetenin hazırlıkları içindeyken, 19 Aralık 1946'da birçok Parti üyesiyle birlikte tutuklandı. Parti kapatıldı. Şefik Hüsnü beş yıl hapse mahkûm oldu. 1950 yılında hapisten çıkan Şefik Hüsnü, 1951-52 tevkifatında yeniden tutuklandı ve beş yıl hapse mahkûm oldu. Daha sonra Manisa'ya sürgün gönderildi. Proletaryanın yorulmak bilmez savaşçısı ve önderi Şefik Hüsnü, 7 Nisan 1959'da yetmiş iki yaşındayken hayata gözlerini kapadı.

ŞEFİK HÜSNÜ DEYMER[97] (1887-1959)

Bilimsel sosyalizmi Türkiye'ye Batı'dan getiren ilk kuşak içinde yer alan, uzun yıllar *Türkiye Komünist Partisi* Sekreterliği görevini yürütmüş düşünce ve eylem adamı. Şefik Hüsnü 1887'de Selanik'te dünyaya geldi. Orta öğrenimini M. Garaud Kolejinde yaptı. Yüksek Öğrenim için Paris'e giderek Fen ve Tıp Fakülteleri'nde okudu. Sinir ve ruh hastalıkları uzmanlık eğitimi gördü. Paris'te bulunduğu yıllarda *Jön Türkler*in faaliyetiyle yakından ilgilendi. Ayrıca Türk düşün ve sanat adamlarıyla da arkadaşlık kurdu. Yahya Kemal, Paris dönemi dostlarından biridir. Türkiye'ye döndüğü 1912'de Balkan Savaşı'na katıldı. Ardından I. Dünya Savaşı'na da katılarak Çanakkale Cephesi'nde Tabib Yüzbaşı olarak görev yaptı.

1919'da ilk sayısı Berlin'de çıkan *Kurtuluş* dergisini çıkaran devrimci grubun başına geçerek, 20 Eylül 1920'den itibaren dergiyi İstanbul'da yayınlamaya başladı. 22 Eylül 1919'da dergi çevresindeki kadroyla birlikte *Türkiye Sosyalist İşçi ve Çiftçi Fırkası*'nın kuruluşunu sağladı. Fırka'nın Genel Sekreterliği'ne getirildi. *Türkiye Komünist Partisi*'nin 10 Eylül 1920'de Bakû'de toplanan I. Kongresine *Türkiye Sosyalist İşçi ve Çiftçi Fırkası* adına Ethem Nejat, Sadrettin Celal ve Mustafa Mermi'yi gönderdi. Kongre sonunda listeden Merkez Komite üyeliğine ve Merkez İcra (Faaliyet) Komitesi I. Sekreterliği'ne seçildi. 1921 başlarında Mustafa Suphilerin katledilmelerinden sonra Türkiye komünist hareketinde yaşanmaya başlayan dağınıklık ortamında, bazı araştırmacılara göre *Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası*'nın 15 Ağustos 1922'de Ankara'da toplanan II. Kongresi'nde gıyabında Merkez Komitesi Büro üyeliğine seçildi.

Kurtuluş dergisi hükümetçe kapatıldıktan sonra Haziran 1921'de grubuyla birlikte çıkarmaya başladığı *Aydınlık* dergisinde bilimsel sosyalist öğretinin yaygınlık kazanması doğrultusundaki yazılarını sürdürdü. Bilimsel sosyalist teorinin kılavuzluğundan Türkiye'de sınıfların mevzilenişine, kurtuluş savaşına, sosyal devrime ve işçi sınıfının ekonomik ve siyasal örgütlenme sorunlarına çözümleyici yaklaşımlarda bulundu. Aynı zamanda bilimsel sosyalist teorinin temel fikirlerini *Aydınlık Külliyatı*'ndan çıkan tercüme ve telif, broşür ve kitaplarında ele aldı. 1 Mayıs 1923 kutlamalarının ardından, dağıttıkları bir bildiri nedeniyle tutuklandı. Kendisiyle birlikte tutuklanan Sadrettin Celal, Ali Cevdet, Vanlı Kazım, Hasan Ali (Ediz) ve Hüseyin Vasıf'la "hıyanet-i vataniye" yasasına göre yargılanmaları mümkün görülmeyince serbest bırakıldı.

1923'de önce Sadrettin Celal'le birlikte *Bulgaristan Komünist Partisi*'nin Kongresi'ne katıldı. Kongre için bulundukları sırada; kendileri gibi Bakû Kongresi'nde Merkez Komite üyeliğine seçilmiş ve Moskova'daki Harici Büro'da görev yapan Mustafa Börklüce ile Ali Rıza (Keskin) ile; Mustafa Suphilerin katledilmelerinden sonra yaşanmakta olan dağınıklığa son vermek için Türkiye'de bir "toparlanma kongresi" yapılması konusunda anlaştı.

1 Ocak 1925 İstanbul Akaretler'deki evinde *Türkiye Komünist Partisi*'nin II. Kongresi toplandı. Kongre sonunda tekrar Merkez Komite üyeliğine ve *TKP Genel*

97 *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, c. 6,* İletişim Yayınları, İstanbul, 1988, s. 1874-1875. İletişim Yayınları'ndan Sayın Tanıl Bora'nın oluruyla iktibas edilmiştir, teşekkür ederiz.

Sekreterliği'ne seçildi. Şubat 1925'de Doğu'da Şeyh Sait önderliğinde başlayan Kürt Ayaklanması üzerine çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanununa dayanılarak *Aydınlık* başta olmak üzere Parti'nin bütün yayın organları kapatılıp önde gelen kadroları tutuklanmaya başlayınca yurtdışına gitti. Ankara İstiklâl Mahkemesi tarafından gıyabında 15 yıl kürek cezasına mahkûm edildi. Yurtdışında iken *TKP*'nin Viyana'da bir bürosunu oluşturdu. 1925 İstiklâ Mahkemesi terörünün yarattığı dağınıklığa son vermek için Mayıs 1926'da Viyana'da Parti Konferansı'nı topladı. Konferansa Türkiye'den tevkifat dışı kalmış Vedat Nedim, Mustafa Börklüce, Hamdi Şamilof, Faik Usta, Vanlı Kazım, Salih Hacıoğlu ve Ali Rıza; Moskova'dan Nazım Hikmet, Laz İsmail (Marat), Hasan Ali Ediz, Hüsamettin Özdoğu katıldılar. Konferans kararlarından biri Vedat Nedim Sekreterliği'ndeki İcra Komitesine Laz İsmail ve Hüsamettin Özdoğu'nun takviyeci olarak katılması ve bir diğeri de Şefik Hüsnü'nün ülkeye uygun bir zamanda dönmesiydi.

Yılın sonuna doğru kılık ve kimlik değiştirerek Türkiye'ye dönen Şefik Hüsnü, Vedat Nedim'in faaliyetini yetersiz bularak kendi sekreterliğinde ikinci bir İcra Komitesi kurdu. Kendisinden habersiz ayrı bir icra komitesi kurulup faaliyete geçildiğini anlayan Vedat Nedim, elindeki bütün parti evrakını da polise vererek ünlü 1927 Komünist Tevkifatı'na neden oldu. Şefik Hüsnü de partinin önde gelen aşağı-yukarı tüm kadrosuyla birlikte tutuklandı. Yargılama sonunda 18 ay hapse mahkûm oldu. Bu cezasını önce İstanbul'da, daha sonra Yozgat cezaevinde çekerek Nisan 1929'da tahliye oldu. Hemen yurtdışına çıktı. 1939'a dek Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde yaşadı. 1928-1935 arasında *Komintern*'in Yürütme Komitesi üyeliğini yaptı. *Komintern*'in yayın organlarında daha çok dünya komünist hareketi üzerine yazıları çıktı. 1939'da Türkiye'ye dönünce, 1941-1943 arasında ihtiyat askerliği yaptı. 1945'te Cemiyetler Kanunu'nda yapılan değişiklikle "sınıf esası üzerine dayanan partilerin kurulması yasağı" kalkınca legal sosyalist parti olarak *Türkiye Sosyalist Partisi*'nin kurulması konusunda *TKP* Plenumu'nda tüm kadroyla anlaşmışken, *TSP*'nin kuruluşundan bir buçuk ay sonra Haziran 1946'da *Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi*'ni kurdu. Altı ay sonra her iki partinin kapatılmasıyla birlikte tutuklandı. Beş yıl hapis cezası aldı. 1950 affıyla hapisten çıktıktan sonra TKP yöneticilerinden olma iddiasıyla tekrar tutuklandı (1951) ve yargılama sonda 5 yıl hapse mahkûm edildi. Hapis cezasından sonra Manisa'da sürgün cezasını çekmekte iken 1959'da öldü.

Şefik Hüsnü (Deymer)[98]

Burak Gürel – Can Nacar

Paris Tıp Fakültesinden Diplomalı Dr. Şefik Hüsnü
Hasta Kabul Ettiği Mahaller:
10'dan 12'ye Kadar Beşiktaş Valide Çeşmesi'nde 3 numero
3'ten 7'ye kadar Babıali Caddesinde İkdam Matbaası Karşısında[99]

20. yüzyılın ilk yarısında Türkiye sosyalist hareketine damgasını vuran önemli figürlerden biri olan Şefik Hüsnü Deymer 1887'de Selânik'te doğdu. Ortaöğrenimini Selânik'teki M. Garaud Koleji'nde tamamlayan Hüsnü, daha sonra Paris'te Fen ve Tıp Fakülteleri'nde okumuş, sinir hastalıkları ihtisası yapmıştır (Tunçay: 205). Paris'te bulunduğu yıllarda bir dönem Jön Türk hareketine yakınlık duymuş, hatta 1907'deki bir kongreye öğrenci temsilcisi olarak katılmışsa da, Jön Türk sempatizanlığı kısa sürmüş, özellikle Jean Jaurs ve Clemenceau gibi liderlerin tesiriyle sosyalist düşüncenin etkisi altına girmiştir. 1928 yılındaki Türkiye Komünist Partisi davası sırasında Hüsnü, o günleri şöyle anlatıyor: "Bendenizin komünizm fikriyle istisnasım eskidir. Daha mektep sıralarında, Avrupa'da tahsilde bulunduğum sıralardan başlar. Bizzat büyük komünistleri[n] nutuklarını dinleyerek, beşeriyeti ızdıraplarından kurtaracak yegane çarenin sosyalistlik olduğunu anlamıştım" (*1927 Komünist Tevkifatı*, 1978: 34). 1912'de Türkiye'ye geldikten sonra Hilal-i Ahmer bünyesinde doktorluk yaptı. Çanakkale Savaşı sırasında tabip yüzbaşı olarak görev yaptı, mütarekenin imzalanmasından sonra İstanbul'a döndü.

Birinci Dünya Savaşı sona erdiğinde Almanya'da bulunan çok sayıda Türkiyeli öğrenci ve işçi yenilgiyle sonuçlanan 1918 Alman Devrimi'nin etkisiyle Berlin'de Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi'ni kurmuş ve 1 Mayıs 1919'da *Kurtuluş* adında bir dergi yayımlamaya başlamıştı. Bu grubun Berlin'deki faaliyetleri uzun sürmedi, 15 Mayıs 1919'da grup üyelerinin önemli bir bölümü *Akdeniz* vapuruyla İstanbul'a geldi (Tunçay: 204). Dr. Şefik Hüsnü İstanbul'da bu gruba katıldı. Kurtuluş grubu Temmuz 1919'da Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'nın (TİÇSF) kuruluş beyannamesini Damat Ferit Paşa kabinesine sundu ancak başvuru Dahiliye Nezareti tarafından reddedildi. Parti ancak 22 Eylül 1919'da resmen kurulabildi. Partinin kuruluşuyla eşzamanlı olarak, 20 Eylül'den itibaren *Kurtuluş* dergisi de İstanbul'da aylık olarak yayımlanmaya başlamıştır. Bu dönemde Şefik Hüsnü hem *Kurtuluş*'ta yazıyor, hem de fırkanın genel sekreterlik görevini yürütüyordu. TİÇSF, kuruluşundan kısa bir süre sonra yapılan 1919 genel seçimlerinde İstanbul, İzmir, Eskişehir ve Niğde'den birer aday göstermiş, İstanbul adayı Mehmet Vehbi 14 oy almıştır. Meclis-i Mebusan'ın işgal güçleri tarafından kapatılmasından kısa bir süre önce, mecliste boşalan iki sandalye için yapılan ara seçimde ise fırkanın adayı olan *Kurtuluş*'un müdürü Vehbi Bey 160 oyla ikinci oldu. Ancak meclisin fesih edilmesiyle yapılan seçim hükümsüz kaldı.[100] Tunçay'ın da belirttiği gibi "fesih biraz gecikseydi, TİÇSF'nin genel başkanı, TBMM'nde üye olabilecekti" (Tunçay: 207). İstanbul'un işgali sadece parti faaliyetlerine sekte vurma-

98 Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce Cilt 8 SOL, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s. 118-133. İletişim Yayınları'ndan Sayın Tanıl Bora'nın oluruyla iktibas edilmiştir, teşekkür ederiz.

99 Bu ilan 24 Nisan 1920'den itibaren *Peyam-ı Sabah gazetesinde bir müddet boyunca yayımlanmıştır (Tunçay, 1991: 205).*

100 Hatta Mete Tunçay'ın belirttiği üzere seçimden sonra oylar sayılmayarak seçim sandığında unutulmuştur. TBMM'nin ikinci dönemi için 1923 yazında yeni seçimler yapıldığında bu sandık açılmıştır.

mış *Kurtuluş*'un yayımlanması da işgal güçlerince yasaklanmıştır.

Kurtuluş'un kapatılmasının ardından grubun bazı mensupları Millî Mücadele'ye destek olmak için Anadolu'ya geçerken, Şefik Hüsnü'nün de aralarında bulunduğu TİÇSF ileri gelenleri İstanbul'da kaldılar. İstanbul grubu Haziran1921'de *Aydınlık* dergisini çıkarmaya başladı.[101] Hüsnü'nün *Aydınlık*'ta yazmış olduğu yazılar ve siyasî pratiği 1920'lerin ilk yarısında İstanbul TKP'nin siyasî çizgisinin anlaşılması için önemli ipuçları sunmaktadır.

Aydınlık'ın 1 Haziran 1921 tarihli ilk sayısında, "Bu örgüt konusu sınıf sorunlarının ruhudur" (Hüsnü, 1997: 21) tespitini yapan Şefik Hüsnü, İstanbul işçileri arasında belli bir dağınıklığın hüküm sürdüğü bu dönemde, işçilerin birliğini sağlamaya yönelik çalışmalara aktif olarak katıldı (*STMA*, 1988: 1878). Daha 1919 seçimleri arifesinde TİÇSF ve onun kontrolündeki Türkiye İşçi Derneği 24 Ekim 1919 cuma günü İstanbul'daki "amele, işçi, mavnacı, salapuryacı ve erbab-ı mesai"yi yapılacak mebusan seçimlerinde kendi haklarını korumak için Şehzadebaşı Ferah Tiyatrosu'ndaki toplantıya davet etmişti. Ertesi gün basında yer alan haberlere göre bu toplantıda İstanbul işçilerinin 2000 delegesi hazır bulunmuştu (Tunçay, 1991: 206). Benzer bir çağrı 1922 Temmuz'unda yapıldı, Türkiye İşçi Derneği genel merkezi İstanbul'daki solcu partilere ve işçi kuruluşlarına birleşme amaçlı bir toplantı yapma çağrısında bulundu. Çağrıya Beynelmilel İşçiler İttihadı, Mürettipler Cemiyeti ve Ermeni Sosyal Demokrat Fırkası olumlu cevap vermiş, yapılan toplantıda merkezî bir konfederasyon kurma çalışmalarını yürütmek üzere bir komisyon kurulmuştu. Bu çalışmalar 1923'te mebus Numan Usta'nın girişimiyle tekrar ivme kazanmış ve eski komisyonun yerine bir Birlik Meclisi kurulmuştu (Tunçay: 171-73). Şefik Hüsnü de *Aydınlık*'ın 15 Mayıs 1923 tarihli nüshasında İstanbul'daki bu gelişmeleri ele almış ve geleceğe dair projelere değinmiştir: "Ülkenin türlü yerlerinde bu tarzda birlikler teşekkül ettikten sonradır ki bunların birliği ve bütün Türkiye işçi sınıfı adına hareket etmek, söz söylemek… yetkilerine sahip bir kuruluşun vücuda getirilmesi sözkonusu olabilecektir. Zamanı gelince birliklerin kongrelerince seçilmiş temsilcilerden oluşan bir *Türkiye İşçi Dernek Birlikleri Federasyonu*'nun kurulması tasarlanmaktadır" (Hüsnü: 130). İstanbul'da bu örgütlenme çabaları yürütülürken, aynı yılın şubat ayında ülkenin savaş sonrası izleyeceği ekonomi politikalarının belirleneceği İktisat Kongresi İzmir'de toplanıyordu. 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında toplanan kongreye büyük bir ilgi gösteren Hüsnü ve arkadaşları kongre öncesinde özellikle işçi grubunun temsili ile işçi ve köylülerin talepleri üzerinde duruyordu.[102] Kongre sonunda özel girişimi koruyan ve teşvik eden kararlar alınmasına rağmen Hüsnü kongre sürecini hem işçilerin temsili hem de kabul edilen talepleri açısından olumlu değerlendirecektir. Kongreden kısa bir süre sonra *Aydınlık*'ta yayımlanan "İktisat Kongresinden Sonra" başlıklı yazısına temsil sorununa değinerek başlıyordu: "Ülkemizin her yanından gelen işçi temsilcileri İzmir'de buluşup görüştüler. Bu Türkiye'nin işçi tarihinde ilk kez olan bir şeydir… İzmir'de yurdumuzun dört köşesinden gelen temsilcilerimizin düşünce alışverişinde bulunmasıyla, şimdiye kadar uzaktan uzağa az çok kuramsal bir tarzda yapılan genel birliğin temelleri pratik bir tarzda hazırlanmış oldu" (Hüsnü: 122). Aynı yazının ilerleyen bölümlerin-

101 Bu dönemde Şefik Hüsnü'nün mensubu olduğu *Aydınlık grubu Komünist Enternasyonal belgelerinde İstanbul TKP olarak yer almaktadır: "…Türkiye'de* İstanbul ve *Anadolu TKP olmak üzere iki ayrı komünist örgütün varlığı, Komintern tarafından da resmen kabul edilmiş görünüyor. Bu olgunun, 1922'de İstanbul ve Anadolu'nun iki ayrı hükümetin yönetimi altında olmalarıyla gerekçelendirildiği anlaşılıyor" (Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, 1988: 1875)*

102 Bu noktada Hüsnü'nün kongreden bir hafta önce *Aydınlık'ta yayımlanan "İktisat Kongresinde İşçi ve Köylü Sınıfların Yeri" başlıklı makalesine bakılabilir (Hüsnü, 108-111). Tunçay Aydınlık grubunun İktisat kongresi'nde Aka Gündüz'ün başkanlığındaki işçi grubu içinde etkili olduğunu belirtmiştir (Tunçay: 173).*

de kongrede alınan kararların kısa bir değerlendirilmesini yapan Hüsnü, özel girişimin önünü açan kararlara hiç değinmeden sendika kurma ve grev yapma hakkı ile daha iyi çalışma koşulları sağlanması yönündeki önerilerin kongre üyeleri ve bazı hükümet adamlarına kabul ettirilmesinden övgüyle bahsediyordu (Hüsnü: 122).[103]

"İktisat Kongresinden Sonra" başlıklı yazı, Hüsnü'nün Kemalist harekete bakışını da yansıtıyordu. Hüsnü bu yazısının son bölümünde Ankara'daki lider kadro hakkında şu değerlendirmeyi yapıyordu: "Karşıdevrimci davranışlarıyla nefreti çekmiş birkaç kişi ayrı tutulursa ulusal hareket öncülerine karşı, taşıdıkları numara ne olursa olsun, (Şefik Hüsnü burada 1. Meclis'teki 1. ve 2. gruplara gönderme yapıyor –y.n.), aynı şükran duyguları besler ve siyasetleri işçi sınıfının devrimci görüşlerine uygun gelmeyen kararlara karşı tavır hakkını işçi elinde tutar" (Hüsnü: 124). Kemalizme karşı bu hayırhah yaklaşım Millî Mücadele esnasında ve hemen ertesinde Şefik Hüsnü'nün ve diğer TİÇSF'lilerin kaleme aldığı yazılarda da belirgindir. Mustafa Suphi'nin de aralarında bulunduğu 15 TKP önderinin 1921 Ocak'ında öldürülmesinden ve hemen ertesinde komünist harekete karşı girişilen sindirme hareketinden sonra dahi bu iyimserlik devam etmiştir. Şefik Hüsnü'nün genel sekreteri olduğu TİÇSF'nin 1922 Kasım'ında saltanatın kaldırılması üzerine TBMM'ye gönderdiği "yapılan siyasî inkılabın… müşterek istihsal ve mülkiyete müstenit içtimai inkılab"a dönüştürülmesinin kuvvetle ümit edildiğini belirten telgraf bu tutumun çarpıcı bir örneğidir (Tunçay, 172-73). İçtimai inkılap konusunda Hüsnü'nün taşıdığı ümitleri Haziran 1923'te kaleme aldığı *Sosyalist Akımlar ve Türkiye* başlıklı makalesinin sonuç bölümünde açıkça görmek mümkündür: "…Bundan sonra iktidar gücünü ulusal egemenlikten alan halk hükümeti emeğin-yani ulusun-tarafına geçmeli ve bir iş ve işçi hükümeti olmalıdır. Devlet adamları arasında, İktisat ve Sağlık Sosyal Yardım Bakanlıkları gibi Marksist bir düşünceyle hareket etmeye eğilimli görünen kişilerin bulunması, hükümetimizin bu yola girmekte gecikmeyeceğini düşündürmektedir. Biz istiyoruz ki, bu politika daha çok bir açıklık kazansın, işçi ve köylü sınıflarıyla çalışan kitlelerin çıkarlarını hareketlerine esas sayanlarla hükümet kuruluşları ve makamları arasında daha samimi ve karşılıklı bir güven duygusu doğsun" (Hüsnü: 151).

Hüsnü'ye göre, ulusun daha çok zengin tabakalarına dayanan Anadolu'daki önderlik kamuoyuna olumlu bir sosyal ve iktisadi program sunmamışsa da, sosyalist akım "kazanılmış hakları eylem ve uygulama alanına aktarmak" ve karşı devrimcilerle mücadele etmek için bu grupla uzun süre el ele hareket edebilecektir (Hüsnü: 125). Bu görüşe uygun olarak, 1923 seçimleri arifesinde kaleme aldığı "Seçim yoksul ve Orta Halli Sınıflar" başlıklı yazıda emekçilere şöyle seslenmiştir: "Buna göre işçi ve köylünün gelişigüzel filan partiye yardıma karar vermesi doğru olmaz. Sözgelimi Müdafaa-yı hukuk gibi ülkemizi muhakkak bir ölümden kurtarmış bir örgüte yardım etmek boynumuzun borcudur" (Hüsnü: 126). Ancak bu destek körü körüne verilmemelidir. Yoksul işçi ve köylü kitleler, oylarını işçi dostu ve toplumsal devrim düşüncesine bağlı namuslu kişilere vermelidir (Hüsnü: 128). 1923 seçimleri öncesinde ifade edilen bu görüşler Hüsnü'nün sonraki yıllarda Türkiye'deki sınıf mücadelesi üzerine yaptığı değerlendirmelerde sürekli olarak tekrarlanacaktır. Örneğin 1926 yılında Komünist Enternasyonal Dergisi'nde kaleme aldığı bir yazıda Türkiye'de sınıf mücadelesinin Kemalist rejimle İngiliz ve Alman sermayesi ile sıkı bir işbirliği içinde olan geri-

103 Tezel'in altını çizdiği üzere "Kemalist yönetici kadro İzmir'de toplanan İktisat Kongresi'nce alınan kararları, işçilerle ilgili olanlar dışında dikkatle uygulamaya çalıştı… İşçilerle ilgili Kongre kararlarına gelince, hükümet bunları uygulamamakla kalmamış, bu konuda ters yönde bir politika izlemiştir ki, 1930'larda sendika kurma ve grev yapma haklarının yasaklanması, bunun en çarpıcı göstergelerinden biridir" (Tezel, 2000: 152).

ci muhalefet arasında geliştiği tespitini yapıyor. Bu noktada Komünistlere biçtiği görev ise Kemalist rejim tarafından "feodalizmin devrimci bir şekilde tasfiyesini desteklemek için yoğun kampanya yürütmek ve bunun anti-emperyalist önemini vurgulamaktır" (*Komintern Belgelerinde Türkiye*, 1995: 42).

Hüsnü sonraki yıllarda bu iyimser dönemi ve Kemalist hükümetin tutumunu şöyle anacaktır: "Komünist Partisi Türkiye'de ortaya çıktığından beri çalışma alanını devamlı olarak genişletmiştir. Yasal bir varlığı olmadığı halde, resmi makamların çok geniş hoşgörüsüyle karşılaştı" (*Komintern Belgelerinde Türkiye*: 62). Ancak kurulmakta olan yeni rejime ilişkin iyimser beklentiler kısa bir süre içinde yerle bir olacaktır.

1 Mayıs 1923'te dağıtılan bir beyanname sebebiyle *Aydınlık* grubu Ankara hükümetinden ilk darbeyi yedi. TİÇSF genel sekreteri Şefik Hüsnü ve 20 arkadaşı ameleyi hükümet aleyhinde kışkırttıkları gerekçesiyle Hıyanet-i Vataniye Kanunu'na göre tutuklanmıştır. Ancak tutukluların, İstanbul'da bu kanunun yürürlüğe konması için gerekli özel tören yapılmamış olduğuna dair itirazları kabul edilmiş ve tutuklular beraat etmiştir (Tunçay: 176).[104] Beraat kararının ardından TİÇSF'nin 1921 yılından beri üzerinde durduğu işçileri bir örgüt çatısı altında birleştirme girişimi için 1923 yılı sonunda önemli bir adım atılıp 205 delegenin katıldığı bir kongrede Türkiye Amele Birliği'nin kurulması kararlaştırılsa da bu girişim de Takrir-i Sükun Kanunu ile yasaklandı (Tunçay: 188).

1925 Şubat'ında Kürt illerinde patlak veren ve Takrir-i Sükun Kanunu'nun ilan edilmesine neden olan Şeyh Sait ayaklanması karşısında Şefik Hüsnü'nün başını çektiği örgütün aldığı tutum dikkat çekicidir. Hüsnü, isyanı "Kürtlerin büyük dinci, gerici ayaklanması" olarak yorumlarken (*Komintern Belgelerinde Türkiye*: 90), *Orak-Çekiç* gazetesinin 6. ve 7. sayılarında ayaklanmaya şiddetle karşı çıkılmış, Kemalist hükümet kayıtsız şartsız desteklenmiştir. *Orak-Çekiç*'e göre Kürt ayaklanması dinci yobazların işiydi ve bu ayaklanmanın bastırılması için burjuvaziyle işbirliği yapmakta herhangi bir sakınca yoktu: "Arkadaş, kara kuvvet, bizim de, burjuvazinin de düşmanıdır. Biz her şeyden önce bu düşmanı yenmeliyiz; burjuvaziyle ayrıca kozumuzu paylaşırız" (Komintern Üyesi TKP: 23).[105] Şeyh Sait isyanı sırasında alınan bu tutum Hüsnü'nün örgütünün de içinde olduğu Türkiye solunun ve işçi hareketinin devlet tarafından ezilmesine mani olamadı, 12 Mart 1925'te Heyet-i Vekile, Takrir-i Sükun Kanunu'na dayanarak bu örgütün çıkardığı yayın organlarını kapattı. İki ay sonra örgütün hemen hemen tüm önde gelenleri tutuklanarak Ankara'ya gönderildi. Şefik Hüsnü ve Hasan Ali Ediz ise daha Nisan ayında yurtdışına kaçmışlardı (Tunçay: 202).

1 Ocak 1925 tarihinde yapılan TKP'nin Üçüncü Kongresi'nde parti sekreterliğine oy birliği ile seçilen Şefik Hüsnü, yurtdışına çıktıktan sonra da parti faaliyetlerini yönlendirmeye çalıştı ve bu amaçla Mayıs 1926'da Viyana'da parti konferansını topladı. Hüsnü, kongre [sic] öncesinde TKP Merkez Komitesi'ne gönderdiği bir mektupta bu konferansın toplanma gerekçelerini şöyle açıklıyordu: "Son altı aylık tecrübe, partinin idareci organlarının –şu veya bu sebeple-, bu alanda mühim sayılabilecek müspet hiçbir faaliyet yürütmediğini gösterdi. Farklı kaynaklardan aldığımız malumata göre, MK gitgide yığınlardan tecrit olmakta; MK etrafında toplanmış azalar zayıflık göstermekte; taşra teşkilatlarıyla irtibat en düşük se-

104 Bu beraat kararı daha sonra Sivas'taki Yargıtay'dan dönmüş ve yargı süreci yeniden başlamıştır (Tunçay: 182).

105 Kürt hareketine karşı Şefik Hüsnü'nün başını çektiği eğilimin tutumu bundan sonra da değişmemiştir. Ağrı (1928-32) ve Dersim (1937) isyanları sırasında TKP devletten yana tutum almıştır. "Dersim ayaklanmasının ezilmesi ise 'İsmet Paşa Hükümeti'nin feodal gericiliğe karşı en büyük zaferi'" diye yorumlanmıştır (Komintern Üyesi TKP: 23-24). İlyas Murqus'un "tek ülkede sosyalizm" ve "aşamalı devrim" doktrinlerinin Arap komünizmi üzerindeki etkilerini değerlendirirken kullandığı eleştirel ifadeleri, Kürt isyanlarına alınan tavır bağlamında TKP'ye de yöneltmek mümkün: prensiplere bağlılık katı ve anlamsız bir dogmatizme dönüşmüştür (Haj, 1997: 93).

viyeye inmiş bulunmakta; partinin gençlik federasyonuyla bağı hemen hemen kopmuş durumda ve ilah… Olayların bu gidişatına artık bir nihayet vermenin zamanıdır… İşte tam da bu endişelerle, bu senenin iptidasında, hususiyetle, partinin faaliyeti ve idaresi meselelerini halletmekle mükellef bir konferansın toplanması kararlaştırıldı" (1926 Viyana Konferansı, 2004: 25). Mayıs ayında toplanan konferansta parti Merkez Komitesi ağır bir şekilde eleştirilmiş, taşra bürolarının faaliyetleri üzerinde tartışılmış ve Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik, sosyal ve siyasî koşulların tahlili yapılarak partinin geleceğe yönelik faaliyetleri üzerinde durulmuştur. Konferans sonunda ortaya çıkan Faaliyet Programı partinin Kemalizme karşı iyimser yaklaşımının devam ettiğini göstermektedir. Programın *Umumi Siyaset* bölümünde şu görüşlere yer veriliyordu: "Kemalizm, harici emperyalizm ve irticaya karşı mücadeleye devam ettikçe, T.K.P., Halk Fırkası'na müzaheret (*yardım etme*) edecek ve ona inkılabı genişletmek için tazyik edecektir" (*1926 Viyana Konferansı*: 201). Kemalizm ile ittifak öngören bu maddenin yanı sıra parti programı her türlü feodal sömürü formunun ilgasını, ulusal sanayinin ve doğal kaynakların millileştirilip yabancı sermayeden korunmasını, işçilerin gündelik yaşam ve çalışma koşullarını iyileştirecek bir iş kanunu, yoksul köylüyü büyük toprak sahipleri ve zorbalardan koruyacak bir toprak ve vergi reformunu, seçme-seçilme yaşının 18'e indirildiği tek dereceli bir seçim sistemini ve ücretsiz-zorunlu ilköğretimi savunuyordu (*1926 Viyana Konferansı*: 201-208) Bu bağlamda parti programının gerici ve emperyalist unsurlarla mücadele adına iktidarı hedefleyen türden bir sınıf mücadelesi programını ikinci plana ittiği yorumu yapılabilir. Zira, yukarıda da belirtildiği üzere, parti programının işçi sınıfı için öngördüğü şey sadece yaşam ve çalışma koşullarını iyileştirecek bir İş Kanunu idi.

Hüsnü, Viyana Konferansı sonrasında Komünist Enternasyonal Yürütme Kongresi'ne [sic] yazdığı 2 Haziran 1926 tarihli mektupta İcra Komitesi başkanı olan ve Asım takma adını kullanan Vedat Nedim (Tör) hakkında şunları yazıyordu: "Asım, bizde oldukça müspet bir intiba bıraktı. Entelektüel olarak iyi hazırlanmış ve faydalı olmak ve Komintern'in çizdiği hatta kalmak için çok iyi niyet gösteriyor. Onu sonuçta M.K.'nın bir icra bürosu olacak olan siyasî büronun sekretaryasında muhafaza ettik" (*1926 Viyana Konferansı*: 213). Ancak konferansı takip eden dönemde Vedat Nedim'in faaliyeti ne Şefik Hüsnü ne de partinin taşra bürolarındaki üyeler tarafından yeterli bulunmuştur.[106] Bu gelişmeler üzerine Hüsnü, 1927 Ağustos'unda kılık değiştirerek Türkiye'ye döndü ve dönüşünün ertesinde kendi sekreterliğinde ikinci bir İcra Komitesi kurdu. Bu dönemde partinin iki büyük işçi hücresi olan İstanbul'daki "Tütüncüler Hücresi" ve Adana'daki "Şimendiferciler Hücresi" parti adına iki beyanname dağıttı (*1927 Komünist Tevkifatı*: 40).

Kendisinden habersiz ikinci bir İcra Komitesi kurulup faaliyete geçtiğini anlayan Vedat Nedim, elindeki bütün parti evrakını polise vererek 1927 Komünist Tevkifatı'na neden oldu. Hüsnü, Ocak 1928'de gerçekleşen duruşmalar sırasında Türkiye'ye 1925'teki mahkûmiyeti ile ilgili durumunu tespit ettirmek ve yasal bir parti kurmak amacıyla döndüğünü belirtse de, Ceza Kanunu'nun 313. maddesini ihlalden mahkûm oldu. Mahkûmiyet kararları 10 Eylül 1928'de Temyiz Mahkemesi'nce tescil edilerek kesinleşti. Hüsnü 1925 ve 1927-28 davalarından aldığı cezayı Yozgat hapishanesinde tamamladı ve tahliye oldu (*1927 Komünist*

106 Partili bir aktivist olan İsmail Bilen Viyana Konferansı sonrasındaki gelişmeleri şöyle değerlendirmiştir: "Viyana Konferansı'nda alınan bazı olumlu kararlar, Şefik Hüsnü Deymer'in dayatmacasıyla, yine o konferansta Merkez Komitesi sekreterliğine getirilen provokatör Vedat Nedim'lerin elleriyle kenara savruldu. Vedat Nedim, Şevket Süreyya Aydemir, bu grup bilinçli, metodik olarak partiyi yığınlardan koparmaya, onu halka, kamuoyuna duyurmamaya çalıştılar" (Bilen, 2004:69)

Tevkifatı: 25) Hapisten çıktıktan sonraki 10 yıl boyunca Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde yaşadı. 1928-1935 arasında Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu üyeliği yaptı. 1929 [sic] yılında ünlü Reichstag Davası yüzünden Berlin'de tutuklanan komünistler arasında Hüsnü de vardı. Ancak dava başlamadan önce tahliye edildi ve Almanya dışına çıktı (İleri: 1988). Hüsnü'nün yurtdışında bulunduğu dönemde, TKP'nin de içinde bulunduğu tüm komünist partilerin geleceğini etkileyen önemli kararlar 25 Temmuz – 20 Ağustos 1935 tarihleri arasında toplanan Komintern'in 7. Kongresi'nde alındı. Şefik Hüsnü'nün kongre başkanlık divanına ve Komintern Kontrol Komisyonu'na seçildiği bu kongre Avrupa'da yükselen faşizmin belirlediği konjonktüre cevap verme kaygısını taşıyordu. Komintern'in 1928'de yapılan 6. Kongresi'nde alınan ve "Üçüncü dönem politikaları" olarak bilinen kararlar komünist partilerin "sosyal faşist" olarak nitelenen sosyal demokrat partilerle faşizme karşı "Birleşik İşçi Cephesi" kurmalarını engellemiş ve bu tutumun sonuçları Almanya'da Nazilerin iktidara yerleşme sürecinde açıkça gözlemlenmişti. 1935'teki 7. Kongre bu siyasetin değiştirildiği kongre olarak tarihe geçti. Yalnızca sosyal demokratları değil, liberal burjuva partilerini de kapsayan "Halk Cephesi" siyaseti devreye sokuldu. Kongre TKP ile ilgili de tarihî kararlar aldı: "Sovyet dostluğu resmi dış politikası olan Türk hükümetinin de sosyal mücadelelerle yıpratılmasından vazgeçilmesi istendi. Bu nedenle TKP, Komintern'den çözülerek merkezîleştirildi." [sic] Zeki Baştımar'ın 1975 [sic] yılında Komintern'in 7. Kongresi'nin kutlama toplantısına sunduğu bildiride "O zamanki İsmet Paşa hükümetinin, memleketin millî bağımsızlığına, sosyal gelişmesine hizmet eden, memleketin ve halkın yararına olan bütün icraatında aktif olarak desteklenmesine karar verildi" denmektedir (*STMA*: 1929). 1936 yılında ise TKP için "bir tür tasfiye" niteliği taşıyan "separat" çalışma kararı verildi. "Aynı kararda komünistlerin CHP'ye ve Halkevleri'ne sızıp onları etkilemeleri isteniyordu," fakat bu doğrultudaki girişimler başarılı olmadı (İleri, 1988: 1959). Gerek bu gelişmelerin gerekse de sözkonusu dönemde Türkiye'de olup bitenlerin Şefik Hüsnü'nün düşünce ve eylemleri üzerinde önemli etkileri olmuştur.

1926 yılında toplanan Viyana Konferansı'nda Hüsnü ve partili arkadaşları işçiler arasında gerçekleştirecekleri faaliyetler konusunu tartışırken önemli bir engelin altını çiziyorlardı: Takrir-i Sükun Kanunu ile başlatılan baskıcı uygulamalar (*1926 Viyana Konferansı*: 129). Normal koşullara bir an önce dönülmesi umuluyordu; ancak konferansı takip eden dönemde hükümet komünistlere karşı giderek sertleşti.[107] Hoşgörünün horgörüye döndüğü bu dönemde, Şefik Hüsnü de Ankara'ya ağır eleştiriler yöneltmeye başlıyordu. Ocak 1930'da Komünist Enternasyonal dergisi'nde yayımlanan "Doğu Milliyetçiliği Emperyalizm Önünde Diz Çöküyor" başlıklı yazısında, Mustafa Kemal'in Eskişehir garında yaptığı konuşmaya ve komünistlere karşı artan baskıya vurgu yapıp Ankara'daki yönetimi "kişisel diktatörlük rejimi" olarak niteliyordu (*Komintern Belgelerinde Türkiye*: 132). 1920'lerin ilk yarısında sürekli olarak vurguladığı ilerici güçlerin ittifakını da gündeminden çıkmıştı. [sic] Zira Kemalizm artık emperyalizmin bir aleti haline gelme ve gerici yönde yozlaşma süreci içindeydi (*Komintern Belgelerinde Türkiye*: 139). Maskeli diktatörlük olarak görülen rejime karşı TKP'nin yoksul işçi ve köylülere sunduğu alternatif ise bürokratik ve kalkınmacı Sovyet modelidir.[108] Model olarak gösterilen sosyalist anavatana yönelen emperyalist teh-

107 Örneğin, Mustafa Kemal 1929 yılında tutuklu komünistlerin davasını gören Eskişehir Temyiz Mahkemesi üyelerine 6 Ağustos sabahı saat 02.30'da Eskişehir Garı'nda yönlendirici bir konuşma yapıyordu (Tunçay, 1992: 68).

108 Örneğin partinin İstanbul'daki yayın organı Kızıl İstanbul'un 1932 tarihli 35. sayısında Sovyetler Birliği'nde her sene yüzlerce yeni fabrika açıldığı, yeni işçi kadroları yaratılmakta olduğu ve köylü kitlelerin tasavvur edilemeyecek bir refah içinde olduğu vurgulanırken kapitalist ülkelerde her tarafın aç insanlarla dolu olduğu belirtiliyordu

ditler ve Sovyet çıkarlarının korunması, Stalin'in tek ülkede sosyalizm yaklaşımının etkisiyle Hüsnü ve partili arkadaşları için birincil önem taşımaya başlamıştır. Örneğin, İstanbul'da toplanan Balkan Birliği Konferansı hakkında Hüsnü şu değerlendirmeyi yapar: "Ama konferansın gündemine alınan bütün sorunlar yalnızca, emperyalist devletlerin Balkanlar'daki ajanlarının açıklamaya cesaret edemedikleri siyasi amaçlarını gizlemek için kullandıkları bir şal görevi görmektedir. Bu amaçların en önemlisi; Sovyetler Birliği'ne karşı hazırlanmakta olan emperyalist saldırıya daha iyi hazırlanabilmek için, bir Balkan devletleri ittifakı kurmaktır" (*Komintern Belgelerinde Türkiye*: 156). Dönemin TKP yayımları da benzer bir çizgiyi takip etmektedir. 10 Ağustos 1932 tarihli *Bolşevik* Sovyetler'e karşı hazırlanmakta olan emperyalist saldırıya değinip emekçi kitlelere şöyle sesleniyordu: "İki büyük dünya çarpışmak arifesinde bulunuyor. Sermayedar dünya ve emekçi dünyası. Bütün dünya emekçileri! Sizin yeriniz sosyalizmi muvaffakiyetle başarmaya çalışan kardeşlerinizin ve yoldaşlarınızın yanı olan Sovyetler vatanıdır" (Tunçay(b): 319). Partinin bu çizgisine karşı parti içinde eleştiriler yükseldiğinde ise Hüsnü muhaliflere karşı ağır eleştiriler yapmaktan sakınmamaktadır. 1933 yılında Nâzım Hikmet ve diğer partili muhalifler için şunları yazacaktı: "Ancak, polis yalnızca bu açık saldırı yöntemine başvurmakla kalmamaktadır. Türk burjuvazisi, çeşitli küçük burjuva dönek gruplarını, özellikle Nâzım Hikmet'in Troçkist muhalefet grubunu Komünist Partisi'ne karşı kullanmasını biliyor… Bu grup üyelerinin defalarca polis ajanı olarak kullanıldıkları saptanmıştır… Kemalist hükümet onunla, tıpkı İngiliz hükümetinin Hindistan'da küçük burjuva dönek Roy'la oynadığı oyunu oynamak istemektedir, yani Nâzım Hikmet'i 'devrimci önder' olarak göstermek amacıyla yargılamak" (Komintern Belgelerinde Türkiye: 160). Sovyet çıkarlarına öncelik veren bu siyaset çizgisi Halk Cephesi siyaseti devreye sokulduğunda da devam edecektir.

Hüsnü, separat kararını izleyen dönemde Moskova'dan ayrıldı, bir yıl Fransa'da kaldıktan sonra 1939'da Türkiye'ye döndü. Seferberlik dolayısıyla doktor yüzbaşı olarak askere alındı, 1940 yılında hastalanınca terhis edildi (*1944 TKP Davası*: 11). İkinci Dünya Savaşı yıllarında kendini gösteren kıtlıklar ve artan fiyatlar kent ve kır yoksullarının geçim zorluklarını dayanılmaz boyutlara getirirken, 23 Kasım 1940'ta İstanbul, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Çanakkale ve Kocaeli'nde ilan edilen sıkıyönetimle her türlü sol örgütlenme ve eyleme karşı baskılar artırıldı. Bu koşullar altında, Hüsnü ve partili arkadaşları savaşın ilk yıllarında aktivist bir siyasî çizgi takip edememişlerdir. Hüsnü *Bir Tarihçe*[109] başlıklı yazıda savaşın ilk iki yılını şöyle anlatmaktadır: "Bunların yegane faaliyetleri… bazı sol neşriyatı 'gazete ve mecmua' desteklemeğe inhisar ediyordu. Bizzat kendileri de Edebî bir Marksist mecmuacık çıkarıyorlardı… Nihayet Hükümet bunu da çok gördü. Türlü faşist mecmua ve risalelerin çıkmasına aldırış etmediği halde Yeni Edebiyat'ı 1941 sonlarında kapattı... Böylece harbin ikinci senesi sonlarında hareketin idarecilerinden ancak birkaç kişi iş görebilecek bir durumda bulunuyordu. O sıralarda ilk defa bir SEKA Platform toplandı. bu toplantıda o zamanlar Hükümetin takib ettiği iç ve dış siyaset gözden geçirildi... İnkılap hareketi"için Refik Saydam Hükümetinin iktidarda kalması bütün diğer ihtimallere müreccah görülmüştü (*1947 TKP Davası*: 153-54).

Desteklenen Saydam hükümeti, Doktor Refik Saydam'ın 1942'de ölmesiyle düştü, aynı yıl aralarında Arif ve Abidin Dino, Kerim Sadi ve Mehmet Bozışık gibi partililerin de bu-

(Tunçay(b): 288). Bolşevik dergisinin aynı yıl yayımlanan 38. sayısında ise Sovyetler'deki planlama deneyiminin başarıları uzun uzun anlatılıyordu (Tunçay(b): 312).

109 Şefik Hüsnü tarafından eski harflerle kaleme alınan bu metin 1947 tutuklamaları sırasında Hüsnü'nün evinde bulunmuştur.

lunduğu anti-faşist aydınlar hükümet tarafından Anadolu kasabalarına sürüldüler. Yıl sonunda Reşat Fuat askerden firar ederek arkadaşlarıyla beraber TKP'yi canlandırdı (*1944 TKP Davası*: 12). Hüsnü'nün 1943'te kaleme aldığı "1943 Platformu" adlı taslak ile yeni durum değerlendirildi ve görevler saptandı. Aynı günlerde toplanan Merkez Komitesi kararıyla Platform kabul edildi. Platform, Türkiye emekçilerinin Mihver karşısında aktif bir biçimde yer alması gerektiğini öngörüyordu. Bu da ancak Saracoğlu hükümetinin devrilmesiyle olabilirdi (*STMA*: 1934).

Bundan sonraki iki sene Hüsnü'nün tabiriyle "harp devresinin en verimli ve hareketimizin kredisini azami derecede yükselten" bir dönem olmuştur (*1947 TKP Davası*: 154). Bu dönemde parti tarafından illegal bültenler yayımlanmaya başlanır. Ancak 12 Şubat 1944'te Yedeksubay Okulu öğrencisi Ziya Nur Ergün'ün üzerinde bir parti bülteninin bulunması üzerine 1944 TKP Tevkifatı başlatılır (*1944 TKP Davası*: 12). Tevkifat dışında kalan Hüsnü tutuklamaları takip eden dönemde faaliyetlerini üniversite gençliği üzerinde yoğunlaştırır. O günler *Tarihçe*'de şöyle anlatılıyor: "Bu tevkifatı takib eden safha esnasında faaliyet zerre kadar sekteye uğramamış, […] sarih olarak geniş bir demokratik savaş cephesi kurmak istikameti tutulmuş […] Yeni baştan siyasî durum gözden geçirilmiş […] bilhassa üniversite muhitinde hiçbir zaman hareketimize nasip olmayan küsayiş ve süratli bir serpilme kaydedilmiş, üç ay gibi kısa bir zaman içinde 150'si teşkilatlı gruplara mensup olmak üzere 500 kadar genci şiarımız etrafında harekete geçirmek imkânı elde edilmiştir" (*1947 TKP Davası*: 156). Bu hareket de Ekim 1945'te üniversitenin polis tarafından kuşatılması ve İleri Gençlik Birliği tutuklamaları ile son buldu.

Savaşın sona ermesinin ardından 10 Haziran 1946'da sınıf esasına dayanan dernek kurulması yasağı kaldırıldı. Böylece yeni siyasi partilerin, sosyalist örgüt ve sendikaların kurulması önündeki yasal engel kaldırılıyordu. Bu yasal düzenlemelerin ardından, Esat Adil 14 Mayıs 1946'da Türkiye Sosyalist Partisi'ni kurdu. 20 Haziran 1946'da ise Hüsnü'nün önderliğinde Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi kuruldu (Güzel, 1996: 147-8). TSEKP'nin 1946 yılında kaleme alınan faaliyet programında partinin uzun dönemli gayesi şöyle açıklanmıştır: "Geniş halk yığınlarının gittikçe daha ziyade yoksullaşması sonucunu doğuran iş gücünün sömürülmesini ortadan kaldırmak… Bir sosyalist demokrasi içinde, bütün millet fertlerine yüksek bir geçim seviyesi ve mes'ut bir hayat sağlamak" (*1947 TKP Davası*: 81). Bir sonraki maddede ise bu hedeflere kısa vadede ulaşılamayacağı belirtilerek yakın dönem hedefleri belirlenmiştir. Kır ve kent emekçilerinin demokratik hak ve hürriyetlerden faydalanmasını sağlamak, bu hak ve hürriyetlerin uygulanmasının önündeki yasal engelleri kaldırmak ve halk yığınlarının teşkilatlanma faaliyetlerine yardımcı olmak yakın dönemdeki hedefler arasında sayılmıştır. Partinin dış politikası ise, Halk Cephesi siyaseti ve mevcut uluslararası konjonktürün etkisinde belirlenmiştir: "TSEKP komşu demokrat memleketlerle böyle sıkı bir dostluk ve beraberlik içinde, Büyük Britanya ve Birleşik Amerika hükümetleri ile de dostça münasebetler idame ettirmek […] gerektiği fikrindedir" (*1947 TKP Davası*: 89-90). Kuruluşunun ardından 13 ilde örgütlenen parti, sendikal alanda da faaliyet yürütmüştür. Parti Adana, Ankara, Eskişehir, İstanbul, İzmir, İzmit, Zonguldak ve Samsun'da sendikal örgütlenmeye girişmiştir. Partiye bağlı İstanbul İşçi Sendikaları Birliği on binden fazla işçiyi örgütlerken Kocaeli İşçi Sendikaları Birliği ise kentteki işletmelerin bütün işçilerini üye olarak kaydetmiştir (Güzel: 149-151).[110]

110 Sendikal faaliyetin bu boyuta ulaşmasında partili aktivistlerin çok önemli katkıları olmuştu. Bu kişilerden biri olan İdrins Erdinç, anılarında Kocaeli bölgesinde yürüttüğü sendikal örgütlenme çabalarının canlı bir anlatımını sunmaktadır (Akgül, 2004: 119-127)

Hüsnü TSEKP günlerinde hükümetin sosyalist harekete karşı olan yaklaşımı konusunda iyimserdir. Eşi ve partili arkadaşlarıyla girdiği bazı diyaloglar bu iyimser yaklaşımı gözler önüne seriyor. Partinin Adana teşkilatında görevli Rasih Nuri İleri ve Ahmet usta ile yaptığı bir toplantı sırasında "mevcut dünya şartlarına bakılırsa, partinin kapatılması sözkonusu değil" demiştir. Yine aynı dönemde eşine anılarını yazdırmaya karar veren Hüsnü, eşinin "Komintern ve illegalitedekileri de mi yazayım" sorusuna şu cevabı verir: "Evet hepsini yazacaksın. Dönem artık değişti, her şeyi yazabilirsin." (*1947 TKP Davası*: 19-21). Ancak gelişmeler Hüsnü'nün umduğu şekilde olmadı. 16 Aralık 1946'da İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı emriyle TSP ve TSEKP ile onlara bağlı bütün sendika ve yayın organları kapatıldı ve bu kuruluşların yöneticileri tutuklandı (Güzel: 154). Yapılan yargılama sonucunda mahkeme heyeti TSEKP'nin ülkedeki "gizli komünist teşkilatın bir devamı olduğu" sonucuna vardı. Heyete göre "partinin açılır açılmaz hemen genişlemesi ve büyümesi gizli teşkilatın üzerine oturmuş olduğu hakkındaki iddiaya" önemli bir kanıt teşkil ediyordu (*1947 TKP Davası*: 195-196). Hüsnü yargılama sonucunda beş yıl ağır hapis ve beş yıl da emniyetiUmumiye nezareti altında bulundurulmaya mahkûm edilse de, Mayıs 1950'deki genel seçimin ardından ilan edilen genel af sonucunda tahliye edildi (*1951 TKP Tevkifatı*, 2000: 182). Ancak çok kısa bir süre sonra yeniden mahkeme karşısına çıkacaktır.

26 Ekim 1951 günü Marsilya'ya gidecek olan gemiye binmek için Galata Rıhtımı'na giren Sevim Tarı[111] polis tarafından gözaltına alındı. Bu gözaltı olayı ile birlikte 1951 Komünist Tevkifatı başlatıldı. Tevkifatın arkası çorap söküğü gibi geldi ve sonuçta 187 partili mahkemeye çıkarıldı. Merkez Komitesi üyesi Şefik Hüsnü de Cihangir'de yapılan Merkez Komitesi toplantısına katıldığı iddiasıyla 28 Şubat 1952'de tutuklandı. 1953 yılında tamamlanan dava sonucunda suçu sabit görülerek dört yıl iki ay hapsine ve bir yıl on bir ay on gün müddetle Manisa'da Emniyeti Umumiye nezareti altında bulundurulmasına karar verildi (*1951 TKP Davası* [sic]: 184). Bu Hüsnü'nün son mahkumiyeti oldu. Doktor, 7 Nisan 1959'da sürgün olduğu Manisa'da öldü.

111 Tarı, Ağustos 1951'de Doğu Berlin'de yapılan Komünist [sic] Gençlik Festivali'ne katılmış 19 Eylül 1951'de uçakla Türkiye'ye döndükten sonra partinin örgütlenme sekreteri Zeki Baştımar'a festival ve katıldığı diğer toplantılar hakkında bilgi vermiştir.

III. Bölüm

VAZİFE'de Şefik Hüsnü[112]

112 Mete Tunçay'ın Türkiye'de Sol Akımlar-I (1908-1925) çalışmasında yer alan VAZİFE'DEN SEÇMELER bölümünde yayınlanmış bu yazılar TBMM Kütüphanesinde bulunmuş Vazife gazetesinin 1923 Kasım-Aralık aylarına ait 6 sayısındaki yazılardır. Mete Tunçay Şefik Hüsnü'nün yazılarını Sunuş'unda şöyle demektedir: "Dr. Şefik Hüsnü'nün, aşağıda, dilini değiştirmeden yeni harflere aktardığım beş yazısının ilki, Cumhuriyeti kurmak için yapılan anayasa değişikliğini, ulusal egemenlik ve onunla özdeş saydığı kuvvetler birliği kavramları açısından eleştirmektedir, ikinci yazı, (Batı Trakya'da oturanlar dışında) Yunanistan'daki Müslümanlarla, (İstanbul'da yerleşmiş bulunanlar hariç) Türkiye'de yaşayan Hıristiyan Rumların değiştokuşuyla ilgilidir. Yazıda, yıllardır savaştıktan sonra yeni terhis edilmiş yedek subaylara iş bulunması gibi, o zaman için pek güncel bir konuya da değiniliyor. Üçüncü yazı, bir yıl sonra Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasına varacak olan, Halk Fırkası ileri gelenleri arasındaki ilk çözülmeler hakkındadır. Son iki yazı ise, ekonomik niteliktedir ve o sıralar henüz geniş ölçüde yabancıların elinde olan büyük kuruluşların devletleştirilmeleri/millîleştirilmeleri önerisinde bulunmaktadır. Cumhuriyet'e soldan yöneltilen bu eleştirilerin birincisini daha iyi anlamak için hatırlamak gerekir ki, Cumhuriyet ilân edilmeden önce Dr. Şefik Hüsnü, kuvvetler birliğine dayanan TBMM Hükümeti sistemini bir çeşit halk sovyeti idaresi gibi görüyordu. Aydınlık'ın 1923 Ekim sayısında çıkan "İnkılâp Esasatının Tâdili" başlıklı yazısında şöyle demekteydi: "Gazete haberlerinden ve münakaşalarından anlaşıldığına göre, Türkiye'yi hanedansız birer hükümdarlıktan başka bir şey olmayan Avrupa ve Amerika'daki mevcut cumhuriyetlere benzetmek mevzuu-u bahs oluyor. Bu cumhuriyetler, malûm olduğu üzere, burjuvazya hâkimiyetine en elverişli, sınıf hükümetlerinden başka bir şey değildir." Ancak, yazarın kavgası, Cumhuriyet kavramının içeriğiyleydi, adıyla değil: "Bizce ayrı bir Cumhuriyet riyaseti ittihaz olunmamak şartiyle devlete Türkiye Halk Cumhuriyeti namının verilmesinde bir mahzur yoktur."

CUMHURİYET VE HÂKİMİYET-İ MİLLİYE[113]

Nihayet bir şimşek çabukluğuyla, cumhuriyet ilân edildi. Müphem bir vaziyetten bu suretle çıkıldı; ve irtica emellerine karşı yeni bir sed çekilmiş oldu. Bu bir iyilik addolunabilir. Yalnız maateessüf temennilerimiz hilâfına olarak, kabul edilen cumhuriyet şeklinde, bizi kurtaran teşkilât-ı esasiyenin ruhuna tamamıyla sadık kalınmadı. Tevhid-i kuva esasından yapılan fedakârlıklarla teşkilâtımız -tabir caizse- recüliyetinden pek çok kaybetti.

Heyet-i vekilenin istifası üzerine vatan büyük bir tehlikeye maruz kalmış gibi, alelacele, fevkalâde tedbirlere müracaat edildi. Devletin ismi ve şekli meselesinin itidal-i demle, teenni ile, uzun uzun tetkike muhtaç bulunduğunu herkes tasdik ediyordu. Bu defaki heyet-i vekile buhranı meselesiyle bunun karıştırılmaması daha muvafık idi. Fakat arzu edilen tadilâtı gürültüye getirip, telâş arasında geçirtmek için, meğer böyle bir fırsata intizar ediliyormuş. Meb'uslar arasında, buhranın önüne başka türlü geçilemeyeceği zehabı uyandırıldı; yegâne çare olarak Meclisin icra selâhiyetlerinden feragat etmesi talep olundu. Meclis de bilâ-itiraz bu feragata razı oldu. Bugün artık bu olmuş bitmiş bir iştir. Türkiye Cumhuriyetinin tarz-ı teşekkülünü tetkik etmeyi, zamanımızın tarihini yazacaklara bırakıyoruz. Zira bu devre-i intihabiyede bu bahsin yeniden kurcalanmasına ihtimal yoktur; bu, şayan-ı temenni de değildir. Bu itibarla beyan-ı mütalâa etmek abestir. Bize, devlete verilen yeni şeklin millet ve memlekete hayırlı neticeler temin etmesi için dua etmekten gayri bir şey kalmıyor.

Evvelki gün kabul edilen maddelerle Teşkilât-ı Esasiye tadilâtı hitam bulmuş olmuyor. Cumhuriyet ilânına ve reisicumhur intihabına müncer olan celsede cereyan eden müzakerattan daha birçok noktaların tetkikiyle, encümen-i mahsusunda uğraşıldığı, bunların da peyderpey Meclisin kabulüne arz edilecekleri anlaşılıyor. O halde, henüz Meclis için herşey kaybolmuş değildir. Ahiren kesb-i kanuniyet eden şekilde de, tahdidata rağmen, hâkimiyet-i milliyeyi icra sahasında tecelli ettirmek, millet vekillerinin elindedir. Lâkin, bu büyük bir azim ve cesaret-i medeniye işidir. Maalesef son hadisat esnasında bir günkü kararlarını ertesi gün geri almaktan sıkılmayan meb'uslarımızın bu meziyetlere malikiyetlerini kimse iddia edemez. Etrafımızda görüp işittiklerimize nazaran, meclisimizin yolunu şaşırmış bir yolcu gibi hareket etmesi, efkâr-ı umumiye üzerinde pek fena bir tesir husule getirmiştir.

Bundan sonra, yapılacak mütemmim tadilât, Meclisin küçük mikyasta olsun, icra selâhiyetlerini muhafaza kaydında olup olmadığını gösterecektir. Millet Meclisi kendini toplar da, şahsî ve geçici tesirlere kapılmaz, soğukkanla mesaili tetkik ederse, vaziyeti gereği gibi ıslah edebilir. Meclis ile Cumhuriyet riyaseti makamının münasebetlerini tesbit eden, öyle bazı müdebbirâne ve durendişâne mevad, Teşkilât-ı Esasiyeye ilâve olunabilir ki, millet vekillerinin hukuk ve selâhiyetlerine tecavüz ihtimali evvelceden bertaraf edilmiş olur. Meselâ en mühim ihtilâf ihtimalini nazar-ı dikkate alalım: Reisicumhur tarafından gösterilecek başvekillerinin siyasetini, Millet Meclisi mükerreren tasvip etmeyecek olursa, bu ukde nasıl çözülecek? İtikadımızca bilfiil icra kudretinin de Meclise ait olduğunu teyit için, bu takdirde reisicumhurun istifa etmesini âmir bir madde Teşkilât-ı Esasiyeye ilâve olunmalıdır. Bu tedbir, hâkimiyet-i milliye için kurtarıcı bir tesiri haiz olacaktır.

Bu bir misaldir. Kuvvetlerin çarpıştığı daha bir çok halât tahaddüs etmesi ihtimali mevcuttur. Bunların cümlesinde son söz Meclisin olmalıdır. Kanun-u Esasî encümeni bu gibi ahvali birer birer derpiş ve tahlil etmeli, Meclis aleyhine olacak hiçbir tefsire meydan bırakmamalıdır. Hatırımıza gelen diğer bir misali de, mühim gördüğümüz ve yakında tatbikatına şa-

113 Vazife, 3 Teşrinisani 1923, (No. 3-30)

hit olacağımız için buraya kayd ediyoruz: Kabine için itimat meselesi mevzuubahs olmayan ahvalde, bir vekilin nokta-i nazarını Meclis kabul etmeyecek olursa, o vekil münferiden istifaya mecbur tutulmalıdır. Bu suretle kabinenin müşterek mesuliyetinden ve heyet halinde teşekkülünü tasvip ettirmesinden tahaddüs eden mahzurlar tahfif edilmiş olur.

(Bir) de herşeyden evvel yeni 12'nci maddenin son fıkrasından maksat ne olduğu müstacelen tasrih edilmek lâzımdır. Bu hususta Yunus Nadi Beyin müzakere esnasında verdiği izahat kifayet etmez. "Meclis hal-i inikatta değilse" kaydından, Meclisin müstemirren mütecemmi bulunmayacağını farz edelim. Fakat herhangi bir kısa veya uzun tatil esnasında buhran-ı vükelâ tahaddüs etmesine imkân tasavvur olunamaz. Yalnız ve yalnız başvekilin vefatı ihtimali mevcuttur. Bu takdirde ise, Meclis derhal toplanıp vaziyeti tetkik etmek mecburiyetindedir. Bunun için bu kayıt lüzumsuz ve tehlikelidir. Vefattan münbais buhranlar farz edildiği açıkça söylenmeli, yahut daha iyisi fıkra büsbütün tay' olunmalıdır.

Hülâsa, biz hâkimiyet-i milliyenin istikrar ve selâmetini tevhid-i kuvada görüyoruz. Elyevm bundan inhiraf edilmiştir. Teşkilât-ı Esasiyenin umumen tadili müzakere edilirken, tefrik-i kuva lehine bozulan muvazenenin, birçok maddelerde Meclisin icra selâhiyetini teyit ve takviye etmek suretiyle düzeltilmesi şayan-ı arzudur. Bizi müteaddit sukut-u hayallere maruz bırakan meb'uslarımız, âzası bulundukları Meclisin hâkimiyetini kıskançlıkla korumak niyetinde midirler? Buna muvaffak olmak için icap eden azmi ve sebatı kendilerinde hissediyorlar mı? İnkılâbımızın alacağı istikamet, bu suallere verilecek cevaplara tâbidir.

Geçen 1 Teşrinisani mukarreratından[114] aldığımız hız ile, Teşkilât-ı Esasiyemizin ruhuna uygun bir istikamete girmekte gecikmeyeceğimizi, bütün makus müşahedelerimize rağmen — biz yine ümid ediyoruz.

114 TBMM'nin hukuk-u hâkimiyet ve hükümranının mümessil-i hakikisi olduğuna dair heyet-i umumiye kararı (No. 308), 1-2/11/1338 (1922).— M.T.

MÜBADELE VE İSKÂN[115]

İşlerimizin yolunda cereyan etmemesini mazur gösterecek yüz türlü sebepler ve vesileler ileri sürülüyor. Haydi bunları kabul edelim. Fakat mübadele meselesindeki rehavet ve ihmalkârlığı hiçbir suretle tevil etmenin imkânı yoktur. Zira âni bir tarzda tahaddüs etmiş bir mesele karşısında bulunmadığımız gibi, tehir ve tavik ile vakit geçirecek vaziyette de değiliz.

Mübadelenin nasıl yapılacağı daha ilk Lausanne Konferansında bütün teferruatıyla tesbit edilmiş ve tarafeynce tam bir itilâf hasıl olmuş idi. Türkiye bu hususta müstesna bir vaziyette bulunuyordu. Memleketimizi terk edeceklerin ekserisi, zaferimizin akabinde kaçıp gitmişti. Rumeli'nden gelecekleri iskân edeceğimiz ebniye ve arazinin mükemmel bir defterini tanzim etmek için pek müsait şerait içinde bulunuyorduk. Bu hususdaki teşebbüsatımızı işkâl edecek avamil ortadan kalkmıştı. Fiiliyata geçilecek vadenin hululüne kadar önümüzde bol bol vaktimiz var idi. Bu müddet zarfında iyi bir tarzda hazırlanmamız, hatta ilk işarette vazifesi başında isbat-ı vücut edecek memurları tayin etmemiz icap ederdi. Elimizde iyi tetkik edilmiş öyle etraflı bir plân bulunmalıydı ki, muhacirler akın etmeye başlayınca onun ihtiva ettiği maddelerin tatbiki her ihtiyacı tatmin etmeğe kâfi gelsin.

Bazan vekayiin tazyiki altında müstacel kararlar almak ve üstünkörü iş görmek mecburiyeti hasıl olabilir. Bu gibi ahvalde mes'ul makamlar akıllarına gelen en muvafık tedbirlerle günügününe tedvir-i umur etmekte mazurdurlar. Muhtelif safahattan geçen ve uzun teehhürlerden sonra tatbikat sahasına giren mübadelede vaziyet büsbütün başkadır. Yukarıda dediğimiz gibi, en ufak teferruata varıncaya kadar düşünülerek her türlü tertibatın evvelden ittihaz edilmesine müsait şerait mevcut idi. Bu şeraitten istifade etmesini beceremeyenler millet nazarında büyük bir kabahat işlemişlerdir.

Bize bu sözleri söyleten, ilk muhacir kafilelerinin tesadüf ettikleri güçlüklerdir. Bunların maruz kaldıkları vaziyet pek fecidir. Türlü eziyetlerden, işkencelerden çıkmış, anavatanda milletaşlarının sıcak aguşuna atılmak, biraz teselli bulmak ümitleriyle gelen biçarelerin yüzüne bakan olmadı.

İzmir'de, İstanbul'da kimse kendilerine mal etmedi. Günlerce vapurlar içinde sürüdüler. Emir gelmemiş... geç gelmiş,... bunlar karın doyurmayan lâflardır. Emir gelmesine hacet yoktu. Tekmil tertibat evvelceden alınmak lâzımdı. Zavallı kardeşlerimize bir lokma ekmek, bir kaşık çorba getirmek selâhiyetini kendinde gören bir idare, bir muavenet-i içtimaiye memuru bulunmadı. Birçok üzüntüden sonra nihayet karaya ayak basabildiler. Fakat yine iaşeleriyle uğraşan olmadı. Feryatları gazetelere aksedinceye kadar sefaletle, açlıkla güleştiler. Ancak efkâr-ı umumiyenin heyecanı karşısındadır ki, Ankara harekete geldi. Oradan gelen emir mucibince binbeşyüz kadar muhacir, Amasya taraflarında iskân edilmek üzere sevk olundu.

Bu kadar telâş ve perişanlık içinde iskân mıntıkalarına erişenler, mübadeleye tâbi olanların ancak beşyüzde birine muadildir. Böyle nisbeten küçük bir kafilenin yerleştirilmesinde izhar-ı acz edecek olursak, asıl kesif kitleler gelmeye başlayınca, halimiz ne olacak? Eğer bugünkü betaet ve kırtasiyecilik devam ederse, müthiş bir felâkete meydan verilmiş olacaktır. Memleketin nüfusunu ve dolayısıyla kuvve-i istihsaliyesini artıracaklarını ve bu suretle iktisadî inkişafımıza medar olacaklarını ümid ettiğimiz bu kıymetli unsurları mahvolmak tehlikesinden kurtarmalıyız. Bu da ancak gayemizin neden ibaret olduğunu tayin ve bu gayeye tevafuk eden bir program tertip etmekle kabildir.

Gerçi, İskân Vekili Bey, muhacirleri her fırsatta iki ayda müstahsil yapmaktan bahsediyor. Bundan maksat nedir? Biz, öyle vekilin vereceği evamirle halledilecek bir mesele karşısında bulunduğumuzu zannetmiyoruz. Müstahsil yapmak, söylendiği kadar kolay bir iş değildir. Gelecek

115 *Vazife, 10 Teşrinisani 1923 (No. 4-31)*

köylünün eline bir saban vermek ve kendisine beş on dönüm arazi göstermekle matlubun hasıl olacağına ihtimal verenler çok yanılıyorlar. Açılmış işler yok ki, çalışacak kabiliyette olanları oralara sevk edelim. Doğduğu büyüdüğü yerleri me'vasını, çiftini çubuğunu terk eden insanlar yabancı bir memlekette derhal iktisadî mücadeleye atılamazlar. Ekseriyet uzun bir tereddüt ve şaşkınlık devresi geçirmeye mahkûmdur. Tesadüf edecekleri güçlükler karşısında derhal kırılmağa müstait olan cesaretleri takviye edilmeye muhtaçtır. Bu gibilere "işte toprak! çalış... kazan., ve ye.." demekle iş bitmez. Çektiği azaptan bunalmış muhaciri kolundan tutup işleyen bir makineye koşmak icap eder.

Bu da ilmî bir tarzda istimar-ı ziraî yapmakla olur. Muhaceret sahasını teşkil eden diğer yerlerde bunu hususi şirketler ve fertler deruhte eder. Bizde teşebbüs-ü şahsî ile bu muazzam işin başarılması kabil-i tasavvur değildir. Hiç şüphesiz, Rumeli muhacirleri arasından gayet müteşebbis zeki adamlar zuhur edecektir. Fakat iskân edilecek kitlelerin içinde bunlar kaybolacaklardır. Hükümet fiilî bir tarzda bu işle uğraşmazsa, memlekete dahil olacak iş kuvvetlerinin kısm-ı âzâmı heba olup gidecektir. Ve millî iktisadiyatımızın menfaatleri bu kuvvetlerin dağılmasına mâni olmağı emreder.

Bunun için alâkadar vekâlet istimar-ı zirâi heyetleri teşkil etmeli, bunların başına tercihan ihtiyat zabitlerinden, amelî sahada çalışmak kabiliyetini haiz zevatı geçirmeli, ve yoksul köylüleri büyük çiftliklerde veya ziraate elverişli arazide yerleştirerek, bu heyetlerin idaresi altında müşterek işletmeler tesis etmelidir. Efrada yapılması mukarrer olan muavenetler yerine, bu heyetlere, bedeli gelecek senelerin hasılatından tediye edilmek üzere son sistem ziraat makineleri vesair levazım verilmeli ve başlarına bir de ecnebi mütehassıs konulmalıdır. İtikadımızca, bu köylüler bir hükümet müessesesinin ecirleri olmayacak; fakat iştiraki bir tarzda icray-ı sanat eden âzâdan mürekkep ziraat sendikaları teşkil edeceklerdir. Bir talimat mucibince idare olunmak üzere, elde edecekleri hasılat-ı safiye kendilerine ait olacaktır.

Büyük emlâk ve arazi sahiplerinden bahsetmiyoruz. Bunlar mukaveleye tevfikan bıraktıklarının mukabilini ya aynen ya bedelen ahz edeceklerdir. Esasen bu vaziyette olanlar küçük bir ekalliyettir. Bu gibiler kendi haklarını müdafaa etmenin yolunu bilirler. Bize iltihak edenlerin yüzde doksanını yoksullar ve muhaceret neticesi duçar-ı fakr olan orta halliler teşkil edecektir. Bizim hedefimiz; bunların terfihi ve iş kuvvetlerinin umumî inkişaf-ı iktisadîmize hadim bir tarzda teşkilât altına alınması olmalıdır. Bu kuvvetleri dediğimiz tarzda sehabet altına almaz, başıboş bırakırsak, müstahsil olmalarından sarf-ı nazar, büyük bir nisbette mahvolacaklarından şüphe etmemeliyiz.

Hükümet himaye ve murakabesi altında, ilmî bir istimar-ı ziraî ve müşterek istihsâl... İşte Rumeli muhacirlerini sefalet ve ölüm tehdidinden kurtaracak yegâne çare !

İNHİLÂL EMARELERİ[116]

Bugün pek hazin bir manzara karşısında bulunuyoruz: Türk milletini muhakkak bir ölümden ve ölümden de beter olan ecnebi tahakküm ve esaretinden kurtaran millî ittihad, temelinden bozulmak üzeredir, istiklâl mücadelesi için bütün kuvvetlerimizi biraraya toplamış, bir Müdafaa-i Hukuk teşkilâtı meydana çıkarmıştık. Canımıza susamış akur düşmanları bu sayede yenmiştik.

Bütün tehlikeler zahiren bertaraf edilince, mücadele esnasında yolsuzluklara, tedbirsizliklere karşı göz yumanların itiraz ve tenkit sesleri yükselmeye başladı. İktidar makamını işgal edenlere düşen, millî endişelerden neşet eden bu muhalefeti hüsn-ü telâkki etmekti. Maateessüf kendilerinden tamamıyla emin olmayan zimamdarlar bundan kuşkulandılar. Halkçılıklarında samimi olmadıklarını ifşa edercesine tahammülsüzlük ve sabırsızlık alâimi gösterdiler. Millî ruhta doğan bir sevk-i tabiînin vahim anlarda yarattığı vahdeti zorla, icbar ile yaşatmağa kalkıştılar. Bu maksatla Halk Fırkası fikri ortaya atıldı:

"Menfi korunma faaliyeti için Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti vardı. Onun vazifesi hitam buldu. Şimdi müsbet yaratma faaliyetleri için Halk Fırkası teşekkül etti. Bütün millet onun etrafında toplanmalıdır" deniliyordu. Milletin hakiki ihtiyaçları, çokluğun öz menfaatleri her düşüncenin üstünde tutulmuş, daha mebdeinde kâfi bir isabet-i nazarla idare edilmiş olsa idi, bu teşebbüs muvaffak olabilirdi. Bu yoldan, hakiki kurtuluşumuza erişmenin imkânı var idi.

Fakat dar görüşlü insanlar vaziyete hâkim oldu. Millî olmakta devam eden ve etmesi muvafık olan dava, bizden gayri bir zümrenin davası şeklinde arz edildi. Ve millet efradı kendisine şükran borcunu ödemek için, bu zümrenin arkasında yürümek mecburiyet-i maneviyesinde bırakıldı. İmtina tarikiyle, cömert yüreklerimizi teshir, nisbeten kolay bir iş idi. Bunun için biraz kâr-aşnalık ve halkın ahval-i ruhiyesine vukuf kifayet edecek[ti]. Fakat bilâ-lüzum tedhiş silâhına sarılmak tercih olundu.

Mustafa Kemal Paşanın millet nezdinde haiz olduğu itibar ve teveccüh sayesinde geçen intihabatta herkes kapalı gözle reyini resmî namzetlere verdi. Bunun üzerine birçokları, Halk Fırkası etrafında millî vahdet fikrinin tahakkuk ettiğine zahip oldular. Fakat bu muvaffakiyet, halkın serbest iradesinin eseri olmaktan çok uzaktı. Onun âmilleri kısmen korku, kısmen de bazı muhterem zevatın şahsî tesiri idi.

Fena kurulmuş ve fena idare edilmiş olan üç aylık bir tecrübeye dayanamadı. İş görmek mevzuubahs olunca, kuvve-i muharrikeden mahrum bir makine gibi durdu. Gerçi onu muattal bırakmak için hiçbir fırsatı fevt etmeksizin, hariçten usulü dairesinde çalışanlar da vardı. Bunlar itimatsızlık ve hoşnutsuzluğun tevessü etmesinde müessir âmillerdi. Fakat şayan-ı hayret olan cihet, bizzat fırkanın en sağlam zannolunan -ve muhakkak en mühim kuvvetlerini teşkil eden- unsurları arasında az zamanda suitefehhümler ve soğukluklar hasıl olmasıdır. Bizce en mühim inhilâl emareleri bunlardır. Bir eseri vücuda getirenler aralarında anlaşamazlarsa, onun payidar olmasına çok az ihtimal vardır. Bu halin sebeplerini teşkilâtın idaresinden mes'ul olanların dirayetsizliğinde ve kendi kendilerine gelin güveyi olmak istemelerinde aramak lâzımdır.

Bu hal geçen Teşrinisani inkılâbını hazmedemeyenleri son derecede sevindiriyor. Cümle İttihatçılar kaplarına sığamıyorlar. Ve bütün ustalıklarını, manevra kabiliyetlerini bu inhilâli tesri' hususunda istimal ediyorlar. İftirak ve münazaa temayüllerini alevlendirmek için zuhur eden en ufak vesilelerden istifade etmesini biliyorlar. Gururlarını okşamak tarikiyle küskünleri kendi taraflarına celp etmekte yekta olduklarını isbat ettiler.

İttihatçılar inhilâl vukuunda iktidar makamına kendilerini yegâne namzet ad ediyorlar ve kolaylıkla bizi onbeş sene evveline irca edeceklerine zahip oluyorlar. Gördüğümüze, işittiğimize nazaran, bütün muhalefet cereyanları bir noktada temerküz ediyor: hükümdarcılık. Maalesef

116 *Vazife, 17 Teşrinisani 1923 (No. 5-32)*

kaynayan kazanın altındaki ateşte biz "şahane" bir parıltı buluyoruz.

Bu cereyanların galebesi, milletin inkılâp sayesinde kazandıklarını zayi etmesine muadil olacaktır. Bugünkü zimamdarlarımızdan memnun olmanın imkânı yoktur. Fakat yarın bugünü aratacak bir vaziyete düşmekten korkuyoruz. Mahalline masruf olduğu için yeknazarda cazip görünen muhalefetin temayülâtı maalesef bugün -hiç değilse şeklen ve kanunen- mevcut olan hâkimiyet-i milliye ve halkçılık esasatını ihlâl edecek mahiyette görünüyor. Böyle bir irticaa meydan bırakmamak lâzımdır. Muhalif ve muvafık bütün samimi inkılâpçılar bu tehlikeye karşı elele vermek mecburiyet-i kat'iyesindedirler.

Bugün Halk Fırkası'nda, bereketli mahsulü boğacak dereceye gelen muzır veya faydasız otlar bilâ-teehhür ayıklanmalı, yeni esaslar üzerine, elde edilmiş olanı büyük bir celâdetle muhafazaya azmetmiş ve icabında daha ileriye gitmekten korkmayacak âzâdan mürekkep bir inkılâp fırkası halk olunmalıdır. Artık hayalâttan vazgeçmek zamanı gelmiştir. Sınıf farkı gözetmeksizin seyyanen bütün millete istinad eden bir siyasî teşkilât olamaz. Yapılacak inkılâp fırkası bir sınıf fırkası -inkılâbın nimetlerini müdafaada menfaati olan yoksul ve orta halliler sınıfının fırkası- olur ise, payidar olacaktır. Bugünkü cemiyet dahilinde gayri şe'nî olan bir tesanüd-ü umumiye nazariyesine tebaiyet etmekte devam olunduğu müddetçe bereketli bir iş görme imkânı olmayacaktır. Geçirmekte olduğumuz acıklı tecrübelerin temadisine meydan vermeden işbaşında olanlar artık gözlerini açmalıdır. Görülen emareler bir zümre veya fırkanın menfaatlerinden daha pek mühim ve şümullü mesaile taallûk ediyor. Dar zihniyetleri bir tarafa bırakıp yüksek düşüncelerle hareket etmenin sırası gelmiştir, hatta geçmek üzeredir.

İKTİSADÎ İŞLERİMİZ[117]

Evvelki gün Millet Meclisi İktisat ve Nafia vekillerini istintaka çekti. Gayet mühim iki mesele hakkında vekil beyler izahat vermeye mecbur oldu. Maateessüf, meclis bu izahatı dinlemekle iktifa etti. Mevzuubahs olan işlerin münakaşasına girişmedi. Bu mesail hakkında millet huzurunda muhtelif nokta-i nazarlar teşrih olunarak icra vekillerine muayyen direktifler dahilinde hareket etmeleri lüzumunun ihsas olunması şayan-ı arzu idi. Bundan böyle, usul ve şekle dair akim müzakerelerle vakit geçirileceğine, vekillerin sık sık icraatları hakkında hesap vermeye davet olunmalarını, ve bu gibi işlerin derin bir takyide tâbi tutulmalarını temenni ederiz.

İktisat vekilinden sorulan mesele, bugün için iktisadiyatımızın en canlı noktasına temas ediyor. Türkiye'nin memalik-i ecnebiyeden ithal ettiği bunca masnuat ve hatta mevadd-ı gıdaiyeye mukabil, ihraç ettiği şeyler pek mahdut bazı mevadd-ı iptidaiyeye münhasırdır. Bizim gibi sınaî istihsali henüz namevcut olan memleketler için mevadd-ı iptidaiye ihracatı meselesi, iktisat nokta-i nazarından bir istiklâl veya esaret meselesidir. Dünya piyasasında alıcısı olan üzüm, incir, fındık, tütün vesaire gibi mahsulâtımız olmasa, münhasıran müstehlik bir millet vazyetine düşecektik. Hariçten tedarikine muhtaç olduğumuz emtiaya karşılık millî varlıklarımız mütemadiyen elimizden çıkacak ve biz müthiş bir fakre duçar olacaktık. Bereket versin ki, ihracatımızın temin ettiği kârla, verdiklerimizi kısmen geri alabiliyoruz. Bu hususta ihracat meselesini ihmal edecek olursak, ticaret-i hariciyemizde bir muvazene husule getirmek için ya ecnebi emtianın gümrüklerden geçmesine mâni olacak tedabir ittihaz etmek yahut muhtaç olduğumuz masnuatı memleket dahilinde imâl etmek çarelerini bulmak icap edecekti. Bu iki şıktan birincisi gayet muzırdır. Hayat pahalılığını artıran âmillerin en müessiri bu nevî memnuiyetlerdir. İkinci çare ise bir zaman meselesidir. Bugün bütün millet büyük bir tehalükle bu gayenin husulü için çalışmağa hazırlanıyor. Fakat bu sahada esaslı bir iş, ancak uzun bir intizar devresinden sonra meydana çıkabilir.

Bunun için hal-i hâzırda, memleketi zenginletmek değil, tedricî bir fakre düşmekten vikaye, ancak ve ancak mevcut ve meşhur ihracat mallarımızın hariçte revacını artırmakla mümkündür. Bu işle ciddi bir tarzda meşgul olmak mecburiyetindeyiz. Yalnız ilcay-ı zaruretle, tesadüf edilen güçlüklerin izalesine gayret etmek kifayet etmez. Hükümetin temelinden işi kendisine mal etmesi, itina ile tesbit olunmuş bir ihracat siyasetine malik bulunması icap eder. İktisat vekilinin ifadesinden, bu meseleyi arızî olarak tetkik ettiği ve mahsulâtımızın hariçte maruz kaldığı bazı işkalleri bertaraf edecek çareleri bulmağa çalıştığı ve daha ilerisine gitmediği anlaşılıyor. Biz hükümetimizin bu sahada böyle hayırhah bitaraflıkla iktifa etmesini çok şayan-ı teessüf buluyoruz.

İktisat vekâletinin dört el ile sarılacağı müsbet bir iş varsa, o da ticaret-i hariciyemizdir. Bugün o iş, ekseriyeti ecnebi firmalar namına hareket eden bir takım muhtekir komisyoncuların elinde kalmıştır. Ve bu yüzden kazanılması mümkün olan milyonların büyük bir kısmı yabancı ellere geçiyor. Bu feci vaziyetin biran evvel önüne geçilmelidir. Şimdilik -un gibi bazı havaic-i zaruriyeden madut mevad müstesna olmak üzere- büyük sermayelere mütevakkıf olan ithalât ticaretini idare etmeğe belki kudretimiz yetmez. Fakat millî servetlerimizi millî bir tarzda korumak, küçük müstahsillerimizi, zürramızı himaye etmek istiyorsak, muhakkak, ticaret-i hariciyemizin ihracat kısmına, hemen vaziyed etmeliyiz, iktisat vekâleti vakit geçirmemeli, biran evvel ihracatımızı taht-ı inhisarına almalıdır.

Eğer mahsulâtımızı, ilmî esaslar dahilinde ve ticarî bir zihniyetle, haricî müşterilere doğrudan doğruya bir devlet müessesesi arz edecek olursa, bu sayede birçok muhasenat elde edilmiş olacaktır:

Mahiyetleri meşkuk birçok tufeyli geçinen vasıtalar aradan kalkacağı için, hem köylünün ce-

117 *Vazife, 24 Teşrinisani 1923 (No. 6-33)*

bine daha çok para girecek, hem de satış fiyatlarını tenzil mümkün olacaktır.

Hasis menfaatlere baziçe eşhas yerine, karşılarında mükemmel bir vesaitle işleyen büyük bir müessese bulmaları, ecnebi sermayedarlarının memleketimize karşı bugün tezelzüle uğramış olan itimad hislerini takviye ve piyasanın istikrarını temin edecek, ve fiyatları maceraperestane entrikalardan münbais gayr-i tabiî temevvüelerden masun kılacaktır.

Mevcut stoklarımızın revacını temin için, bugünkülerle kıyas kabul etmeyecek derecede müessir tedabir ittihaz edebilecek, gayr-i müsait şerait, uzun müracaatlere hacet olmadan dakikasında diğer selâhiyettar devlet teşkilâtının müdahalesiyle izale edilecektir.

Bu şerait-i feyyaz neticesi olarak, müstahsillerimizin şevki artacak, istihsalâtımız inkişaf edecektir. Bu mütalâata mebnidir ki, halkımızın öz menfaatleri namına, ticaret-i hariciye işleriyle devletin yakından alâkadar olmasını lüzumlu buluyoruz. İktisadiyatımızı mazhar-ı salâh etmenin ilk ve iptidaî şartı bu sahada bir inhisar siyaseti takip etmektir.

Fakat bu teşebbüs kırtasiyecilikle, memur zihniyetiyle başarılamaz, iktisat vekâleti ilmî bir tetkikten sonra, hususî bir teşkilât vücuda getirmeli, tam bir istiklâle malik bulunacak olan bu teşkilâtta memleketin işler içinde yetişmiş erbab-ı ihtisasına büyük bir mevki verilmelidir. Yoksa şimdikilere mikyas yeni bir resmî daire ile iş görmeğe kalkışmak, hayır yerine şere müncer olabilir. Hüsranla neticelenecek böyle üstünkörü icraattan ise, bugünkü âtıl siyasette devam etmek evlâdır.

Herhalde efkâr-ı umumiye, bu hayatî mesail hakkında hükümetin ne düşündüğünü öğrenmeğe sabırsızlıkla intizar ediyor.

Nafia vekilinin beyanatına mevzu teşkil eden Chester projesi ve ona müteferri işler de, iktisadî siyasetimizin aynı derecede mühim diğer bir cephesidir. Bu da ayrıca tahlile muhtaç bir bahistir. Hakiki istiklâl-i iktisadî tekâmül temeli üzerine istinat edenidir. Ecnebi vesayetinden kurtulmamız bu şarta bağlıdır. Buna mebni bu mesail üzerinde ne kadar fikir yorsak azdır. Bu lüzumu lâyıkıyla idrak ettiğimiz için, bu vadideki mütalâatımızı ayrı bir makalede arz edeceğiz.

MİLLÎLEŞTİRME SİYASETİ[118]

Türkiye ya müstakil yaşayabilecek ve iktisaden seri bir inkişafa mazhar olacaktır. Yahut da bir istihlâk ve piyasa memleketi olmakta devam edecek ve -zevahir ne olursa olsun- eskisinden daha beter bir ecnebi vesayeti altına düşecektir. Bu tehlikeyi görmemize ve göstermemize, yersiz bir millî gurur hissi mâni olmamalıdır. Hissiyatımızla düşünmeyelim. Afakî şeraitin zaruretini daima göz önünde tutalım. Memleketimize edeceğimiz en büyük hizmet, müdiranımız da dahil olduğu halde; halkımızı evham ve hayalât üzerine bina kurmak itiyadından kurtarmak; ve onu, her işte elde mevcut mümeyyiz vasıtalarla, bilfiil ve derhal ne yapmak mümkün olduğunu hesap etmeye alıştırmaktır.

İktisadî sahada yükselmek için büyük istihsal, büyük işletme usullerini kabul ve tatbikten ve bu sahada memleketimizde sermayeler biriktirmekten gayri çare yoktur. Bugün cihan iktisadiyatının bulunduğu seviyeden, fersah fersah dun bir vaziyette bulunan millete: "Zengin olunuz!" diye haykırmak, onu teşvik ve irşat etmek, bu ümniyenin husulü için kifayet etmez. Yapılması icap eden büyük iktisadî işlerimizi başarmak ve alelumum istihsal faaliyetinde mühim bir mevki işgal etmek, servet ve sermaye sahibi vatandaşlarımızın vüs' ve iktidarı fevkindedir. Bu hakikat içimizden en nikbin olanların da taht-ı itirafındadır. Kendi memleketimizde bile -bize göre büyük addedilebilecek- küçük ve orta sermayeli teşebbüsleri bel' ve mahveden muazzam tröstlerin, konsorsiyumların rekabetine, bizde hangi kabadayı sermayedar dayanacaktı? Zaten bugün "serbest rekabet" lâfzı mürd bir mazi yadigârından başka bir şey değildir. Evvel ve âhır dediğimiz gibi, memleketimizde vasî mikyasta ferdî teşebbüsata girişilirse, yerli zenginlerimiz bu işlerde ya dolayısı ile yahut doğrudan doğruya ecnebi sermayedarlarının dalları ve âletleri olacaklardır. Bundan millet hiçbir şey kazanmayacak, işlerimizin sâyi semeresi olarak birikecek servet harice akacaktır.

Servet menbalarımızın yabancı ellere geçmesini ve milletin soyulmasını istemiyorsak, hemen heyet-i içtimaiye halinde harekete gelmeliyiz. Hür yaşamak için muhtaç olduğumuz büyük işletmeleri, icap eden sürat ve intizam dahilinde; ancak ve ancak bir millet teşkilâtı başarabilir. Yalnız askerî ve siyasî sâiklerle değil, sırf iktisadî düşüncelerle de, her fırsatta hükümet büyük teşebbüsat-ı ticariye ve sınaiyeye önayak olmalıdır. Aksi takdirde kıyamete kadar yarım müstemleke vaziyetinden kurtulamayız.

Bizim ötedenberi müdafaa ettiğimiz bu nokta-i nazar, son aylar zarfında pek çok taraftar kazanmıştır. Bilhassa Anadolu Şimendüferleri ve Tütün Rejisi meseleleri etrafında cereyan eden müzakerat, Millet Meclisi azalarından büyük bir ekseriyetin millîleştirme lehinde olduğunu göstermiştir. Bu cereyanı selâmet-i milliye namına alkışlarız. Yalnız hükümetin buna karşı aldığı mukavemet vaziyetini bir türlü izah edemiyoruz. Bazı tâlî sebepler mevcut olabilir. Fakat bunlar siyaset-i iktisadiyemize müteallik bazı esasatın kabul edilmesine mâni değildir. Meselâ Reji mukavelesinin feshine ramak kalmıştı. Hükümet bunu kuponlar müzakeresinden sonraya talik arzusunu izhar etti. Bir cumhuriyet idaresinin ruhuna münafi olan bu münakaşasız kararlar sebebi anlaşılamayan istihaleler pek ziyade göze batıyor. Şimendüferler mukavelesi de bir türlü encümenden çıkmıyor. Bunun hakkında da encümen tetkikatını bitirmiş, hattın iştirası lehinde kararını vermişti. İşitildiğine göre, Nafia vekili bu karara muhalefet ediyor ve buna mebni işin heyet-i umumiye müzakeratına şevki taallüle uğruyor.

Biz Mecliste, bu gibi mesaile müteallik umumî bir hatt-ı hareket çizilmesini çok şayan-ı arzu buluyoruz. Böyle bir mihenk elde olursa, artık esas mesele hakkında münakaşaya mahal kalmaz. Her iki mesele hakkında, yalnız maddî şeraitin icabına göre millîleştirmek için münasip zamanın tayini ciheti kalır.

---

118 *Vazife, 8 Kânunuevvel 1923 (No. 8-35)*

İktisadî istiklâlimizin selâmeti namına bu tarz bir karar ne kadar çabuk verilirse, o kadar hayırlı olacaktır. Böyle millîleştirme lehinde umumî bir düstur mevcut olunca, bundan tedricen büyük şehir belediyeleri de istifade edebileceklerdir. Bir taraftan hükümet demiryollarına, madenlere, limanlara, Tütün Rejisine vesair nakil, mübadele ve istihsal müesseselerine ve diğer bir makalemizde teklif ettiğimiz gibi ticaret-i hariciyeye vaziyed ederek bunları millet hesabına idare etmeli; diğer taraftan da büyük şehirlerde hidemat-ı umumiyeye müteallik tramvay, elektrik, telefon, su, havagazı, deniz nakliyatı gibi işleri beledîleştirmeli ve böylece umumî ve mahallî bir iktisadî teşkilât şebekesi memleketi ihata etmelidir.

Bu teşebbüsat ahaliye ve cemiyetimize birkaç türlü menfaat temin edecektir. Birçok meclis-i idare âzalarının ve ecnebi sermayedarların ceplerine tahsisat, temettü vesair namlarla giren azim me-baliğ memleket dahilinde kalacak; bu sayede istihsal ve idare masarifi azalacak; erbab-ı mesâinin vaziyeti ıslah edilebilecek; fiyatları ve bedelleri tenzil mümkün olacak; ve hüsn-ü idare edilirse, bir millî sermaye terakümü ve işletmelerin tevsi ve ıslahı imkân dahiline girecektir. Zira devlet ihtikâr yapmayacaksa da, bir müstahsil ve bir tüccar zihniyetiyle hareket edeceğinden, masarifi yekûnuna muayyen ve makul bir nisbette bir kâr zam edecek ve tedricen sermayesini tevsie çalışacaktır.

Millîleştirmek ve belediyeleştirmenin bütün meziyetlerini burada tadat edecek değiliz. Maksadımız sadece meselenin ehemmiyetini karilerimizin nazar-ı intihabına arz etmektir ve bugün efkâr-ı umumiye, bunun bizim için bir hayat memat meselesi olduğunu takdir ettiği cihetle daha fazla ısrar etmeğe lüzum görmüyoruz. Yalnız vârid-i hatır olan bir itiraza cevap vermeden geçmeyeceğiz: deniliyor ki, bu tavsiyeler iyi hoş, ama, iktiza eden milyonları nereden bulacağız? Bu güçlük ilk zaman için mevcuttur. Maamafih, itibarımız pek sarsılmış olmakla beraber, bugün bile bize müsait tekliflerde bulunan sermayedar grupları zuhur ediyor. Eğer memlekette asayiş ve istikrarı tesis edebilirsek, Avrupa'daki derin iktisadî buhran neticesi faaliyet sahası darlaşan sermayeler daha mahviyet-kâr bir tarzda bize müracaat edeceklerdir. Şimdilik iktisadiyatımıza salim bir cereyan verecek ilk adımı atmak için icap ederse, ehven-i şer kabilinden bazı ağır şerait bile kabul edebiliriz, ileride işlerimiz inkişaf ettikçe kendi sermayemizden istifade edeceğimiz gibi, daha az fedakârlıkla para ihtiyacımızı tatmin kabil olacaktır.

Hülâsa, yoksul Türk milletini ecnebi boyunduruğundan kurtaracak yegâne çare, menabi-i servetimizin iştiraki bir tarzda, devlet tarafından istismar olunmasıdır. Buna tevessül etmekte çekindiğimiz nisbette, azatlığımız imkânları azalacaktır. Bu hususta tereddüt caiz değildir, iktisadî siyasetimize metin bir istikamet vermek azmini kendisinde bulamadığı halde iktidar makamını işgalde devam eden devlet ricali millete karşı büyük günah işlemiş oluyor. Efkâr-ı umumiye müstacel ve iltibassız kararlara intizar ediyor.

Ek 1:
KOMÜNİST ENTERNASYONAL'İN KONGRELERİ VE BAŞLICA YÖNETİM ORGANLARI

KOMÜNİST ENTERNASYONAL I. Kongresi (2-6 Mart 1919) Bu kurucu kongrede Komünist Enternasyonal'in örgütsel yapısı ve tüzüğü gibi önemli konular görüşülmedi. Komintern'in yönetimi Yürütme Komitesi'ne verildi. Delegeler örgütsel yapı ve tüzük sorununun bir sonraki kongrede Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesi /KEYK/ Bürosu'nun sunacağı Rapora göre karara bağlanması görüşünde birleşti. II. Kongreye kadar III. Enternasyonal Yürütme Komitesi'nin örgütsel işlevlerini KEYK Bürosu yaptı. RKP(b) MK'nin 18 Temmuz 1919'da aldığı bir karar üzerine KEYK Bürosu kendi saflarından Küçük Büro'yu oluşturdu. Küçük Büro KEYK'in yönetici organı durumuna geldi. I. ile II. KEYK kongreleri arasındaki dönemde KEYK Sekreteri olarak art arda dört kişi görev yaptı.

KOMİNTERN II. Kongresi (19 Haziran-7 Ağustos 1920) Kongrede Komünist Enternasyonal'in Tüzüğü kabul edildi. Tüzüğe göre, Komintern bütünsel bir dünya komünist partisiydi ve her ülkede komünist partileri onun bir seksiyonu olarak faaliyet gösterecekti. Komintern'in en üst organı, ona dahil bütün parti ve örgütlerin Dünya Kongresi'dir. KEYK bu kongrede seçilir. KEYK dünya kongreleri arasında Komintern'i yönetir ve yalnız Dünya Kongresi'ne hesap verir. KEYK şöyle oluşur: KEYK merkezinin bulunduğu ülkenin komünist partisi oy hakkına sahip 5 temsilciyle, listesini kongrenin hazırlayacağı en önemli 10-13 komünist partisi oy hakkına sahip birer temsilciyle, diğerleri istişari oy hakkı olan birer temsilciyle katılır. Dolayısıyla KEYK partilerin bizzat temsilci göndermesiyle oluşur. Komintern devrimci sendika teşkilatlarında ve Komintern üyesi bulunan ve KEYK'e hesap veren Komünist Gençlik Enternasyonali Yürütme Komitesi'nde temsil edilme hakkına sahiptir. Böylece II. Kongre Komintern'e merkezileştirilmiş örgütsel yapı kazandırdı.

KOMİNTERN III. Kongresi (22 Haziran –12 Temmuz 1921) örgütlenme konusunda bir dizi yeni kural getirdi. Kapitalist ve sömürge ülkelerde yığınları propagandayla etkilemekten çok, bütün ülkelerde devrimci proletaryanın politik örgütlenmesini yönetmeye yönelme amacı saptandı. Bu bağlamda partilerin KEYK ile bağlantılarını artırıp güçlendirmesi, Komintern'in gerçek seksiyonları olarak çalışmaya ağırlık vermesi, KEYK üyesi sayısının artırılması, komünist partilerinde KEYK Yetkili Temsilcilerinin bulundurulması, Küçük Büro'ya istisna olarak KEYK üyesi olmayan komünistlerin de alınması gibi görevler saptanıp kararlar alındı. Tek sözle III. Kongre Komintern'in bütünsel bir dünya partisi olarak çalışmasını sağlayacak merkezileştirilmiş parti aparatı ve kadrolaşmasının başlangıcı oldu.

PREZİDYUM: 14 Temmuz 1921'de KEYK Küçük Büro üyelerini seçti. 26 Ağustos 1921'de Küçük Büro toplanıp adını KEYK Prezidyumu olarak değiştirme kararı aldı. 14 Eylül günü KEYK bu kararı onayladı.

2 Mart 1922'de KEYK Birinci Genişletilmiş Plenumunda KEYK Prezidyumu seçildi. Daha sonraları Prezidyum bileşimi birçok defa değişti.

KEYK Prezidyumunun görevi Komintern'in ve onun seksiyonlarının en önemli politik sorunlarını görüşmek, bu konularda kararlar almak, KEYK'in çalışmalarını örgütlemekti. Nitekim Komintern'in yalnız II. ile IV. kongreleri arasında KEYK Prezidyumu değişik somut sorunların ele alan ve bu konularda çözüm teklifleri hazırlayan 129 komisyon kurdu.

SEKRETERLİK: 14 Temmuz 1921'de 3 kişi KEYK Sekreteri olarak atadı. 17 Temmuz 1921'de Küçük Büro kararıyla bunların ikisi değiştirildi. 1 Ağustos 1921 günü Küçük Büro'nun bunlara iki kişi daha dahil etmesiyle Sekreterlik oluşturuldu.

1921 sonunda Sekreterliğin alt şubesi haklarına sahip bir Kalem Dairesi /kançılaryası/ kuruldu. Görevi bütün gelen ve giden yazışmaları alıp kaydetmek, KEYK, Prezidyum ve Sekreterlikle

ilgili, yani gizli sayılacak yazışmaları ilgili kuruluşlara iletmek.

5 Aralık 1921'de KEYK Genel Sekreter görevini kurumlaştırmayı gerekli gördü ve Kuusinen'i bu göreve seçti.

3 Mart 1921 günü KEYK Prezidyumu özel bir komisyonu KEYK Sekreterliği değişikliği için öneri hazırlamakla görevlendirdi.

17 Mart 1921'de Kuusinen Genel Sekreter, Rakoşi partilerle irtibat işlerinden sorumlu sekreter ve Eberlayn teşkilat işleriyle teknik sorunlara bakan sekreter oldu.

5 Mayıs 1922'de Kun'un KEYK Sekreteri adaylığını onaylandı. Daha sonraları bu alanda da çok sayıda değişiklik yapıldı.

DOĞU ŞUBESİ (Sektörü): Ağustos 1921'de Komintern'in Doğu politikasını oluşturmak ve uygulamak amacıyla KEYK içinde bir merkez kurulması ve Uzakdoğu Sekreterliğinin yanı sıra, bir de Yakındoğu, Ortadoğu ve Kuzey Afrika Şubesi'nin kurulması önerileri görüşüldü. Neticede önce Yakın ve Uzakdoğu Seksiyonu (şubesi) kuruldu ve sorumluluğu Safarova verildi. 2 Haziran 1922'de KEYK Prezidyumu Safarov'un KEYK Doğu Şubesi başkanlığını onayladı. Brike onun yardımcısı oldu.

Böylece, 1921 sonu – 1922 başlarında Yakın ve Ortadoğu Şubesiyle Uzakdoğu Sekreterliği olmak üzere, Kominternin Doğu politikasının uygulanmasından sorumlu iki şube vardı. Kimi belgelerde Uzakdoğu Sekreterliği'ne Uzakdoğu Şubesi deniyordu.

Bu durumu uygunsuz gören KEYK, 1922 sonbaharında Yakındoğu Şubesi, Ortadoğu Şubesi ve Uzakdoğu Şubesi olmak üzere, birbirinden bağımsız üç şubeden oluşacak bir Doğu Sektörünü kurma çalışmalarına başladı ve sonuçta oluşan bu yapı IV. Kongreye kadar devam etti.

KOMİNTERN IV. KONGRESİ (5 Kasım-5 Aralık 1922) Sunulan raporda seksiyonların disiplini artırmasının ve Komintern'in daha sıkı kontrol uygulamasının önemi vurgulandı. 2 Aralık 1922'de kabul edilen Tezler'le bu görüş onaylandı. IV. Kongre'ye kadar KEYK temsilci göndermek suretiyle partiler tarafından oluşturulurken, KEYK üyeleri ve Uluslararası Kontrol Komisyonu Kongre'de seçilmeye başlandı. Kongre ilk oturumlarında KEYK Prezidyumu'nu seçen Genişletilmiş KEYK toplantılarının, yani Plenumlarının yetkilerini artırdı. Özel durumlarda KEYK'in komünist partilerine Yetkili Görevli göndermesi kurumlaştı. Bu görevlilerin ana görevlerinden biri, Komintern üyeliğinin 21 şartını ve diğer kongre kararlarını hayata geçirmekti. Kongre'de alınan kararlarla KEYK yönetim organlarının örgütsel yapısı, politik yönetim organı olarak KEYK Prezidyumu'nun yetkileri, KEYK Prezidyumu'nun yürütme organı olarak KEYK Genel Sekreterliği'nin yetkileri belirlendi, Teşkilatlanma Şubesi'nin görevleri saptandı, KEYK'in Doğu Şubesi'nin çalışmalarına özel bir dikkatle eğilmesi gerektiği vurgulandı. Kongrede komünist partileri MK üyelerinin istifalarının komünist harekete zararlı olarak eleştirildi ve alınan bir kararla, MK üyelerinin ancak KEYK'in rızasıyla görevden ayrılabileceği kuralı getirildi. IV. Kongre kararları II. Kongre'de kabul edilen Komintern Tüzüğü'ne önemli değişiklikler getirdi. Ayrıca, KEYK'i, Tüzüğü, Kongre'de alınan kararlar ışığında gözden geçirip ilave yapmak ve bu işi bir sonraki kongreye kadar tamamlamakla görevlendirdi. IV. Kongre'den sonra KEYK ve Prezidyumu komünist partilerinin yönetim organlarına kadro seçimi konusunda giderek daha yoğun tavsiyelere yöneldi. Komünist partilerinin MK veya Politbüro'ya seçtiği kişiler konusunda seçen parti ile KEYK arasındaki tartışmalar sıklaştı. Kongre'de alınan bir karar üzerine KEYK üye sayısı artırılarak, 5 Aralık 1922'de 1 başkan, 24 üye ile 10 aday üye seçildi ve bunların en az 15'inin devamlı Moskova'da oturması şartı getirildi.

PREZİDYUM: 6 Aralık 1922'de KEYK yeni Prezidyumunu seçtikten sonra 11 Aralık günü KEYK Teşkilatlanma Bürosu özel bir kararla Uluslararası Kontrol Komisyonu, Doğu Şubesi, Ajitasyon ve Propaganda Şubesi, Uluslararası Kadınlar Sekreterliği, Komünist Enternasyonal ve İmprekor dergileri Yazı İşleri Kurulları, KEYK Yetkili Görevlilerini vb. doğrudan Prezidyuma bağladı.

SEKRETERLİK: IV. Kongre'nin KEYK Genel Sekreteri konusundaki kararında şöyle dendi: "Başında Genel Sekreter bulunan Genel Sekreterliği Prezidyum düzenler. KEYK iki Genel Sekreter Yardımcısı atar. Sekreterliğin müstakil politik örgüt işlevleri yoktur ve ancak Prezidyumun bir yürütme organıdır."

KOMİNTERN V. KONGRESİ (17 Haziran – 8 Temmuz 1924) Burjuvazinin gücünün zayıfladığı, kapitalizmin son aşamasına yakınlaştığı görüşünden hareketle, ana görev olarak Komintern seksiyonlarını iktidar uğrunda devrimci savaşımı yönetecek duruma getirmek için, onları ideolojik, politik ve örgütsel bakımdan güçlendirme görevini belirledi. Bu görevden hareketle de komünist partilerinin "Bolşevikleşmesini", yani Rusya Bolşevik Partisi'ni örnek alarak, sıkı merkeziyetçi ve disiplinli duruma getirilmesini ilkesel amaç olarak saptadı. Kongre'de 7 Temmuz 1924'te kabul edilen Tüzük'e göre, her ülkede Komintern üyesi yalnız bir komünist partisi bulunabilir, parti sorunlarının yalnız yetkili organ ilgili konuda karar alıncaya kadar tartışılabilir. Yeni Tüzük KEYK'e seksiyonların merkez organları ve kongrelerinin kararlarını değiştirme ve iptal etme, seksiyon merkez organlarının mutlaka uyması gereken kararlar alma yetkisi veriyor, partilerin merkez organlarını yalnız kendi kongrelerine değil, KEYK'e de hesap vermekle yükümlü kılıyor, KEYK'e Komintern'e dahil bütün partilerin programlarını onaylama veya onaylamama, Komintern Tüzüğü'nü ihlal eden parti, grup ve hatta üyeleri ihraç etme hakkı veriyordu. Tüzüğün son bölümüne göre, üye partilerin MK'leri oturumlarının tutanaklarını ve çalışma raporlarını düzenli olarak KEYK'e göndermek zorundaydı.

PREZİDYUM: Yeni KEYK'in 8 Temmuz 1924'te seçtiği ve 13 Temmuz günü KEYK IV. Genişletilmiş Plenumunca onaylanan KEYK Prezidyumu, 1924 ortalarına doğru ülkelere göre Daimi Komisyonlar oluşturmaya başladı. Komintern'e dahil partilerin politikalarıyla ilgili karar tasarılarının hazırlanmasında bu komisyonlar, zamanla geçici komisyonlardan çok daha önemli duruma geldi.

SEKRETERLİK: V. Kongre'den sonra KEYK Sekreterliği kendi üyeleri arasından Sekreterlik Bürosu'nu seçti. Prezidyum olduğu gibi, Sekreterlik de, ülke veya bölgelere göre daimi komisyonlar oluşturmaya başladı.

KEYK: Kapitalist ülkelerin ekonomik ve politik bakımdan güçlenmesi, dolayısıyla devrimci savaşın başarı perspektifinin uzaklaşmaya başlaması, Komintern'i ve komünist partilerini politikalarını bu duruma göre ayarlamak zorunda bıraktı. 1926-1927'de KEYK aparatında çok önemli değişiklikler yapıldı. KEYK II. Teşkilat Danışma Toplantısı ve VI. Genişletilmiş Plenumunda alınan kararlar, üretim alanlarına göre, hücrelere ağırlık verme, partileri en başta sanayi işyerlerinde güçlendirme, bütün yığın örgütlerinde fraksiyonlara ağırlık kazandırma doğrultusunu getirdi. Bu da yönetim organlarında ve yönetici kadrolarda değişiklikleri gerektirdi. Bu arada KEYK terkibi ve yetkilerinde, komünist partilerinin pratik çalışmaları üzerinde çok daha etkili olması için düzenli, planlı ve somut yönetim ön plana çıkarıldı. KEYK Sekreterliği'nin işlevlerinde ve kadrosunda da değişiklikler oldukça kapsamlıydı. Sekreterlik üyelerinin hayli artırılmasının yanı sıra, 24 Mart 1926'da KEYK Prezidyumu kararıyla 11 daimi grup (seksiyon) sekreterliği (daha sonra Lendersekreterlikleri) kuruldu. KEYK aparatındaki değişiklikler, komünist partilerini Bolşevikleştirme görevinin bir başka yönü olan, partilerde Komintern platformuna sıkıca bağlı kadroların, yönetimin çekirdeğini oluşturması ilkesini getirdi. Aslında bu, 1926-1927 döneminde komünist partilerinin yönetimlerinden ve Komintern aparatından "Troçkist-Zinovyevci blok" taraftarlarının uzaklaştırılması demekti. KEYK VII. Plenumu'nda alınan bir kararla KEYK Başkanı kurumu kaldırılıp, yerine kolektif organ olan uluslararası sekreterlik (Politik Sekreterlik) getirildi. KEYK Teşkilatlanma Bürosu kaldırıldı, işlevleri KEYK Prezidyumu'na ve KEYK Politik Sekreterliği'ne devredildi. Böylece teşkilat sorunlarıyla politik sorunların yönetimi, neredeyse bütünleşmiş oldu.

KOMİNTERN VI. KONGRESİ (17 Temmuz-1 Eylül 1928) Komünist Enternasyonal

Programını ve yeni Tüzüğünü kabul etti. Yeni Tüzük 1926-1928 dönemindeki başlıca örgütsel değişiklikleri pekiştirdi ve komünist hareketin yönetimini daha da merkezileştirme rotasına, esasta bunların tek merkez olan KEYK tarafından yönetilmesi uygulamasına güç kazandırdı. Nitekim KEYK'in son dönemde oluşan örgütsel yapısı, bu arada Batı Avrupa, Güney Afrika, Yakındoğu vb. bölge bürolarıyla sekreterlikleri (Lendersekreterlikleri) korundu. Kongrede seçilen KEYK artık 33 ülkeden 58 üye ve 43 aday üyeden oluşuyordu. TKP adına B. H. Ferdi KEYK üyeliğine alındı.

PREZİDYUM: Yeni Tüzükte Prezidyumun KEYK tarafından seçilen ve KEYK'in oturumları arasında KEYK'in bütün çalışmalarını yürüten daimi bir organ olduğu belirtildi. Tüzük KEYK'in kimi işlevlerini, örneğin daimi KEYK büroları, KEYK şubeleri açma, daimi komisyonlar kurma, seksiyonlara KEYK adına yetkili görevli ve destekçi gönderme, KEYK Politik Sekreterliği'ni seçme yetkilerini KEYK Prezidyumu'na verdi.

POLİTİK SEKRETERLİK: Yeni Tüzükte Politik Sekreterliğin Prezidyum tarafından seçilen bir karar organı olduğu, KEYK'in ve Prezidyumun oturumlarında ele alınacak sorunları hazırlayan ve KEYK ile Prezidyumun yürütme organı olduğu belirtildi. Böylece KEYK Politik Sekreterliği'nin (KEYK Prezidyumu'nun yanı sıra ve onun verdiği görevle) önemli politik kararlar alma yetkisine sahip bir organ olduğunun altı çizilmiş oldu. Politik Sekreterliğin, Daimi Komisyon, Küçük (Dar) Komisyon ve KEYK Sekreterliği Bürosu olmak üzere, üç çalışma organı vardı. Ağustos 1929'da KEYK Prezidyumu kararıyla, KEYK Politik Sekreterlik Politik Komisyonu kuruldu. Bu komisyon dar kapsamlı kuruluş olarak Politik Sekreterliğin karşılaştığı bütün güncel politik sorunlarla kadro sorunlarını halletmekle yükümlüydü. 19 Ağustos 1929'da Politik Sekreterlik Kuusinen ile Manuilski'yi Politik Komisyon üyeliğine, Pyatnitski'yi, daha sonra ise Pik'i aday üyeliğine getirme kararını onayladı. 1931 başlarında Politik Komisyon aparatında bir sekreterlik kuruldu. Bu sekreterliğe, Pyatnitski'nin sekreterliği, Manuilski'nin sekreterliği, Kuusinen'in sekreterliği ve Pik'in sekreterliği dahildi. KEYK Politik Sekreterlik Politik Komisyonu giderek, özellikle de Daimi Komisyon kapatıldıktan sonra, Politik Sekreterliğin bir alt kuruluşuna dönüştü. KEYK Politik Sekreterliği 29 Aralık 1933'te Kuusinen, Gekkert, Van Min, Manuilski ve Pyatnitski'yi Politik Komisyon üyeliğine, Kronin ile Bronkovski'yi aday üyeliğe seçti. 29 Nisan 1934'te Dimitrov üyeliğe, 11 Ekim 1934'te Erkoli ile Gotvald, 4 Şubat 1935'te de Pik üyeliğe ve Rihter aday üyeliğe alındı. İşlevleri genişletilen Politik Komisyon'da artık Komintern'in en saygın ve görece uzun süre Moskova'da kalabilen aktifleri vardı ve dolayısıyla Politik Sekreterliğin dar bir merkezi yapısı oluşmuştu. Politik Sekreterliğin ve hatta KEYK Prezidyumunun aldığı kimi karar yetkileri, Politik Sekreterliğe verilirdi ve zamanla Politik Sekreterliğin önemi arttı.

KOMİNTERN VII. KONGRESİ (25 Temmuz - 21 Ağustos 1935) Daha 1934'te başlatılan antifaşist savaşımdaki yeni deneyimleri değerlendirme ve kongreye hazırlık çalışmaları, Komintern'in çalışma ve yönetim yöntemlerinde özlü değişiklik gerektiğini gösterdi. 1 Temmuz 1934'te Stalin'e yazdığı mektupta G. Dimitrov birbirinden çok farklı şartlarda bulunan 65 seksiyonu her konuda Moskova'dan yönetmenin imkânsız olduğuna işaret ederek, KEYK'in her şeyden önce komünist hareketin genel politik ve taktik yönetimi üzerinde yoğunlaşması, Bolşevik tipten yönetim oluşturma konusunda partilere yardım etmesi, son derece büyük bürokrasi aparatını azaltıp yenilemesi, kadrolarıyla partilere somut kararlar alıp girişken faaliyet yürütmeleri için destek olması gerektiğini belirtti. 6 Ekim 1934'te yine Stalin'e ilettiği mektupta ise Komintern'in çalışma yöntemlerini ve KEYK'in yapısını değiştirme planını sundu. Stalin cevap mektubunda Dimitrov'un önerilerini kabul etti ve bunları somut bir plan haline getirmesini önerdi. 15 Ekim 1934'te Dimitrov, Stalin'in önerilerini de dikkate alarak, değişiklik planını hazırladı. Bu plan V. Pik ve G. Dimitrov'un kongreye sunduğu raporların özünü oluşturdu ve delegeler tarafından karar olarak kabul edildi. Bu kararlar daha sonra da KEYK aparatındaki reformlara temel oluştur-